Матвей Вълев

Граждани на света

Избрани творби

Публикацията е резултат от извършено изследване по проект BG05M2OP001-1.001-0001 *Изграждане и развитие на Центъра за върхови постижения „Наследство БГ“* (Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“, приоритетна ос 1 „Научни изследвания и технологично развитие“).

This publication is the result of a survey conducted within the project BG05M2OP001-1.001-0001 *Establishment and Development of "Heritage BG" Centre of Excellence* (Operational Program "Science and Education for Intelligent Growth", priority Axis 1 "Research and technological development").

© Андрей Ташев, съставител и предговор, 2022
Калина Захова, научен редактор, 2022
Калина Захова и Андрей Ташев, редактори, 2022
© Калина Захова, корица, 2022

Рецензенти: доц. д-р Людмила Малинова
доц. д-р Ноеми Стоичкова

© Издателски център „Боян Пенев“ –
Институт за литература при БАН, 2022

ISBN 978-619-7372-46-5

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ЛИТЕРАТУРА

Матвей Вълев

Граждани на света

Избрани творби

Съставител: Андрей Ташев

София, 2022

Изданието се посвещава на 120-годишнината
от рождението на Матвей Вълев (1902 – 1944).

СЪДЪРЖАНИЕ

Многообразният Матвей Вълев 7
Андрей Ташев

Разкази

Крила на свободата 12
Хора край брега 22
Граждани на света 48
Гост от морето 67
Пътека в планината 85
Край реката 100
Любов 107
Радост в живота 116
Атанаска 124
Бялата стая 137
Оттам почва полето 150

На котва. Повест

ЧАСТ ПЪРВА
„Алсина“ и „Надежда“ 174

ЧАСТ ВТОРА
Ирина и Гертруд 212

ЧАСТ ТРЕТА
SOCONY 227

ЧАСТ ЧЕТВЪРТА
На котва 275

Многообразният Матвей Вълев

Андрей Ташев

През последните пет години бе направено много за възкресяването на Матвей Вълев (1902 – 1944) и творчеството му. Освен изследвания за него (Ташев 2020; Колев 2021) и книга с документални материали (Славова 2019) бяха публикувани и четири тематични сборника с негови произведения: за радиото (Вълев 2017), хумористични (Вълев 2018; 2020) и за Бразилия (Вълев 2022). Макар че представят сравнително пълно творческия облик на писателя, тези сборници далеч не изчерпват всичко стойностно, което той е създал. По страниците на десетките периодични издания, на които Матвей Вълев е сътрудничил в периода между двете световни войни, както и в книгите му, има още много творби с различна тематична насоченост, които заслужават вниманието на съвременните читатели и изследователи. Именно това наложи съставянето на настоящия том, в който са събрани по-значимите и приносни произведения на Матвей Вълев, ненамерили място в публикуваните досега тематични книги. Част от тях излизат за първи път след оригиналната им публикация през втората половина на 30-те и началото на 40-те години на XX век. С този сборник с избрани произведения поставяме поредния щрих към творческия портрет на Матвей Вълев, с пълното съзнание, че поради необятността на създаденото от него този портрет никога не може да бъде завършен.

Представянето на текстовете в тази книга следва утвърдената вече традиция от предишните три сборника с творби на писателя, които подготвихме заедно с Калина Захова. Редакторските намеси в оригиналните текстове на Матвей Вълев и тук се ограничиха до привеждане на правописа и пунктуацията в съответствие със съвременните норми на българския език и до някои съвсем дребни сти-

листични корекции. Личните имена на героите и названията на населени места са според транскрипцията на автора. Библиографската информация за оригиналните публикации на творбите и на вариантите им (когато има такива) отново е дадена в бележки под линия към всеки текст.

Колкото и различни да са произведенията, съставящи настоящия сборник, те имат и немалко общи черти. На първо място, всички те са създадени в зрелия период на Матвей Вълев – след завръщането му от Бразилия (където той живее в периода 1931 – 1934 г.) – когато много нови теми и мотиви започват да вълнуват творческото му съзнание и писателският му талант дава най-ценните си плодове. Написани със завидна дълбочина и психологическо проникновение, те показват най-доброто от неподражаемия стил и художественото майсторство на Матвей Вълев, виртуозното му умение да изгражда сюжети, да разгръща характери и конфликти, да вълнува и да подтиква читателите към размисъл.

През разказите и повестта, включени в „Граждани на света“, преминават няколко общи тематични линии. Най-силната, която даде и заглавието на сборника, е темата за космополитизма. Тя е водеща не само в неговите емблематични произведения за Бразилия, но и в публикуваните тук текстове. Във почти всеки от тях има поне един герой, който може да се нарече гражданин на света. С тези свои произведения Матвей Вълев се превръща в един от най-силните изразители на космополитизма в българската литература (наред с Борис Шивачев и Димитър Димов например) и така допринася за приобщаването на изкуството ни от периода между двете световни войни към постиженията на съвременната европейска и световна култура. Кулминация на космополитизма в творчеството на писателя са повестта „На котва“ и най-вече разказът „Граждани на света“, в който директно се поставят и обсъждат

различните аспекти, причините и последствията от това явление.

В много от произведенията в този сборник е застъпена и друга голяма тема в творчеството на Матвей Вълев – морето. Със своите текстове (като повестта „На котва“, разказите „Граждани на света“, „Гост от морето“, „Крила на свободата“ и „Хора край брега“, в който се появява и аналогът на морето и океана – езерото) авторът успява да създаде по неповторим начин едновременно разнолик и цялостен образ на морето и свързаните с него хора – моряци, рибари, техните близки, които ги очакват на брега, и пр. Маринистките текстове на Матвей Вълев се превръщат в един от големите му приноси към съкровищницата на българската литература.

Вечната тема за любовта също присъства много силно в произведенията от сборника. И тук Матвей Вълев успява да създаде удивително разнообразие – любовното чувство присъства във всичките си основни проявления: любовта между мъжа и жената (споделена и несподелена), майчината любов (и липсата на такава), любовта към свободата, към ближния, към материалните придобивки и т.н.

Това, което прави текстовете от този сборник особено актуални не само за времето на създаването си, но и днес, са и мотивите за самотата, отчуждението, объркаността и екзистенциалните колебания на съвременния човек („Хора край брега“, „Пътека в планината“, „Край реката“ и др.), за вечното търсене на щастие и за факторите – вътрешни и външни – пречещи за неговото постигане.

Най-голямото достойнство на произведенията, включени в сборника „Граждани на света“, обаче е не толкова в изброените теми и мотиви сами по себе си, а в мярата, с която те са разгърнати и разработени. Имам предвид нетипичната за толкова млад писател житейска мъдрост, прокарана по един изключително деликатен и не-

натрапчив начин. Матвей Вълев не съди героите си, не дава готови рецепти, съвети и решения на конфликтите, които пресъздава, а само поставя въпроси и провокира читателя сам да разсъждава върху тях – нещо, в което всеки, който разтвори книгата, сам ще се убеди.

Библиография

Вълев 2017: Вълев, Матвей. *Радио и общество*. Съст. Андрей Ташев. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2017.

Вълев 2018: Вълев, Матвей. *Хумор и сатира*. Съст. Мая Славова. София: Стилует, 2018.

Вълев 2020: Вълев, Матвей. *Такова е времето. Фейлетони и хумористични разкази*. Съст. Андрей Ташев. София: Издателски център „Боян Пенев“, 2020.

Вълев 2022: Вълев, Матвей. *В страната на вечното лято. Репортажи и очерци; Разкази; Ферма в Сертон. Роман*. София: Издателски център „Боян Пенев“, 2022.

Колев 2021: Колев, Мартин. Преживяването на природата във „Ферма в Сертон“ на Матвей Вълев. – *Литературна мисъл*, год. LXIII, 2021, № 1, с. 52 – 59.

Славова 2019: Славова, Мая. *Матвей Вълев отблизо. Спомени, писма, документи*. София: Стилует, 2019.

Ташев 2020: Ташев, Андрей. *Непознатият Матвей Вълев: отсам и отвъд*. София: Андрей Ташев, 2020.

Разкази

Крила на свободата[1]

Слънцето и тогава идеше откъм Черно море.

Гледало е то преди двадесет века как траките хвърлят своите копия срещу дивите зверове. Минавало е то над Тракийската равнина, когато из нея са кънтели тежките стъпки на български воеводи и бранници. Оглеждаше то и в дните на султан Селима Втори сребърния блясък на трите големи реки, които се събират при град Едирне, и лозята по хълмовете, и конопищата в низината, оризищата край реките, пшеничените и бурчакови ниви, черничевите градини и цялото Маришко поле, из което от сутрин до вечер работеха българи и не виждаха плодовете на своя труд. Отминаваше слънцето и тогава към Родопите, а след него гледаха хората, примигаха, бършеха с ръкав изпотените си лица и пак се навеждаха над земята, която не бе вече тяхна.

– Хе! – казваше някой. – Я виж там, какъв е оня прахоляк по пътя от Свиленград...

Гледаха нататък, докато нечий глас се надигаше над полето:

– Крийте се! Бягайте! Еничерска ордия иде!

Криеха се мъже и жени, момчета и момичета, и старците – и те се свеждаха зад буйната пшеница. А по пътя конници вдигаха облак прах и пред всички препускаше на тънкокракия си жребец снажен ямак в червен юст и басмалия чалма, с багрени еминии на нозете и конски опашки по седлото. Все по-бял растеше пред ордията градът Едирне, от баира ги гледаха сараи и конаци, пред

[1] Творбата печели поощрителна награда в конкурса за поема или разказ на тема „Майстор Манол“, обявен от сп. „Летец“ през 1937 г. Първата публикация на разказа е в същото издание, год. VI, 1938, кн. 7 – 8, с. 13 – 16, под заглавие „Криле на свободата“ (тук той не е подписан). По-късно Матвей Вълев го включва в книгата си „Пътници“, 1939, с. 3 – 11. Тук предлагаме втория вариант на разказа. – Б. ред.

градските порти ги пресрещаха полуголи египтяни, кланяха се до земята и викаха: „Добре дошли!“.

Така навлезе еничерската ордия в града Едирне – с много тропот и шум, и крясъци, проточи се през градския път, последните още не бяха минали през портите, а първите бяха вече стигнали градския мегдан.

Стегна ямакът юздите на коня си, възпря го и извика:

– Стой!

– Стой! Стой! Стой! – понесе се зад него от човек на човек и пътят се задръсти, а по дворищата се разля мирис от конска пот.

Подбра си ямакът път през грамадите бели камъни и греди, между купища пясък, желязо и плочи, край трапища с вар и льок и стигна пред новата сграда. Огледа белите зидове, колоните, вратите, прозорците, кубетата, провлачи очи по тежките скели и пръснатите по тях хора и извика:

– Хей, гяури! Къде е майсторът?

Дойде след малко мъж – млад и снажен, очите му сини като маришката вода, ръцете му мускулести и дълги чак до коленете.

– Аз съм майсторът, господарю! – поклони се той.

– Какво ще правите тук? Нова крепост ли издигате сред престолния град на седем велики султани? Сарай ли строите за бейове и везири? Или градите пазар за бели робини?

– От три години джамия зидаме – отвърна майсторът. – Много има още да ковем и да дяламе. Но догодина ще я привършим, та да краси тя като светла звезда челото на великия град Едирне.

– Не знаех – каза ямакът, – отдавна не бях минавал оттук.

... Трета година вече осъмваше и замръкваше Едирне в шум и тревога. Потънала беше великата крепост на християнски царе и боляри, разгулната столица на далеч-

ни азиатци в удари от чукове и тесли, в плач на триони, в глъч и цвилене, и мучене. Джамия строяха чернокоси зидари от Смолянско, плещести дърводелци от Троянско и снажни каменари от Банско за чест и прослава на султан Селима. Да спира в нея Аллах на почивка, да разгласяват от нейните викала белобради ходжи словата на най-великия от пророците Мохамед.

Българският майстор Манол със своите хора я строеше.

... Шест дни работи майсторът, а в неделя мина през града, в който живееха турците, пресече крайградските ливади, заобиколи шатрите на египтяните, прехвърли баира и тръгна край реката Марица, към колибите и землянките на българите. Крачеше майсторът край върбалаци и трънища, между избуяла трева и черници. Стигна до схлупена къщица, измазана с жълта глина, покрита с маришки саз. Наведе се, отвори вратата и влезе в тъмната стая.

Прегърбен мъж с прошарени коси, посърнала в грижи и труд стопанка и чернооко момиче със синя вълнена забрадка станаха на крака.

– Добър ден на всички.

– Добре дошъл, Маноле – пресрещна го стопанинът. – Седни, почини си от пътя.

– Ще седна, ще седна. Но нека първом се прекръстя пред светата икона на Майка Богородица – каза майсторът, вдигна дясната си ръка и се прекръсти тежко и невесело. – Е, добре ли сте? Опекохте ли пашкулите?

– Какво да ти кажа, Маноле... Живеем и уж сме хора, а животът ни кучешки. Земя работим, а хляб нямаме. Буби въдим – голи ходим. Дъщеря отгледахме – пред хора не смеем да я изведем.

– Това ни било писано!... Вред съм ходил, навсякъде е така. А ти, Младено, какво си нещо посърнала?

– Нищо ми няма, Маноле. Мислех, че и днес няма да дойдеш.

– Работа много, време не остава. Годеници сме, пък не можем да се видим, да си се порадваме.

– Искам нещо да те запитам, Маноле. Кажи ми – пристъпи момичето, – като си толкова ходил по земята, кажи ми, има ли някъде чиста, свободна страна, или всичко е поробено?

Дълго мисли майсторът.

– Обиколил съм, Младено, Българско от Бдин и Средец до Черно море и не съм видял с очите си свободна земя. Но чух да се говори, че оттатък реката Дунав живеели венгри и френки, а далеч зад морето имало голяма държава, дето говорят нашия език. Там турски крак не бил още стъпял.

– А вярата им, Маноле, като нашата ли е?

– Като нашата е, Младено, християнска вяра имат. Но кой може да прегази морето? Кой може да прескочи реката Дунав, широка до две хиляди лакти?

Момичето загледа майстора.

– Птицата може, Маноле.

Майсторът се усмихна.

– Птицата може, защото има крила.

– Като си майстор, направи и ти крила – отвърна Младена и лицето ѝ пламна. Наведе се към силния мъж и зашепна с набъбнали устни: – Маноле, направи крила! За двама ни, Маноле. Как искам да идем в оная свободна земя, как искам!...

Майсторът обтегна единия си крак и отпусна ръка на коляното.

– Каквото са ми поръчвали, все съм го направял, Младено. Но крила... Знам ли, пък може и да сполуча. Но не е лесна работа то, хей!

После насядаха около ниската трапеза и почнаха мълчаливо да ядат. Не бяха още довършили, а майсторът се изправи.

– Ще си ходя – каза той. – Момчетата са нещо разтревожени.

– Бързаш днеска, Маноле. Постой, побъбри си с Младена – обади се майката. – Пък и аз исках толкова неща да те запитам. Нали сватба ще уговаряме...

– Трябва да вървя, майко. Нова ордия пристигна от Сръбско. А от Бизанс вчера заръка ми донесоха. Не искал султанът хиляда прозорци, а деветстотин деветдесет и девет. Песни щял да каже да извадят за тая джамия, подълги искал да бъдат хвалбите. Ще ида да поогледам, да си помисля. Всяко нещо трябва да си е точно на мястото. В неделя пак ще дойда, целия ден тук ще остана. Тогава всичко ще уговорим.

Тръгна си майстор Манол. Подмина нивите, зави към черниците. Но досети се за нещо, спря, после се върна при Младена, която все още стоеше на вратата.

– Младено, туй с крилата не е лесна работа. Аз ще си помисля, но още не мога да разбера как може да стане. Ние друго ще направим. Лани се срещнах в Едирне с търговци от далечния град Дубровник. Казват ми: „Ела с нас, пари да печелиш, на свобода да се радваш и в черква да се черкуваш“. Дотам се стигало мъчно, много планини се минавали. Но там ще идем ние, ще стигнем как да е. А ти, Младено, да се пазиш. Стой настрана от хората. Зер плъпнали са чалми из целия край. А от Филибе преди три дни докараха още два синджира момчета и момичета за едирненския пазар. И цял орляк българчета – едно от друго похубави и по-отбрани. Тях пък за еничерския оджак ще препратят. Та... затегнаха се пак времената. Пази се, Младено.

– Чувам, Маноле.

Майсторът закрачи към върбалаците на Маришкото поле. По едно време надигна глава и се заоглежда нагоре. Търсеше нещо. В синевината зърна сокол. Погледа, погледа, па сложи ръка над очите си. А далечната тъмна птица

се виеше в спокойни широки кръгове, плаваше из синьото небе. Дълго я гледа майсторът. По челото му изврял пот. Устните му засъхнаха. Тръгна и ускори крачките си. Откъм хълма го гледаха вече белите сараи на Едирне.

„Птицата лети – мислеше си той. – Лети, защото има крила. Ако искам и аз да летя, трябва да имам крила. Но как да ги направя?... Птиците имат малко тяло и големи крила – плоски, леки...“

Той газеше през маришкия пясък. Избра си равно, влажно място, взе върбова клонка, приклекна и почна да тегли някакви черти. И все си бърбореше – пресмяташе нещо. Сметката му не беше от букви и числа. Но той строеше най-големи мостове, най-високи сгради. Нима не можеше да пресметне колко трябва да са дълги крилата на един човек, който иска да лети като птица!... Когато стана от пясъка и продължи пътя си, от погледа му бликаше вяра. Той вече летеше. Мисълта му се носеше през просторни полета и хълмове, към далечните тракийски планини. Подемаше го над планините и над други полета и други планини, все по-нагоре и по-надалече – нататък, дето свободата още не беше погазена. И му се струваше, че когато успее да литне, тогава и Младена, и всичките негови зидари, каменари и дърводелци, и всички българи ще литнат след него.

... Мина още една година и джамията на султан Селим в града Едирне, която имаше четири минарета с по три викала всяко едно и деветстотин деветдесет и девет прозореца, беше довършена от българския майстор Манол. Остана той с хората си да чака султан Селима, който му бе известил, че сам ще дойде да види и да се порадва на своята джамия, да се повесели и нагуляе със своите едирненски бейове и паши. Остана майстор Манол да чака, за да се наплати с хората, да ги разпусне и да потегли с Младена към далечния град Дубровник.

Крила той беше направил.

По цели нощи бе мислил за тях, цели месеци бе открадвал по малко време, за да излезе на хълма над Едирне да следи с поглед полета на птиците, да мисли за силата на вятъра. Дъсчица по дъсчица бе дялал, каиши беше приготвил, лико беше намерил и насмолил да не се къса и изтърква. Трябваше да сглоби всичко едно с друго и да се опита да литне.

Но за кого ще лети тук, в Едирне? За чалмите ли? О, не! Той бе скътал всичко навръх минарето и чакаше подобри дни.

Църква ще построи в града Дубровник, църква на правия Бог, кубета ще издигне над нея, по-високи от едирненските минарета ще ги направи и от тях ще литне – да му се радват свободни хора, да се радва на свободна земя.

Една вечер пристигнаха конници и съобщиха, че султан Селим на утрото ще дойде от Бизанс.

Разтвориха се тежките порти на султанските сараи, разтичаха се роби и робини, заскърцаха коли, натоварени с дарове и плодове, с месо и съдове. Пристигна рано-рано предобед на другия ден и султан Селим, първият човек на земята след най-великия пророк Мохамед, победителят на голямата битка при Кипър. Пристигна той откъм Бизанс с тежка свита от сегбани[2], с жени и евнуси, с великия си везир и първите си сановници. Не влезе султан Селим с прашния кон в отворените порти на султанските сараи, а тръгна към белите минарета, които бе зърнал отдалече. Обиколи три пъти голямата джамия и каза:

– Колко са прозорците?

– Деветстотин деветдесет и девет, падишахъм – поклони се до земята майсторът.

[2] Секбани – наемници, нередовна войска в Османската империя. – Б. ред.

– Нямам време да ги броя – отвърна султанът. – Изпълнил си моята заръка. Песни ще извадят за тях. О, Сукули Мехмед! – обърна се той към своя везир. – Кажи да им дадат един товар злато и ядене и пиене колкото искат, пък нека после си вървят по своите краища.

Възправи се на коня си великият везир на стария султан Сюлейман Великолепни и на младия султан Селим Пияний, надигна мощната си глава и каза тихо:

– Падишахъм! Откак италианците и испанците потопиха нашите кораби при Лепанто, хазната няма злато за джамии и майстори гяури, а само за кораби и войници.

– Сукули Мехмед! – пришпори коня си султанът. – В държавните работи аз не се бъркам. Ето го майстора – уреди всичко с него, а ела после да видим какво са ми пратили едирненските паши.

И останаха един срещу друг големият везир, чиято десница водеше съдбините на цялата империя, и българският майстор Манол, който бе изградил в четири години Султан Селим джамия в град Едирне. Загледаха се – и на единия очите бяха свити и хищни като на ястреб, а в сините очи на другия се преливаше оловният блясък от покрива на голямото кубе.

– Всичко ли е тъй, както е заръчано?

– Всичко, господарю.

– Кажи ми сега: можеш ли да построиш още по-голяма джамия от тази?

– Мога, господарю. Но трябва повече време, повече хора и повече пари.

Светнаха искри в очите на Сукули Мехмеда.

– Слушай – надигна гласа си той. – Защо му е на султан Селима тая джамия, когато ти утре ще идеш при неговите врагове и ще издигнеш там още по-голяма? Не, моят ум ми казва, че ти си измамил падишаха. Ще поговоря с него, нека той реши какво ще става. О, Хасан! – извърна се той към сегбанбашията. – Разпъди с хората си тия

гяури извън Едирне, а тогова, майстора, ще доведеш после при султан Селима.

Майстор Манол изтръпна. Кръвта спря в жилите му и цялата радост, с която от четири години чакаше днешния ден, потъна в черна мъгла.

– О, милостиви господарю – поклони се той. – Навремето падишахът ми заръча от тия минарета да се вижда новата столица на неговата държава. Пусни ме да ида горе, за да мога после да му кажа дали се вижда Бизанс.

– Върви! – махна с ръка великият везир Сукули Мехмед. – О, Хасан! Постави долу верни сегбани и гледай да не ни избяга тоя гяурин.

И той вдигна глава, погледна четирите минарета на Султан Селим джамия, видя как те светят бели и безкрайно високи над славния град Едирне и пришпори коня си.

Майстор Манол се качваше по хилядата стъпала на минарето и мислеше за крилата, които бе скътал там.

... Рано следобед, когато хората на майстор Манол се бяха пръснали по пътищата срещу трите големи реки и бяха разнесли вече сред жетварите вестта за лошата орис на техния майстор, на най-горното викало на източното минаре излезе един човек. Долу се струпаха хора, навириха глави нагоре, чудеха се и шепнеха:

– Майсторът е.

– Оттам вижда Аллаха.

– Какво ли прави там?

Майсторът наистина правеше нещо. Вдигаше две големи светли петна, въртеше се, по едно време се покачи на парапета.

После от викалото се отдели една птица.

От изток идеше черноморският вятър. Той легна под крилете на птицата и я понесе над града, към ливадите и полетата, към маришките пясъци и нивите, към струпаните тежки снопи из тях.

– Майсторът хвръкна! Майсторът хвръкна! – понесе се тревожната вест из града Едирне.

А никнеха вече из целия шир, из цялата тая поробена земя стотици и хиляди пръснати хора, възправяха се, порастваха и дигаха глави нагоре. И виждаха как откъм града Едирне с мощни и плавни замахи идеше заедно с черноморския вятър голямата птица и се носеше над просторната земя – високо, толкова високо над нея, че нищо друго не виждаха хората освен радост и светлина.

– Майстор Манол има крила! – шепнеха робите и в очите им грееше възторг. – Вижте, вижте! Майстор Манол има крила!

Той дойде над тях.

Една синя забрадка се понесе през нивите и стърнищата под него и във всеки поздрав от тая синя забрадка бликаше радостта на едно сърце.

Младена тичаше под птицата.

И майстор Манол ги виждаше. Той видя как целият Едирне – търговците, султанските чиновници, спахиите, стрелците, еничерите, бейовете от конаците, пашите от сараите и самият султан Селим Пияний бягаха с крясъци вън от града, към високия хълм. Той видя жетварите, зърна синята забрадка, която годеницата му размахваше под него. Той разтвори още по-мощно крилата си, понесе се все по-нависоко и по-надалече заедно с черноморския вятър, пое със силните си гърди много въздух и извика:

– Еееей! Българииии!

Викът му се разля над цялото поле.

В сърцето на майстор Манол пламтеше свободата. Дива, нечовешка радост го изпълваше, преливаше се из кръвта му и всеки нов замах разкриваше пред него нови планини и гори, нови полета и реки, нови колиби, села и градове, които летяха заедно с него към своята свобода.

... През месец декември на същата година 1574 почина султан Селим II.

Майстор Манол живее и до днес.

Хора край брега[1]

В планината денят слиза отгоре, в морето иде отвъд хоризонта, а в езерото той се ражда из самата вода. Сивата утрин се събира и надига като пара от нея, разширява се, набъбва, разлива се наоколо – над потъналия в тръстика бряг, през рибарските колиби, надясно към мелницата, назад към станцията и селото, насреща и надолу към баирите и далечните планини – и облива цялата околна земя.

Един рибар гребе през езерото. Навежда се, отмята веслата назад, после ги снишава към водата и бавно се изправя, и ги изтегля. Лодката му се хлъзга през здрача, водата шумоли и преплисква по засмолените ѝ гърди.

Езерото е сънливо и неподвижно. Бреговете му дремят в нависналата тръстика.

Нашето село има триста двора, черкова, училище, общински съвет. Оградено е с лозя и ниви, зеленчукови и овощни градини. Долу, край езерото, е голямата мелница. От далечината на западните хълмове селото ни има много живописен изглед. Но не и отблизо, защото къщите са пребедни, съвсем посивели от времето, малки и ниски, свити из ъглите на широките дворища под бремето на покривите си. Вратите и прозорците им гледат на север, към нивите и селските имоти. Домът на свещеника и мелницата са покрити с нови червени керемиди. Преди годи-

[1] Най-ранният вариант на разказа е публикуван във „Вестник на жената“, год. XIV, 1935, бр. 627, с. 1 и 3, под заглавие „Рибари“ (подпис: Димитър Вълев). Той съдържа само ядрото на сюжета. Героите все още нямат имена, характерите и взаимоотношенията им са бегло щрихирани, събитийната основа е по-ограничена. По-късно Матвей Вълев разгръща сюжета на творбата си, добавя герои, събития и идейни акценти. Новият вариант на разказа, озаглавен вече „Хора край брега“ и подписан Матвей Вълев, е отпечатан в сп. „Златорог“, год. XX, 1939, кн. 2, с. 57 – 76. След това писателят го включва в книгата си „Отсам и отвъд“, 1940, с. 5 – 34. Тук публикуваме последния вариант на разказа. – Б. ред.

ни нашите стопани се славеха като заможни хора и мнозина им завиждаха, сега всичко се промени. Сами по себе си хората са мълчаливи, само селянките плащат повечко данък на клюкарството. Води ги жената на учителя. Той пък проседява всяка вечер по няколко часа в кафенето или кръчмата на станцията. Изпит, жълт и болнав, той държи за селяните и те държат за него, защото им чете вестници, а и политиката познава на пръсти.

Като водата от земята, тъй са различни рибарите от селяните. Колибите им – и те са съвсем други, не гледат на север и запад към полето, а на изток и юг към езерото.

Днес пак ще е слънчево и тихо.

Рибарят отива към рачилата си. Те са осемдесет коша, заложени по дъното към отсрещния бряг на езерото. Всеки кош е завързан с дълга връв на една тръстикова пръчка, която стърчи над водата. Вече събра рибите от винтерите[2], ще събере раците и ще занесе стоката си на скелята на кооперацията, а моторницата ще я откара на тържището във Варна. Той подминава отдалеч мелницата, оглежда нависналия от върби бряг пред нея и малкото мостче със зелената лодка до него и гребе, все тъй плавно и безстрастно, към тъмния далечен бряг.

След два часа рибарят тръгва назад.

Сега на мостчето пред мелницата стои една млада жена, в пъстра лятна рокля, с бяла шапка и червени сандали. Тя гледа към езерото, нататък, дето водите му се губят в слънчевата мъгла на септемврийския ден.

Отдясно се задава дългата рибарска лодка. Млад човек – тя не може да види кой е и какъв е – гребе, а от веслата му се оцеждат слънчеви искри.

Жената излиза на края на мостчето.

– Ео! Еееео! – вика тя.

---

[2] Винтер – кош за крайбрежен риболов. – Б. ред.

Лодкарят извръща глава към нея, гледа, гледа и пак гребе в своя път.

– Ееео! – вика тя, а гласът ѝ звънко се лее през езерото, и вдига двете си ръце, а те са тъмно обгорени от слънцето.

Лодкарят се заглежда към мостчето и сега лодката му завива и почва да расте.

– Хей! – пита той. – Какво има?

– Ела, ела! Искам да ме повозиш.

– Лодката ми е пълна. Карам стока.

– Все ще се намери място и за мене – увещава го тя. – Съвсем малко място за мене.

Той задържа едното весло, а с другото гребе, докато лодката се извива и носът ѝ опира на мостчето. Жената скача в лодката, намества се на носа и сяда, а лодкарят се обръща с лице към нея и сменя веслата.

– Ти си бил разбран човек – усмихва му се тя.

– Ние, рибарите, сме все разбрани хора – отвръща момъкът.

– А как ти е името?

– Лазар се казвам. А вие май сте сестрата на новия мелничар?

– Отде пък знаеш?

– Ние знаем всичко, което става край езерото.

Тя се отпуска, обляга се назад и вдига лице към слънцето, а той я гледа продължително, после се усмихва в себе си, гребе по-бодро, очите му остават върху белите закръглени колене на гостенката.

Излязоха на скелята на кооперацията. Докато Лазар се разправяше с разписките за своите риби и раци, гражданката се разхождаше наоколо, разглеждаше лодките, надничаше в кошовете. Хората я следяха изпод око, цъкаха с език и скритом си намигаха. Рядкост е за малката рибарска скеля такава гостенка, че тук не е Варна, Бургас или

друг някой международен курортен град, пък дори и там между рибарите не всеки ден се мяркат такива жени.

– Готово! – казва Лазар. – Тук ли ще останете, или искате да ви върна на мелницата?

– Какво ще правя тук, Лазаре? – изправя се тя пред него. – И в мелницата е скучно, там всичко трака и вика. Нали ти казах, разходи ме из езерото.

– Имам работа на брега – колебае се Лазар. – Винтерите исках днес да намажа и поизкърпя. Но щом сте рекли, ще отидем.

Отплуваха.

Хората по скелята дълго се взираха в тях. Някои бяха по-откровени и с подбрани изрази изявиха желанията си. Други пък завиждаха на Лазара. А лодката бързо се смали, езерото се разгърна пред рибаря и гостенката на мелницата, пое ги и ги скъта в слънчевата си мараня.

Тя се бе наместила сега на широката кърма на лодката и облегната назад на ръцете си, гледаше надалече. Когато се нагледа, възви глава вдясно, после наляво, и към небето, и към водата. Извика подир една чайка, засмя се на две водни кончета, които поиграха над лодката и отминаха нанякъде. Както всички, и тя отначало се забавляваше с далечното, но после се върна в лодката, заразглежда я, проследи пътя на веслата, надникна назад да види дълга ли пътека оставят след себе си, полюбува се на вълните, които тръгваха встрани и се губеха в широк спокоен полукръг, а накрая се обърна към гребеца и вече не сне погледа си от него.

С отложен каскет и широко разгърдена риза, Лазар гребеше спокойно и бавно. Дръжките описваха в ръцете му еднакви кръгове, а веслата скърцаха в каишките и повдигаха мирни синьо-зелени кълба.

Движението, скърцането и шумоленето я съсредоточиха. Тя ги възприе като безкраен припев. Унесена от тоя припев, тя не отместяше очите си от шията, гърдите и ръ-

цете на младия мъж, следеше как всяко движение на веслата се прелива в изпечените от слънцето мускули, как зъбите му се белеят зад полуотворените, попукани от вятъра устни, как над тях се сивеят ясните му големи очи. Клепките ѝ натежаха и тя се облегна още по-назад, гърдите ѝ се очертаха под тънката лятна дреха, мислите ѝ се разбъркаха.

– Ти много ли си силен? – пита тя и сама се чуди на чуждия тон в гласа си.

– Колкото ми трябва, толкова съм силен, госпожице – отговаря колебливо той.

– Госпожа съм.

– Мислех ви за госпожица. Ние като видим жена без мъж, все за госпожица я мислим. Пък сте и млада.

– Госпожа съм, макар и да съм без мъж – казва тя, заглежда се малко встрани и пак се извръща към него. – А ти войник служил ли си?

– Войник ли? – съживява се момъкът. – Служил съм във флота на Негово Величество, моряк бях. Уволниха ме като младши подофицер. До помощник-машинист стигнах, ама напуснах, трябваше да поема работата на стария.

– Оттам ли са тия рисунки по ръцете ти?

– Тия ли? Котвата е оттам, а сърцето и стрелата са още отпреди. Тук, на гърдите си, имам и друг образ, една цяла жена. Което нямаме инак, носим си го отбелязано – додава той.

Заглеждат се пак един в други.

– Ами ти – почва госпожата – много ли можеш да гребеш?

– Как много? Греба, докато стигна закъдето съм тръгнал.

– Като гребеш от сега до довечера, къде можем да стигнем?

– Къде ли? Нагоре до... румънската граница, а надолу... надолу, да кажем, до Камчията. То е и според вятъра.

– Искаш ли да отидем до Камчията?

Лазар свива очи и отвръща:

– За искане – защо да не искам, ама няма къде да преспите там. Има три-четири рибарски колиби, лавка има, но място за преспиване няма.

– Колко ще ми вземеш да ме заведеш дотам?

– Нали ви казвам, госпожа, там няма къде да преспите. То отиването лесно, моята лодка е здрава и голяма, а в колибата имам и мачта с платно. Но ще стигнем вечерта и не ще има къде да останем. Ние, рибарите, отиваме нататък с грибове[3], нашата е лесна. Когато е студено, наврем се в заслоните, загърнем се в кожусите и спим, а през топлите нощи и по брега прекарваме, накладем си огън и лежим край него. С вас е друго, вие не сте свикнали на такъв живот.

– Колко ще ми вземеш дотам?

– Вие пак не разбирате думите ми, госпожа. Нищо не бих ви взел, аз не съм наемен лодкар.

– Че тогаз утре рано да тръгнем, Лазаре?

Той замлъква. Извръща се назад, нататък, дето е морето, намокря с език засъхналите си устни и гребе побавно.

– Щом настоявате, ще идем. Времето ще е добро.

Той не се осмелява да мисли докрай за онова, което можеше утре вечер да се случи на морския бряг, ако те наистина останеха там съвсем сами. Страхува се да го мисли, а като я гледа такава кадифена и прекрасна, в себе си се радва, че може би всичко ще тръгне по някакъв нов път и той там, на Камчията, ще преживее неща, за които доскоро не бе и сънувал.

Досеща се за нещо и пита:

– Кой ще дойде още с нас?

– Ти, аз и друг никой – отсича тя.

---

[3] Гриб – голяма рибарска мрежа, която се тегли от брега. – Б. ред.

Тя пък мисли как през целия досегашен живот ѝ е липсвал такъв силен и хубав мъж като тоя срещу нея, който утре ще я приюти до себе си някъде по морския бряг, далече от хората и живота им, за да ѝ даде онова, което младостта ѝ все по-настойчиво искаше.

Върнаха се късно.

На утрото, преди още да се разсъмне, той върза лодката си на мостчето пред мелницата и зачака. Госпожата пристигна с одеяла, палта и кошници. Настаниха се мълчаливо и заминаха. Над езерото прелиташе лек утринен вятър. Лазар нагласи малката мачта, откри платното, то се изду и се понесе като радостна бяла чайка през утрото.

Загубиха се из морето и камчийските пясъци за цели седем дни.

Когато се върнаха, той извади госпожа Аделина при мелницата, отнесе ѝ нещата и се върна на своето мостче. Върза лодката си, прибра дрехите, мачтата и платното и тръгна към колибата с несигурни, разбъркани чувства. Не можеше да определи дали му е радостно, че пак е при своя дом, на своя бряг, или му е тъжно, че тъй бързо се бяха свършили хубавите дни. Взе ключа изпод тръстиката на стряхата, отключи почернялата от влагата врата и влезе. Посрещна го здравият мирис на смола, боя и риба. Огледа се, нагласи нещата по местата им и се изправи сред ниската стая.

Беше му пусто и тясно.

Надникнал тъй ненадейно и тъй изцяло в един друг свят, той изведнъж прозря колко заробена е младостта му в тоя бряг, между рачилата и винтерите, между скелята на кооперацията и неговото легловище.

Излезе, заключи колибата и тръгна към станцията.

Учителят е заедно с неколцина селяни в кръчмата. Там е и Игнатий, старият съсед на Лазара. Натрупало се е много нещо за разказване и в ниската мрачна стая се

преплитат гърлести и глухи гласове. Учителят се закашля задавено, всички замлъкват, той поема дъх и почва:

– Като си помисля накъде е тръгнало, едно не мога да разбера. То ние че ще паднем някъде по фронтовете, нищо, но децата, с тях какво ли ще стане, тяхната орисия дали ще е по-добра! – и наново се задавя, пак кашли в шепата си, пие глътка вода: – А децата отсега са развалени. Иде днеска при мен в училището едно хлапе. Хъкатамъката, пита ме какво значело, че татко му получил червено писмо. Казвам му – нещо за дълговете ще да е. А хлапето ме гледа, очите му светят от хитрост: „Така ще е – казва, – ама не моят тате го получи червеното писмо, а татето на Ванчето и татето на Гинка също“.

Учителят спира, очите му са тъмни и въгленни, селяните го гледат и си мислят за близката война, за червените листове и за учителя, чиято кашлица съвсем не е на добро.

Някои пият евтино вино в малки шишета. Слагат шийката на устата си, надигат шишето и киселата течност се лее право в гърлото: гъл-гъл-гъл... В кръчмата е полутъмно. Масите, пейките, гредите се взират тъжовно в старата газена лампа. Черни и одимени, посивели в радост и скърби са стените. Поколенията са празнували тук своите веселби, тук са уталожвали те и грижите на тежките дни.

На Лазара доскуча.

Мина му през ума колко отдавна не бе ходил през селото. Тръгна. Беше рано. И хората, и животните се прибираха по домовете си. От всеки двор лъхаше привързаност на всичко живо към дома и имота, а овошките бяха нависнали през плетищата и ухаеха на зреещ плод. Стигна горния край на селото и се спря пред една позната вратня. Понечи да влезе, но се отказа и продължи. Някакво куче се разлая, спусна се и тръгна редом с Лазара отвъд плета. Горе от пруста едно момиче завика:

– Ссст! Циба!

Лазар се спря.

– Я! – продължи момичето. – Ти ли си бе, Лазаре? По сянката те познах – стърчиш като плашило зад плета. Как си се решил да се откъснеш от кръчмата?

Момичето дойде към него.

– Стоях, стоях, пък рекох да се поразтъпча насам.

– Виж ти! Че няма ли някой да ти открадне езерото бе, Лазаре?

– Хайде, и ти сега! – разсърди се той. – Само това не ми достига, ти да ме подиграваш.

– Ами ела де, влез вътре. Тате ще се зарадва, ако му се обадиш. Откога иска да намине покрай теб, да ти се отблагодари за рибата, дето ни даваш.

– Не ща! – махна с ръка Лазар. – А ти, Галинке, много си се разбъбрила, много почна да знаеш.

– Онази госпожа от мелницата по-малко ли знае? – промени глас момичето.

– То не е твоя работа, ти си малка още, за да се бъркаш в тия неща.

– Малка съм била! – прекъсна го Галинка и си отиде към къщи.

Лазар почака и тръгна назад. Като че цялата му разходка беше само за това – да стигне дотук и да се скара с Галинка. Отиде към мелницата. Повъртя се наоколо, погледа към големите светли прозорци на мелничарската къща, но не се реши да приближи, а свърна назад, заобиколи край езерото, мина зад станцията и се прибра недоволен и уморен.

Легна си.

„Къде ли е сега госпожа Аделина?“ – помисли си той.

Когато тръгнаха на път, тя се разсъблече по фланелка и вълнени тъмносини гащета, на голите си крака остави само червените сандали. На фланелката ѝ имаше вензел с буквата А, гащетата бяха с жълти кантове, през кръста беше пристегната с червен кожен колан. Беше виждал във

Варна много жени в такива бански дрехи, но когато возеше тая госпожа Аделина към далечните камчийски пясъци, той се вълнуваше, защото тя сега му беше по-близка от всички други жени, радваше се, че има някого, за когото и той може да се грижи, макар да е тъй далечен и чужд на неговия свят и неговия дом. А като затваряше сега очи и се опитваше да изживее в мислите си наново едната поне нощ от тяхната седмица, той виждаше до себе си не госпожа Аделина, а малката Галинка, и не чувстваше топлината на онова тъй грижливо отгледано и обучено към ласки тяло, а само горещината на две мургави и дълги ръце, които се виеха около запотената му шия.

Не издържа. Стана и излезе навън. Но комарите се нахвърлиха на него, разсърдиха го с бръмченето си и той се върна пак в колибата. Заспа, а вече беше време да става, защото тъкмо днес трябваше да събере стоката и да я прати на тържището, пък винтерите му бяха пръснати и рачилата заложени далеч отвъд езерото.

Прегледа повечето винтери, събра рибата в големия живилник и отпътува навътре. Лодката му се струваше потежка от друг път и той гребеше усилено и сърдито. Сгря се, доплава бързо оттатък. Стигна при тръстиковите пръчки, зави към горния край на редицата и се сепна: повечето от пръчките бяха изпочупени и се клатеха по накъдрената утринна вода.

И това ако не е зло!

Трябваше сега да се къпе и гмурка, да оглежда дъното и да лови една по една вървите на рачилата, за да им навързва нови пръчки.

Кой ли е пък тоя злосторник?

Всичко днес му беше тук чуждо и тягостно и той започна да вади здравите рачила и да обира раците, като хвърляше сърдито дребните във водата, а големите в коша. Отнесе ги после пред кооперацията, скъта разписката в

каскета си, върна се към колибата. Приготви нови тръстики и се накани да тръгне пак за отвъд.

По брега откъм станцията дойде Галинка.

– Сега аз пък рекох да намина към тебе – заговаря тя вместо поздрав. – Трябва да сготвя за обяд, пък се сетих да взема малко риба, че тате много я обича.

– Нямам риба тук – казва Лазар. – Отсреща имам няколко винтера. Ела с мене да ти извадя риба, а после ще те оставя при мелницата. Ти ще си идеш оттам през станцията, а аз имам нещо работа при рачилата. Чакай, бях донесъл една мрежа нарочно за теб, да не носиш рибата в цедилници. Дано не се е затрила.

Той влезе в колибата и се върна след малко с мрежена торбичка.

– А тия пръчки защо ти са, Лазаре?

– Отивам да вадя върви от дъното, да им навържа нови пръчки.

– Че какво ти се е случило?

– Някой изпотрошил пръчките ми – повече нищо не ми се е случило.

– Кой ти е крив! – смее се Галинка. – Като скиташ по цели недели, и това ти е малко.

Тя влезе в лодката, той загреба навътре.

– Седем дена те нямаше – почна пак Галинка. – Пък искаш работата ти да върви.

Той я поглежда обидено.

– Бях на Камчията, ходихме и по азмаците, и до Пода, и към Фъндъклийските блата. Гостенката от мелницата ме нае да я возя. Онази, госпожа Аделина. Нямаше как да ѝ откажа.

– Нае те...

– Ами нае ме я. „Колко искаш – каза – да ме возиш до Камчията?“ И уж само до устието, а то като тръгна насам-нататък, че цели седем дена.

Галинка се поклаща напред и назад в ритъма на веслата и захапала долната устна, насмешливо го гледа.

– А там, на Камчията, пълно с хора. Идат всеки ден с мотори и омнибуси от Варна, а вечер си отиват. Жени и мъже, всякакви. И повечето голи – по фланелки и гащички. Бели като памук жени, от цялата страна събрани, пък и другоземки колкото щеш. Отворили там селяните едни лавки, едни бараки, засвирили от рано до тъмно грамофони. Като панаир, ти казвам, ти такова чудо не си виждала. Цял ден киснат във водата. Вие, селянките, се къпете с фусти и ризи, а те по фланелки и гащички. Някои пък тук горе букви си извезали. Например госпожата има тук едни стрелки и едно А, то значело Аделина.

– Мен, Лазаре, и с бой не мож ме накара да се разсъблека като тях.

Лазар се разсмива:

– Ти и да се съблечеш, нищо нямаш за гледане. Малка си още, малка!

– Рече вчера малка, та и до днес все малка! Ти като си такъв голям, затуй си прокопсал: рибар стана, гол си и остана.

Лазар я заразглежда.

От дете още я знаеше. Той вече работеше из езерото, а тя беше ей такова едно фъстъче, босо и хитро. Живееше Галинка на горния край на селото, а от рибарите не си отиваше, все на брега играеше, само дето при тях и не лягаше да спи. Години бяха минали оттогава, много години, а за него тя все още си беше оная закачлива Галинка от тогавашните дни. За първи път снощи я беше видял подруга, но само тъй, в ума си, когато лежеше и не можеше да заспи. И сега, като я гледа, на очите си не ще да повярва. Как само са натегнали ресниците ѝ над тъмните очи, как само я е обгърнала дрехата през извитите рамене, по високата моминска гръд, в пристегнатия кръст и надолу, по равните бедра, чак до краката. Уж дете, а вече истинска

мома, много по-стройна и стегната от госпожа Аделина и от всички други гражданки, дето бяха там по пясъците.

И той зажумява към слънцето, а то напича вече отдясно. На челото му се роят дребни капчици. Запитва я, но с друг глас:

– Добре де, Галинке. Ти все се сърдиш, като казвам, че си малка. Кажи на колко си години.

Тя се муси за нещо.

– На колко съм години! Питай госпожа Аделина на колко е години.

– А защо се гневиш сега?

– Защото, като си рекъл на мене малка, та малка. А госпожа Аделина е голяма, у нея всичко е добро – затова.

– Хайде, не си малка – усмихва се Лазар и поглежда през гърба си към другия бряг. – Да речем, и по-хубава си от госпожа Аделина. Ама езикът ти змийски, не ме оставяш да се доизприкажа. Вчера исках да ти разправя какво ми каза госпожа Аделина, затова чак у вас дойдох, а от тебе дума не можах да проговоря. Тя не е лоша жена, Галинке. От София е, сестра е на новия мелничар. Дошла му сега на гости. Женена е, ама се оставила с мъжа си, защото много се карали. Искала сега да се разведе, а той не ѝ давал.

– Нà, ето я – аз си я знаех.

– Чакай сега, ще видиш как е работата. Разказа ми тя за тамошния живот. То голямо нещо, Галинке. Като я слушах, право да ти кажа, не ми се връщаше тук. Идеше ми да загреба през морето, че да карам, да карам, докато стигна до някой непознат град, зад Турция, отвъд Бялото море. Тук работя, а защо работя, сам не зная. Вързал съм се с тая лодка, с винтерите, рачилата и колибата, а и тя не е моя, защото е на държавен бряг. Цял живот да работя тук, да умра в работа, пак нищо няма да вкусам от истинския свят. А госпожа Аделина, значи, ми казва: „Такъв хубав мъж – казва – като тебе, такъв силен и умен, не си за

рибар, за градския живот си ти. Иди – казва – в София, помъчи се малко насам и нататък, докато се заловиш за някоя работа – и ще станеш човек“. И ми даде името на един господин. „Като идеш – казва – при него, той ще те настани някъде по строежите, той ми е близък роднина.“ Пък веднъж я разхождам през азмаците, дето са водните рози, а тя пак почна: „Не е за тебе рибарството, Лазаре, ти си за друго роден, такива мъже като тебе – казва – са за театрите родени и да ги снимат в киното“. Тя ми говори, Галинке, а аз за теб мисля. Защото виждам, че такава госпожа не ми е близка по душа. И си казвам: „Да не беше Галинка толкова малка, че да оставя всичко тук на братовчеда си Герчо, че да се дигна с нея и да тръгна, да се махна и от езерото, и от селото, накъдето ми видят очите, само в голям град като София да е“.

Той замлъква, а тя върти глава, въси се и без да го гледа, му заговаря:

– Лъжеш, че си мислил за мен в азмаците. Колкото сте голи и бедни, толкова сте лъжливи и безверни вие, рибарите.

Лазар задържа веслата, слага дръжките им на коленете и се навежда към момичето.

– Ако тебе те нямаше тук, не щях и да се върна, разбра ли. Решил съм вече всичко, ама пусто, че имаш-нямаш само петнайсет години.

– Я го виж ти! – възкликва тя. – Нямала съм петнайсет... Аз съм на деветнайсет години, чу ли!

Той замръзна.

Изведнъж разбра защо я беше сънувал, защо и там, и тук, и навсякъде напоследък я мислеше. Дощя му се да остави веслата и да мине при нея, да седне и да я прегърне, да я притисне до себе си, да я вземе за своя жена. Но ръцете му се бяха сякаш сраснали с веслата и не можеха да се откъснат от тях.

Галинка разбра мислите му и тревожно го гледаше. Тъмночервени петна нахлуха по лицето ѝ, тя се сви в крайчеца на кърмата, започна да срича нещо, после се овладя и оправи:

– Лазаре, не ме гледай така, не искам да ме гледаш така. Нека само си говорим – като брат и сестра. Нà, ти сам казваше, че уж мислиш за мене, а сега заприлича на звяр.

Той свива рамене и започва да гребе, а тя продължава:

– И аз те търсих. Дойдох в неделя – няма те, в понеделник минах през колибите – пак те няма, и във вторник те нямаше. Питам рибарите, а те ми казват, че си отишъл с оная госпожа от мелницата, и се подсмиват. Работят си, само ти си оставил всичко и си се махнал кой те знае накъде! И аз мисля често за теб, ама не добро, а само лошо. Какъвто си здрав и добър, езика си владееш, никому зло не правиш – само да не беше толкова мързелив, щях накрай света да тръгна с теб. Сега си рекъл София, та София, госпожа Аделина, та госпожа Аделина. Тая госпожа те развали, по-рано такъв като днеска не те познавах. Оправи се, спести си пари, купи си земя, заработи я. С тая ти сила тя ще пее под теб и ще ражда двойно и тройно, от последен бедняк на богаташин ще те направи. А ти, откак те знам, все същият си: големи думи приказваш, а си последен рибар. Да бях аз на твоето място...

И тя си поема дъх.

– Оная жена, макар и да е една такава, само в това е права: ако не беше такъв мързелив, можеше човек да стане от тебе.

Стигнаха отсреща.

Той ѝ даде риба, отведе я до мостчето на мелницата и я отправи към селото, а сам се върна при рачилата си, разсъблече се и почна да скача с глава надолу към дъното, за да търси потъналите си върви. Сега работата му пак

тръгна. Не минаха час-два и повечето пръчки наново стърчаха над водата.

Но случи му се нещо, което го спря от работата и го накара дълго да седи в лодката с повиснала глава.

Като оглеждаше около едно рачило и търсеше с ръце връвта, той зърна на дъното някакъв син лъскав предмет. Взе го, изплува в лодката и го заразглежда.

Беше гривна. И не каква да е и от кого да е, а хубавата гривна от осем реда сини мъниста, която бе подарил през ланшния събор на Галинка.

Гледаше я и отначало недоумяваше, а после почна да се досеща. Отначало му стана болно, а после махна с ръка, остави гривната в лодката и пак се гмурна да дири вървите.

Като свърши по обед, той се изтегна на кърмата под тежкото слънце и затвори очи.

Умът му заработи.

„Наистина ли моята работа е по-долна от работата на другите хора? – мислеше усилено той. – Целият ми почти живот е минал край езерото, аз съм работил за него, а то ми е давало хляб, както всеки човек си работи работата, а тя го храни. Пък сега и Аделина, и Галинка: беден, та беден, рибар, та рибар. Срамота ли е да си рибар? Да речем, срамота е, дето нямам ни дом, ни земя и цял мириша на смола и риба. Е, да оставя ли занаята си? А къде да ида? Аделина казва да ида в София, там щял съм човек да стана. Галинка пък иска да стана селянин. Ако ида в София, Аделина няма да ме познава, защото съм беден и не съм техен човек. Галинка ми е по-близка и до сърцето, и до работата.“

На другата утрин коминът на мелницата, черен и грозен, пак диша тежко, хвърля едри бали от дим и пара към широкото септемврийско небе, балите се превалят през слънцето, растат, свличат се оредели и подплашени на юг.

Вече лъха на есен и заедно с първите пожълтели листа селото почва да се готви за нея.

Жената на учителя, пълна и тежка, с подути крака, знае кой за коя се кани. Тя като каже, че някоя сватба ще стане – сватбата става, тя щом поклати глава – работата се засича и разваля. И минаха не минаха няколко дни, откак Лазар намери при рачилата си гривната на Галинка, жената на учителя почна:

– Ако не ме лъжат очите, онуй рибарче Лазар се тъкми за Галинка. Но нищо няма да стане, защото баща ѝ я готви за Асена. Той сега държи изпит в Плевен за вършачкаджия, наскоро ще се върне и ще поиска Галинка. Но да знаете, аз нищо не съм казвала, само дочух да се говори нещо такова.

Още същата вечер се шушне по вратните, през плетищата, из кръчми и кафенета. Всички познават и Лазара, и Асена. Единият е млад и силен, буен и благ, но има само няколко рачила и още по-малко винтери. Другият може да не е толкова личен, но има имот и добитък, и вършачка си е купил вече – бъдещето е негово.

– Ще даде ли старият дъщеря си на Лазара? – подхвърля някой.

– Хайде, смешни работи говориш! Да не е намерил той своята Галинка на пътя, та да я праща да живее из рибарските колиби!

– Ама Лазар разговарял вече с братовчеда си Герчо от липованските колиби, щял да му отстъпи лодката и инструмента, а сам той ще се отдели от рибарството и ще заживее като селянин.

– Кой, Лазар ли? Де си чувал ти рибар да се дели от брега. От младо свикнало на риба, та сега ще го отучиш!

Слуша се вече за много сватби, които ще стават през зимата, все сватби между хора бедни и работни. Съюзяват се младите, за да се борят с нуждата и имота. Сядат вечер стари селяни, примигат един към други, спомнят си за си-

ти години, когато за сватба се канеха гости от девет села и пехливани от осемнадесет, когато се даряваха богато по двеста и петстотин гости и се готвеше ядене в казани, лееше се вино в бъчви. И докато те си спомнят за ония времена, по плетищата висят младите и си шушнат за грижите на утрешния им ден, за работата, която ги чака, и за това, че като са двама и са сговорни, някак по-леко минава времето.

Слух само или не, но в неделя вечер рибарят Лазар наистина тръгва през селото, чист и избръснат, с намазани обуща и накривен нов каскет. Дрехите му изчистени, стъпките му сигурни и спокойни, целият му вид е на човек, който знае къде и за какво е тръгнал.

Стига до Галинкиния плет. Кучето пак се разлайва. Тя пак излиза на пруста и хока:

– Ссст! Циба! Я, ти ли си бе, Лазаре? Познах те по сянката, стърчиш като плашило над плета.

– Ела насам – казва Лазар.

– Че ела ти вътре де – отвръща Галинка. – Тате е у дома, ще се зарадва, че му идеш на гости.

– С тебе искам да поговоря. Ако стане нужда, после ще ида при баща ти. Я вземи тая гривна. Загубила си я, когато си ми трошила пръчките на рачилата. И друг път да не правиш такива неща.

Галинка иска да му отвърне, но той маха с ръка:

– Остави, аз за друго ида сега. Ето в какво е работата, Галинке. Няколко дни размислях кое как трябва да стане и искам да те попитам дали си съгласна да ми станеш жена, ако аз се махна от езерото и започна да работя земя. Имам малко пари, ще стигнат отначало, а и земя намерих, дето мога веднага да я взема. Какво да ти говоря сега за другото – от деца се знаем. А дали те обичам, то не е твоя работа, ти си още малка. Кажи ми открито: да или не. Ама от сърце ми кажи.

– Знаеш ли какво, Лазаре? – увисва Галинка на плета и се смалява, само очите ѝ стават още по-големи и тъмни. – Днес на станцията гледах отдалече как онази госпожа си заминаваше и махаше с бяла кърпа, а ти стоеше долу засмян до уши. Целия ден съм плакала и сега едно мога да ти кажа: ти, Лазаре, върви се жени за нея, аз не съм жена за тебе и ти не си мъж за мене.

– Добре! – отсича Лазар и си отива.

– Добре я! – добавя Галинка и се разплаква.

Във вторник Лазар замина.

От липованските колиби дойде братовчед му Герчо, посели се в неговия дом и заработи неговата работа.

Много се промени в нашето село оттогава. Повечето западнаха, неколцина се издигнаха. Болестта отнесе учителя и жена му се върна при своите в някакво далечно село. Дойде нов учител, млад и неженен, чужд на селяните, на техните разговори в кафенето и в кръчмата на станцията, затворен над книгите си.

Но другото – земята, езерото, тръстиката, селото – то си остана както си беше.

Само на станцията изникнаха нови постройки.

За хората, особено докато са млади и знаят да чакат и се надяват, една, две или четири години са много. Но за едно цяло село те бързо минават.

И сега е късно лято. И сега лятото играе по езерото, а то поема неговите милувки все тъй неподвижно и мъдро.

При стария Игнатий е Галинка, младата жена на Асена. Приседнали са един до друг на плоския камък под сенчестата стряха на колибата. Старият пуши лулата си. Младата жена държи в ръка вехта мрежа за риба, подарена ѝ навремето от един рибар Лазар.

– Ще ти дам риба, Галинке, ей сега ще ти я дам. Нашо дете си, на брега ни си отрасла. Постой сега да си поговорим, пък риба в живилника има и за тебе, и за мене, че и

за мотора ще остане. Е, доволна ли си от мъжа, от работата, от живота?

– Их, дядо Игнатий! Като дойда, все за това ме разпитваш. Ами че как да не съм доволна? Имаме си дом, имотът ни голям, вършачката ни не спира ден и нощ от работа, че цялото село там вози. Асен няма време да си дойде дома, вече на вършачката спи – богатство си имаме и още повече трупаме.

– Инак, инак, Галинке. Имотът е едно, а щастието – друго. За човешкото те питам.

– Пък вие, рибарите, като сте рекли: човешкото, та човешкото! Какво ти щастие, дядо Игнатий, на гол гръб? Едно време имаше тук един Лазар. И той като почнеше – сърцето, та човешкото, та туй, та онуй. А нà, провали се и никак не се и видя вече!

– Не се е провалил, Галинке. Ние, рибарите, и на малкото сме доволни, когато сме тук, защото езерото е за нас майка и ние не го мъчим да искаме много от него. Но като тръгнем на другаде из света, не се оставяме лесно, все отгоре се държим. Та за Лазара де – не ще се е провалил той. Помня аз, нещо все около теб се навърташе, а ти го напъди. Това ми е все в ума: дали ти не сбърка тогава.

– Дали не съм сбъркала! Я сега в какъв двор живея, в какви дрехи ходя. Ако бях се съгласила с него, ей тук щеше да ми е и имотът, и животът: в камъшената колиба.

– Не е тъй. Галинке ма, ти комай си трета година женена, пък деца още си нямате?

Тя се извръща настрана.

– Друга беше ти навремето, това искам да ти кажа. Весела беше. Очите ти светеха като звезди. И смехът ти беше друг, съвсем ясен. Е, ти си знаеш своето, момиче, но ако имаше дечица, по-щастлив щеше да ти е и денят, и имотът.

Замлъква. Всеки си има своите грижи. Старият става и отива бавно към езерото, влиза в лодката, отблъсква

я, докато се опъне въжето, и се навежда към тръстиката. Вдига живилника в лодката, отвързва го и казва:

– Ела насам де, какво клюмна такава! Подай мрежата!

А рибата пърпа ли, пърпа в ръцете му.

Тръгва после Галинка по пътеката между линията и езерото, вглежда се ту нататък по линията, която води през станцията и оттам към далечни незнайни градове, ту към езерото, което е едва накъдрено от вятъра.

По пътеката откъм мелницата иде една жена, облечена в пъстра рокля, с бяла шапка, червени сандали.

– Добър ден – пресреща я Галинка. – Вие пак ли сте тук на гости в мелницата?

– Ами да – отвръща другата. – Познаваш ли ме? Ти от рибарските колиби ли си?

– Защо питате?

– Имаше тук преди години един рибар, май че Лазар се казваше. Беше ме возил веднъж до Камчията, оттогава го знам. Отивам сега да го потърся, искам да го наема за една разходка. Той там ли си е?

– Не го познавам! – троснато я прекъсва селянката и си тръгва, отминава няколко крачки, спира се и пак се обръща: – Лазар не е вече тук, загуби се нанякъде.

– Че къде ли се е загубил? – иде към нея гражданката.

– Знам ли го! Те рибарите са такива: днес са тук, а утре другаде. Като циганите са, всички са същи катунари.

Галинка си тръгва, забързва, едва не започва да тича, а госпожа Аделина бавно се връща назад.

Само след няколко дни от бързия вечерен влак слиза на станцията един млад мъж, висок и силен млад мъж, с мека шапка и сиви дрехи, в риза с яка и връзка, с жълти обуща. Носи голям градски куфар, през другата му ръка е преметната нова зелена мушама. Слиза насред перона, не

изчаква влака да си отиде, а се запътва към новата къща с голямата табела „Хотел“.

Хотелиерът го чака на вратата, но изведнъж го познава и се спуска към него:

– Бате Лазаре! Ти ли си, бате?

И на братовчеда Герчо е провървяло през тия години. Случили се времена такива, че търговци почнали да изнасят раците в чужбина, цените им се качили, та и той се позамогнал, удвоил рачилата и винтерите, и гриб си направил, на работата си наемни хора поставил, а за себе си на самата станция малкия и чист хотел построил.

Старият рибар Игнатий и неколцина други селяни се здрависват с младия мъж и се оттеглят към кръчмата – да не помисли някой, че се присламчват около него, за да му завиждат на вида и дрехите, за да го разпитват как се е случило да замени войнишкото сандъче с новия граждански куфар. Те не отиват при него, но той отива при тях. Влиза в кръчмата – там висят вече електрически лампи – здрависва се наново с всички и казва:

– Днес аз черпя.

И почва да им разказва, а и те му разказват и става съвсем късно, а те все още не могат да довършат приказките си за селото и за хората, за сватбите и за това кои млади невести имат деца и кои нямат, кои мъже обичат къщите си и кои спят по вършачките.

На утрото по брега крачи Лазар. Върви по меката влажна пръст край тръстиката, гледа нагоре към слънцето и напред към езерото, диша дълбоко, очите му светят от младост, крачките му стават по-големи и по-бързи.

Стига на мястото, дето някога бе неговото мостче и дето сега влиза навътре във водата висока дървена скеля, поглежда в новата лодка под скелята и се качва към рибарската колиба.

– Хей! – хлопа той на вратата. – Хайде, ставайте!

Момчетата отварят.

– Давайте саръка и платното. Я се дръпни да огледам колибата.

Той влиза вътре, озърта се в мрачината, а вътре мирише на смола, боя и риба.

– Кой ще дойде с мен към винтерите и рачилата?

– Вчера ги вадихме – отвръща едно от момчетата. – Чак вдругиден ще караме пак стока във Варна.

– Добре де, добре де. Щом е тъй, вие лягайте, а аз ще се разходя с лодката.

– Ами, ще лягаме! Ние и сега не спиме, връзки с живи раци правим за трена.

Лазар заби из езерото.

Върна се привечер. Мина покрай своите нявгашни рачила – а те бяха много повече – зави и се упъти към колибата, все край брега на мелницата.

На мостчето край върбите стои една жена. Тя вижда рибарската лодка, пристъпя до края на мостчето и вика:

– Ео! Еео!

Лазар се заглежда в нея, прави остър завой, насочва се право към мостчето, майсторски свива платното и подхвърля примката на крайния кол, притегля лодката си досам жената.

– Аделина! – вика той и се смее. – И ти ли си тук?

– Лазаре... – шепне Аделина и трепери от радост.

Той излиза горе на мостчето и улавя двете ѝ ръце, гледат се и се смеят, като стари и верни другари.

– Откъде идеш?

– От София ида. Тя моята е дълга и широка.

– А какво работеше в София?

– Нали ти казах по-рано, че съм служил помощник-машинист. В София си намерих такава работа. А после държах изпит и сега съм машинист.

– На гарата?

– Не, в електрическата юзина. А ти, Аделина?

– Аз оня ден ходих да питам за теб. Една селянка ми каза, че си се загубил някъде.

– Мъж ти тука ли е?

– Нали ти казах някога, че съм разделена с него, но не ми дава развод. А сега съм вече разведена – смее се тя.

– Знаеш ли що, Аделина? – снишава гласа си Лазар. – Сега аз искам да ти предложа: хайде да идем утре на Камчията.

– Че аз за това бях тръгнала оня ден да те търся, Лазаре. Ще приготвя дрехи, завивки и кошници, а ти ела да ме вземеш оттук призори.

Късно вечерта, когато всички се разотидоха и Лазар се канеше да се прибере в хотела, на станцията се върна старият Игнатий, повика го и му зашепна нещо. Лазар само кимна и изчезна към колибите, а старият рибар влезе в кръчмата, поръча си шише вино и седна нашироко, като че задълго не мислеше да става.

Лазар стигна до колибата на Игнатия, огледа се, отвори вратата и влезе. Малко газениче хвърляше жълти петна из стаята и едва разкъсваше тъмнината. В дъното, на дървеното легло, седеше Галинка.

Тя стана и причака момъка:

– Добре дошъл, Лазаре.

– Това лесно – заоглежда се той и ѝ стисна ръката. – Ами дано не те види някой тук.

– Привечер минавам по брега и те гледам, че говориш с онази госпожа. Не знаех, че си се върнал.

– То беше случайно. Иска да я заведа на Камчията.

– И ето нà, дощя ми се да те видя и аз.

Гласът ѝ изведнъж се пресече.

– И да ти поискам прошка. Друго ми беше тогава на сърцето, цялата треперех от радост, когато разбрах защо беше дошъл. А устата ми сбъркаха.

– То това лесно – махна с ръка момъкът. – Лошо е, ако те видят тук.

– Все ми е едно.

– Ще се научи мъж ти.

– Аз нямам мъж. Той спи на вършачката, дома не се връща вече. Един човек съм имала досега.

– Ти, Галинке, пак за това!

– Теб съм имала, Лазаре. Още дете като бях, заради тебе идех всеки ден на брега. Отпървом се чудех колко си голям и силен, после исках и аз да отрасна, а сега, като помисля какъв можеше да бъде нашият живот и какъв стана, душата ми плаче.

Лазар приседна до нея.

– Ти веднъж ми разправяше, че искаш да тръгнем двама да вървим, да вървим – отвъд морето, в другата земя.

Той мълчеше. Тя стана, заозърта се плахо и се примоли:

– С оная утре пак ще останеш цели седмици из морето. Тръгни с мен. Ето, ей сега да ми кажеш, и аз се качвам на лодката.

Той извади от джоба си една кутия, запали цигара и засмука.

– Това исках да ти кажа. Дойдох да ти се помоля: вземи ме оттук. Помогни ми. Друго нямам за казване.

– Почакай – стана той. – Ти стой тука, аз ей сега ще се върна.

Забърза той към станцията, качи се в стаята на хотела, нахвърля нещата си в куфара и го затвори.

Бързият влак от Варна пристигна след половин час. От станцията се качи Лазар с куфара си, а в последния вагон, който беше съвсем близо до пътеката към рибарските колиби, се покатери Галинка, облечена в широка мушама.

Когато влакът зави към стръмния каменен баир и светлините от малката станция – тия последни поздрави от родината им – изчезнаха, Лазар прекоси влака и седна при Галинка.

– Знаеш ли, и днес още не мога да реша кое е истинско и кое не. Някога ти искаше да стана селянин, други пък настояваха да отида в градовете. Бях решил по едно време да слушам теб, но тъй се случи, заминах за София. И все премислям, и все ми се струва, че ако бяхме останали на брега, в моята рибарска колиба, с лодката, рачилата и винтерите, щяхме да бъдем най-доволни и най-свободни.

– Мен сега вече всичко ми е все едно – отвърна му тя.

Граждани на света[1]

Беше през 1938 година, една от ония зрели есенни нощи над Средиземно море, в които небето се свива и свежда досам света, за да се радват на звездите любовните двойки в градините, да изпадат поетите в творчески транс, а моряците да премислят живота си в спомени по дните, прекарани на твърда земя.

Като сива сянка пълзи един кораб с бели, зелени и червени очи през тая звездна надморска нощ, претръпнал в напъна на машините, притаил се във верния скут на морето и пуснал зад себе си далечна следа от бели светли бразди.

Облегнат на перилото на командния мостик, капитанът на кораба се взира безучастно напред.

Долу, съвсем ниско под него, се сивее предната палуба. Една лампичка бди над черните котвени рудани и макарите на товарните стрелки, светлината ѝ лежи слаба и бледа на двата купа корабни въжа, пролизва през левия и десния борд и пада надолу, към засъненото под звездите море, което се надига изпод кораба и отнася на гръб гълъбовите ѝ петна. Съвсем напред, отвъд сянката на дежурния наблюдател, се тъмнее корабният нос, а от там нататък, встрани, назад и нагоре, са само звездите, съвсем близко над невидимото море, толкова близко, че корабът трябва да се провира през тях. Отнийде не гледа око на маяк, няма ги вече и нанизите от светлините на далечни прибрежни градове, нищо не виждат очите зад тия звезди, нищо не стига до ушите освен глухия и далечен ропот дълбоко в гърдите на кораба.

---

[1] Първата публикация на разказа е в сп. „Българска мисъл“, год. XIV, 1939, кн. 1, с. 42 – 56. Подпис: Матвей Вълев. По-късно писателят го включва в книгата си „Отсам и отвъд“, 1940, с. 35 – 57. Тук предлагаме втория вариант на разказа. – Б. ред.

Тридесет и една години е дълъг морският път на тоя капитан. А колкото са звездите на това небе, толкова са местата, дето бе спирал за час, ден или седмица и пак тръгвал наново на път. И нищо не свързваше тия безбройни пристанища и градове освен морето, което го водеше в тях и отвеждаше от тях.

По железните стъпала бърза първият помощник.

– Сега е моята смяна, капитане. Каква чудна нощ!

Капитанът се отделя от перилото, слиза по желязната стълба, завива в хода към каютата си. Той пуши усилено и малката стаичка бързо се пълни с дим. Отваря кръглото прозорче и в каютата нахълтва солената свежест на морската нощ. Надзърта навън и вижда само огромен кръг от жълти звезди. Те трептят и мигат към него, а той дръпва завеската пред тях.

„Вестникът... – спомня си той. – Къде ли остана вестникът?“

Цялата първа страница на вестника е със снимки на летци и самолети. Под тлъсти гръмки заглавия се разказваше за въздушни рекорди, а горе отдясно го гледаха големите светли очи на едно момиче, което сега летеше от Сидней[2] за Лондон.

„Все млади хора! – помисли си капитанът, когато зачете вестника. – Един от друг по-млади! А това момиче, това прекрасно момиче е само на двадесет и четири години. И тръгнало да прелита света.“

Той сгъна вестника, отпусна се нашироко в плетения стол и се загледа в момичето.

Ида Кайт от аероклуба в Сидней бе първата австралийка, която правеше опит да прелети тая част на Земята.

Преди много години, преди няколко десетилетия, когато капитанът беше само втори корабен кърмчия, едно

[2] Имената на героите и населените места в цялата книга са дадени според транскрипцията на автора. – Б. ред.

момиче с очите на Ида Кайт бе намислило да му става съпруга, да му отглежда деца и да му гради дом. Когато той се връщаше с кораба от близък или далечен път, годеницата му, цяла в бяло, го дочакваше на кея и щом го зърнеше, викаше името му и махаше двете си ръце с дългите дантелени ръкавици. По-късно той я повеждаше под ръка край старите навъсени къщи на морския град, а всички им правеха път и се усмихваха след тяхното щастие. Но това бе за късо време, само за една или две години, за шест или осем идвания с кораба и за една отпуска от цял рейс. А от втората отпуска от цял рейс той сам се отказа. Всичко се бе променило в морския град. Нямаше я годеницата, цяла в бяло. Един друг момък, по-едър и по-красив, и по-постоянен от него, един земен момък бе тръгнал с нея да ходи по път, който нямаше да мери с морски мили, а с прости метри и километри. Цял четвърт век оттогава. И като гледа сега тая Ида Кайт с големите очила върху кожената авиаторска шапка, подмамен от зрялата и звездна нощ, корабният капитан си спомня своята младост и му тегне, нагарча му нещо в гърлото.

От тогава и до днес все пътува и само пътува.

Капитанът се разхожда из каютата си – три крачки към вратата и три крачки от там до масичката с вестника и авиаторката, а после излиза и тръгва с тежки и уморени крачки, минава край стълбата за мостика и влиза в кабината на радиотелеграфиста.

Сложи си слушалки, включи високата корабна антена и пусни радиоапарата на всички вълни. Мигом изчезват звездите от небето и нощта над морето, изгасват белите, зелени и червени корабни светлини, загубва се светлият път зад витлото, секва празникът на зрялата есенна нощ. Друг един свят се втурва към теб – светът на танците и песента, на радиопиесите, речите, концертите, на черковните камбани, театрите и оперите. Шумят електрическите реки на нюйоркския Бродуей и светлинните потоци от

рекламите на Айфеловата кула, мамят те към гейшите цветните фенери пред чайните на Йокохама, унасят те чудните момичета от островите на Южното море. Препускат каубои с развети ласа след побеснели стада, надбягват се вихрите на Патагония, пълзят златотърсачи по снежните пътеки на Аляска, викат за помощ загубени в бури кораби. Огласен е тоя друг свят от картечници и оръдия, и бомби в Китай, притъпен е той от плача след земетресението в Чили. Няма езици, граници и държави, не знае океани, морета и материци, а е цял, космичен, велик тоя друг свят на радиовълните.

Вдълбочен в живота на север и юг от екватора, отсам и отвъд земята, радиотелеграфистът се сепна и скочи уплашен, когато чу зад себе си капитана.

– Седни – каза му той. – Знаеш ли, че тая нощ над Средиземно море ще прелети тази... Ида Кайт от Сидней със самолета „Виктория“?

– Тъй вярно! Преди час и половина съобщиха от Кайро, че самолет „Виктория“ е отлетял за Лондон.

– Преди час и половина? Виж ти – че тя ще е някъде наблизо. Гледах я във вестника. Ти можеш ли я намери по радиотелефона? Знаеш ли сигнала ѝ?

– Нашата станция е по-силна, не би трябвало да я смущаваме, освен при належащ случай. Тя надали ще иска да разговаря с нас, капитане.

– Нека опитаме. Може пък да иска.

– Ще опитам, капитане.

Радиотелеграфистът седна пред масичката, постави си слушалката на радиотелефона. Включи, нагласи вълномера и почна:

– Ало, ало! L-Z-D-U търси W-H-U-R-I. Ало, ало!

Гласът му тръгна да търси самолета на Ида Кайт по земните измерения.

Минаха много секунди.

– Ало, ало! – заговори един женски глас в слушалката, далечен и слаб. – W-H-U-R-I отговаря на L-Z-D-U. Ало, ало!

В малката радиокабина настана тревожна тишина, а капитанът се облегна с две ръце на гърба на стола и пошепна:

– „Виктория“ е. Питай къде се намира.

– Къде сте? Къде сте? Къде сте?

– 32°02′ северна ширина, точно 20° източна дължина от Гринуич.

– Всичко в ред ли е?

– Не съм доволна от мотора.

– Щастлив път. Желаем ви успех.

Радиотелеграфистът стана и се обърна.

– Слушай – заговори капитанът. – Остави вълномера на самолетната вълна. Може да се случи да дотрябваме на тая мис. Бъди буден и прислушвай редовно на вълна 600 за опасност. Всичко може да се случи. Уловиш ли нещо, повикай ме, макар и да спя.

Тръгна към каютата си, но се досети нещо и се качи на мостика.

– Къде сме? – запита той помощника.

Офицерът се наведе през перилото и извика към задната палуба:

– Отчети скоростомера! Бързо!

След минутка дотича един моряк:

– Липсва малко, за да станат пълни двадесет възела! – отрапортува той.

Офицерът влезе в командната каюта и записа няколко числа.

– Ние сме сега на 33°40′ северна ширина, на 27°53′ източна дължина. Заповядайте, записано е тук.

Капитанът обърна листчето към светлината и се замисли.

– Така и предполагах – каза той. – Един самолет се движи сега от Кайро към Лондон със скорост триста километра в час. След един или два часа той ще мине съвсем близо до нас. Така и предполагах, той ще мине на няколко десетки мили от нас.

И си отиде.

Наново стихна всичко. Над кораба остана само звездната нощ, и в нея – светлият път зад витлото. А далече някъде из въздуха, зареяна между паралели, меридиани и градуси, летеше една метална птица, от която все още не можеше да откъсне мислите си корабният капитан.

Минаха два часа.

Радиотелеграфистът почука. Капитанът отвори вратата и тревожно запита:

– Какво е? Какво има? Да не се е случило нещо?

– Капитане, „Виктория“ прати сигнала MAYDAY[3]. Даде мястото: 33°15′ северна ширина, 27°20′ източна дължина. Следваше още нещо, но улових само „кацам“ – и заглъхна.

– Кацам? Ида Кайт е кацнала в морето? Че тя е загубена! – обличаше капитанът шубката си. – Тя е съвсем загубена. Предчувствах. През цялото време се тревожех за това момиче. А ето ти сега история!

– Да не ви е позната, капитане?

– Коя, Ида Кайт? Никога не съм я виждал.

– Аз опитвах, виках я, но вече не отговори.

– Ето ти сега история! И какво предчувствие! – говореше капитанът и бързаше пред радиотелеграфиста. – Трябва да направим нещо. Слушай, вземи вълна 600 и предавай непрекъснато, че „Виктория“ е дала сигнал MAYDAY. Давай и местоположението.

– Слушам.

---

[3] Международен сигнал за бедствие. – Б. ред.

– И стой будно на мястото си. Тая нощ ще имаме работа. Ало! – качваше се той по желязната стълба. – Къде сме? Кажете веднага, къде сме?

Дежурният помощник събра сведенията.

– Намираме се на 33°41′ северна ширина, 27°38′ източна дължина. Ето, вижте на картата: точно тук сме.

– Разбирам, разбирам – и капитанът свали фуражката, обърса мокрото си чело. – Съвсем близо сме до мястото. Дай сигнал. Всички да излязат. Това момиче ще вземе на всичко отгоре да се удави.

Сирената засвири. По кораба се разтичаха хора. В няколко минути екипажът бе строен.

– Офицерите да дойдат тук! – извика капитанът и заслиза по стълбата. – Побързайте, моля.

Те бяха шестима души. Той ги изгледа и заговори натъртено и твърдо:

– Господа! Преди няколко минути някъде съвсем наблизо кацна принудително една австралийска авиаторка, която правеше опит да прелети от Сидней за Лондон на етапи. Ние сме най-близо и сме длъжни да ѝ помогнем.

Той пое дъх и надигна гласа си:

– Да се запалят прожекторите. Всеки пет минути да се дават ракетни и звукови сигнали. По мачтите да се качат наблюдатели. Свободните от наряд хора да заемат постове по високите точки на кораба и да наблюдават. За всичко ще се донася лично на мен. Господа, разпределете хората и всички по местата си.

Той се върна на мостика:

– Кърмчия! Пет наляво... Така... Нула... Тъй дръж!

Той се наведе към тръбата за машинното отделение:

– Пълен ход!

Слезе в радиокабината:

– Предавай на международната вълна 600: „Нашият кораб почна търсенето. Пратете помощ. Обаждаме се на L-Z-D-U“.

Капитанът се върна на мястото си, а светът настръхна.

От Малта се вдигна ято английски самолети. От Тунис потеглиха двама американски летци, които пътуваха към Далечния изток. От Александрия седем водосамолета полетяха над Средиземно море двадесет и пет минути след първия сигнал. Палермо прати на три пъти групи от презморски машини. Втората френска флотилия, която пътуваше от Марсилия за Суецкия канал, получи нареждане да започне търсенето. Японският търговски кораб „Хинан Мару“, германският петролоносач „Молтке“, английският кръстосвач „Хайфа“ получиха заповед да се поставят на разположение на адмирала на френската флотилия.

Всички радиостанции по средиземноморското крайбрежие включиха вълномерите си на международната вълна 600 и прислушваха да уловят нови сигнали за помощ.

Радиоприемниците на двете земни полукълба зачакаха за новини. По площадите на световните столици непрекъснато се предаваха репортажи с високоговорители, пред които се трупаха и търпеливо чакаха да узнаят нещо за Ида Кайт тълпи от мъже и жени, най-много младежи. Големите вестници се приготвиха за втори издания.

Късно след полунощ, три чàса след катастрофата, морякът от първа мачта се наведе и извика:

– Внимание! Червена ракета от ляв борд!

И наистина, в тоя миг далече, някъде безкрайно далече в нощта една огнена звезда описа нагоре към небето червена линия.

Капитанът вече командваше:

– Три вляво! Спасителни лодки готови за спускане! Нула... Тъй дръж!

И още един час по-късно, когато в далечината бляскаха вече позиционните светлини на първите самолети, радиотелеграфистът бодро отпращаше радостната вест:

„CQ-CQ-CQ de L-Z-D-U! До всички, до всички, до всички от L-Z-D-U. Так-так-так...“.

„Пию-пию-пию...“ – заподсвирква приемникът.

„Самолетът „Виктория“ потъна. Ида Кайт е на нашия борд. Тя е напълно здрава и пие сега чай в офицерската столова с капитана и офицерите. Държим курс за Тунис. Търсете ни със знака L-Z-D-U.“

На бързото отсечено тракане отвръщаше далечно пиюкане и радиокабината се изпълни със странните звуци на телеграфните разговори.

Моряците и офицерите бяха развълнувани и радостни. Целият свят гледаше сега към техния кораб – товарния кораб, на чийто стожер се вееше трицветът на една малка и далечна страна.

Капитанът седеше срещу Ида Кайт и пиеше чай. Беше тъй спокоен, като че на кораба не се беше случило нищо.

Тя не помнеше как я пренесоха от самолета до кораба. Събуди се от безсъзнанието, когато се почувства в силна и топла прегръдка и по лицето ѝ се разля горещ мъжки дъх. Опита се да отвори очи, но безкрайна слабост бе схванала волята ѝ. Тя разбра, че опасността е преминала, и се отпусна наново – бледа и изтощена, неподвижна и със затворени очи – в ръцете на тоя непознат мъж, който я пое от спасителната лодка и внимателно я изнесе нагоре.

Сега същият този мъж говореше нещо, а думите му бяха равномерни и безучастни и отекваха в ушите ѝ като далечни стъпки на човек, който чака и се разхожда.

– Ние сме най-обикновени моряци от товарен кораб – разказваше той. – Носим стока по чужди пристанища. Бяхме в Яфа, сега гоним Тунис, оттам ще спрем в Марсилия и после през Гибралтар ще се качим на север, чак до Норвегия. Трюмовете ни са пълни със сливи и ябълки, с орехи, с тютюн. При нас, в България, хората са едни, а на север ще срещнем хора, които са други. Всичко е там дру-

го: и земята, и животът, и къщите. Ще вземем оттам стомана, машини, целулоза и ще потеглим назад. Така ходим от страна в страна, помагаме да се опознаят и сближат хората. Ние нито там, нито тук, нито нейде другаде имаме дом. Само носим на другите, а сме винаги и навсякъде гости. Пристигнем, стоим една седмица, докато натоварят кораба, и пак отплуваме. Дошъл, отишъл си. Ние, моряците, навред сме си чужденци. И вие, летците, сте граждани на света, и ние, моряците, сме също граждани на света. Шарим из него – вие по въздуха, ние по водата. Но вие сте млада и целият свят е ваш дом, защото навсякъде ви чакат с радост. Мен вече никой не ме чака.

Ида Кайт смътно долавяше смисъла на онова, което той говореше. Все наново мисълта ѝ се връщаше към нейното пробуждане. Тя слушаше, усмихваше се уморено, а ѝ се струваше, че ако ей сега затвори очи, пак ще почувства плътната му прегръдка.

– Вие говорите отлично на моя език, капитане.

– Аз говоря много езици, госпожице. С всекиго се разбирам на неговия език.

– Но най обичате да говорите на своя роден?

– Роднят ми език е далечен и малко познат, той е хубав и звучен, стар. Но защо ни е, когато нямаме с кого да разговаряме?

– Ето, с тези хора: с офицерите, с моряците.

– С офицерите, с моряците... Ние всичко сме си изговорили. Ден и нощ, години наред все разговаряме и вече нямаме какво да си кажем освен команди и служебни думи. А когато говориш с човек, който ти е скъп...

– Не ви разбирам.

– Увлякох се! – завърши капитанът, стана и се обърна към офицерите. – Господа, гостенката ни е уморена, а време е и ние да идем по местата си. Свободни сте. Позволете да ви заведа до каютата, госпожице.

Капитанът бе ѝ отстъпил своята каюта. Когато влязоха, той я запита дали ѝ липсва нещо. Не. Дали е нужно да затвори прозорчето. Не. Да спусне ли завеската. Не. Той взе кутия цигари от шкафчето, извади бутилка коняк, наля една чашка, предложи ѝ. Тя поблагодари. Той изпи чашката и каза:

– Лека нощ. Вратата се заключва, като се завърти тази дръжка наляво. Спасителният пояс – той се усмихна добродушно и широко – е на тази поличка над главата ви. Навярно знаете алармения сигнал, той навсякъде е един и същ: камбанни удари. Няма да ви дотрябва. Лека нощ.

Тя заключи вратата и почна да се съблича.

Името на Ида Кайт се носеше като легенда от уста на уста в Австралия, а тя сега стоеше съблечена сред малката каюта и мислеше за много неща, които още не можеше да разбере.

Когато кацна на водата, тя не изгуби спокойствието си. Отвори автоматичния кран, изпусна всичкия бензинов запас и го затвори. Самолетът беше модерен презморски модел, празните танкове щяха да я държат четири до пет часа над водата. После самолетът щеше да потъне и заедно с него щеше да си отиде завинаги от тоя тъй кратък за летеца свят и тя, защото бе пожелала да нареди името си между имената на световните летци. Беше ѝ студено, мрачно. Нищо не виждаше освен звездите. Зачака. Намрази звездите и затвори очи. Минаха няколко часа. Водата бе напълнила кабината. И както се беше свила на гърба на самолета и пресмяташе още колко часа има да живее, тя видя някъде отчаяно далече светлини. Запали сигналната ракета. Светлините бързо приближаваха. Тя дочу вой на сирена, който непрестанно се усилваше. И разбра, че животът се връща към нея. Когато първата лодка спря на няколко метра от нея и някой извика „Хало, тук сме!“, тя изгуби съзнание. Силата ѝ се свърши. Свести се в ръцете на капитана. Беше пак авиаторката Ида Кайт и искаше да им

го каже. Очакваше, че ще я питат коя е и после ще ѝ се радват възторжено, а тоя капитан само ѝ подаде ръка, отправи хората по местата им, прати стюарда да се погрижи за мокрия ѝ авиаторски комбинезон и заръча на офицерите да отидат в столовата. Нито искаше да узнае коя е и какво прави по това време със самолет из Средиземно море, нито изказа възторга си от нейния подвиг. А само я покани в столовата, представи я на офицерите – те стояха прави и козируваха – и ѝ предложи да пие чай.

Първи път в живота ѝ такова посрещане!

Все в тия си мисли, тя видя на масичката сгънатия вестник с нейния портрет. Взе го и се загледа в себе си. Странно. Тук, значи, знаеха, че тя лети за Лондон. Те са моряци, те винаги могат да изчислят къде е един самолет и къде е техният кораб. Дали не са знаели, че тя е съвсем наблизо до тях? Не беше ли се обадил между многото други рано вечерта и един кораб? Дали не беше техният?

Ида Кайт спусна тъмния абажур и си легна.

От възглавниците и от завивките лъхаше свежест и чистота. Навярно бяха извадени нарочно за нея от склада.

Последната ѝ мисъл, преди да заспи, беше:

„Всичко се случи като в приказка. И ми е тъй леко“.

Тя беше донейде права – корабният капитан не виждаше в нея смелата авиаторка.

За него тя беше едно прекрасно момиче от австралийския град Сидней, само на двадесет и четири години, блондинка, със светлосини очи и сочни устни. Когато още не беше звездата на аероклуба в Сидней и на младежта в Австралия, а тичаше из въздухоплавателните школи след учителите по летене, и тогава имаше хора, които се отнасяха с нея съвсем иначе, не както се отнасят с нея хората днес.

Капитанът седеше на скамейката под командния мостик. Горе се разхождаше дежурният офицер. Стъпките му бяха меки и глухи.

По тесния ход край каютите дойде Ида Кайт. Тя се оглеждаше внимателно, за да свикне с мрачината, и загърната в дълъг моряшки шинел, търсеше някого.

– Тук ли сте? – прошепна тя.

Капитанът се сепна.

– Защо излизате? Вие трябва да спите, да си починете.

– Не мога. След това, което тази нощ преживях, изглежда съм нервна и не мога да заспя.

– Какво ви пък нервира? Самолетът застрахован ли е?

– Да.

– Е, тогава?

– Мога ли да седна при вас?

Тя се облегна назад и продължи:

– Вие се държите с мен, като че съм най-обикновено момиче.

Той се извърна към нея, а нощта се беше вече разредила, звездите бяха избелели и лицата на капитана и австралийката изглеждаха в здрача бледи и призрачни.

– Никога, никога не са ме посрещали така – говореше момичето. – Навсякъде, дето съм кацала и стигала, са ме зачитали като най-добрата австралийска авиаторка, предричали са ми световно бъдеще. А вие!...

Той се загледа пред себе си и остана няколко мига съсредоточен и затворен. Нощта бързо изтъняваше. На изток едва се очертаваше далечен хоризонт, мътен и нечист. После капитанът се извърна, загледа се в нея и заговори равно и тихо:

– Знаете ли, госпожице, тази нощ беше най-чудната в моя живот. Още рано вечерта звездите ме размекнаха и аз си спомних неща, които бях забравил. Зърнах ви във вестника и се изненадах, че приличате на някого от моите отдавнашни познати.

– На кого?

– Разбира се, не на някой боксьор, а на едно момиче. О, тя не беше авиаторка. Тогава още нямаше и самолети у нас. И замислих се за вас. Предположих, че може би летите по това време някъде през морето. Поиска ми се да ви намеря, да ви запитам как сте. А то се случи, че всичко това беше за ваше щастие. След като ни се обадихте, смятах ви вече за моя позната, за мой близък човек. Наредих да ви прислушват на самолетната вълна, да са будни, да следят и международните сигнали. Нещо ми тегнеше. Знаех, че сте тъй млада, и ми се искаше само да сполучите, да не ви се случи нещо. А онова, от което най-вече се страхувах, тъкмо то се случи. Съобщават ми: „Уловихме сигнал за помощ от „Виктория“. Знаете ли колко ми струваха тия три часа, докато ви намеря? Знаете ли колко радост преживях, когато ви изкачих на нашия борд?

Ида Кайт го слушаше с притаен дъх.

– А после всичко се обърна. Намеси се целият свят. Откак сте тук, приемникът не спря да пиюка. Когато бяхте загубена между градусите и минутите на земното кълбо, аз живеех с вас, исках да бъда около ви, за да помогна, ако ви се случи нещо. После изведнъж разбрах, че съм само един морски капитан на товарен кораб, а вие сте стока, която получих от неизвестен изпращач и трябва да предам в пълна изправност на адресанта – на целия свят.

Той замлъкна. Тя зажумя срещу новото слънце, което се бе измъкнало над водата и намерило кораба в морето, го галеше с първите си лъчи.

– Слънцето днес не е добро. Времето ще се развали, следобед ще имаме силен южен вятър.

– Капитане – заговори момичето. – Кой според вас е по-щастлив: оня, който е сензация и се очаква да мине през столиците, за да се трупат и да го носят на ръце, или някой друг, за когото се тревожи само едно човешко сърце?

– Всеки със своето си щастие, госпожице. Вие щяхте да сте най-щастливата жена, ако днес бяхте стигнали в Лондон и младежта ви посрещнеше като победителка на въздуха. Аз бих се радвал навярно, ако знаех, че някой ме чака. Разликата е в годините ни.

Тя го погледна и запита:

– Четиридесет?

Той се усмихна:

– Петдесет.

Далече на юг се кълбяха сиви утринни облаци. Морето не беше радостно. От юг напираше вятър, надуваше водата и разгръщаше по нея широки и неспокойни рамене.

– Да отидем на слънце – предложи капитанът. – Тук е хладно, а и вятърът ни бие.

– Уморена съм, ще се прибера в каютата – отговори тихо момичето.

Те станаха, завиха към тесния ход, спряха пред вратата на каютата.

– Ако не бях паднала – заговори Ида Кайт, – сега вече щях да бъда една от първите жени на света.

– Нямаше да ви видя.

– Но аз пак ще прелетя. Дано тогава моторът остане верен докрай. Капитане, да изпием по чашка коняк?

Той се поколеба, после влезе след нея и остави вратата полуотворена. Извади чашки, сложи ги на масичката и ги напълни. Пиха.

– Дължа ви много.

– Трябва да се пазите, госпожице Кайт. Не бих искал втори път да кацнете сред морето, и то когато моят кораб не е наблизо.

Тя го погледна и поклати глава:

– Вие плувате из морето, а аз искам да летя. Нашите съдби са еднакви.

Тя започна да разкопчава шинела. Той ѝ помогна да го съблече. Вълнената рубашка бе с широко отворени ръкави. Той се взря за миг, пожела на авиаторката спокоен сън и излезе. Момичето се загледа в роговата дръжка на вратата, после пристъпи нататък, бавно отвори.

– Капитане!

Той се качваше вече по желязната стълба към командния мостик с тежки и уверени стъпки. Сепна се за миг – и отиде нагоре.

Ида Кайт полека затвори, завъртя дръжката наляво и се съблече. Легна си. Притвори очи и се усмихна в неопределено желание. Тя знаеше, че е в леглото на корабния капитан. Тя знаеше, че в тая малка стаичка той бе прекарал част от своя живот. И когато сега затваряше очи, струваше ѝ се, че той я гали с верния си поглед. Дали тоя човек без дом и без родина не мислеше сега също за нея? Преди да заспи, тя изтръпна. Стори ѝ се, че леглото се разгръща и я обхваща бавно и топло, като голям любещ мъж.

Авиаторката от Сидней, гордостта на австралийската спортна младеж, разтвори в сън устните си, а те бяха набъбнали и жадни.

Тракането и пиюкането в радиокабината не бе спряло през цялата нощ.

Сега съобщаваха от Палермо:

„Яхта „Албатрос“ с австралийския консул, група журналисти и офицери на борда пътува от Бенгази за Бари. Наредено е да пресрещне Ида Кайт. Обажда се на I-W-O-R“.

Радиотелеграфистът се свърза с яхта „Албатрос“ и оттам съобщиха:

„В Бари се готви бляскаво посрещане на Ида Кайт. Тя е сензацията на деня. Счупи световния рекорд за бързина на разстояние. Да се приготви за прехвърляне на нашия борд. На тържествения обяд в „Албатрос“ консулът кани и офицерите на кораба ви“.

Капитанът получаваше радиограмите, четеше ги и хвърляше листчетата във водата. Искаше му се да нареди промяна на курса, да избяга в голяма дъга надолу, на юг, да се насочи оттам към Тунис, към Гибралтар и да задържи момичето на кораба си.

– Защо им е на тях? – дъвчеше той нервно цигарата. – Те имат портрети от нея, нека си правят с тях сензация. Тя сега спи и не е никаква авиаторка, тя е само едно младо момиче, което има нужда от почивка.

Но рано предобед над кораба се явиха самолети, описаха широки кръгове, слязоха съвсем ниско и хвърлиха на борда писма и вестници. Изгубиха се на запад, после пак се върнаха. По обед далеч откъм северозапад се появи дим. Яхтата „Албатрос“ – тридесет и четири възела на час – нарасна, доближи се, описа кръг и тръгна редом с кораба. Сигналистите заработиха със знаменцата си. Яхтата и корабът намалиха ход. Спряха. От яхтата се отдели една моторница и след няколко минути на кораба се изкатериха цяла тълпа морски офицери, журналисти и сам австралийският консул между тях.

– Тя спи, господа! – пресрещна ги капитанът. – Да дадем ход и да пътуваме успоредно. Имайте добрината да почакате. Нека си почине. Тя е извънредно уморена след снощното крушение.

– Къде е? Къде е? – шумяха гостите и напираха към каютите.

Тя се появи свежа, млада и весела. От моторницата донесоха бутилки. Пиха наздравица за авиаторката, за капитана, за кораба. Пожелаха да я снимат: сама, с капитана, под ръка с консула, между офицерите, между моряците. Тя познаваше вече техниката на рекламата и сама си избираше най-удобни пози. Създаде се въодушевено настроение. После стюардът съобщи, че авиаторският екип на мис Ида Кайт е изсъхнал, изгладен и сложен в каютата ѝ. Тя се извини и отиде да се облече истински.

Капитанът нямаше стока за Бари и не можеше да се отбие там. Той трябваше да бърза за Тунис. Не прие и поканата за обяда на „Албатрос“. Беше вече закъснял и на всяка цена трябваше да гони Атлантическия океан, преди да почнат есенните бури.

Стюардът му пошепна: госпожицата го вика в каютата.

Тя беше в тежък сиво-зелен авиаторски комбинезон, препасана с каиши през кръста и раменете. На масичката лежаха кожената шапка, големите очила и ръкавиците.

– Капитане – пресрещна го тя в каютата. – По нашия обичай вие имате известни права над мен. Ако настоите, аз ще остана на кораба ви до първото пристанище.

– Госпожице – отвърна добродушно капитанът. – Навън ви чакат вашите въодушевени приятели.

– Елате и вие в Бари.

– Аз трябва да бързам. Времето се разваля. Оттатък Гибралтар е вече бурно. Моите грижи са все около пътя ми, госпожице.

Малката стаичка се люлееше в бавния проточен такт на морето.

– Аз преди ви повиках. Вие чухте, а не се върнахте. Защо? – запита авиаторката.

През каютното прозорче капитанът виждаше един кръг, в който се клатеше част от яхтата с името ѝ: „Албатрос“.

– Да, аз ви чух – заговори тежко той. – И не се върнах, защото и вие днес като си отидете, никога вече няма да се върнете. Както аз съм гост на тоя свят и неговите безбройни пътища и пристанища, тъй и вие бяхте наш гост за няколко часа. На хора като нас не е позволено да имат остър слух, нито когато ги повикат, нито за техните собствени желания, защото после животът им става още по-сив и още по-самотен. Аз се обаждам на L-Z-D-U. Когато някога наново летите над моретата, потърсете ме по вашия радио-

телефон. Може би ще се намерим между тия меридиани и паралели, градуси, минути и секунди и ще си кажем няколко другарски думи.

Ида Кайт, момичето от Сидней в тежката въздухоплавателна униформа, стоеше изправена пред високия, замръзнал на мястото си мъж. Тя пристъпи напред, вдигна ръцете си, сложи ги на широките му рамене и се притисна към него. Той я обхвана с дясната ръка през кръста, с лявата през раменете.

„Дано не заплача…“ – мислеше тя.

– Ало! – пресрещна я по-късно един нетърпелив журналист и я загледа през визьора на апарата. – Стой мирно за „Дейли Хералд“! Готово. Моля – втори път. Благодаря. Кайт, какво мислите да правите утре?

– Продължавам за Лондон и оттам право за Австралия.

– А после?

– После ще изпитам новата клубна машина и ще се опитам да прелетя, но без нещастен край – усмихваше се тя и слагаше ръкавиците си.

– Още нещо? Друго?

– Ще летя!

Негов колега го избута от тесния ход.

– Хей, капитане! – прицели се той с апарата си. – Кажете ми нещо за „Пари Соар“. Какъв е следният рейс?

– Където ме прати дружеството.

– Къде са вашите, семейството ви?

– Никъде не са. Нямам семейство.

– Капитане, разкажете ми нещо из живота си. Някоя случка, някое любовно приключение.

– Нищо нямам за разказване. Останалото измислете сам.

Гост от морето[1]

Лежи това село край железопътната линия. Чернеят се стените и плетищата му, потиснати от бедност и мъка, сред голата равнина. Един път тръгва от далечната железопътна спирка, лъкатуши през снежното поле, прехвърля моста. Той разделя селото на две и отминава за други села. Отбиват се от него пътеки и пъртини и чезнат в разкривените дворища.

Ранна утрин е. Над селските комини виснат байраци от дим. Едно куче лае. Няколко деца, загърнати в шалове и черджета, бързат за училището.

Откъм спирката долита свирка на влак.

Една млада жена излиза на пруста на голямата стара къща.

Младата жена вижда надалеко, чак до края на полето, дето пълзи черната броеница на влака. Тя влажно диша студения въздух. В гърдите ѝ той се превръща на кълба от пара. По лицето ѝ горят алени петна.

От спирката към селото тръгва малка черна точка.

„Дядо Руси е – помисля си жената. – Писма ще донесе."

Наистина, човек е, но не дядо Руси и не носи никакви писма.

Шарено сандъче носи на гърба си един пътник. С кожен каскет и кожена връхна дреха, с широки кадифени бричове и ботуши с копчета и връзки. Чужденец някой. Як мъж на средни години, ръцете му големи и жилести, лицето мургаво и изпечено. Гази в разровените коловози на пътя и гледа все към селото. Спира, прехвърля колана със сандъчето на другото рамо и дълго се озърта из полето,

[1] Първата публикация на разказа е в сп. „Златорог", год. XXI, 1940, кн. 1, с. 8 – 21. Подпис: Матвей Вълев. Същата година писателят го включва в книгата си „Отсам и отвъд", с. 58 – 79. Тук предлагаме втория вариант на разказа. – Б. ред.

към накацалите като черни орли храсти, към забучените из него като овчари в сиви ямурлуци дървета. И пак върви.

Спира на моста.

Реката е замръзнала и заснежена. Дето вятърът е отвял снега, вижда се синият лед. По-долу, под върбите, ледът е пробит и няколко патици тромаво патрят около дупката. Човекът взима сняг в свободната си ръка, прави малка пухкава топка, хвърля към патиците и подвиква:

– Къшшш! Ишуу!

Те се разбягват, хлъзгат се по леда, падат на тежките си трътки, а пътникът се смее.

Заглеждат се хората от дворищата към него. Той им кима, маха им с ръка. Те не го познават. Но той знае къде е тръгнал: право към голямата стара къща.

Жената, която първа го зърна в полето, е при пещта. Мята хлябовете и ги наместя с лопатата. Нарива жарава, затваря пещта и понася дъската и месаля.

– Хало! – вика я от плета пътникът. – Добър ден, булка!

Тя оправя ръченика си.

– Дал бог добро.

– Аз диря едни хора. В тая къща едно време живееше Костадин Жельов. Тука ли е той, или го няма?

– Хаджи Костадин ли?

– Той, той. Познаваш ли го?

– Не го познавам, ама чувала съм го. Умрял е отдавна.

– Умрял ли? Умрял... Ех, бог да го прости! Ами жена му, буля Пелагия, старата Костадиница, де е сега тя?

– И хаджийката вече я няма. Старият като умрял, бабичката не го надживяла.

– И тя ли? – сваля пътникът сандъчето, опира го на плета и се кръсти. – Златни хора бяха.

– Аз като дойдох, тях вече ги нямаше.

– Ти не си ли тукашна?

– Не съм. От далеко съм. Моето село е тамо еее, надолу, надолу.

– Ами къде е синът на старите?

– Те имат двама синове. Единият бил войник. Щом свършила войната, уволнил се и се махнал. На море отпътувал, служба в морето си намерил. От него от онуй време и досега няма ни вест, ни помен, никой вече не му се надява. А другият, малкият, Харитон – той е мъж ми и си е тука.

Горе, на пруста, излиза селянинът.

– Ха-де, ха-де, край няма ли! – кара се той. – Какво си се разбъбрала с чуждия човек? Пък и ти си върви по пътя, не се задявай през плета с хорските жени.

– Не се сърди, Харитоне – вдига сандъчето си непознатият. – Аз съм си в пътя, на моя плет съм. Не хокай жената, а отвори ми да вляза. Гостенин ти иде, брат ти се връща.

– Тома, ти ли си? – бърза Харитон по стълбището.

– Толкоз ли съм се променил, че не можеш да ме познаеш?

– Не бе, не си се променил, сега те виждам какъвто си беше. Ама слушам одеве, някой говори завалено, като чужденец. Па и дрехите ти чуждестрански. Съвсем не ти се надявахме. Влизай, влизай – добре си ни дошъл.

– Добре сте заварили.

– Остави сандъчето, Бояна ще го внесе. Хайде, ела горе. Е, накани се да ни дойдеш на гости, а?

– То май хем на гости, хем завинаги.

– Завинаги ли? Ами – тъй – какво ще правиш тука? То нашето не е живот, само мъка и тегло. Всяка пара се вади с мотика.

– Все е по-леко от моряшкото тегло, Харитоне. И друго има. Земя е, на своя земя си, не си на вода като в морето.

Харитоница я стаята не побира. Върти се, ту вземе нещо, понесе го нанякъде и пак го остави, ту се завърти около девера, иска да го заговори и нищо не излиза.

– Аз – бате Тома, таквоз – само до Величкини... Сънувам нощес много хора и като ѝ разправям, тя дума: „Гост ще ви дойде“. И нà.

– Първом, Бояно, да уловим някое пиле, що ли? – спира я мъжът ѝ. – Пък за хората има време. Бате ти Тома ще иска май и да си почине.

– Ами да запаля ли собата?

– Тука и така си е топло. На морето – там е студ. Че нямаш дом, нямаш свои, едно море е и замръзналото небо над него – радва им се Тома.

Морякът остава самичък.

Разхожда се из стаята. Спира на малките прозорци, понавежда се и гледа през дървените пречки навън. Радва се на стените, тавана, долапите, на миндерлъка, на раклите. Всичко е както си беше. Ето, кандилцето на стария иконостас – и то все още гори. А на портрета зад кандилцето е той. През войната го прати, от Букурещ, когато за първи път надзърна в другия свят. Майка му го сложи тук. Колко години минаха, какво момче беше! Я, и чергата на пода – и тя същата...

Отключва сандъчето, вади нещата си и ги реди на миндерлъка. Цял куп дреболии, една тенекиена кутия, превързана с дълга панделка, и хармониката.

Тясно му е в стаята и слиза долу. А долу Харитон е развил вързопа с книжата по имота, преравя пожълтелите листове.

– Защо не си починеш, бате?

– Не ме сдържа горе. Рекох да поизляза към дюкяна.

– Почакай малко да се върне Бояна, заедно ще излезем. А ти, ако наистина мислиш да останеш завинаги тук, добре е да си поговорим насаме. Той, бате, нашият имот не е вече същият, както го знаеш. Което е останало, е малко,

отрупано с дълг. Хляб за едного не дава, а камо ли за двамина.

– Нищо, Харитоне. Като се емнем двама мъже, всичко ще се оправи.

– Голяма неволя е в село. Каквото изкараме, за лихви не стига. А банката казва: „Не стигат само лихви, плащай и от майката“.

– Всичко ще се нареди, ти мене слушай. Сечива ще купим, машини ще докараме, някои неща и с мене нося. Я си помисли какво ще е, ако направим американски курници. Отвориш машината, наредиш вътре хиляда яйца – извадиш хиляда пилета. Туй е от едната машина. Ами ако напълним пет, десет машини? И само това ли – още колко други неща има! Ти не се бой – аз щом съм тука, работата сама ще върви.

– Без пари нищо не става.

– И пари ще се намерят.

– Да има едно двайсет хиляди за банката и за другите дългове...

– Ако потрябват, ще ги намеря.

– Е, тогаз всичко ще се преобърне! – търка ръце Харитон. – Аз от татювия имот нищо не съм продал. Той като умираше, заръча: „Пази имота и чакай брата си. Като сте двама, грижите са двойно по-малки, богатството – четворно по-голямо“.

– Видиш ли, той знаеше какво говори. А сега аз ще ида към дюкяна. И ти ела после нататък.

– Бате! – спира го разтревожен Харитон. – Ами туй сандъче така ли ще остане горе? Ключът здрав ли е?

– Хей, щях да го забравя отключено! – сепва се Тома.

Качват се двамата в стаята. Очите на Харитона са широко отворени и святкат ли, святкат. Тома нехайно опипва нещата, някои оставя навън, други слага в сандъ-

чето, с особено старание прибира и голямата тенекиена кутия.

– Там ли са? – шепне Харитон.

– Цяло състояние лежи в тая кутия! – гледа го Тома многозначително. – С нея можем нов поминък да създадем за нашия край.

Харитон въздиша щастливо, а Тома излиза на двора, на уличката, завива към мегдана.

Не е вече непознатият човек, дошъл преди два часа по пътя. Всички знаят за него. Едни го гледат с почит и боязън, други радостно му се обаждат, някои дотичват на вратните да му стиснат ръка. Връстниците му идат един след други към дюкяна. Няма нищо по-сладко от това да се завърнеш след много, много време в родното село, да намериш верните си другари, да чуеш техния живот, да им разкажеш своя.

– Е, Тома, къде ти е къщата, жената, децата? Нашите деца вече даскали станаха, твоите растат ли?

– Не растат, защото ги нямам. Ергенин съм.

Те, моряците – нали са все на път! – с жени се събират по за няколко дни, докато корабът разтовари и натовари, и те си заминат. Ех, разбира се, и те срещат, макар и рядко, запазени момичета. Той също си има от много години такова момиче. Сгодени са, тъй да се рече, само дето още пръстени не са си дали.

Живее това момиче в едно далечно място, в Лисабон, и се казва Фрединя. Разделят се, мине година, минат две години, пристигне и отиде при нея. А тя сложи глава на рамото му и зашепне: „Том, защо не оставиш това скитане по морета и океани, защо не се оженим и не се приберем в твоето село, дето имаш имот и роднини?“. Така му говори Фрединя и му става мъчно, тъжно, понякога му се и приплаква. А тя пак: „Том, прибери се, вземи и мен със себе си“.

Преди да тръгне насам, много се колебал, но накрай рекъл: „Наистина ще е най-добре, ако взема да се прибера“. Дал ѝ адреса и чака наскоро от нея писмо. Да рече една дума – Фрединя ще пристигне.

– Ами тя говори ли български?

– Ще се научи.

– Ами може ли тя да оре, да копае, да жъне?

– Щом иска, и това ще научи.

Само че те, моряците, не оставят жените да се мъчат с тежката работа. Жените трябва да се грижат за дома, да бъде той чист и светъл, радостен.

Затуй сега най-напред ще си издигне нова къща. Ще се заловят с Харитона да съборят старата, извърната цяла на север, и ще повикат майстори да направят нова – за две семейства, с големи прозорци на юг. Слънцето като влезе в нея сутрин, да излезе чак вечерта.

– Ами как ще дойде тази мома, щом е толкова далеко нейният град?

– Ще ѝ пиша и ще дойде. Като тръгне, ще стигне.

Ех, каква мома е тя! Очите ѝ кадифе, зъбите ѝ бисери. И на бой са като излети един за друг – само че тя е нежна и крехка, с едни меки и топли ръце, а той е целият от жили и мускули.

– Иде ми още днес да седна и да ѝ пиша: „Тръгвай“. Само че...

– Тук има и перо, и листове! – обажда се от тезгяха Стамат.

– Не е до перото и до листовете, бай Стамате, другаде е работата.

Моряците са много тежки в писането. И капитанът им, дето е човек много учен, и той не сядал никога да пише.

Имал си техният капитан една мадмоазел Лаура от пристанището Тулон във Франция. Опряла работата на годеж. А тя казва: „Ще се сгодим. Добре. Но като заминеш

с парахода, ти ще ме забравиш“. Той я уверява: „Тебе ли, Лаура, как мога тебе да забравя!“. Тя: „Добре. През октомври е рожденият ми ден. Ако ми пишеш писмо, ще знам, че ме помниш“. И се сгодили.

Случват се през месец септември някъде около Америка. Пътуват насам-нататък по островите и носят стока. И дума веднъж капитанът: „След три дни сме в Панама, ще ида долу да напиша писмо на годеницата и ще го пратя оттам с пощенския параход право в Тулон, че да го получи тъкмо на рождения си ден“. Слиза капитанът в каютата.

Пътуват те в открито море, а капитанът, заключен долу, пуши, разхожда се, пие уиски от бутилките направо, пак пуши и пак се разхожда. Писмо ще пише до мадмоазел Лаура!

На третия ден ги настига тайфун.

Кръстят се моряците пред всички морски светии и тичат долу при капитана.

Чукат.

„Какво има?“ – пита той и не отваря. „Тайфун има от североизток, течението ни влече към скалите и пясъчните насипи.“ – „Да се завие кърмилото наполовина на юг и все тъй да се държи. Мене ме оставете на мира, аз писмо на годеницата ще пиша.“

Ето ги моряците подир малко пак: „Капитане, загиваме! Приготвихме спасителните лодки!“.

Тогава капитанът отключва вратата, излиза навън и показва към масичката, дето се клатят заедно с кораба мастилницата, перото и книгата:

„Щом е тъй, ще дойда. Ама писмото си не можах да напиша“.

Показал се капитанът на мостика и тайфунът като по чудо отминал. Измъкнали се здрави и читави покрай най-опасни места. Всички се радвали, само капитанът сърдит и навъсен. И оттогава все тъй нареждал, че параходът му никога да не спира в Тулон.

– Те такива моми не са за тука! – изказва се авторитетно секретарят на общината. – Аз да съм на твое място, Тома, няма нито да пиша, нито да чакам тренът да ми я донася от н'ам де си накрай света. Моми в село колкото щеш, пък и с къщи, с имотец. Като огледам и си харесам каквато ми допадне, ще пратя сватовете и на горната неделя – хайде при поп Христакя.

– Ти Фрединя виждал ли си я? Като я видиш, тогава ще приказваш.

Ех, какво момиче е тя!

Полегне му на рамото, сложи си едната ръка под шията, с другата го гали през косите, а буклите ѝ нападат по лицето му и го гъделичкат. Шепне му тя на ухото едни думи, дето никоя друга жена не му ги е шепнала: „Моряче-то ми, кога ще се махнем оттука, кога ще се съберем, че вече да не ни делят никакви морета?".

Той зажумява, обляга се назад и се унася, а бай Стамат почва откъм тезгяха:

– Тома е човек състоятелен. Щом си има капитал, жена може да си доведе отдето си ще. Отпърво ще ѝ е мъчно, но сетне, като се изучи на полска работа, ще се вживее.

– Фрединя няма да се трепе из полето, бай Стамате. Нали ти казвам, ще си стои вкъщи чиста, спретната, облечена в ония сини дрехи с бели цветчета, дето си ги носи в Лисабон. Ще ме чака, та вечер, като се върнем с машината...

– С каква машина?

– С каква машина ли? С онази, дето като тръгне, отпред жъне, а отзад хвърля пълните чували с жито. Какво още има да научите вие!

Друг път Тома взима нещо от сандъчето и тръгва за навън. Долу го пресрещат децата. Повисват по него.

– Чичо, хайде да играем на параход!

– Сега си имам работа. После ще играем.

Изпращат го чак до черквата. Поп Христаки го посреща с благословия. Обяснява му Тома надълго и нашироко, че през живота си всякакви вери е виждал. Негрите се молели пред каменни животни, персите се кланяли на слънцето, японците вярвали в духовете на праотците си. Протестантите пеят молитви в хор, а католиците празнуват във високите черкви с невиждан блясък Рождество и Възкресение.

Но всичко това му е чуждо.

Жадувал той да се върне на село, да се помоли в селската черквица за себе си и за своите, за хилядите моряци по моретата и за ония, които ги чакат.

Ето, тази икона е купил от Света гора. Много години я пазил, винаги била над леглото му. Донесъл я сега да я подари на черквата.

– А ти сега, синко, какво мислиш да правиш?

Отговаря Тома, че ще заработи заедно с Харитона. Най-напред ще си набави сечива и машини. Имал си книга, един каталог, всичко е в него. Ще прати парите и параходът ще ги донесе право във Варна. После – строежи ще почне. Една голяма къща му трябва, извърната към юг, и пет-шест по-малки постройки за машините, за американските курници, за швейцарските крави, дето ще ги достави.

– И още нещо, отче. Но да остане между нас. Все едно че не е казано.

– За онуй, момичето ли? – подхилва се поп Христаки.

– Не за него, ами за вярата му. Фрединя като е католичка, как ще се нареди да бъде всичко законно?

– Тая работа е много объркана, Тома. Знаеш ли, я по-добре си избери от нашето село някоя православна. Ще я заведеш дома – и къщата ще ти гледа, и курниците, и добитъка, пък и на полето все ще остане някоя работа за нея покрай машината. Има тука една вдовица, казва се

Анастасия. Добра жена, едно четирийсет декара имот ще ти донесе. Както слушам, някой ѝ рекъл нещо за тебе, пък тя се засмяла и изчервила. А тая, другата – такава била, онакава била, знам ли аз какво да ви пея, щом не е от нашата вяра!

Замислят се.

– Не мога, отче. Клетва съм дал. А ти знаеш ли колко е набожна! Събудим се сутрин. Аз докато се измия и облека, тя вече всичко втасала, сресана, облечена, чай сварила и тича да се помоли на Мадоната. Там, в Лисабон, отче, по уличките, в завойчетата има такива едни ниши и в тях статуйки на Мадоната. Всяка махала по една. Помоли се Фрединя, даде на някоя просякиня пет центавоса и се върне пречистена. Рядка душа, отче.

Как да е, накрай се уговарят поп Христаки да пише дето му е мястото и да запита как се решават такива въпроси.

Излиза Тома, а навън страшна олелия: децата се бият със снежни топки. Не са едно или пет, а цяла рота – все с червени от студ нослета.

– Чичо! – закрякват. – Покажи ни онази пара! Разкажи ни пак за нея!

Две от тях са най-кресливи и Тома ги улавя за шийките под топлите ярешки яки:

– Чии деца сте вие, тюленчета такива?

На вдовицата Анастасия са те деца.

– Аха, на вдовицата Анастасия? – отпуска ги Тома и ги щипе по бузите. – Утре ще ви разказвам, а сега марш вкъщи. И кажете много здраве на майка си.

Лудо го обичат децата.

– Бате Тома – изпречва се на пътя му хитрата снаха Боянка. – В неделя подир пладне ще ни дойдат някои съседи и Анастасия.

– Че какво ще правят тука?

– Искат да те видят, да им поразкажеш и посвириш нещо. Пък и ти си поотвори малко очите, може някоя да ти хареса.

Разсмива се младата жена и побягва в кухнята, а Тома стои дълго на пруста, загледан към железопътната спирка.

Много знае да разказва този гост от морето.

Но как пък пее!

Надене хармониката, затвори очи, сведе глава и почне. Затрепти в ръцете му голямата кутия с безбройните черни и бели копчета, залудува надипленият мях, разлеят се глухи страстни звуци, запее Тома някоя песен – незнайна, омайна.

– Де се изучи да пееш, Тома?

– Двайсет години ме учи морето.

Прочут бил той със своите песни из целия моряшки свят.

Служел някога в големия параход „Пиемонт“.

Пътувала веднъж с тях една американка, богатата мисис Гринвуд. Толкова богата била, че държала три стаи в парахода: една за спалня, друга за денем, на третата стая викали салон.

Щом вечер засвирел Тома, тя идела долу да слуша. Слуша и в очите го гледа.

„Том, кога ти е утре смяната?“ – изправя се пред него веднъж мисис Гринвуд. „Целият следобед и до полунощ съм свободен.“ – „Том, утре точно в четири часа ще дойдеш при мен в салона.“ – „Не мога, на моряците е забранено да влизат в пътнишките стаи.“ – „Щом аз ти заповядвам – позволено е, и толкова.“ – „Вие можете да заповядвате на вашите две слугини Мици и Фифи, а на мене могат да ми заповядват само капитанът и помощниците, боцманът, машинистът, докторът и други деветнайсет офицери. Къде ще му излезе краят, ако всеки може да ми заповядва и аз всичко изпълнявам! Ще ме изхвърлят още на първото

пристанище.“ – „Добре, Том!“ – смее се мисис Гринвуд и си отива.

След един час иде боцманът:

„Том, нещо ти е заповядала американката. Ще го изпълниш“. „Слушам и тъй вярно!“ – „Но щом влезеш в салона, ще седнеш и ще почнеш да свириш. Да няма спиране. Разбрано?“ – „Тъй вярно и разбрано!“

Отива на другия ден при мисис Гринвуд. Влиза и сяда, и свири. А тя се облякла в копринена дреха на златни дамги, реди по масичката на канапето шишета и чаши, бисквити и папироси и му говори:

„Свири, свири, Том, докато аз понаредя каквото ще ни трябва. После ще заключа вратата и ще наглася грамофона“.

Имала тя три плочи, от двете страни с хармоника и песни. Грамофонът най-нова марка – нито драще, нито хърка. Пуска го и всички мислят, че Тома свири, а то...

Излиза Тома късно вечерта. Вика го капитанът.

„Ти – казва – днеска при мисис Гринвуд нови песни си пял. Вземи утре хармониката и ела при нас в офицерската трапезария да ни ги изпееш.“ Отвръща му Тома: „Не може, господин капитан. Само за мисис американката ги пях по изключение, за да не посрамя парахода „Пиемонт“. Но аз имам договор с една фирма да ги запише и направи на грамофонни плочи – тогава чак ще мога да ви ги пея и на вас“.

Тома свива хармониката и притваря очи, песента му наново се разлива из голямата стая със замечтаните гости, той пее за някоя си Фрединя от слънчевия град Лисабон и гледа вдовицата Анастасия, която, божур червена, е свела тежките си тъмни мигли.

– Разбрахте ли песента? – пита Тома гостите.

– Нищо не разбрахме, тя не е на български. Само едно име разбрахме.

– Тая песен е за моята годеница Фрединя. Казва се в нея как един моряк се връща от път и отива в града. Стига до малката цветарка Фрединя, а тя го обича и го накичва с кърваво цвете. Тогава морякът изважда кесия с пари, купува всичките ѝ цветя и ги хвърля в морето. Взима за ръка цветарката Фрединя и я отвежда с лодката на Острова на любовта.

Вдовицата вдига очи към моряка. Ръченикът ѝ е отметнат малко назад. Над бялото ѝ чело са се навили като черни змии тежките лъскави плитки.

– Сега ще ви изпея друга песен – не снема погледа си от нея Тома. – В нея се казва как красивата Ана се оженила за един моряк и цял живот го чакала да се върне, а той бил отдавна загинал.

Заговаря му веднъж Харитон:

– Бате, наскоро ще задуха топлият вятър. Послушай как във всички дворове коват и чукат. Време е да се постегнем.

– С кое да почнем, Харитоне?

– Много работа ни чака. Най-напред ще съберем тора и щом се вдигне снегът, ще го изкараме на нивите – иде оран за кукуруза. И градината чака. Няма да усетим как ще дойде Свети Четиридесет. Трябва тогава да сложим разсадите, а топлилниците не са още готови. Пък и за лозята трябва да се замислим. Ще ги разровим и почистим.

– Добре! – възправя се Тома. – От днес почваме. Ти прегледай плуга и сечивата, аз ще стегна колата. Ехей, каква работа ще свършим ние, щом сме двамина!

– Да беше бръкнал в сандъчето, бате. Пари ще трябват.

– После, Харитоне. Щом дотрябват, ще бръкна. Чудеса има да стават!

Завира се Тома под навеса. Чука и дяла. Минава половин час, минава цял час – той все чука и дяла, не спира. Но на втория час се свършва с чукането и дялането – по-

насят се откъм навеса веселите извивки на хармониката, чуждите песни на моряка.

Оставя Харитон мотиката, спира Боянка точилото.

– Не трябваше – казва младата жена на мъжа си – да се хваща за такваз работа. Едва му избихме от главата оная цветарка католикинята – ще му дотегне сега черният труд и ще я повика. Отидоха после парите по нея – да я конти и да я хрантути. Я остави точенето и се завърти около него да претупаме сватбата с Анастасия. Ще дойде тогава тя при нас, ще се съберем повече хора. Да отвори после Тома кутията, че да си отдъхнем и ние.

Ей го, задухва топлият вятър.

Прибира се снегът по слогове и трапища, оттегля се в сянката на баирите и дъбравите. Зазеленяват зимниците, озърта се земята към село и оттам тръгват за нея първите коли с топлия зимен тор.

Де е Тома?

Подсвирква си морякът Тома, снове из голямата стая, рови се в моряшкото сандъче. Сяда после, стяга ботушите, изтегля кожата им високо нагоре и тръгва нанякъде.

Обикаля по цели дни влажното поле, чак докъм далечните баири, чак до сечищата и дъбравите. Блуждае през пътища и пътеки, направо по угари и ливади, из синори и слогове.

Обхожда бащините имоти. Не го сдържа в село. Търси сега, напряга памет, дано си спомни от кое дърво до кой камък държи тяхна някоя нива, кой синор ги дели от съседската ливада, де е тяхната гора. Оглежда, мери на око, пресмята нещо. И сметките му все не излизат. Че полето не е вече заравнено от снега и от вятъра, а е набраздено със синори и пътища, и долчини, а реката се вие през него в безбройни осморки.

Стига към железопътната спирка, върти се там, чака да посрещне влака.

– Да не отиваш някъде? – пита го дядо Руси пощаджията.

– Само тъй, да се поразходя рекох. Стопли се времето. Искам да видя как вървят влаковете.

Тръгват си после заедно.

– Ти какво ще работиш сега, като мина зимата?

– Стопанство, дядо Руси. Птици ще гледам, добитък ще угоявам. И американско земеделие. И много други неща още. Богатство ще трупам.

– Дядо ти Руси петдесет години я работи тая земя и богатство не натрупа, а на стари години я зарязах аз и тя мене.

– То е, защото не си знаел как се работи земята. За всяко нещо си има машина. И изкуствен тор. И семена.

Въздиша старият добряк.

То било лесно тъй да се говори. Ама нà, и преди много години се заселил тъдява, в друго едно село, някакъв богат човек, дето се е изучил по земеделие и скотовъдство. Потрошил много пари. Наредил имота като картинка. И какво? Дошла реката и го дигнала заедно с имота!

– Дигнала го, защото не е била за него таз работа, дядо Руси. То диплом не трябва, а умение. Ако знаеше да плува като мене, щеше ли да се удави?

Вече е съвсем тъмно. Разделят се. Но вместо да иде към дома или в дюкяна, морякът Тома свива край селските дворища. Мярва се до един плет, прескача отвъд.

– Идеш ли? – посреща го вдовицата Анастасия. – Стъпвай тихо, да не събудиш децата. Не те ли видя някой?

Същия ден Бояна се беше качила горе да разтреби стаята на девера си.

Погледна към миндерлъка и изтръпна: там беше сандъчето, капакът му отворен.

„Какво ли има в него? – рече си тя и краката ѝ премаляха. – Кутията... Ето я! Само ще погледна да видя парите дали са златни, или от книга, и пак ще затворя.“

Слуша към пруста, надзърта към двора – няма никого. Кляка пред сандъчето. Зърва се в малкото огледало на капака бледа като смърт. А под огледалото вижда женски портрет, изрязан на сърце, залепен за капака. Едно момиче. Цветарката Фрединя – от Лисабон. Косите ѝ къдрави, падат на букли, на устата ѝ нежна усмивка, деколтето голямо докрай портрета, кожата бяла като мляко, на гърдите ѝ кръстче на тънка верижка. Светят на красивата португалка скъпи обици с камъни и висулки, малка луничка примамва очите към трапчинката между врата и лявото рамо.

– Проклетница! – заплашва я Бояна и стърже с нокти портрета. – Туй, дето го имаш, все от нашите пари е!

Но се опомня, взима кутията. А ръцете ѝ треперят. Почва да рови.

Пълна е тенекиената кутия на моряка Тома с пликчета, пакетчета, възелчета с разни семена на зеленчуци и цветя, има в сандъчето и луковици от холандски лалета, костилки от чуждестранни овошки и цяла торба със семе от американска бяла царевица. Най-отдолу пък са скътани две книжки – едната с много картинки на сечива и машини, а другата също каталог, но не на машинна фабрика, а на семенарска къща.

На утрото слугата от общината иде рано-рано и вика Тома при кмета. Едно писмо е получено за него. Кметът му го подава. Никой не го е пипал, пликът сам се е отворил. На чужд език е, никой не го е чел.

– До мене е! – радва се Тома и почва да чете. – Ей богу, кмете, наистина е до мене!

– Нещо по машините? За курниците? Или е от онази, от католикинята? Я ми го прочети.

– Не може, кмете. Писмото е до мене, не е до тебе. Разни неща ми пишат, големи неща. Довиждане.

Срещат го хора и го поздравяват, а той ги не вижда. Застига коли, подминава ги, него изпреварват каруци –

нито ги чува, нито поглежда към тях. Едно куче се заплита в краката му.

Тома върви по пътя и все чете писмото.

Пред вратата се сблъсква със снаха си.

– Бате! – отдръпва се тя начумерена. – Хапни каквото дал бог и ела на нивата при могилата. Срамота е, всеки в село работи, само ти скиташ весден и нищо не похващаш. Харитон се съсипа, вече ни сън, ни почивка знае.

– Ще дойда, Боянке. Ей сега ще дойда. Ти върви, аз ще те настигна. Кажи на Харитона да се не бои – ще се емнем двамина и всичко ще свършим.

– Не те е срам, бате! Любовницата ти накитена с обици и гердани, а ти!... – отсича гневно снахата и бързо изчезва към пътя.

Тома се взира дълго след нея, после замислен се качва в стаята.

Снощи се върна късно, не бе и погледнал към сандъчето. Вижда го сега. То е отворено. Навежда се. Хапе устни. Опипва нещата си. Ето, и портрета са стъргали с нокти. Обляга се на отворения прозорец и гледа към простора и към железопътната спирка. Всичко пред него се замъглява, става синьо-зелено, надипля се на дълги вълни, по тях се белеят и гонят морските зайчета.

Зачита наново писмото. От Фрединя е. Иска да дойде.

Какво ще прави тука, ако наистина дойде?

Разхожда се из полето, над целия тоя пробуден свят топлият слънчев ден.

Вдовицата Анастасия шета пред къщата си, премита стълбата и тръгва да влезе в кухнята. Случайно поглежда към безкрайното поле, разпъстрено със зелени килими и черни угари, с бледи млади ливади и пътища, и слогове. Тя вижда как един човек с шарено сандъче на гърба си отива през него, целият в светлина, отива си, все повече се смалява, докато се превръща в малка, едва видима черна точица.

Пътека в планината[1]

Спирам и гледам надолу.

Първото нещо, което виждам, е реката. Тя иде откъм далечните остри чуки на прохода. Намерила равнината, тя си играе през нея, лъкатуши в дъги и осморки и се губи на запад, дето наново я чакат сенчестите пазви на гората.

Едно стадо виждам долу. Белите и кафяви овце са разпръснати като светли и тъмни петна из пасището. Те са далече. Но как ясно се чуват звънчетата!

Встрани от овцете стои овчарят.

Наоколо лежат кучетата.

Излизам на видно място, слагам ръцете си на тръба пред устата и викам.

Първи ме чуват кучетата. Отвръщат ми с лай и хукват към мен през полето. Овчарят вика след тях, после ме познава и ми маха с ръка.

Слизам по склона, направо през тревата.

Ида аз далеч от планината.

Пътеката ми се провира през горите, катери се в полегати склонове, слиза в долините, възкачва се в широки завои по раменете на хълмовете, мушка се под стари нависнали скали, играе из припеците, губи се в шумата по влажните брегове на потоците, все изчезва и все наново се явява.

Не зная кой пръв е пробил тая пътека.

За мене тя е един живот.

---

[1] Публикуваме разказа по текста му от книгата на Матвей Вълев „Отсам и отвъд“, 1940, с. 80 – 97. Негов вариант е отпечатан в сп. „Беседа“, год. VI, 1940, кн. 10, с. 292 – 296, под заглавие „Пътека през планината“. Кратък откъс от същия разказ, но под заглавие „Пътека в Родопите“, излиза в детското списание „Прозорче“, год. III, 1940, кн. 1, с. 18 – 20, и в сборника „Горска христоматия“, 1941, с. 130 – 132. Подпис: Матвей Вълев. – Б. ред.

По нея слизахме като деца до топлите слънчеви вирове в пасищата, за да се къпем и да търсим напръсканите с огнени капки пъстърви под плоските речни камъни. Пак по нея поведох веднъж плашливото момиченце Ангелина от съседния чарк към далечното селско училище. И сега, колчем тръгна да се видя с овчарите по пасищата или да навестя близки в селата, минавам по нея.

Четири седмици съм вече тук, а по пътеката никого не срещнах.

Но зная, че по нея непрекъснато минават хора.

Рано тази сутрин валя дъжд. Той навлече пясък по пътеката, подравни я, измете встрани клонките и сухите елхови игли. Само няколко часа оттогава. И вече са минали пътници. Оставили са стъпките си по влажния пясък.

Ако бях американски индианец, бих разгледал тия стъпки, за да позная кои и защо са минали оттук. Дали са доставчици на пъстърва от забранените реки за курортистите в отвъдните селища. Или са дървари, които по тази пътека слизат от планината в селата си. А може и горските да избират тъкмо нея за своите обиколки. Но аз не съм американски индианец, не знам да разчитам стъпките. Само се радвам, когато виждам, че тук има и други хора.

Мълчат вековните борове. Някоя птица отлитне с крясък. Невидими песнопойци, скрити из клонищата, възпяват красотата на своите разноцветни перца. Потоците шумят някъде долу в усоите. Но всякакъв шум замира тук в мълчанието на гората. Човек чува само тишината.

Леко крача по пътеката. Погледът ми шари из насрещните склонове по върховете на дърветата, по цветята и боровинките в припеците, по алените ягодови губери. Отвсякъде взимам по нещичко и го нося в душата си надолу.

Спирам се да пия вода на изворчето.

Преди време водата му се изцеждаше от притуленатата под скалата дупка. Пътеката наоколо бе винаги разка-

ляна и мръсна. Пътниците гребяха и пиеха с шепа. А веднъж някой спря тук, иззида малко улейче от плочки и постави чучурче от изкорубено дърво.

Доскоро пътеката се провираше под ниските клони на стара ела. Трябваше да се навеждам доземи, за да мина оттатък. Пак незнаен някой изсече клонете на елата и отвори място за минаване.

Пътеката често пресича потоците. А те са тъй много. Във всяка гънка на планината се раждат ручеи, текат надолу, набъбват, събират се с други и отиват да напоят големите реки, които слизат далече на север, към Марица. Навсякъде из тоя край, дето никога не срещам хора, някой се е погрижил да направи брод през плитковините, малко мостче от две дървета край вировете.

Чия е тази грижлива ръка?

После моята пътека през планината тръгва встрани от гората, излиза из нея, дълго се клати по края ѝ, възкачва хълма и се спуска право надолу към сочните планински пасища.

И винаги, когато стигна на хълма, аз слагам ръцете си на тръба пред устата и викам.

Старият овчар дядо Стоимен е като вековен бор набръчкан и обрулен от времето. Плещите му са широки, те все още носят годините. Само краката му не са още прежните: щом седи повечко, изморяват се. Суров и як старец е той, благ, добър и мъдър. Очите му пък сини, като две колелца, изрязани от небето.

– Де си тръгнал, Божидаре? Де си подранил днеска? Още слънцето не се е вдигнало, а ти вече прехвърли планината.

– На село отивам, дядо. За писмо ще попитам в общината. Всеки ден може да ме повикат да си ида. Да нося ли някоя заръка у вас? Трябва ли ти нещо?

– Всичко си имам, сине. Денеси идваха Ангелина и майка ѝ – каквото ми трябва, те ми го оставиха.

– Ами павурчето пълно ли е?

Дядо Стоимен се усмихва. Безброй трапчинки и бръчици се разливат по лицето му, очите святкат посред тях, осеяни с лъскави мъниста.

– Туй е лошото я. Павурчето си беше пълно, пък не сетих кога се изпразнило. Ти да го дадеш скришната на Ангелина. Тя ще го напълни и никой няма да разбере. Само че то не е при мене, в кошарата е.

– Ще мина там и ще го взема, пътят ми нали покрай кошарата води. А на Ангелина ще река две думички и всичко ще се нареди.

– Не ме забравя Ангелина, сине. Грижи се за мене. Лъч е тя за душата ми. Погледна ли я – ядове и неволи, всичко ми минава. Каквото е слънцето за света, туй е тя за мене.

Аз го гледам в очите, те сега са благодарни и унесени. Искам също да похваля внучката му, но само две думички отронвам:

– Тъй е.

– Ако някой ден тя ме остави, Божидаре, животът ми ще се съкрати. Не мога изтра без нея. А пък тя не ме пита, расте си, мома е вече. С учителките дружи, книжки чете, ковори веза с най-различни бои и конци. А момците идат, ката ден идат и я искат. От близко и далеко, овчари и търговци, пък и един горски май че се обадил.

– Горски? Кой е този горски?

– Не зная кой е. Отдалеко дошъл, отбил се дома, постоял, сгледал я. Подир някой ден пак ходил. И хора пратил да запитат. Щом чуя, Божидаре, че някой я иска, аз така си и тръпна: ще рече ли Ангелина „да“, или ще отсече „не“. И щом откаже, просветва ми пред очите. Остава си, значи, с нас. То каквото е писано, ще стане, мен няма да ме слушат. Ех, ама дано не я вдигнат надалеко. Животът ми ще опустее без нея. Старостта ми ще се зачерни.

– А тя на мен за този горски нищо не ми е казвала.

– Какво да ти каже, сине? То е отпреди месец-два, тебе те нямаше тука. Повъртя се, поусука се и си отиде. Рече, че пак ще дойде, но няма го да се вести.

Кучетата ме изпращат до превала. Дядо Стоимен чака, извърнат след мен. Той знае, че от горе ще му махна с шапка. И той отнема своето калпаче и вика. Думите му не разбирам, долавям само:

– Ангелина...

Знам какво е и отвръщам:

– Ще я поздравя! Ще я поздравя!

Не е слънце Ангелина само за дяда си. И в мене грее тя, затуй е младостта ми тук горе тъй радостна и жадна.

Затуляме се двама с нея в сянката под салкъма на задния двор. Никой не ни вижда, никой не ни чува. Разказвам ѝ аз за гората и за чарка, за пътеката и незнайните ръце, които се грижат за всичко, както Бог се грижи за нас. А тя слуша. И през листата на стария салкъм се провират слънчевите лъчи, играят по косата, палят червени петна по лицето на Ангелина. Разказвам за градовете. Как живеят там хората. Че всичко там си има своя, друга красота. И за чуждите страни. Как в Германия вместо хляб ядат картофи и в зелената салата слагат захар. А по лазурните брегове на Италия и Франция морето и небето са ясни като очите на дяда Стоимена, сливат се в едно. Тя ме пита за Африка, за камилите и аз ѝ разказвам за тия гърбести и кокалести другари на човека. Как съм се смял, като вѝдя колко нещастни са камилите, когато ги впрегнат редом с някое магаре. А в Южна Америка сега, през август, всички ядат ананаси. Ангелина не знае какво е ананас. Но аз взимам една пръчица и чертая по земята, разказвам ѝ, че расте в ниски кичури, обвит е в твърди люспи, най-отгоре стърчи семенникът. Какви ли не още неща ѝ разказвам! Тя слага ръцете си в моите, аз ги галя и стискам до болка, тя се обляга на мен и шепне запленена:

– Изведи ме оттука, покажи ми света.

– Тия дни чакам едно писмо, навярно ще трябва да замина. Там ще си уредя работите и ще дойда после да те взема. Толкова години се чакахме – почакай още малко. Ти почна да губиш търпение, Ангелина?

– О, не... – свежда очи тя. – Не губя търпение, а сила вече нямам да го дочакам тоя ден.

Често слизам по пътеката – от чарка навръх планината тук долу, в селото.

Рано-рано на утрото пристига моят приятел Тодор с раница, кошче за риба и въдица. Аз тъкмо се мия на потока.

– Хайде! – изправя се той над мен. – Стягай се и да тръгваме.

– Къде?

– На риба. Към изворите на Въча ще идем. Славно ще прекараме.

– Не мога, Тодоре. Едно писмо чакам. Ако се наложи, трябва веднага да си тръгна.

– Хе! – смее се той. – Знам те аз какво писмо чакаш! Но ние сега оттук като хванем нагоре, ще излезем към старата граница и оттам право към Въча. Чуден път. А вдругиден на връщане ще минеш в селото и ще намериш писмото си при дядо Стоименовата внучка.

Докато се приготвя, все спорим, а щом съм готов – тръгваме. Намираме из планината стари познайници, събираме се петима. Денем се реем с въдици и сертмета[2] по вировете, вечер печем пъстърва, пием ракия и си разправяме ловни истории. Три дни минават като три часа. На връщане всички се пръскаме. Тодор си отива през Картела, аз слизам към пасищата.

Обаждам се отдалече на стария овчар. Но той сякаш ме не чува – не маха с ръка, не се извръща да ме дочака.

[2] Сертме (тур.) – кръгла рибарска мрежа. – Б. ред.

Кучетата вдигат глави към мене, познават ме, но и те не ме посрещат.

– Дядо Стоимене! – заговарям аз отдалеч. – Много здраве ти нося от чарковете по Въча. Знаят те там всички, много си говорихме за тебе. Голям ловец си бил ти на своето време, дядо!

А той едва ме поглежда, вади голямата червена кърпа и си бърше очите. Ронят се от сините очи нанизи сълзи. Плаче старият овчар и нито ръка подава, нито отвръща.

– Дядо, какво се е случило, защо плачеш?

Най-после отваря уста:

– Ангелина откраднаха. От вчера никъде я няма.

И пак бърше сълзите.

Гледам го и не вярвам на ушите си.

– Ангелина откраднали? Дядо, ти луд ли си! Разкажи ми, казвай по-скоро: какво има?

Всичко наоколо притъмнява. Земята се клати. Горите идат към мене.

– Откраднаха я и повече нищо не знам.

– Пристанала е Ангелина, така кажи.

Той се извръща настрана.

– На кого ще пристане, сине? Тя никого не обичаше. Откраднаха я, взеха ми момичето. Останах сам-самин. Стъмни се пред очите ми. От вчера я търсят – никаква следа от нея.

– Щом я търсят, ще я намерят. Сбогом.

– Почакай. Къде тръгна, Божидаре? И ти ли ме оставяш?

– Трябва да си вървя.

– Откога те чакам да ти обадя. Надявах се, че ти ще знаеш нещо за нея.

– Нищо не зная. Който знае, той ще се обади.

– Потърси я, Божидаре. От деца сте расли все заедно. Може детето на нас да се надява. Върни ми я. Ако е в лоши ръце, отскубни я, доведи я. Каквото и да се е случи-

ло, все ми е едно: само тя да си дойде. А пък ако е по нейна воля, нека се обади – да знаеме къде е.

Дълбоко другарство ме свързва с дяда Стоимена. Като го гледам сега, сърцето ми се къса. Преглъщам тревогата си, сподавям обидата и мирно го улавям за рамото.

– Заради тебе ще я потърся, дядо Стоимене. Отивам горе да си оставя нещата. Ти стой тука и ме чакай. Може дни да минат. Но ти ме чакай. Каквото и да стане, Ангелина аз ще я намеря.

Тръгвам, поемам пътеката.

Планината е голяма, хората са пръснати. Но затова пък са малко и се знае кой къде живее. Ще събера другари ловци, ще викна момчета от гатера, ще вдигна и горските. От къща в къща и от чарк на чарк ще я търся и пак ще я намеря.

Бързам по пътеката, а тя лъкатуши и се възкачва, завира се из горите, прескача потоците. Пладне е. Отляво се настилат тежки сенки. Отсрещните склонове се къпят в светлина. Там слънцето е нарязало чудновати ленти и триъгълници. Но аз нищо не виждам. Не чувам и крясъците на орлите. Ушите ми са глухи за песните на птичките.

Изведнъж гневът ми угасва.

Става ми по-ясно от бял ден, че щом Ангелина е пристанала, тя е искала да пристане. Та кой би дръзнал да краде възрастна мома силом от сред село? Отишла е тя сама с някого, може би тъкмо с оня горски. Къде съм хукнал аз сега, не е ли смешно да я търся?

Още в детските години прекарвах летата тук, на нашия чарк. Свидни години бяха онези. Изтекоха като облачета.

Спряха чарковете. Стъпка по стъпка ги превзе гората и ги задуши в пазвите си. Рушат се каменни и дървени постройки. Гният купищата дъски и капаци, стават на тор. Големият двор, дето някога кипеше толкова живот и денем и нощем с викове и песни се свличаха трупе или се

товареха дълги кервани, затъна вече в буренак. Заглъхнаха трионите. Изгниха арките. Срутиха се водните колела и улеите. Килнаха се заслоните.

От целия наш чарк остана жива само малката хижа.

И тя би се отдавна срутила, ако не се грижех за нея. Съвсем бедна планинска хижа е. Една-единствена просторна стая, огнище с висок зидан комин, стара верига над огнището и черно котле на нея. Два прозореца с дървени капаци. Нар за спане. Скована от дъски маса. Две чуканчета за сядане. Голям, обкован с железа сандък, в който някога баща ми държеше сметките и парите, а аз днес пазя ловния си имот. Една газова лампа с опушено шише, няколко съдини, долапче за продукти. Нищо повече нямам тук – но и това малко ли е?

Превалям бавно последния склон. Вече чувам потока на чарка. Спускам се по стръмнината, излизам над мостчето.

И виждам, че коминът на моята хижа пуши, в хижата има хора!

Спирам се настръхнал.

Кой се е вмъкнал вътре, докато ме нямаше?

Когато тръгнах, заключих вратата, скрих ключа под стряхата – никой не знаеше къде. Сега ключът стърчи в ключалката.

Сърцето ми бие. Слепите ми очи са мокри от пот. Коленете ми треперят.

В планината вечерта иде бързо. Щом загаснат светлините и по най-високите склонове, тя се свлича отвсякъде. Наоколо вече притъмнява.

Отивам внимателно към вратата. Отварям я. Пристъпям през прага, заглеждам се в мрачината и питам:

– Ангелина, ти ли си тук?

– Божидаре, върна ли се? От вчера те чакам.

Отпървом мълчим и се гледаме, после тя ме улавя за ръцете, притегля ме, сгушва се цяла в мен и слага глава на

рамото ми. Аз я обгръщам, притискаме се един о друг, целуваме се жадно, шепнем си несвързани любовни думи. После сядаме на леглото и си говорим, без да се доизчакваме:

– Нали ми казваше, че ме обичаш и искаш да ти бъда жена? Ти все отлагаше, а аз не изтърпях. Сега сме си заедно. Как се радвам, че ще ходя по света с тебе. А ти радваш ли се много? Разкажи ми къде ще идем, какво ще ми покажеш там?

– Одеве видях дядо ти. Той плаче като дете. Но как ще се зарадва сега, щом узнае, че си пристанала тъкмо на мен!

– Много те обичам, Божидаре. То беше някаква неземна сила, дето ме грабна и ме доведе към теб. Аз вървях и не виждах нищо. Ако ме питаш отде съм минала, и това не знам. Със затворени очи дойдох, като омагьосана.

– Той казва, че ако си идеш от него, животът му щял да се почерни и да опустее. Но ние ще идваме всяко лято тук, пък и по Коледа и Великден ще прескачаме за седмица-две. И всички ще бъдем щастливи.

Навън е вече нощ. Планината замлъква. И в нас става тихо.

Паля лампата.

Забелязвам, че Ангелина я е измила, избърсала е шишето. Става ми тъй мило. Цяла младост изживях самсамин, никой никога не се е грижил за мен. А днес влезе в моя самотен дом една любяща ръка, вече ме обгражда с нежни грижи, всичко сега ще се преобрази.

Ангелина слага масата. Покривка, две чинии, вилици и лъжици, за всекиго и кърпа. Тия неща бяха разхвърляни из хижата. Ангелина ги е събрала, почистила, наредила. Сготвила е и вечеря за двама ни. Най-после и аз ще седна на истинска трапеза. Че като пустинник кукувах вечер край огъня, заравях рибата в горещата пепел, режех с ножа си едри залъци хляб и ядях – без желание, без ра-

дост. А сега хлябът е нарязан, от малкото глинено гърне се вдига топла пара, стаята е изпълнена с дъха на гозбата. Не е ли приседнал редом с нас сам Господ да благослови трапезата ни, че да е сладък хлябът и щастлива къщата?

– Ангелина, цели нощи съм прекарвал в тая стаичка, в това легло, и съм си мечтал какво ли би било, ако вратата тихичко се отвори и влезеш ти. Ангелина, сега си тук, мечтата ми се сбъдна, ние днес се раждаме наново, ние от днес живеем втор живот.

Огънят поклаща пред нас задимените си пламъчета.

След вечеря тя разтребва масата, оправя леглото, свенливо ме поглежда. Аз я разбирам, нежно я милвам и шепна:

– Ще изляза за малко да донеса дърва за през нощта. Тук горе нощем става студено, огънят не трябва да угасва. Ще се върна скоричко. А ти се съблечи, легни си и ме почакай.

Излизам.

Навеждам се да събера дърва и трески.

А ръцете ми повисват като отсечени, болят и не мога да ги вдигна.

Оглеждам се предпазливо. Вратата на хижата е затворена. Тихо на пръсти се отдалечавам. Стигам до мостчето. Вслушвам се към гората. Тя ме гледа от всички страни – невидима и загрижена. Челото ми гори. Слизам до реката и се плискам с вода. После се повличам нагоре, стигам до скалата на вира и сядам.

Коя е Ангелина?

Отде събрах толкова радост, когато я видях в хижата?

Подреждам мислите си.

Аз ида в планината на почивка. Оставям всичко, забравям и хората, и работата си. Четири или осем седмици се радвам на простора, на слънцето и на младостта.

Светла бразда в живота ми са дните, прекарани в стария чарк. Тук е моята родина.

Ангелина е частица от планината.

Никога не мога да си представя тоя широк и свободен край без Ангелина – нея без върховете и гората, пасищата и селския двор.

Щом си ида оттук и тръгна да гоня хляба си по градове и села, щом наново заживея по влаковете, рейсовете и хотелите – тогава и планината, и Ангелина ще се превърнат в далечен мъгляв спомен.

Като дойде тя сега с мен, къде да я заведа?

През целия си живот съм бил сам. Радвам се на нея, радвам се и на другите хора, но радостта ми е привидна, защото в себе си съм най-доволен, когато съм сам.

Всички мои желания са прекрасни и скъпи, докато са желания. Те се превръщат в мъка, щом се сбъднат. Ще дойде време, когато раздялата с нея ще ми се струва по-сладка от нейната любов.

Угасва радостта на лятната нощ.

В мене е мъртвило.

Време е да се върна в хижата.

Ще отида и ще разкажа всичко на Ангелина. Ще ѝ обясня, че ние не сме един за друг. Защо? Лесно ще го измисля. Ще ѝ кажа например, че дядо ѝ не ще надживее раздялата с нея. Че с мене тя няма да е щастлива. Че в града всичко е друго, тя там отначало ще се слиса, а после ще намрази и улиците, и къщите, ще се чувства най-нещастната жена измежду жените, ще кори и мен, задето съм я подлъгал и откъснал от истинската ѝ родина. Ще ѝ кажа още, че тя там ще живее почти винаги сама, защото аз постоянно пътувам по моите търговии, не се прибирам дни и седмици, а и в чужбина често ме пращат. Та нали съм съвременен човек – какво по-лесно от това да намеря всякакви доводи и да я разубедя!

Представям си как се връщам в хижата и убеждавам Ангелина в безсмислието на нашия съвместен живот. Обхваща ме страстно желание да говоря. Изправям се, викам и ръкомахам. На езика сами си идат нови и нови думи.

Ние тук, в планината, сме едни, а между хората в града ще станем други. Да, да, и това ще ѝ кажа. И още, че там, каквато е тя искрена и честна, ще бъде чужда на всички. Защо да не ѝ спомена, че е без образование и хората там ще ѝ се смеят, а и на мене ще се подиграват? Малко ще я заболи наистина, като ѝ кажа тия неща, но по-добре е да бъда само веднъж жесток, вместо завинаги нещастен.

Ангелина може би ще ми отговори, че щом тя ме обича и аз я обичам, нищо повече не ни е нужно, за да си живеем заедно. Тя навярно ще ми обещае да чете книги, да се учи, да внимава какво вършат образованите хора. Тогава просто аз ще се засмея: „Ха-ха-ха, виждаш ли – ще кажа, – ти сама вече разбираш, че това са невъзможни неща. Най-добре е отсега да бъдем умни, вместо после да търсим ум при другите“.

Олеква ми. Усмихвам се. Клатя глава и се удивявам на себе си – на лекотата, с която надживявам пречките в живота. Истински човек, син на нашия век съм. С корава ръка проправям пътя си. Не признавам чувството на срам, не зная какво е колебание. Щом е нужно, дори и с жертви от другите налагам онова, което считам за мое право.

Ще погледна Ангелина право в очите, ще ѝ кажа истината и всичко ще се уреди. Тя ще ми повярва и мирно ще си отиде. Ще се позова и на нашата любов. „Ангелино – ще ѝ кажа, – ако ти наистина ме обичаш, ще си идеш, защото истинската любов иска жертви.“

Тръгвам. Наближавам хижата. Само някакви си тридесетина крачки остават дотам. Спирам, за да помисля как най-добре трябва да почна разговора. Спирам – и изведнъж решителността ми изчезва. Струя от слабост се разлива из тялото ми. Ръцете повисват. Задъхвам се.

Ангелина сега ме чака в същата хижа, дето съм мечтал за нея, шепнал съм името ѝ, унасял съм се от желание да я прегръщам и целувам, да я притисна към гърдите си и да я имам за моя собствена жена.

Отде се родиха ония мои мисли?

Ние се обичаме още от деца. Най-естествено е тя да ми стане съпруга.

Заглеждам се жадно в светлия дим, който се надига от комина на хижата.

Измислих толкова лъжи, бях готов да я измамя, когато всичко е тъй лесно и просто. Ще вляза, ще си легнем, утре ще се обадим в село, ще заминем, ще се венчеем и ще заживеем един за друг.

И никога не ще ме гризе съвестта, че съм изиграл един скъп човек.

Вратата на хижата се отваря.

На прага стои Ангелина.

Тя чака няколко мига, озърта се и с несигурен глас вика към тъмнината:

– Божидаре! Божидаре!

Искам да отговоря, че съм тук, че се връщам. Но отвътре нещо ме стиска за гърлото. И вместо да се обадя, аз се притайвам, навеждам се да ме не види.

Ангелина стои още малко на прага, после полека затваря вратата.

Тихо се връщам назад. Тръгвам. По едно време се опомвам. На пътеката съм. Горе, в тесния процеп, високо над мен трептят звездите.

Примъквам се в хижата късно след полунощ. Като разбойник отварям вратата. Надявам се крадешком да вляза, без да разбудя Ангелина.

Тя е облечена и седи накрай леглото, безмълвно взряна в огъня. А той гасне. Едно пламъче се приповдига, облизва одимените главни, светва и пак замира. Присядам край огнището, събирам главните, духам и мълча.

Рано сутринта тръгваме по пътеката през планината.

Моля Ангелина да ми даде аз да нося бохчичката. Тя бледо се усмихва и отказва. Вървим един след друг и нищо не говорим. Часове наред вървим. Никога пътеката не е била тъй дълга. Когато прехвърляме горите и излизаме над пасищата, аз се спирам, оглеждам полето и виждам дяда Стоимена със стадото долу, край брега на реката.

– Сбогом! – казвам несмело аз.

Тя не поема ръката ми. Едва кимва, свива се в шала и се упътва към стадото. Трепери. Или е от студ, или е от мъка. Първи я виждат кучетата. Те лаят и радостно се спускат към нея. Сега и дядо Стоимен се извръща. Той размахва ръце и се затичва насреща ѝ. А тя се спира и го дочаква, все тъй приведена и свита.

Дядо Стоимен прегръща внучката си и дълго я целува. Улавя я после за ръка и я повежда. Оставя я, подкарва стадото, връща се при нея. Ту ѝ говори нещо и я гали, ту размахва ръце и хока овцете и кучетата. А кучетата тичат наоколо и радостно лаят.

Притварям очи. Всичко изгасва в мен. Виждам се сам в тоя свят, чужд и затворен вече за моята младост.

А далече долу дядото и внучката му си отиват, стадото и кучетата са около тях, и всички са облети в слънчева светлина.

Привижда ми се, че аз водя Ангелина, а около нас играят деца.

Не издържам.

Сякаш някаква неземна сила ме грабва и понася надолу.

– Хеей! – викам аз. – Дядо! Ангелино! Чакайте ме! Ида, ида!

Те вървят, овцете се тълпят след тях, кучетата радостно лаят и никой ме не чува.

Край реката[1]

Горе, високо в родопските ливади, потоците нощем са загърнати в млечна кълбеста пара. Който има да ходи надалеч, тръгва призори, преди тя да се е прибрала във водата.

На пруста на една от няколкото курортни бараки един мъж подрежда раницата си. Проверява дали всичко – храната, кошничката за риба, кутийките за скакалци и червейчета, чантичката с въдичките – е вътре, после взима дългия бамбуков прът, слиза по няколкото стъпала и се упътва през поляната към съседната барака.

Между дъските на прозоречния капак свети.

Той чука и подканя:

– Хайде, докторе! Време е.

– Идем, идем, Алекси! – отвръща отвътре другарят му. – Райка си облича виндякето, готови сме.

– Райка?

– И тя иска да дойде. Какво, казва, ще правя целия ден сама? Е, нали ми е жена – щом рече, не мога да я оставя.

– До Сютките е далече, пътят е стръмен.

Отвътре, иззад притворената врата, се обажда Райка:

– Моля, моля. Аз и по-далече от Сютките съм ходила.

В пътеката под склона те вървят един след друг. Най-напред е Райка, с вдигната яка, след нея докторът, последен е Алекси. И тримата са изпечени от родопското слънце, млади, силни. Под здравите стъпки на подковани-

[1] Първата публикация на разказа е във „Вестник на жената“, год. XIX, 1939, бр. 782, с. 1 – 2. Подпис: Матвей Вълев. По-късно писателят го включва в сп. „Рибарски преглед“, год. X, 1940, кн. 5, с. 5 – 7 (под заглавието „Лято в Родопите“), както и в книгата си „Радост в живота“, 1940, с. 9 – 16. Тук предлагаме третия вариант на разказа. – Б. ред.

те им обуща пътеката тече като филмова лента. Преди още слънцето да изгрее, тя се отвръща от ливадите, описва няколко големи дъги през стръмните поляни и плъзва из гората, нагоре по усойните стени на стария дол.

– Слънцето се вдигна – извръща се Райка. – Вижте само как гората отсреща се наряза на светлини и сенки.

– Не се ли умори? – пита докторът.

„Колко е хубава днес Райка. В тоя синкав утринен здрач тя е съвсем бледна, като сън“ – мисли Алекси и добавя гласно:

– Ден чуден за риболов.

Продължават нагоре.

Съпрузите вървят пак напред, малко изостанал върви след тях Алекси.

Райка разкопчава виндякето. Полата, влажна от утринната роса, се заплита в краката ѝ. Те са високи и стройни.

Алекси не отмахва поглед от младата жена.

Пътеката се вие безгрижно из гората.

От едната страна се надига стръмнината. Брадясалите сухи клони на боровете виснат над тримата излетници. Острите сухи игли на смърчовете пресягат към краката им. От другата страна, долу някъде в хладните пазви на гората, шуми водата между нависнали скали, под повалени стволове и струпани трески и капаци от нявгашните чаркове, тича през водопади и бързеи и е студена, тъмна и пенлива. Пътеката често се подравня с реката, пълзи край нея и я прехвърля през положени от грижлива незнайна ръка дървета. Тук-там гората – но винаги като стар скъперник – отделя тясна ивичка или малко кръгче за припеците, нависнали от боровинки и звънички, нашарени от жълти и пембени теменуги, от бял равнец и едри подрумчета.

– Тук някога не беше тъй диво и тихо – застига другарите си Алекси. – Навсякъде имаше чаркове. После ги забраниха и нà, вече и мястото им се не вижда. Гората се

свлича около тях, завива ги и ги поглъща. Само най-горният чарк е още отмалко запазен. Там ще почнем и риболова. Какви пъстърви има там!

Райка се извръща, поглежда младия мъж и му се усмихва:

– Лакомник!

Алекси се приравнява с тях.

– Ей тук, в този завой, ни срещна по-лани мечката. Бяхме двамина. Говорехме си нещо. И изведнъж я видяхме горе, в пожарището. Спотаихме се зад дърветата. А тя подуши, подуши – и заслиза право надолу, като голяма тъмна топка. И не обикаляше клонаците, а така, право през тях.

Стигнаха чарка.

Арката беше отдавна срутена, улеят загубен в лозници, вратите и покривите на каменните бараки разкъртени.

Седнаха до мостчето.

– Пак из тия места видях веднъж един чуден рогач – разказваше Алекси. – Идех по пътеката, а той седеше отсам реката, на високото. Щом усети, изскимтя и започна да рови с крак. Сърната и малкото като сенки се шмугнаха в гората, а след малко и рогачът се възправи, прескочи във висока дъга реката и изчезна подир тях. Това беше отдавна, преди пет или шест години.

Починаха си.

– Нямам червеи – стана по едно време докторът. – Вие останете тук, докато си насъбера под гнилите капаци.

И той изчезна нагоре, зад бараките и оборите.

Райка дълго гледа след него, после се обърна към Алекси:

– Тук е опасно място. Има всякакви животни.

– Ами, опасно! Всички животни бягат, щом видят човека.

– А сега на колко си години? – запита тя.

– Не знаеш ли? С доктора сме връстници.

Искаше ѝ се да му каже, че макар да се знаят тъй отдавна, тя сега го вижда за пръв път като истински мъж – силен, спокоен и близък. Но не каза нищо. Само стана, извърна се към слънцето, вдигна ръце, вплете ги зад оголената шия и се протегна.

– Колко е хубаво тука! – заговори след малко младата жена. – Като че досега съм спала и едва сега отварям очи, за да видя тоя нов свят. Също като в приказка.

Алекси вдигна глава към нея. Загледа я и тъй си остана с полуотворена уста.

– Ало! Еоо! Стефанее! – викаше младата жена и в гласа ѝ тръпнеха странни звънчета. – Стефанее! Хайдее!

– Еоо! – обади се мъжът ѝ издалече. – Вие тръгвайте, аз ще ви настигна.

И те тръгват.

Изоставят пътеката и вървят по самата река – между клонищата, по скалите, край стръмнините. Често я прескачат от камък на камък, понякога вдигат ръце високо нагоре и нагазват из тежките бъзе, през копривата и тръните – отиват все по-навътре и все по-далеч.

– А Стефан къде ли остана? – спира се ненадейно Райка. – Толкова време вече вървим.

Алекси подбира една плитковина, нагазва във водата и преминава отсреща.

– Той ще ни настигне. Сега трябва да минем отсам. Там не може вече да се върви, има мочурища и извори. Тук горе зная една поляна, пълна с ягоди. Червена от ягоди.

– По-добре е да се върнем и да намерим Стефана – предлага Райка.

– Тук има две-три места, искам само набързо да ги пребарам и ще се връщаме. Ти си набери ягоди, а аз ще ида сам нагоре. Близко са.

– А как да мина оттатък? – кори го жената. – Теб ти е лесно. Ти газиш направо през водата.

Алекси се оглежда.

– Трябва да те пренеса – казва той, оставя въдицата си и минава пак отсам реката.

Райка отстъпва назад.

– Недей... – шепне тя. – Страх ме е.

Бяха съвсем сами и мислеха един за друг.

У него беше навлязла гората. Беше разлистила най-спотаени мисли, раздухала ги беше в едно само голямо желание. И той се задъхваше в него, колчем се заглеждаше в младата жена.

Райка бе доловила разтревожения мъж. През цялото утро по пътя насам, във всички разговори тя го бе сравнявала със своя съпруг.

– Ще те пренеса! – приближава Алекси. – Няколко крачки са.

Тя прибира коленете си и разпервa ръце. Той се навежда, прихваща я, бавно я вдига и тръгва.

„Колко е силен...“ – минава през ума ѝ, когато унесено затваря очи.

– Колко си топла! – шепне той в лицето ѝ.

– Къде бяха ягодите? – заговаря Райка, щом стъпва на земята. – Искам да остана там. А ти върви нагоре. Моля ти се – побързай, непременно побързай, защото трябва да намерим Стефана.

Тя скоро стига при ягодите.

Кръглата сенчеста полянка, сгушена между смърчовете, е насечена на няколко огненочервени петна. Жената се навежда и почва да къса тежките зърна заедно със стъбълцата. Забелязва, че ръцете ѝ треперят, и се изправя.

„Ето тук, сред тия дървета, никой не би ни видял... – заработват желанията ѝ. – Боже, какво става с мен!“

Тя полека се извръща.

Тя е сигурна, че Алекси е дошъл след нея и сега мълчаливо я чака. И трепери от страх. Никого няма обаче зад нея. Алекси бе отишъл по своите риболовни места.

Огорчава се.

Заглежда се нататък. Какво ли би станало, ако го повика?

Почва да бере ягоди.

Алекси стига над един вир, дето винаги бе намирал най-едрите пъстърви. Изкатерва се на скалата, надзърта долу в притаената вода и сяда. Но вместо да нагласи въдицата, той се замисля.

„Ще отида сега право при нея. Тя няма нищо да каже. И всичко друго ми е все едно."

Но не отива.

Прихваща с ръце коленете си, свива се и се заглежда във водата.

Вместо нагоре, докторът бе тръгнал надолу. Днес той имаше щастие в риболова и от вировете, подмолите и водовъртежите вадеше тлъста плячка. Кошничката му бързо натежа. Прищя му се да се похвали на другите. Огледа се и се учуди, че ги няма наоколо.

– Райкее! – завика той. – Райкее! Алексии!

Не му отвърна никой.

Погледна часовника си и прехапа устни. Бяха минали почти два часа, откак се разделиха на чарка. Гората, чудните светлини и сенки по нейното зелено море, реката, пъстрите припеци – всичко угасна. Угнетен и разтревожен, той нави въдицата и излезе на пътеката.

Имаше ли смисъл да вика, щом те се крият от него?

Това е то семейството. Ето ти другарството.

Пръв излет заедно, първа възможност да останат сами – и толкова. Няма чест, няма вяра, няма щастие.

Тръгна надолу. Тръните и копривищата по брега си бяха непокътнати, тук не бе минавал никой. Върна се и тръгна нагоре. След половин час се натъква на Алекси.

– Тук ли сте? – пита докторът. – Планината обърнах да ви търся.

– Много ли улови? – отвръща Алекси.

– Половин кошче. Ето, виж. А ти?

– Аз ли? Аз нито една.

– Ами къде е Райка?

– Райка ли? Там горе, някъде по припеците е. Ягоди отиде да си набере.

Докторът свежда глава и тръгва нататък.

– Къде се загуби? – пресреща го жена му. – Толкова чаках, а теб никакъв те няма. Я виж колко ягоди набрах през това време – и тя му показва два огромни букета.

Докторът мълчи, поглежда унило ягодите и казва:

– Не ми е добре. Ако искаш, да слизаме. Или по-добре ти остани, аз ще си ида сам.

– Сам? Отде накъде? Ние ще дойдем с тебе.

Алекси отказва. Остава да риболови. Докторът и жена му поемат пътеката. Вървят дълго мълчаливи. После Райка изведнъж спира, дочаква мъжа си и го заглежда в очите.

– Защо ме обиждаш така? – шепне тя.

– А Алекси? Защо той не улови нито едно риба? – пита глухо той.

Младата жена свива рамене, обръща се и бързо тръгва надолу, под нависналите вековни борове. И си мисли защо ли наистина Алекси не е ловил риба. Усмихва се в себе си. И е щастлива.

Любов[1]

Пропътувах оня край сред зима. Бях сам. Бързах и не изчаках да минат снеговете.

Гората и зиме не спи.

Когато навлезе в нея, пътникът стихва. Мълчанието и тежката мрачина вдъхват в него боязън пред величието на природата. В тънко наострения човешки слух се промъква песента на гората. Тук капне някой изсъхнал лист, провре се между клонете и шумата и с тихо шумолене легне на земята. Още не стихнала неговата последна молитва, оттатък някоя съчка се откърши и прореже тъмнината със сух дрезгав звук. Изведнъж птица удари наблизо криле и като сянка отлети нататък, а дълго след нея из тишината се носи тревожният шепот на отбрулените листа. Съвсем издалече нещо гракне или гукне, или забуха и на пътника се стори, като че някой го търси и вика.

Беше краят на месец декември.

Цялата планина беше бяла, пътищата засипани.

Гората бе заровила крака в нападалия през клонете сняг, а той светлееше – синкав, напластен – между черните самотни дънери. Калпаците на дърветата бяха накичени с рохкави купчини. Те често се ронеха и шумно падаха надолу, като че дърветата ги хвърляха с шепи.

Пътеката, пробита през снега от дърварите, водеше край рекичката. Снегът се беше надвесил и над тая загубена в планината рекичка, която лятос навярно едва шушнеше между коренищата и камъните, но не бе успял да я замрази и затули: тя беше силна и бърза, подяждаше го отдолу и тичаше стремглаво сред тежките снежни брегове.

Опрях на непокътната млада дъбова гора.

---

[1] Първата публикация на разказа е в сп. „Беседа“, год. V, 1939, кн. 6, с. 163 – 166, под заглавие „Синът на лесничея“. Подпис: Матвей Вълев. По-късно писателят го включва в книгата си „Радост в живота“, 1940, с. 17 – 27. Тук предлагаме втория вариант на разказа. – Б. ред.

Пътувал съм тъй много из планини и гори, и полета, но никога не ще забравя тая чудна зимна гора.

Пътеката ми водеше в подножието на един безкраен хълм, спокойно възвишен и равен. Погледът се плъзгаше по белия сняг нагоре, между дърветата, и се губеше в бялата омара на далечината. Клонките и шумата бяха повиснали от сняг. Снегът бе почнал да се топи прежния ден и през нощта, но на утрото бе наново замръзнал.

И от всеки лист, от всяка клонка висяха безброй ледени висулки. Студено декемврийско слънце се бе повдигнало на изток и светеше през гората. Лъчите му се провираха из нея, търсеха ледените висулки и снега по клоните и играеха по тях.

Из цялата гора, по целия тоя безкраен спокоен хълм искряха милиарди слънчеви звездици.

Сведен под раницата, стъпих тежко по тясната пътека, оставена от вчера миналите дървари, и не можех да откъсна поглед от чудната гледка. Струваше ми се, че това е гората със сребърните звънчета от оная приказка, която бях чел някога в детските си дни. Струваше ми се, че когато вятърът полъхне из тоя равен и спокоен хълм, висулките ще се заклатят, по тях ще залудуват слънчевите искри, наоколо ще се понесе чудната музика на сребърни звънчета и камбанки.

Такава беше гората.

Стигнах до малката, самотна, загубена в снега горска къща. Хората, които живееха в нея, и всичко наоколо вдъхваше доверие.

Отвори ми снажен мъж с тъмни повиснали мустаци.

Казва се Атанас Стамов, бай Атанас. Бивш горски надзирател, пенсиониран след изслужено време. Жена му – буля Тодорка – бързо приготви обед.

Обичам тоя горски дом и почти всяка година ходя при моите приятели.

Син им Владко аз никога не видях. Той учеше в София, идваше си вкъщи само за големите празници, а през лятото работеше по строежите, защото пенсията на баща му едва стигаше за другото.

Но колко съм слушал за него!

Когато уморени вечер се връщахме с бай Атанаса от нашите далечни обиколки и сърбахме топлата супа от царски гъби, буля Тодорка не млъкваше:

– Моят Владко! – унасяше се тя. – Моят Владко ще стане човек. Още от малък беше умен и припрян. Когато пък тръгна на училище, какво не правеше детето, за да спести бащината парица!

Ние сърбахме супата. Старият планинец бършеше с попуканата си длан тежките нависнали мустаци. Отвръщаше ѝ с гърлест глас:

– Добро ни е детето, Тодорке, но стига си го хвалила. Може и голям човек да стане, но ти не с хвалби, а със съвети трябва да го подготвяш.

Бай Атанас все още беше най-добрият ловец в целия край – корав, неуморим. Работната му стопанка държеше в едната си ръка целия дом – знаеше да го измаже отвън и отвътре, и зимнина да натрупа в килера, и всекиго да посрещне и нагости – а с другата си ръка държеше двора и гората, садеше цветя и чесън, и лук, и зеле, береше гъби, които сушеше на дълги нанизи, набираше дърва и съчки, намираше време и на сина си Владко в София да изпрати дрешки, бельо, пакет с какви ли не лакомии.

Лани, щом бричката спря пред вратата и те излязоха да ме посрещнат, от пръв поглед видях някаква промяна. Те бяха пак радушни, но застарели, тъй много застарели и посивели, че аз се смутих.

– Влез, влез! – подкани ме буля Тодорка, докато бай Атанас сваляше куфара ми. – Ела. Писмото ти получихме. Стаичката ти горе е наредена. Чакаме те само да пристигнеш.

Влязох.

Исках от първата крачка в чистия дом да изпитам радостта, че всичко ми е познато и близко.

Погледът ми спря на срещната стена.

Там бе окачен голям нов портрет.

Буля Тодорка разбра изненадата ми и кротко се усмихна:

– Наш Владко е. Прати ни през зимата едно портретче. А преди два месеца оттук мина един фотограф, та го взе, увеличи го. Заръчахме му и в рамка да го сложи.

– Стига де – прекъсна я изтежко бай Атанас. – Не видиш ли – уморен е, от път иде. Заведи го в стаята. После ще имаш време за твоите вечни истории.

Погледнах го.

Никога по-рано не бях го чувал да говори тъй грубо на буля Тодорка. Поисках да кажа нещо, но ми домъчня. Бай Атанас въобще не беше предишният – толкова бе застарял. Стоеше прав, мъчеше се да говори с тежкия си гърлест глас както навремето, а не издържаше, гърдите му отпадаха, гласът му трепереше.

Буля Тодорка ме поведе по стълбата за моята стаичка под високата стряха и продължи:

– Атанас все се муси. А то какво? Наш Владко получи стипендия и замина за Германия. Голяма мъка ми слезе от сърцето. Той, наш Владко, ще стане там доктор. И Атанас, вместо да се зарадва, се наежи. Иска в себе си Владко да не става друго, а да си остане горски човек, лесовъд. Пък и здравето му се поразклати, ишиасът се обади. Тук, в гората, е за млади, здрави хора. Станал е Атанас заради всичко туй един сприхав...

Тя се задъхваше. Спря насред стръмната стълбичка, подпря се на чупката и пак заговори:

– Добре че ни дойде. Ще имаме нов човек вкъщи. А наш Владко не пише... И това също измъчва баща му. От-

как замина, не ни се е обадил. Голям човек ще става. Защо му е да си отвлича ума с мисли по нас, старите?

Докато разхвърлях куфара и редях багажа в пълната с горски въздух стая, буля Тодорка седеше на тежкия брезов стол и все още говореше:

– Дойде, взе си дрешките и каквото му бяхме приготвили и отиде за София да си вади книжата. Голям човек ще стане.

Погледнах я. Очите ѝ пълни със сълзи.

– Ти мислиш, че плача? – навдигна се тя. – Не, не плача. То е от радост. Пък и защо ли Владко ще ни пише? Там животът е голям, той има да мисли там за големи неща. Тъй и му казах на отиване: „Ти, Владко, си гледай ученето, за нас не мисли. Ние сме стари, отиваме си от ден на ден, а ти тепърва ще заживееш. Като се върнеш, тогаз ще ти се нагледаме колкото ни иска сърцето“.

Слязохме долу.

Бай Атанас вече ни чакаше.

– Хайде! – пресрещна ни той. – Хайде! Остави буля си. Тя все умува. Ела да се разходим. Гората тая година е още по-хубава.

Тръгнахме по горския път.

– Ти – започна изтежко бай Атанас, – ти не слушай буля си. Тя е станала малко бъбривичка. Владко, та Владко! Защо нямало писмо от Владко! Момчето ще става доктор, а тя като се загрижила – писмо има ли, писмо няма ли... Че има ли той време да мисли за нас? Той трябва да се учи, да се среща с хора, да познае език. Нали голям човек ще става. Пък буля ти страда от сърце, та още повече се измъчва.

Затекоха летните дни.

Ходехме всеки ден.

Не отивахме наистина тъй далече, както някога, и по-често почивахме, но затова пък се ровехме повече из гората и по-отблизо вкусвахме от нейния малък, закрит за

бързия пътник живот. Когато вечер се връщахме, сърбахме гъбената чорба, говорехме си, почивахме и бяхме сити и доволни. Времето бързо отминаваше и преди още да разбера, че наистина съм далеч от света, трябваше пак да се връщам в него.

И тази година прекарах лятото там, при моите стари и верни приятели.

Те пак ме посрещнаха с радост.

Стаята ми пак беше готова.

Както лани, най-напред спрях поглед на големия стенен портрет.

– Е? – запитах аз. – Владко е вече две години в чужбина. Обажда се, нали?

Старите бяха грохнали.

Загледаха се встрани.

Разбрах ги: син им още не беше писал писмо.

Бай Атанас се беше съвсем прегърбил. Обичаше да стои в стаята, да чете някакви стари, отдавна изчетени и препрочетени книги. Понякога го наблюдавах скрито и виждах, че той най-често ей тъй си седи над книгата. Прелистя навремени някоя страница, но без да чете. Тъне си в своите мисли.

Буля Тодорка се държеше по-здраво. Беше изсъхнала, почиваше по три пъти на стълбичката, докато се качеше горе при мен, шеташе по-бавно, често се улавяше за гърдите и се оплакваше от сърце. Но все още си беше припряна и чевръста.

Останехме ли сами в долната стая, той извръщаше поглед към портрета, гледаше го с пълни от любов очи и шепнеше:

– Буля ти пак ще ти се е оплаквала, че наш Владко не пише. Тя не може да разбере, че той сега учи. Не му е работата да седне да мисли само за нас, да губи време за писане на писма. Никакви други грижи не трябва да има той освен своето учение.

Буля Тодорка ме дочакваше в стаята ми.

– Исках да ти кажа за Владко – започваше тя и тромаво сядаше в стария брезов стол. – Още година-две и той ще се върне. Ние сме стари, но Бог ще ни помогне да го дочакаме.

Слизах долу, а бай Атанас вече димеше пред пътната врата с лулата:

– Тодорка пак се покатери при тебе – заговаря той тихо, мирно. – Не може да разбере, че ти не идеш тук заради нейните хленчове, а да си починеш. Не пишел Владко! Та защо ли ще пише? Като се върне – цял ден може да седи и да си го гледа. Лошото е, че ние застаряваме. Мен цяла зима ме мъчи болестта, тя пък все от сърце се оплаква.

И така из ден в ден виждам бавно, но неотменно да си отминават тия верни, светли и хубави хора. С болка си представям как някой ден, като ида пак там, ще узная, че единият от тях си е вече заминал, без да дочака своя Владко. А отиде ли си единият – и другият ще тръгне след него. Те са обречени един на друг. Тогава горската къща ще опустее и ще угасне заедно с тях.

Тръпна в себе си. Желая да не им се случи и тази, и идната, и във всички други години нищо. Да дочакат своя син, който като че е вече тяхната единствена връзка с живота.

И мен не ми се ходи далеч.

Излизам с бай Атанаса до мостчето, сядаме край пътя и прекарваме там по цели часове. Гората ни гледа с тъжния си и предан поглед, гали ни, облъхва ни с тъй пъстрия мирис на своите затулени скути. И всеки ден носи нови радости, всяка отминала седмица оставя нови светли следи в мен.

Когато си стягам куфара и долу вече ме чака селската каруца, за да ме отведе през гората до станцията, буля

Тодорка почуква внимателно на вратата и предпазливо влиза.

Колко е застаряла и тя! Едва-едва се довлече до горе. И как се задъхва сега. Но очите ѝ са все тъй големи и светли, все тъй ласкави и млади, като че са прозорчета към просторен, непознат вътрешен свят.

Тя дълго седи, без да проронi ни дума. После се раздвижва, озърта се и шепне:

– Искам да ти кажа нещо.

Сепвам се: какво става с нея?

Никога не съм я виждал такава. Някаква тайнственост, някаква светлина като че блика из очите ѝ.

– Послушай – почва наново тя. – Ти идното лято може би няма да дойдеш. Че ние сме стари, болнави – не можахме да те посрещнем и гледаме както някога, преди години.

– Защо говориш така! – възмущавам се аз. – Че за мен по-малка радост ли е да седя с вас, вместо да скитам из горите? Чакам само да мине годината и пак съм тук.

– Това, което ще ти кажа – продължава тя след малко, – то е моя тайна. Ще я чуеш и ще я пазиш в себе си. Никога няма да я съобщаваш на Атанаса. Той не ще я надживее. Обещай ми.

Учуден ѝ обещавам.

Ето какво ми разказва буля Тодорка:

– Преди три години оттук мина един камион. Спря пред вратата. Излязох да видя какво искат. Те ме запитаха за Атанаса. Той беше в село, за пенсията беше отишъл и за покупки. Оставиха един кош. Бяха дрехите на Владко. И книгите му. Бельото. Вътре имаше и бележка от болницата в София: изброяваха нещата. Разбрах. Преди да замине за Германия, Владко се разболял и починал. И аз скрих всичко. Думица не проговорих за това на Атанаса. Не искам да го убивам без време – той тъй обичаше Владка! И

той все още мисли, че Владко е в Германия. Ще го чака и дочака. А аз запазих тайната си, изстрадах си я в мене.

Не зная какво да кажа на тая стара жена, която бе свършила вече сълзите си в своите скрити самотни часове.

После слизам, качвам се на каруцата.

Когато посягам да се простя с бай Атанаса, той казва:

– Откога не съм се возил на каруца! Ще дойда малко с тебе, ще те изпратя до мостчето, дето толкова пъти сме седели по цели часове.

Там, докато конете пият вода от рекичката, той ме дръпва настрана и заговаря:

– Стари сме вече, може всичко да се случи. Имам към тебе една съкровена молба, една голяма молба – и той вади старо, пожълтяло, намачкано писмо и го разгръща. – Това писмо е от София, от болницата. Отдавнашно е. Пишат ми, че наш Владко починал. Случи се, него ден бях на село и получих там писмото. Никой не знае какво пише в него, и ти никому ни дума не казвай! Иди там в болницата, помоли ги да потърсят нещата му и да ги раздадат на бедните, ако още ги пазят. Потърси гроба му, може пък случайно да го намериш. Едно цветче пусни отгоре. Една свещица запали. То е вече отдавна, отпреди две години. Много време измина. Но може пък да се намери онуй място, дето детето ни е зарито. И слушай, ако догодина пак дойдеш насам, не казвай ни дума на буля ти Тодорка. Тя не знае нищо. Тя мисли, че Владко е в Германия и че ще се върне след година-две. Нека си мисли така. Иначе, ако се научи, с туй си сърце тя няма да понесе скръбта. Жена е, слаба е. Мъката ще я умори.

Радост в живота[1]

Преди време, в годините след войната, попаднах на работа по железопътната линия през Лонгоза – от Синдел за Долен чифлик.

На мястото, дето тогава работех, днес причаква пътниците малка приветлива гара, обиколена от няколко спретнати постройки. Тогава линията още се строеше и там имаше само гора, материали, пясък и камъни, две стрелки за маневрената линия и една просторна дървена барака с телефон.

Аз бях телефонист, пазач на материалите, артелчик. Водех ведомостта за надниците на работниците от онзи район. Те живееха из околните села, идеха сутрин рано, получаваха инструментите си от мен, работеха с надзирателя, а вечер оставяха инструментите пак при мен и се разотиваха из селата. Бяха все хора от други краища. Аз се грижех и за храната им. Работният влак носеше от Варна хляб, сирене, захар и други продукти, които аз им раздавах по сметка.

Беше зима.

Живеех сам. Дългите зимни нощи прекарвах край големия огън в бараката. Сутрин наоколо често гадаех по следите в снега вида и намеренията на нощните си посетители. А зверове из Лонгоза много и всякакви. Млад, силен и смел, аз не се тревожех от несгодите на трудния живот. Тегнеше ми самотата.

Веднъж пред бараката довтаса с подвита опашка и изплезен език едно ловджийско куче. То се беше загубило, беше се навярно лутало няколко дни из лабиринта на безкрайната брястова гора и с радост остана при мен. Целия

[1] Разказът е публикуван в сп. „Съдба“, год. XII, 1940, кн. 1, с. 14 – 19 (подпис: Матвей Вълев), и в книгата на Матвей Вълев „Радост в живота“, 1940, с. 28 – 37. Тук предлагаме втория му вариант. – Б. ред.

декември прекарахме заедно. Но в един слънчев ден то изчезна.

Чаках го тогава до късно вечерта. На няколко пъти взимах железничарския си фенер, излизах, обикалях наоколо и виках. Напразно. После времето се развали, задуха силен вятър, заваля студен зимен дъжд и аз се прибрах.

През нощта ме разбуди шум от викове и тропане.

– Хей, има ли тук хора? – викаше отвън някакъв човек и здраво бъхтеше залостената врата. – Отворете бе, хора!

Запалих фенера и отворих.

Заедно с вятъра и дъжда в бараката хлътна висок мъж на около тридесет години, мокър, замръзнал и кален.

– Ех, че време, а! – заотърсва се той, след като огледа мен и бараката. – Гора, брате, съща тъмница! Схванаха ми се зъбите от студ. Ти пазач ли си тука? Барака голяма, все ще се намери едно сухо местенце и за мене. Да постъкмим огъня, а?

От пръв поглед си личеше занятието на непознатия. Той беше скитник. Среден ръст, четинесто лице, бъбрив и интимен. Той излъчваше сърдечност, беше от ония хора, с които всеки може бързо да се сприятели. Облечен беше в стар войнишки шинел без ръкави, защото ръкавите бяха отрязани и служеха за друго – тях скитникът бе нахлузил на краката си вместо навои.

Стъкмих набързо огъня. Гостът се разкопча, разкрачи се пред огнището и се заогрява от всички страни. Наскоро от дрехите и цървулите му почна да се вдига пара. Дадох му хляб. С ножа си той режеше едри залъци, ядеше гладно, мляскаше и разправяше:

– Гълъб се казвам. Гълъб Стойков.

– Гълъб! – разсмях се неволно аз. – Та ти ако си гълъб, как ли изглеждат по вас гарваните!

– Гълъб се казвам и гълъб съм, момче.

Разгледах го по-внимателно. Очите му бяха светли.

Дълго време след идването му се подсмивах на звучното име. По-късно разбрах, че той с право си го носеше. Беше човек с красиво и чисто сърце, а и по света си хвъркаше като същи гълъб. То човешкото име не иде случайно.

– А откъде си?

– Моето село е много далеко оттук, чак от шуменските села съм. Но отдавна се махнах от село. Сега съм отвсякъде. Дето намеря хляб, оттам съм.

Той свали каскета, изхлузи ръкавите от краката си, събу цървулите.

– Заскитах като момче още. Веднъж преди години и аз рекох да се прибера дома. Ех, каква радост беше за старите, когато заработих! Всички казаха: „Върна се Гълъб, съживи се селото“. Пък и мома си намерих.

Той протегна двете си ръце към огъня и почна хубаво да ги напича.

– Костадинка се казваше. Ти такава мома не си виждал. Друга хубава като нея няма. И как се обичахме!

Позамълча замечтано и продължи по-тихо, загледан в жаравата.

– Любихме се доста време. Нарекохме си и деня на сватбата. Другите се женят зиме, ние рекохме – напролет ще се венчаем. То туй лесно, ами парици си нямахме. Тя бедна, аз още по-беден. Легна ни мъка на душата. Вдигнах се аз, тръгнах да търся работа, малко пари да събера за туй-онуй и за отсрамване пред селото. Работих тук, работих там, дойде пролетта. Тъкмо се готвех да тръгна назад за село – взеха ме войник. Почна войната. Хайде надолу. След години, като се връщам, що да видя! Надули я, че вече няма да си дойда. И тя повярвала. Потъгувала месец-два, па отишла с другиго при попа.

Гълъб разрови с една главня огъня.

– Постоях седмица-две на село, а душата ми празна, очите ми извърнати пак към пътищата. Мога ли аз да стоя и да гледам как друг живее с Костадинка! Събрах си пар-

тушините, изпрах шинела и една заран казах на всички: „Хайде сега сбогом задълго, пък може и завинаги“. Като излязох от селото и стигнах към корията, някой викна: „Гълъбе! Гълъбе!“. Тя бе, брате, самата Костадинка! Плаче жената и се къса от мъка. Моли ме за прошка. Нали ми е меко сърцето, насълзих се и аз, па ѝ простих. После понавлязохме навътре, останахме до пладне там. За сбогом, нали знаеш.

Из огнището бавно пробягваха пламъчета. По лицето на Гълъба играеха светли петна.

– Ха днес да си тръгна, ха утре – останах аз цяла седмица на село. Дълго прощаване беше то. И Костадинка все плачеше, че сбъркала. Аз пък все я утешавах, че всичко е вече наред, щом тя си ме обича. После...

Гълъб остана при мен. Постъпи на работа по линията. Заживяхме царски. Славен другар беше. Още в първия празничен ден той се изпра, изкърпи се и заприлича на човек. Започна и за красотата да се грижи. Все по-дълго се разглеждаше в счупеното огледало. Стържеше с длан четината по лицето си, гледаше зъбите. И веднъж ми заяви:

– Така не бива. В неделя отивам до село да се избръсна, пък и косата реших да махна. Я си помисли какво ще стане, ако Костадинка се научи де съм и някой ден пристигне с бохчичката. А както ме обича, всичко може да се случи.

И като заговори за село и за Костадинка, той извади от коженатa си кесия парите, които бе припечелил от работа, и почна да ги брои. Те не бяха малко. По онова време работниците получаваха по двадесет и седем лева и петдесет стотинки, а Гълъб знаеше да пести.

Наистина в неделя той отиде на село.

Върна се късно вечерта.

Още като влезе в бараката, разбрах, че нещо голямо се е случило с него. Той се щураше наоколо, тъкмеше огъ-

ня, въртеше се, подсмиваше се хитро и накрай не се сдържа:

– Питай де! Защо не ме питаш как прекарах на село?

– Чакам сам да ми разкажеш.

– Не, не. Ти питай, пък аз ще ти разказвам.

Той приседна край огнището, опна крак, облегна се на стената, запали угасналата си цигара и тайнствено заразправя:

– Една мома има там, такава една мома, дето нито ти, нито кой да е друг е виждал досега. Хубавица ей! Едни светли коси, и очите ѝ светли, лицето ѝ – сняг. Висока, пълничка – той показа с движения на ръцете по тялото си как изглежда момата. – Нали ти казвам, като госпожата на инженера е, ама триж по-хубава от нея. Не е мома, а цвете от градина.

– А ти запозна ли се с нея?

– Как да съм се запознал? Ами че аз целия ден бях при нея! Не е Гълъб вчерашен. Тя живее със сестра си. И сестра ѝ е красавица, ама Минка – ех, каква мома е Минка! За утре ме викат пак. И аз им се харесах. Ще вечеряме заедно. Щом свърша работа, право там отивам. Пък да си отнякъде да видиш къщата им...

Свършиха се нашите приятелски вечери край огнището. Като че преди да стигне в гората и до нас, пролетта нахълта право у Гълъба. Той едва изчакваше да мине работният ден. Пръв пристигаше в бараката, захвърляше инструментите си, грабваше в торбичката хляб и продукти. И пак пръв изчезваше в пътя към селото. Връщаше се късно през нощта, спеше като младенец, сутрин ставаше с песен. Дните му бяха един от друг по-щастливи. Така минаха няколко седмици. Един ден той събра нещата си и се пренесе в селото.

Гълъб беше вече друг.

Той беше влюбен.

Когато се случеше да останем сами за някоя и друга минутка, той набързо възхитено ми разправяше за новия си живот. Аз го изслушвах внимателно. Не му вярвах на всичко, но тайничко му завиждах, че си е намерил скъп човек.

– Ама каква мома е Минка и колко ме обича! Да я видиш само как светва, щом ме види да пристигам. Знаеш ли, ние снощи такова... Събрахме се аз, тя и сестра ѝ Цеца, почерпихме се, па взехме, та се сгодихме. Но без шум, без поп и сватове. И аз си пренесох целия багаж у тях. Те живеят в едната стая, аз спя в другата. Чакам сега едни писма и ще се женим. Ще се свърши и с моя пуст ергенлък, че съм колчав мъж, а стряха си нямам над главата.

Бях му дал честна дума да мълча, за да не развалят завистливи ръце цялата работа. И аз най-грижливо мълчах. То всъщност и да почнех да разпитвам, надали бих научил нещо за момата и за сестра ѝ, защото работниците бяха все външни хора. Единственият постоянен работник от това село беше спретнат и умен млад мъж, казваше се Иван. Често оставаше при мен половин или един час след работа, особено откак дните почнаха бързо да растат. Но беше затворен, никога не говореше за другите. Обичаше да разпитва и да слуша за голямата политика, за революциите от ония следвоенни години, за техните идеи. Наистина, няколко пъти случайно стана дума за Гълъба и неговите любовни подвизи из селото. Но Иван само скромно се усмихна, замълча и ми даде да разбера, че не му е работа да се бърка в чуждия живот.

Един неделен ден, пак тъй скрито и тихо, Гълъб ми съобщи, че се оженил за своята Минка. В понеделника той не се яви на работа. Пристигна по-късно, донесе и почерпушка. Взе няколко дни отпуск, за да се порадва на първите брачни дни. Покани ме непременно да го навестя. Обещах му, но не отидох. Наскоро, на някакъв празник през седмицата, той дойде и след дълги преговори ме взе със

себе си. През селото не минахме. Една пътека се отбиваше направо из баирите за горния му край и ние минахме по нея, зад няколко овощни градини и селски дворища. Стигнахме до новия дом на моя другар.

– Виж! – спря се той на вратнята и гордо ми посочи имота си. – Погледни. Всичко това сега е мое. Виждал ли си някога такъв хубав двор?

Дворчето беше бедняшко, но чисто. Затулено между околните имоти, то спираше и радваше очите. В дъното му се бе сгушила една къщица, по-право една колиба с ниска врата и малко прозорче, оковано с тенекии.

– Браво! – пошепнах аз. – Чуден двор!

– Ами къщата? Тя отвън е малко старичка, но като я варосам, няма да я познаеш, че е същата. Пък вътре е цял палат. Да видиш само как е наредено.

Гълъб ми направи знак да почакам, избърза в къщицата, спря се на вратата и надникна вътре.

– Минке! Цецо! – заговори той възбудено. – Хайде, още ли не сте готови? Гостът дойде. Ето го на двора, господин телефонистът чака отвънка. Натъкмете се бързо и ни посрещнете както трябва.

Минаха няколко дълги минути. Аз се оглеждах в бедността на чистия двор, а Гълъб тръпнеше от нетърпение, че двете жени се бавят. Най-после на прага се появи едната. Пустала, изнурена, облечена в избелели износени дрехи, тя смутено ме гледаше и не смееше да ме поздрави.

– Балдъзата! – заяви тържествено Гълъб. – Я каква е хубавица! Ще ѝ намеря аз и на нея един гълъб, само да потърпи малко. Цецо, покани го де! А къде се крие Минка?

Цеца преглътна страха си и едва чуто промълви:

– Заповядай. Ела вътре.

Единствената стая в къщицата се осветляваше направо от вратата. В мрачината зърнах един одър със стари черги по него, в дъното огнище, няколко почернели от

времето съдини, купчина вършини за гориво. Но и тук всичко бе чисто и спретнато.

До огнището, сведена над полата си, чистеше боб една млада жена.

– Минке! – отиде Гълъб при жена си. – Стига си работила. Остави боба за после. Господин телефонистът ни дойде на гости.

И той се наведе нежно към нея.

– Ето го булчето! – извърна се той към мен и я тупна по бузата. – Как е? Бива ли си я? Миличката! – и я ощипа по брадичката.

Тя се смееше, все още не вдигаше глава, продължаваше да чисти боба. Беше възпълничка млада жена, облечена в стари, но чисти дрехи. Тръгнах към нея. Казах „добър ден“, подадох ѝ ръка. Тя издаде някакъв неясен гърлен звук и вдигна глава към мене. Смееше се. Взе паницата с очистения боб и ми я подаде. Очите ѝ безцветни, лицето весело, но без израз.

Тя беше луда.

Една щастлива, мирна луда.

– Не е още свикнала с чужди хора – обясняваше ми Гълъб. – Но като се поотпусне, ще заговори. И как сладко знае да гугука моята бяла гълъбица. Никого си нямам на света, едната радост в живота ми е тя.

Отидох си.

Отбих се у Ивана и го разпитах.

Двете сестри бяха сиракини. Живееха от подаяния. Цеца се грижеше за себе си и за лудата.

Наскоро се махнах от оня край.

Дълго мислих за Гълъба, за неговата пълна и неудържима радост от всичко, за въодушевлението, с което живееше.

И нека си призная, аз и до днес още не знам дали да го жаля, или да завиждам на моя нявгашен верен другар Гълъб, на най-щастливия човек, когото съм срещал.

Атанаска[1]

Винаги, когато си спомням за това малко и незначително име и за детето, което го носеше, ме обхващат странни усети – като че съм виновен за нещо, което се случи далеч от мен и което аз не можех нито да променя, нито да предотвратя.

Не е кой знае какво онова, що искам да разкажа. Случва се тъй често днес. Свикнали сме с него.

Не е името на Атанаска име на някое момиче, което, да речем, е свършило гимназията и се е хвърлило после по любовни причини под колелата на влака.

Най-обикновени работи са.

Дори някой да се трогне от тях – и трогването му ще е за късо само време.

Атанаска беше на шестнадесет години, когато дойде за първи път в столицата да слугува. От родното си село пристигна пеш, облечена в стари шаячни дрешки – сукманче и елече, с влакнести чорапи на черни и червени резки и малки спретнати цървулки.

От пазара, дето я намерих сгушена и наплашена сред навалицата, тя се посели у мен.

За първи път се делеше от бащината си къща.

Две години вече оттогава. Много подробности из живота на това малко мое слугинче се заличиха из паметта ми. Не помня например нито как се казваха родителите ѝ, нито името на брата ѝ. Не помня също дали селото на Атанаска беше Долни или Горни Лозен, а също дали я бях пазарил с двеста и петдесет или с триста лева на месец.

---

[1] Първата публикация на разказа е в сп. „Беседа“, год. V, 1939, кн. 10, с. 291 – 295. Подпис: Матвей Вълев. По-късно писателят го включва в книгата си „Радост в живота“, 1940, с. 50 – 64. Тук предлагаме втория вариант на разказа. – Б. ред.

Помня, тя ми разказа, че баща ѝ бил селски обущар, инвалид от войната. Брат ѝ живеел заедно с жена си в бащината къща и нищо не работел. Били много бедни и нямали свой имот, а работели само чуждо.

През времето, когато Атанаска беше при мен, майка ѝ в началото на всеки месец идваше да прибира нейната заплата. Тя беше възстара жена, необикновено проста, безогледна, настойчива. Един-единствен път видях и брата. Бяха дошли на пазар. Върнах се за обед и ги заварих седнали на дворния плочник, пред входа на съпритежателския дом, разтворили наоколо дисаги с хляб, пиперки и чесън, разрязали и една вкисната диня. Беше лятно време, слънчево и жежко. Лицата на селянката и сина лъщяха в пот. Навлечени в шаячни дрехи и овчи кожуси, те седяха неподвижно под слънцето, дъвчеха мълчаливо и заели сред двора един кръг от няколко метра, търпеливо ме чакаха.

Поздравих ги, подминах край тях и се качих горе. Понечих да вляза в стаята. Атанаска ми препречи пътя и зашепна:

– Моля ти се, не им давай моите пари. Той бате не иска да работи и сега е дошъл да ми ги вземе. Ще ги похарчи за себе си.

Винаги, когато говореше с мен, Атанаска заемаше неестествена стойка. Страхуваше се да стои пред мен и се извръщаше настрана, като помагаше на думите си с ръце и въртеше очите си, а те бляскаха палаво и умно.

– Добре де, няма да им дам парите. Но какво да им кажа?

– Кажи им... Сама не знам какво да им кажеш. Другите момичета си получават парите от Гергьовден на Димитровден. А мама се научи всеки месец да идва и да ми ги взима. Като че съм чиновничка! Ако ѝ ги дадеш, бате ще ги похарчи. Ако не ѝ ги дадеш, още по-лошо и за тебе, и за мене. Мама ще се разсърди и каквато е опака, ще ме вземе

още днес на село. Ти ще останеш без слугиня, а мен ще пратят да работя по нивите. Сама не знам какво да правя. То поне да бях голяма и силна, че да работя на село. Ами я ме виж каква съм: ръстът ми като на врабче, а силата ми в едната шепа се събира.

Докато се наговорим как да спасим парите, нейните хора вече затропаха на вратата.

Запитвам я веднъж какво е работила на село, като е толкова дребна и слабичка.

– Всичко работех – отвръща ми тя. – И пеперуди ловях.

– Какви пеперуди?

– Ами всякакви. То лани като се бяха навъдили едни пеперуди, на облаци хвърчаха по нашия край. Общината плащаше по два лева на кило да ги ловим и избиваме. Много момчета и момичета тичаха из полето да ги ловят, ама аз бях все първа. Като се затръкна с кърпата, по цяло чувалче на ден събирах. Понякога печелех по петнайсет и двайсет лева от пеперуди.

И ние наистина като деца сме ловили пеперуди. Пък и сега, като ни се случи да излезем в някой слънчев ден из полето, пак се любуваме на собствените си и чужди деца, когато се разтичат след тях. Но нашето ловене на пеперуди не беше работа. То беше тичане и игране и след цял ден лов ние донасяхме вкъщи тридесет или петдесет „бели“, няколко „ножици“, един или два „адмирала“, някой и друг „златен бръмбар“ и „рогач“. Всичкият ни лов за такъв един наш ден не би дал на тегло повече от петдесет грама. И възрастни мъже съм виждал да ловят пеперуди и да ги събират в зелени зооложки кутии с цветни рисунки на капака. И днес още се разхождат тия естественици и учители с големи кутии през рамо и пеперудни мрежи на дълги прътове из крайградските полета. Но всяко уловено насекомо те забождат с карфици в своите колекции и не мерят лова си на тегло, нито по брой, а по видове и подвидове.

Представях си това невръстно селско дете – как се носи като облаче през поляни, синори и ниви и размахва след пъстрокрилите насекоми своята шарена кърпа или басмения си ръченик.

Веднъж останах у дома. Беше един от ония следобедни часове, които слугините тъй често използват, за да отскочат скритом на среща със своя приятелка или с някое момче от съседните бакалници и работилници. Беше топло и скучно, нямах никаква работа и висях на прозореца, отдето се виждаше единият край на кухненския балкон и оставената да съхне на перилото му кърпа.

По едно време забелязвам, че някой дърпа кърпата навътре.

„Атанаска ще е – мина ми през ума, – навярно работи нещо в кухнята."

Кърпата падна на пода на балкона.

„Изпусна я" – помислих си аз.

Изведнъж виждам как някой почна да бута кърпата към края на балкона. Тя се закачи за желязото. Подаде се малък крак в къщна обувка. Атанаска риташе кърпата под перилото.

Това вече прикова вниманието ми. Аз с любопитство зачаках да видя какво ще стане сега. Най-после кърпата падна долу на двора. Само след няколко секунди в стаята влезе Атанаска и задъхано почна да мънка:

– Вятърът духна една кърпа на двора. Трябва да сляза да я взема. Инак някой ще ни я открадне.

– Какъв ти вятър, Атанаске? Не видиш ли колко е тихо времето – загледах я аз.

– Тук в стаята е тихо, ама на балкона духа – извърна се Атанаска настрана.

– Да не си изпуснала ти кърпата и сега да искаш да ме излъжеш? – продължавах разпита си.

– Право да си кажа, ако сега поискаш да се закълна, че вятърът я е духнал, няма да се закълна. Точно как стана,

не видях. Ама нà, виж сам, кърпата лежи долу на двора. Ако не сляза да я прибера, ще я откраднe някой и после кой виновен – пак Атанаска виновна!

– Тичай я вземи и веднага да се върнеш горе.

Зачаках я на прозореца.

Тя изтрополи надолу по стълбището. Яви се за един миг в двора, грабна кърпата и изчезна като стрела към улицата. Шарената ѝ дреха се мярна в процепа между двете насрещни къщи по първата напречна улица.

Само след пет минути Атанаска дотърча обратно и развълнувано ми заприказва:

– Закъснях малко. Пустите момичета! Слязох да взема кърпата, а двете слугинчета от първия етаж ме спряха по стълбите и почнаха да ме задяват: туй било, онуй било. Забавиха ме със своите приказки!

Тогава вече я подхванах истински.

След дълго мънкане тя ми призна престъплението си:

– Никаква среща с никого не съм имала, ами все от грижи по другите си патя. Знаеш, на онази улица, зад тия къщи, има едно момиче от нашето село. Уж голямо на бой, на съща мома прилича, а по години е колкото мен. И ми е братовчедка на всичкото отгоре. Напоследък все току се среща с едно момче от кръчмата на ъгъла при черквата. И каквато е глупава братовчедка ми, все ме е страх да не я излъжат. Какво не съм ѝ говорила – не ще от дума да разбере. Но аз си отварям очите и щом подуша, че ще се срещат, отивам при тях. Одеве погледнах през балкона и ги видях, че се спрели там на тротоара и си говорят. По едно време тръгнаха нанякъде. Затова изтичах, настигнах ги и тръгнах с тях, докато момчето се разсърди и си отиде. Подобре е да излъжа аз, отколкото да прелъжат братовчедка ми. Тя моята лъжа е грях само за час-два, а другото, дето с нея може да се случи, то е грях за цял живот.

Все по дните на онова лято ми се случи сам аз да се ползвам от хитростта на Атанаска.

– Слушай – казах ѝ веднъж. – Все разправяш, че си умно момиче. Дай да те видя сега как ще вземеш масло и сирене без пари.

Тя се позамисли и запита:

– Имаш ли гербови или пощенски марки?

– Нямам.

– Ще сляза долу. Ще намеря и масло, и сирене.

И наистина след четвърт час тя донесе каквото бях поръчал.

– Лоши хора са тия от нашата бакалница – разказа ми тя. – На никого не дават на вересия. Като влизах, съвсем не вярвах, че на мен ще дадат. Имаше вътре няколко жени, една-две слугини, пък и самият бакалин там, та момчетата и да искат, пак не могат да ми дадат. Почаках малко, докато ми дойде редът. Поисках после каквото ми трябваше. Питам колко прави. Бакалинът казва: „Двайсет лева“. Бъркам се да му дам парите. „Олеле – викам, – изгубила съм ги, какво ще правя сега!“ А той, бакалинът, посяга към пакетчетата и казва: „Върви вземи пари, сиренето и маслото няма да се развалят, ще те почакат“. „Как – казвам – ще ида да взема пари, когато господарят ми, какъвто е лош, ще ме пребие от бой.“ Бакалинът ме пъди, аз стоя и не мърдам оттам. Намесиха се тогава другите хора. „Дай ѝ – казват – каквото е взела, не ставай такъв лош човек, не го ли виждаш, че е дете още – ще му прилошее от страх.“ А той се въртя, въртя, накрая ме запита кога ще ги платя. Казвам му: „Дай ми ти маслото и сиренето, пък аз днес-утре ще взема срещу заплатата си двайсет лева и ще ти ги дам“. Насам-нататък, даде нещата. Тръгнах си, а те – и момчетата, и жените, и слугините, че и сам бакалинът – почнаха да дирят из бакалницата, дано намерят парите, дето съм ги изгубила.

Атанаска помълча малко и продължи:

– Аз този бакалин ще го науча него, дето не ми дава на вересия! Вие ми дайте подир обед парите да му ги върна, пък аз ще наредя друг път да взимаме каквото си искаме без пари. Той само се преструва на лош човек. Сърцето му е много добро.

И наистина от тоя ден Атанаска беше единствената слугиня в целия квартал, която се ползваше при бакалина с неограничен кредит.

Атанаска беше на шестнадесет години, а изглеждаше да не е на повече от дванадесет – толкова малка, свита и незначителна беше тя. И все пак вършеше всичко, макар и не тъй чевръсто и припряно, както са свикнали да работят големите столични слугини със силните червени ръце. Тя се отличаваше с неимоверна хитрост, голяма интелигентност, неочаквани хрумвания. Всичко, което тя правеше, беше винаги по-друго от онова, което човек очаква от слугиня. Щом се появеше тежка къщна работа, която не е по силите ѝ, Атанаска с невъобразима лекота и убедителност си създаваше друга, по-лесна работа из жилището, по стълбището, в двора. Измисляше нещо, което трябва веднага да се нареди, и винаги успяваше да направи тъй, че да повикам перачка или миячка на пода, чистачка за Великден или хамалин за изнасяне на въглища. Но тя никога не отказа да извърши възложената ѝ работа, никога не се оплака, че нещо не е по нейните сили.

В стремежа си да отбягва тежката физическа работа тя постепенно се зае с уреждането на всякакви други заплетени истории във и вън от къщи. Без сам да забележа, Атанаска се превърна в нещо като моя частна секретарка.

И какво ли не вършеше тя!

Стана специалистка по уреждане на пòлици, отлагане на падежи, подаване на заявления до популярни банки за заеми. И то не само за мен, а за целия кръг от мои близки приятели. Онова, което за нас беше често пъти невъзможно, тя уреждаше обикновено с едно само излизане.

Явяваше се скромна, наплашена и свита пред всякакви началници, председатели и директори и казваше с разтреперан глас молбата си. Щом ѝ отвърнеха „невъзможно“, тя знаеше да ги убеди, че вече не ще се върне вкъщи и че ако се върне, лошият ѝ господар ще я натири. Най-жестоките параграфи и наредби изчезваха пред нейната привидна безпомощност и най-заплетените истории изведнъж се разплитаха и нареждаха пред нея. Прибираше тя хонорари, които считах загубени завинаги. Разнасяше по редакциите ръкописи със закъснели срокове, носеше по печатниците онези коректури, които печатарите от никого не биха приели заради многото поправки и изменения. Знаеше как да накара фотоцинкографията да изработи едно клише нощно време и как да ме извини по имени дни, че не мога сам да направя визита, защото съм много зает. Посрещаше гости и ги забавляваше, докато се върна у дома, купуваше въглища и с дълги препирни караше коларите да ги пренесат вместо нея до избата. Всичко, каквото ѝ възложех, тя свършваше с необичайна вярност, винаги в полза на господаря си – тая малка, предана Атанаска със селското сукманче, вълнените чорапки и гумените обувки.

Вестниците и списанията, които получавах, отиваха най-напред в нейните ръце. С необичайно любопитство ги преглеждаше и ми докладваше всичко, каквото имаше из тях. По едно време започнах да я заварвам как усилено копира с цветни моливи модели за покривки, килимчета и възглавници от домакинските списания.

– Ти си цяла художничка, Атанаске! – закачих я аз първия път, наистина изненадан от постиженията ѝ.

– Никаква художничка не съм аз! – усмихна ми се тя. – Имам в село една приятелка шивачка. Знае да шие и да бродира, пък ум няма в главата си да намисли нещо шареничко и красиво. Затова ще ѝ нарисувам някои неща и ще ѝ ги пратя да ги изработи.

Предстоеше ми веднъж тежка задача. Трябваше да разчертая един огромен лист на еднакви квадратчета. Още щом почнах да меря с линията, разбрах, че нервите ми няма да изтраят. Атанаска по едно време занаднича зад рамото ми.

– Слушай! – досетих се аз за нея. – Ти този лист можеш ли го разчерта ей на такива квадратчета? Но всички да бъдат еднакви.

– Ухааа! – махна тя с ръка. – Мога, ка'щяло да не мога! Само нека повикам портиерката да измие дъските и прозорците, та аз като почна да чертая, да не изостава другата ми работа.

Тя наистина се отърва от миенето, но разчерта листа тъй точно и старателно, както аз никога не бих могъл.

Тя беше учила до първи клас. Блазнеше се от надеждата да се подготви за изпит за втори и трети клас и да постъпи после в някое стопанско училище. Събрах ѝ учебниците и тя почна да учи. Бях напълно уверен, че ще успее.

Лятото Атанаска прекарваше в малкото свое прохладно царство на балкона. През летните нощи тя си постилаше там и спеше здраво и спокойно.

В левия край на балкона, навътре в стената, беше четвъртитото килерче за каменни въглища, една дупка от метър на метър големина. През месец юли в тази дупка се намести на квартира бялото пухкаво кученце на един мой приятел, заминал задълго на курорт. Откак кученцето влезе в дома ми, Атанаска си имаше вечна опашка: дето иде тя, и то след нея.

Една нощ заваля дъжд. Станах да затворя прозореца и дочух откъм балкона шум и лай.

Атанаска и кученцето се караха.

Тя се бе натикала заедно със завивките си в къщичката на кученцето и го бе изтикала навън. Сега то я лаеше, а тя го хокаше да мълчи.

Спорът свърши, след като тя и кученцето легнаха заедно в килерчето, което побираше само човек с нейните размери, и то прегънат на две.

На утрото я сгълчах:

– Защо се навираш там, дето не ти е мястото? Имаш си легло в кухнята. Щом завали дъжд, прибери си нещата и си легни вътре.

– Мен и в килерчето ми е добре – извини се тя. – Моята душица е мъничка, съвсем мъничка, колкото душицата на кученцето. Такива като мен майките ги раждат не за друго, а само да ни пращат да слугуваме. Като се роди момче, майките по нашия край се сърдят. Защото то ще порасне и няма да има нито работа, нито място за спане, а все вкъщи ще стои и само ще се тюхка и вайка и ще чака да наследи имота, че да го продаде. А като се роди момиче, те се радват, че щом порасне, ще иде слугиня, ще спи където си намери някое местенце и ще носи на Гергьовден и Димитровден пари. Като кученце съм отраснала и затова си легнах при кученцето, че си нямам друго братче и си нямам друго другарче освен него.

Такова беше моето слугинче Атанаска и дълго ще си го спомням и аз, ще го помнят и моите приятели. Имаше в това селско дете нещо хубаво, човешко, една безгранична скромност, много примирение и преданост и още повече скрити заложби, които чакаха само да намерят път, за да се проявят и развият.

Стоя при мене цяла година, до Димитровден.

Щом се размърдаха слугините, Атанаска се загрижи и посърна.

– Ох! – вайкаше се тя. – Слушам, че тази година нямало достатъчно слугини. Мама, каквато е сметкаджийка, щом разбере това, ще почне да ти иска повече. Ще се скарате и ще си изпатя аз: тя ще ме даде другаде.

– Успокой се – казвах ѝ аз. – И без това ще ти покача с петдесет лева заплатата. Пък и да намери някъде малко

повече, тя ти е майка. Като знае как те гледам тук и колко малко работа имаш, тя не ще вземе да ти развали живота.

– Ти не я знаеш нея...

Майка ѝ остана недоволна от повишението, но накрай се съгласи да остави детето си при мене и ме помоли да пусна Атанаска за няколко дни на село. Пуснах я. След две седмици те се върнаха. Заварих ги в кухнята.

– Добре дошли – ръкувах се аз с майката и дъщерята. – Отпочина ли си добре на село, Атанаске?

Тя едвам прошепна:

– Да.

– Ами разхвърли се де. Какво сте кукнали и двете до дисагите?

– Ние вас чакаме – обади се майката. – Цаних я другаде, дадоха ми още петдесет лева отгоре. Дойдохме да вземем нещата на момето.

И тая майка наистина взе детето си и го отведе при нови господари, някъде в дъното на София, далече по улица „Цар Симеон“, при един сладкар, който имаше възрастни деца и болнава жена.

За първи път по-късно срещнах Атанаска през зимата. Облечена в стари и мръсни чужди дрехи, тя носеше голяма, покрита с книга тава. Повиках я да се качи горе. Тя отказа:

– Много бързам. Трябва да разнеса сладките. А и друга работа имам вкъщи.

– Че ти ли разнасяш сладките?

– Ами че кой друг да ги разнася?

– Тежка ли ти е работата, Атанаске?

– Никак, никак не ми е тежка. Сутрин, като стана, разтребвам работилницата. После правя закуската на децата и се навъртам около тях, докато идат на училище. До обед работя в работилницата, а помагам и в готвенето. Следобед до вечерта печем сладки. Вечер ги разнасям по бозаджийниците и сладкарниците. Като се върна, изми-

вам съдините, почиствам къщата, пера дрехите и гладя бельото. Работата ми е лека... Само децата са лоши, бият се много. Аз съм самичка, а те са три. Удрят ме дето завърнат и се радват, като ме боли и като плача. Но затова печеля повече и мама е доволна.

– Там поне ще се наядеш на сладки, Атанаске? – опитах се да направя шега.

– Те децата веднъж ми дадоха половинка, ама баща им ги наби и им се скара. Аз мога и без техните сладки – само да не ме бият.

Разплака се и избяга.

През декември съседите ми казваха няколко пъти, че я виждали да обикаля из нашата улица, да гледа към моите прозорци, да разпитва дали вече съм си намерил друго момиче.

Втори път я срещнах по Нова година. Едва не се блъсна о мен. Но щом ме позна, тя сви настрана и поиска да избяга.

Повиках я няколко пъти, тя едва се реши да дойде.

– Защо бягаш? – заговорих ѝ приятелски. – Страх ли те е от мен? Нали знаеш, че аз слугинчета не ям. Ела де, ела да се видим.

Тя приближи, но остана на няколко крачки от мен.

– Много бързам – замънка тя, както си мънкаше винаги, когато лъже. – Пък и вие си имате работа.

– Ти за моята работа не се грижи, а ми кажи как си.

Тя беше съвсем отслабнала. Страните ѝ, някога гладки и розови, бяха сега хлътнали. Лицето ѝ пъпчиво, очите засъхнали. Шийката ѝ съвсем изтъняла.

– Добре съм. И мама е много доволна.

– По-добре ли ти е там, отколкото при мен?

– При вас беше друго. Но ако не бях отишла при сладкарина, мама щеше да ме отведе на село. А там е много лошо.

– Искам да срещна майка ти, Атанаске. Ще те взема пак при мен.

Очите ѝ засвяткаха. Тя се огледа, окуражи се, дойде до мен. Лицето ѝ засия. Заговори полугласно, интимно и хитро – както в дните, когато кроеше своите планове против бакалина или за уреждането на някоя объркана история:

– Их, само да искате да ме вземете пак!... Знаете ли как да изхитрим мама? Вие ще кажете, че ми давате колкото сладкарина, и тя ще ме пусне да дойда при вас. Пък вие си ми плащайте както по-рано. Като поиска парите, аз ще кажа, че съм взела от вас една част и съм ги похарчила. Веднъж ще излъжа, че е било за обувки, друг път за дрехи, и за сладки, и за кино. Всичко така ще наредя, че и мама да е доволна, пък и вие да си имате момиче, щом не можете без мене.

Всичко си беше вече намислила и нагласила тя.

Но не дойде. Господарят ѝ отказа да я пусне, преди да изтече времето, за което бе спазарена.

Чаках да ми се обади по Гергьовден.

Вместо Атанаска срещнах в един пазарен ден майка ѝ.

Запитах я за Атанаска.

Разболяла се малката ѝ дъщеря от някаква болест в гърлото и гърдите, отнесли я на село, преди четири дни я заровили.

Бялата стая[1]

Вратарят открехна прозорчето на болничната врата, надзърна предпазливо навън и запита:

– Какво има? Защо звъните?

– Повикай дежурния лекар – подаде се на прозорчето мъж с побеляла коса.

– Защо ви е дотрябвал дежурният лекар? – приготви се вратарят да хлопне капачето.

– Защо? За болен ми е дотрябвал.

– Че как ще си остави болницата и ще тръгне по къщите? – заклати глава другият. – То в тия неща си има ред.

– При нужда всичко може – скара му се непознатият. – Ти върви да повикаш лекаря. Аз не съм дошъл при тебе.

Вратарят се разколеба. Така не говорят простите хора. Ако вземе сега да затвори прозорчето, може утре да излезе, че старият попрегърбен човек, по чиято коса пътната лампа хвърляше сребърна светлина, е някой големец. И върви после се извинявай пред началството!

Той измърмори още някакво недоволство, отвори вратата и поведе човека през двора.

– Ще идем при дежурния асистент – закуцука той. – Пък вие се обяснете с него. Ваша си работа.

Асистентът будуваше. Стоеше на прозореца, гледаше през тъмната градина към уличния зид и пушеше. Той беше висок рус момък.

Почука се.

– Добър вечер, господин докторе – заговори бързо полунощният посетител. – Дъщеря ми е много зле. Прис-

[1] Първата публикация на разказа е в сп. „Беседа“, год. VI, 1939, кн. 11, с. 3 – 7, под заглавие „Сестра Евгения“. Подпис: Матвей Вълев. Година по-късно писателят го включва в книгата си „Радост в живота“, с. 65 – 79. Тук предлагаме втория вариант на разказа. – Б. ред.

тигна преди няколко дни болна. Лекар викахме отзарана, а от един час ѝ стана съвсем зле. Ей тук, през една улица живеем. Елате за няколко минутки, прегледайте я.

Лекарят се взираше внимателно в лицето му.

– Вие не сте ли господин Киранов? – отвърна той. – Разбира се, че сте вие. Не ме ли помните? Аз работех при вас, бяхте ми началник. Преди много време, когато не бях още почнал да следвам.

– Да, да, спомням си. Толкоз по-добре. А дъщеря ми е много болна.

– Ето, тръгваме! – облече лекарят пардесюто върху белия мантел и сложи слушалката в джоба си. – Значи дъщеря ви? Е, да вървим.

Двамата мъже – единият млад и оживен, а другият сгърбен под годините и бащините си грижи – забързаха към пътя, през който бързо прелетяха фаровете на отминаващ автомобил.

Докато лекарят съблича пардесюто си в хола, бащата влезе в една от стаите, помая се малко и пак се върна.

– Елате! – покани той момъка. – Тук е болната.

Лекарят огледа мимоходом просторната стая, вдъхна дълбоко вмирисания на лекарства въздух и се обърна към ъгъла, дето се белееше леглото. Една висока тъмна жена стана и мълком се оттегли настрана. На нощната масичка бяха безредно струпани памуци, шишенца и чаши.

Болната лежеше неподвижно.

– Добър вечер – каза тихо лекарят. – Какво ви е?

Устните на болната, вече посинели, едва трепнаха.

Той почака, после отмести погледа си по раменете, спря го на ръцете, положени върху завивката, и забеляза, че ноктите на пръстите бяха вече също синкави.

– Много сте се забавили – пошепна той към високата млада жена и изправения до нея баща. – Кажете ми с няколко думи всичко.

Лекарят, който я прегледал сутринта, предполагал цистит. През целия ден бащата на болната и нейната приятелка слагали компреси от горещи трици. Но състоянието ѝ се влошавало и от два часа тя нямала вече сили да каже дали ѝ е по-леко, или не.

Докато слушаше оскъдните и смутени пояснения, момъкът не отделяше очите си от болната. Той намери по лицето ѝ няколко широки розови сенки. Това беше животът – съвсем блед, съвсем прикрит. Лекарят бавно се приведе, преброи пулса, прислуша сърцето, взря се после пак в лицето ѝ. Руменецът се губеше.

– Боже, боже! – прошепна той. – Каква грешка! Тя губи кръв, прави вътрешно кръвоизлияние. Дано не е вече късно.

Телефонира в болницата.

Болната чу, когато влезе баща ѝ заедно с лекаря. Тя долавяше и разговорите, разбираше отделни изрази. Думите идеха до нея съвсем издалече, но бяха ясни и свързани. Тя нямаше сила нито да отговори, нито да погледне. Стараеше се да не мърда, когато внимателно я изтегляха в носилката. После я понесоха, заслизаха бавно по стълбището. Опита се да каже нещо. Не можа. Напрегна се да вдигне ръка. Пак не можа. Затова само помисли: „Мила Света Богородице, не ме оставяй!“. И мислено се прекръсти. Мартенската нощ я освежи. Тя вдигна клепките си. Зърна сенките на хората, които я носеха напред. Главите им се поклащаха в мекия ритъм на носилката. Преди наново да се унесе, като през някакъв спомен видя над себе си близки светлини. Бяха уличните лампи. Тя се учуди, че вече е нощ.

Из дългите бледи коридори на болницата сновят мълчаливи и угрижени хора. Срещат се, забавят стъпки, казват си няколко думи – и пак бързат.

– На болната от стая 33 – четири камфорови инжекции! – спира асистентът дежурната старша сестра. – Про-

фесорът и главният лекар ще дойдат ей сега. Кажи долу всичко да бъде готово за операция.

– Вече наредено – усмихва се сестра Евгения. – А ти си разтревожен?

– Тежък случай.

Сестра Евгения влиза в стая 33. Матова полусветлина е повиснала от потона, лежи по белите завивки на леглото, едва стига до пода. Сестра Евгения се навежда над масичката, приготвя камфорова инжекция, леко отмята завивката.

„Колко бяла... Също момиче! – мисли тя. – Коя е? Откъде е? Как ли се казва?“

Болната усеща инжекцията, устните ѝ трепват.

– Успокой се – говори ѝ сестра Евгения. – Не се бой. Нали си вече при нас, всичко ще ти мине. Няма да те оставим.

По коридора се носят бързи стъпки, вратата на стая 33 се отваря. Влиза професорът, след него главният лекар и асистентът. Сестрата се отдръпва настрана.

– Повикаха ме оттук – пояснява асистентът. – Изтощена е до неимоверност. Прави вътрешно кръвоизлияние. Пулсът много ускорен и лабилен. Наложи се да ви безпокоя по никое време.

Професорът се навежда към болната.

– Вече пътница – извръща се той към главния лекар. – Да почнем бързо.

– Чудна жена, господин професоре! – шепне главният лекар. – Има болни, които пред края си погрозняват. А тази... Жалко!

– Мълчете. Тя може би чува. Сестра, носилка! Долу има ли дежурна? Приготвен ли е серум?

Часът става два.

Пред вратата на операционната се разхожда нервно млада висока жена. Стъпя на пръсти, снове надлъж и на косо, и нашир из коридора, очите ѝ са впити в металичес-

ката табличка на голямата стъклена врата. При всеки три повратa тя спира, вслушва се и после пак тръгва.

Малко встрани, на бялата скамейка, седи бащата.

Той гледа втренчено в една плочка на пода.

Цял час, откак почна операцията, и никой не излезе от залата да им каже какво става там.

Да биха давали хирурзите при операция упойка и на ония, които чакат отвън!

– Ще повдигнете леглото, краката ѝ трябва да бъдат половин метър по-високо от тялото. Сърцето ще поддържате с инжекции. Пулсът ще падне. Ако болната оцелее – утре рано трансфузия.

– Нейната приятелка ще даде кръв. Тя чака отвън – обажда се асистентът.

– Съмнявам се дали ще има нужда. Но каквото дългът изисква от нас, сторихме го – мие професорът ръцете си. – А наистина, колега – обръща се той към главния лекар, – хубава е. Запазена. Рядкост.

Високата жена в коридора долавя неясни гласове. Операцията е свършена. Тя се изправя пред вратата и чака.

Пръв излиза професорът. Той е знаменитост, един от първите хирурзи в страната. Тя не смее да го заговори. След главния лекар излиза асистентът. Жената пристъпва към него. Те преди два часа се запознаха. Но той отминава с наведена глава. Сестра Евгения също бърза нанякъде. Високата жена я застига и тръгва редом с нея.

– Сестра, моля ви се...

Сестрата иска да избяга. Иска ѝ се да каже, че е много заета и няма време за разговори. Но за миг се обръща назад и съзира бащата, който гледа след нея с толкова страх и молба.

– Нищо не знам още. Все пак имаме надежда. Идете си сега, вървете да спите. Аз ще я пазя цялата нощ.

– Не ми се спи… – отвръща бащата и от очите му, обградени със ситни старчески бръчици, закапват сълзи.

Както преди три часа, асистентът стои до прозореца и гледа навън, към градината. Светлината от прозореца стига до сивия градински зид. Но не вижда той зид, а вижда параван – бял и призрачен – и зад него лежи болната от стая 33. Излъчва тя топла светлина, която гали очите му и прозира в него, както сутрин слънцето прозира и през малките прозорчета до най-спотаените ъгли. Асистентът знае, че всичко, което му се привижда, е сън. Но не беше ли сън и цялата нощ – прегледът, носилката, операцията? Опира чело в стъклото, диша издълбоко и пак се заглежда навън.

Зад него се отваря вратата. Той се обръща. Сестра Евгения е. По лицето му пламват червени петна, той пита уплашен:

– Какво има? Да не се е случило нещо?

– Пулсът се губи. Дишането отслабва.

Те бързат един след друг през коридора, тичат по стълбите, стъпките им отекват сподавено из ъглите на просторното здание. Една сянка изниква пред тях самотна и плаха, бащата повдига побелялата си глава и ги пресреща с молба в очите. Но те отминават. Сестра Евгения им прави знак да мълчат, асистентът им махва с ръка да чакат и затваря вратата.

– Веднага камфор! Дано я задържим до трансфузията. Инжектирайте камфор.

След половин час асистентът излиза. Спира се пред бащата. Загледан встрани, заговаря:

– Дъщеря ви е жива. Но всичко може да се случи. Сърцето ѝ беше почти спряло. Сега пак работи.

При болната остава сестрата. Тя се озърта наплашена, тръгва към вратата, връща се. Колебливо отваря кутийката с ампулите, дълго наблюдава болната, после взима една ампула и приготвя инжекция, забива иглата.

Става ѝ страшно. В нейни ръце е поверен един живот. Дали не го е убила? Дали не го е спасила? Тя се отпуска изнурена до болната, потапя памука и овлажнява устните ѝ.

Когато рано сутринта професорът и главният лекар дойдоха, за да направят трансфузията, те останаха доволни. Всички бяха по местата си. Дежурният асистент ги чакаше до прозореца на стаята, сестрата будуваше при болната, вън в коридора седеше на скамейката бащата, а около вратата сновеше младата висока жена и чакаше да прелеят в тялото на приятелката ѝ част от нейната кръв.

– Невероятно! – усмихна се професорът. – Аз не мислех, че ще я заваря жива.

– Може и второ чудо да стане – облече главният лекар мантела си. – Току-виж, спасили сме я.

Асистентът се намеси в разговора:

– Сестра Евгения беше цяла нощ при нея, господин професоре. На своя отговорност тя направи инжекция със стрихнин. Това спаси болната.

По-късно в стая 33 влезе един прислужник. Бяха записали в канцеларията болната и той носеше болничния лист. Сестра Евгения го пое и посегна да го окачи над леглото. Досети се, че не знаеше коя е тя. Прочете името. И затвори очи, прехапа устните си и се извърна към светлината. Ръцете ѝ трепереха.

Дойде смяната.

Сестра Евгения се прибра на почивка. Уморена и замислена, тя спусна завесите на стаята си, но нямаше воля да се разсъблече.

Тя е на двадесет и осем години. Преди много време, когато светът още ѝ се струваше по-малък от нейното сърце, тя беше годеница на един съвсем млад адвокат. Имаше от някакво наследство достатъчно пари за един дом и покъщнината в него, за една щастлива младост. Но когато почнаха да мислят и да избират, решиха да не купуват ни-

то дом, нито покъщнина, а да се изкатерят едно стъпало по-високо в живота. И той взе парите, замина да гони докторат, тя остана да го чака. Вече не го видя. Веднъж узна, че се оженил за друго момиче – по-богато и по-красиво от нея, друг път прочете във вестника името му и разбра, че е адвокат някъде из провинцията.

Болната от стая 33 носи неговото име заедно с докторската му титла, тя иде от същия град.

Сестрата става, снове из стаята, излиза. Близостта с болната, дъхът на болницата, съдбата ѝ на милосърдна сестра я душат. Тя тръгва из града и се връща едва няколко минути преди да постъпи в нощната смяна.

– Къде се губиш през целия ден? – пресреща я радостно асистентът. – Евгения, ти си днес нашата сензация.

– Бях по работа из града – отвръща сестрата безразлично. – Какво има?

– Болната от стая 33 е спасена. Всички се радват. Професорът питаше за теб.

– Аз върша само дълга си. И после – изглежда, че ние се бяхме уплашили повече, отколкото трябва.

– Не, не, тя наистина беше с единия си крак на път. А ти защо си така бледна? Какво ти е?

Изправен пред нея, той закрива целия коридор.

– Тъй съм уморена... Цяла нощ работих, а и през деня имах нови тревоги. Всеки си има някого, който да се грижи за него. Само такива като мен се грижат все за другите.

– Е де, е де! – подкача я асистентът приятелски. – Отде тоя песимизъм?

Сестра Евгения се усмихва.

– Така, засмей се. Сега запомни: болната трябва да спи. Наглеждай я, тя стана любимка на всички ни. Радваме ѝ се като на новородена. Пък и заслужава.

Сестрата тръгва към вътрешното отделение, завива по коридора, отбива се в няколко стаи, дава нареждания и стига пред стая 33.

Тя отдавна бе забравила оня свой годеник, обидата, тогавашните сълзи. Всичко беше забравила. А днес цялото минало възкръсна. Мирът, в който тя си живееше, днес се разстрои. Отрова се разля из кръвта ѝ.

Как ще погледне тя сега тази жена, която бе мразила, без да познава?

Няма да влезе. Ще изпрати някоя от ученичките при нея. Тя е старша на отделението, тя трябва да бъде навсякъде и няма право да седи по цели нощи на едно легло, докато толкова други я чакат.

Тя тръгва. Крачките ѝ са смели и спокойни. Но само отначало. После те омекват, тя бавно се връща назад, влиза тихо при болната.

Болната чува шума и отваря очи. Те са големи и измъчени. Сестрата стои като замаяна. Беше тъй сигурна, че очите ѝ са съвсем черни, а те сини.

– Дайте ми вода... – шепне болната. – И не ме оставяйте сама. Страх ме е.

Сестрата присяда до леглото ѝ.

Дните на лечението текат бавно и монотонно.

Болната от стая 33 не може да се оплаче, че я оставят самичка. Сестрите често се застояват около ѝ, лекарите се интересуват от нея, приятелката и баща ѝ прекарват следобеда в нейната стая. Но тя е млада, влюбена е в живота и всеки нов пролежан ден е за нея мъка, тя едва понася часовете, когато се случи да остане сама.

– Защо не ме обичаш? – посреща тя нощната дежурна. – Щом притъмнее, очите ми все във вратата. Мръдне ли ръчката – трепвам: ти си. А влиза асистентът. Или някоя ученичка. Или някой слуга.

– Имам и други болни.

– Но нали ти ме спаси, привързах се като твое дете към тебе. Все ми се струва, че ме отглеждаш в скута си. Аз съм тъй сама.

– Как сама? – сепва се сестрата, но веднага се опомня и добавя. – Нали имаш деца?

– Нямам деца.

Болни идат, оздравели си отиват. Едного донасят, другиго отнасят. А стая 33 е за всички радостно кътче, дето всеки намира един светъл поглед, една топла усмивка. Болната вече може да се поизправя на купчината възглавници, тя спи без инжекции, на нощната масичка винаги има нещо за нея и нещо за другите, и няколко книги се намират в стаята ѝ, които тя праща на болните от другите стаи, и линията в болничния ѝ лист не е вече в зигзаги, а е мирна и равна.

Сестрата бърза по коридора. Тя минава край стая 31 и край стая 32, отминава и стая 33, загледана някъде към дъното. Но нещо я тегли към бялата врата, тя неволно забавя крачките си, спира, вслушва се и влиза.

– Как си? – пита тя. – Имаше ли днес гости? Направиха ми забележка – не ще може вече да ги пускаме всеки ден, ще трябва да идват само в приемното време.

– Професорът беше при мен, сестра – повдига се радостно болната. – Аз му се примолих: „Господин професоре, един баща си имам и една само приятелка, защо искате да измъчите и тях, че и мене? Аз съм сама в стаята, те никому не пречат“. И той знаеш ли какво каза?

– Съгласи ли се?

– Каза: „Вие сте такава една, че на вас нищо не мога да откажа“. И позволи, но само по един час на ден.

Сестра Евгения не би повярвала, ако някой преди три седмици беше ѝ казал, че тъй ще се сближи с болната от стая 33. Но има между хората и скрити непознати сили, които ги сближават и разделят. А близки са двете жени може би защото в живота и двете са сами – едната затво-

рена в далечния окръжен град, другата – между тия болнични стени.

– Сестра, нали щом изляза, ти няма да ме забравиш? Докато съм в София, ще живея ей тук, съвсем наблизо – всеки ден можеш да прескачаш до мен.

– Когато съм свободна от дежурство.

– Намислих нещо, сестра Евгения. Обещай, че ще го изпълниш, тогава ще ти го кажа.

– Първо кажи какво е – усмихва се несмело сестрата.

– През лятото трябва да правя бани, така ми каза професорът. Ти ще вземеш отпуск и ще дойдеш при мен. Ще ми гостуваш. За нищо няма да се грижиш.

– Не мога.

– Защо?

Сестра Евгения бавно отговаря:

– През юли напускам болницата завинаги. Навярно ще замина в чужбина.

– Напускаш? – пита болната и тъмни сенки лягат през големите ѝ сини очи. – Мислиш да се задомяваш?

Двете жени замлъкват. Сестра Евгения искаше да попита нещо. Болната искаше да разкаже нещо.

Асистентът чука на вратата и влиза.

– Здравейте! – вдига ръка той. – Госпожо, навън чака един човек. Напира да влезе при вас. Иде от провинцията, утре си заминавал.

– Какъв човек? – поизправя се тревожно болната.

– Успокойте се, не скачайте. Като кажа кой е, вярвам да се зарадвате. Мъж ви иска да ви посети.

– Мъж ми?

Сестрата става и казва:

– Аз трябва да вървя. Чакат ме оттатък.

Болната я улавя за ръката:

– Сестра, недей си отива. Докторе...

– Веднага си легнете. Какво се развикахте така? Той е там, навън. Вратарят го задържа на вратата. Дойдох само да ви попитам дали да го пуснем.

– При вратаря ли е? – отдъхва си болната. – Моля ви се, идете и кажете на вратаря да не го пуска тук. Нито днес, нито друг път, никога да не го пуска. Той не иде за добро при мен. Аз нямам вече нищо с него. Той е изнудвач.

Сестра Евгения се отпуска на стола.

Когато асистентът си отива, тя мълчаливо се навежда над болната, взима ръката ѝ, притиска я към устните си и бързо излиза.

Така минават дните.

Болната от стая 33 вече може да става.

Сестра Евгения сега е в дневната смяна.

Всяка сутрин тя взима приятелката си под ръка и я извежда в градината. Двете жени седят на зелената скамейка, отмятат глави назад и мълком се радват на пролетното слънце, което всеки ден расте, помъкнало след себе си лятото.

Асистентът не е в болницата. Той замина в чужбина на специализация.

Веднъж, няколко дни преди да излезе от болницата, болната от стая 33 причаква сестра Евгения с нескрита радост.

– Откога гледам към вратата за тебе! – забъбря тя възторжено. – Цял час вече се вслушвам, дано доловя стъпките ти. Сестра, тази моя болест ми донесе толкова мъка, но тя ми даде и много радости.

– Какво има? – пита сестрата.

– Седни. Ще ти разкажа всичко и тогава ще отидем на разходка. Радостите ми са две. Едната си ми ти. А другата...

Сестрата сяда и я гледа.

– Аз не трябваше да казвам никому. Но не искам и от тебе да имам тайни. Ето какво е. Нашият асистент, дето

замина – какъв хубав мъж, нали? Когато се сбогуваше, той ми каза толкова прекрасни неща. Беше тъй мил, сърдечен.

– Асистентът?

– Да, той – шепне влюбено болната. – Когато се разделихме, обещах му непременно да се видим по-късно пак. А днес рано-рано ми носят едно писмо. Виж го – от него самия е. Как се радвам, сестра Евгения! Той ми пише, че животът му без мен бил безцветен и празен. И ми пише още, че... Сестра, какво ти е? Защо пребледня? Евгения, мила... Ти мен лекуваш, сега аз ли ще те свестявам? Сестра Евгения, облегни се на мен!

Сестра Евгения се опомни. Тя полека отблъсна от себе си болната, потърка челото и слепите си очи и без да продума нещо, излезе от бялата стая.

Оттам почва полето[1]

„Фортуна“ е името на малка фабрика за амбалаж в северозападния край на града, досам реката. Двукрила желязна врата води от улицата в голям двор, в чието дъно е фабричната еднокатна сграда. Цели камари от кутии за бонбони и корсети, за пудри, шапки и сапуни, пликове за грамофонни плочи, картонени календари и всякакви опаковки на нужни и ненужни вещи тръгват оттук и се пръскат по безбройни пътища между хората.

Четиридесет момичета и момчета, неколцина възрастни мъже и една стара чистачка работят във „Фортуна“.

Момичетата седят на високи дървени столове край дългите работни маси. Механично поемат те кутиите, които идат отляво, прибавят по нещо на тях и ги отправят безстрастно надясно.

Обикновено очите им са в пръстите.

Говоренето е забранено, защото отвлича вниманието.

Мисленето е невъзможно – то нарушава ритъма в непрекъснатата върволица от кутии, които бавно се придвижват от ляво надясно.

На два пъти – веднъж сутринта и втори път следобед – работата спира по за десет минути. Момичетата бавно стават от своите столове и се разтъпкват на малки групи из двора. Мъжете също излизат – те се облягат на стената, пушат и приказват онова, що са чули или чели за войната.

И днес денят е влажен и студен.

Васил стои встрани от другите. Наметнат с балтона, захапал цигарата, той чете вестник и мисли за Мария.

---

[1] Разказът е публикуван в сп. „Златорог“, год. XXIII, 1942, кн. 3, с. 107 – 124, под заглавие „От там почва полето“. Подпис: Матвей Вълев. – Б. ред.

Към него несмело доближава Райка.

– Василе... – почва тя.

Той не откъсва поглед от вестника.

– Какво правиш?

– Чета вестник. За японците.

Райка като че ще го остави и ще си отмине. Тя си тръгва, но изведнъж се връща и се изправя съвсем близо до него.

– Вече не ме поглеждаш... – бърза тя. – Защо стана такъв? По-рано какъв беше, а сега не ми казваш и едно здрасти.

Васил е отегчен. Той внимателно сгъва вестника, тика го в джоба на балтона. Смуква още няколко пъти от цигарата, нехайно я запраща далече към двора.

– Казах ти, дири си друг. Аз не мисля да се женя. Нито за тебе, нито за друга.

И отива вътре.

Работата почва наново.

В няколко мига всички са по местата си.

Васил работи на пресата. От една седмица той пресова таблички за сладкиши.

Райка го разсърди.

Той поема изрязания картон, с нервно движение го слага върху долната форма, натиска ръчката. Тежкият цилиндър с горната форма се смъква шумно надолу, спира, после се връща. В тая пауза – докато изчака с новия картон в ръка да се дигне горната форма – Васил отпраща къси сърдити погледи към Райка.

Вярно е, че само допреди няколко дни той ходеше с нея. Е да, но отначало тя беше друга. А после се промени, почна да мисли за женитба, омръзна му. Не обича той жени, които не го оставят сам и непрекъснато го задяват, които го следят и ревнуват. Търпя, докато можеше да търпи, и я прати да си опита другаде щастието. А тя му направи цял театър. Разплака се, припадна. Хукна нанякъде да се

дави. Като че ще намери в София място за давене. На него ли тия истории! Та ако всяко момиче, което преспи с него, почне да му устройва скандали и да го заплашва с давене, де ще му иде краят?

Райка е сведена над масата, тя днес е грозна и подпухнала.

Монотонното блъскане на машината успокоява Васила.

Той е на двадесет и пет години. Тънък и висок, жилав, с малки черни очи и тънки мустачки, със светли зъби и къдрава коса, той си знае добре цената.

От ония мъже е той, които умеят да се сложат при всяка жена.

Вече цяла седмица и очите, и мислите му се въртят все около Мария.

Райка работи дъната на детската игра „Седем морски чудеса“, тя обръща кутиите и ги тика към Мария. Мария пък облепя горните им капаци. Ловко прекарва листа с многото шарени картинки през валяка с лепилото, полага го върху капака, с едно движение на двете ръце го оглажда и отпраща кутията надясно, за да ѝ изработят страните.

Говори се напоследък, че от Германия ще пристигне машина, която сама ще облепя целите кутии. Особена машина била: отсам като се сложат картони, а оттам облицовките, машината се върти и изкарва готови облепени кутии. Щом пристигне тя, повечето момичета ще станат излишни. С това се занимава сега умът на Мария. Но тя не се бои. Ако няма да бъде тук, ще е някъде другаде. Че с една машина работата в София не се свършва я!

Мария има тънки дълги пръсти.

Когато преди половин година пристигна от село и постъпи в амбалажната фабрика, тя имаше напукани от кърската работа ръце. Тук те омекнаха, окършиха се, червените петна по тях изчезнаха. Не само ръцете, а и лицето,

и тя цялата побеля, изтъни се. Стана по-бледна и по-слаба, но затова пък заприлича на момиче от града.

Мария посяга за кутия.

Съседката ѝ се бави. Подсмърча и хълца в носната кърпа, трие очите си.

– Какво ти е, Райке?

– Хремава съм.

Мария не е сляпа. Тя знае, че между Райка и Васил е станала някоя разправия, че е дошъл краят, и то не много отдавна, а само преди няколко дни. Какво друго освен раздяла може да се е случило между двамина, когато единият не поглежда другия, а другият е с червени от плач очи и само подсмърча, и все се трие с кърпата, и постоянно бави кутиите?

Той Васил е такъв един – съвсем не е мъж за Райка.

Тя поглежда към него. Васил улавя погледа ѝ. Мария уплашена се връща в работата. Минава цяла минута. Тя внимателно отваря очи – той тънко, едва-едва ѝ се усмихва, а тя руменее. Дълго не смее да дигне глава. Но някакво странно желание, някаква смелост я повежда, тя събира мислите си, ръцете ѝ престават да треперят. Забравя, че Райка е до нея, изправя се на стола и кръстосва настойчиво погледа си с неговия в миговете, когато тя подава кутията надясно, а той изчаква с изрезката в ръка да се отвори пресата.

Не я е страх от него.

А Васил е тъй доволен. Той светва. Лошото му настроение изчезва.

И чудно. Досега денят вървеше неизказано бавно. Защо ли тоя последен половин час тече бързо и леко? Мария дори не забелязва как денят се свършва.

Машините заглъхват, каишите повисват по дървените колела над хората, момичетата стават от високите си столове, момчетата напускат машините, във фабриката настава оживление, но все още всички говорят шеп-

нешком. Райка първа навлича палтото си и изчезва през двора. Васил се мие на чешмата, подсвирква си и следи Мария. А тя тревожно се вслушва в извивките на песента, която той си свири, окачва престилката си в долапчето, облича се и сякаш нарочно се бави.

Всички по-хубавички момичета от фабриката – кое младо момиче не е хубаво! – си имат любовници. Когато вечер привършат работата и си тръгнат, те се изчакват едни други пред голямата желязна врата. За кратко време на улицата се насъбира навалица от млади хора – момичета от фабриката, момчета и мъже, тукашни и чужди. От нея се роят двойки и тройки, те една след друга отминават в мрачината.

Само Мария си няма никого.

Тя пристига и си отива винаги сама.

Тая вечер Васил я причаква. Самоуверен и весел, влюбен и в нея, и в себе си, и в целия свят, с накривен каскет и лъскави засукани мустачки, той тръгва редом с нея, приятелски я докосва за лакътя и безгрижно запитва:

– Марче, сама ли си? Свободна ли си тая вечер?

Мария се уплашва. Въздухът ѝ се свършва. Тя наистина подозираше, че той ще я причака. В себе си се даже и надяваше, че той ще я заговори. А сега той е до нея и тя не смее да го погледне.

Ако Райка ги види заедно, колко ли мъчно ще ѝ стане?

През тревогата ѝ обаче просветва надеждата, че той сега ще почне да ѝ говори хубави думи, ще я покани да идат заедно на разходка във влажната и стихнала вечер, ще я заведе на кино.

Не е ли за нея все едно какво ще си помисли Райка, ако ги види заедно? Та те се вече разделиха. А той е такъв един особен, един весел.

Тя си няма никого. Дори да ѝ предложи в някоя кръчма да идат заедно, дето нейни приятелки ходят да

танцуват, и там би отишла с него, макар че никога досега не е бивала по такива места.

А той я придържа за лакътя и чака за отговор, гледа я и очите му светят.

Какво да му отвърне? Къде да намери сили, за да го излъже, че не е свободна?

Тя гори от вълнение.

– Свободна съм. Защо питаш?

Около тях няма хора.

Сега Васил я прихваща по-здраво за ръката, в мекото над лакътя, което почва да гори. Той я попритегля към себе си, долепя се о бедрото ѝ, върви и предлага сладко и нечестиво:

– Много си хубава, Марче. Хайде да се залюбим.

Тя неволно затваря очи, едва диша. Иска уж да се отдръпне, а всичко е тъй прекрасно. И няма сила за друго, освен да се примоли:

– Недей така. Остави ме.

Наоколо няма никого. Той я води не по улицата, по която тя обикновено си отива към къщи, а край някакви тъмни ниски огради. Той я обхваща през кръста с едната си ръка, замайва се от топлата ѝ изтръпнала снага, опипва я и настоява:

– Аз живея наблизо. Съвсем сам. Като кривнем, и ще стигнем у мен. Никой няма да ни види. Имам там и ядене, и пиячка. Царски ще си прекараме. Марче, ела у мен. Ще спим заедно. Много ми харесваш. Хайде да ми станеш любовница?

Тя се тегли и отблъсква ръцете му, тя иска да се изтръгне, а той я държи все по-здраво. Тя тръгва назад, а той я задържа. Тя се боричка с него, а той ѝ стиска китката на ръката до болка:

– Не се тегли. Живея ей тук, зад ъгъла. Хайде, никой няма да види, не ставай такава. Стига де – като не искаш

да спиш при мен, ще постоим, после ще те изпратя. Не бягай, стой ма!

Мария се откъсва от ръцете му и забързва назад.

– Няма да ми се занасяш! – крачи той заедно с нея. – Няма да ми се дърпаш, че като те пипна за косата, само на бягане ще ми станеш. Какво ми се преструваш...

– Остави ме... Остави ме... – приплаква тя и пак се къса от ръцете му, и все по-ужасена тича към голямата светла улица, на която е фабриката.

– Днеска те сложиха в списъка за временна, да работиш през ден. Аз казах на майстора да сложи Райка на твоето място и той се съгласи, но само заради мен. А ти сега ми се дърпаш. Това ли е благодарност? Слушай, или ще дойдеш с мене, или... Да знаеш, такива не ми минават.

– Да ме оставиш, чу ли! – кряска тя в лицето му и хуква да бяга.

Така завършва тоя ден за Мария, момичето от фабриката, и така започва тая пролетна вечер, в която заедно с тихия дъжд се пробуждат у него странни и непознати досега трепети.

Вече е късно.

Мария лежи и гледа мъгливото петно на тавана.

Всичко е бедно в старата стая: двете легла в ъглите и старата ламаринена печка, масата сред стаята и кърпените завески на прозореца, и смътната светлина, която иде откъм уличната лампа на срещния тротоар.

Мария е на деветнадесет години. Тя работи в амбалажната фабрика и живее при сестра си Калудка. Тя тръпне в загадките на своята младост и не смее да си представи докрай радостите, които крие в тялото си, защото тоя град, фабриката, стаята, леглото са ѝ чужди.

Затваря очи и се опитва да спи. Неясни тревоги и желания преливат из нея и сновят заедно с кръвта из опнатото тяло. Тя не може да заспи и наново гледа нагоре.

Мария лежи в старото легло и се бори за сън, вслушва се в капките, гледа към тавана. Все наново си припомня как страшно беше, когато Васил се опитваше да я завлече у дома си. А през тялото ѝ тръпнат примамливи усети и мътят разсъдъка ѝ, тя дълбоко в себе си вече не знае дали нямаше да стори по-добре, ако бе тръгнала с него.

Часовникът на черквата бие. Мария брои ударите: полунощ.

Тя си спомня, че в село няма часовник, там сега се обаждат петлите. Отскача с мислите си до своето село и се чуди колко е то далече от нея.

Сега на село всички спят.

И там има устати момци. Задявали са я, ловили са я за лакътя. Слушала е и от тях всякакви думи. Но никой там не е бивал тъй прям и настойчив, както тази вечер Васил.

Поне да не беше налетял така изведнъж върху нея!

Поне да бяха походили заедно седмица или ден, или поне един-два часа...

Тя все още се мъчи да разреши големия въпрос: какво трябва да стори, ако той утре пак тръгне с нея и пак я повика да идат в неговата стаичка?

Да иде ли с него, или пак да избяга?

Долу по улицата минава някой. Стъпките му звънтят по плочите. Той стига към входа на къщата. Стъпките му се бавят, заглъхват.

Бате ѝ Глигор ще да е.

Затворили са кръчмата и той се връща. Стъпалата на стълбата скърцат. Ще трябва да му отвори.

Мария отмята завивките, става, тръгва – висока, в дълга бяла нощница, с разплетени коси – през стаята и отива до вратата. Посяга да завърти копчето и да светне. Но спомня си, че в другото легло спи сестра ѝ. Защо да я буди? А и в стаята съвсем не е тъмно. Лампата от улицата

свети достатъчно, за да може бате ѝ Глигор да види кое къде е и да си легне.

Мария го чака до вратата. Тя се оглежда. Вижда се висока, боса. Откача палтото от закачалката и се намята.

На вратата се хлопа.

– Ти ли си?

– Отвори! – обажда се пресипнал мъжки глас.

Неговият глас ли е?

– Бате Глигоре, ти ли си? – пита пак Мария и не смее да отвори, защото ѝ се чини, че не е той, а някой друг.

– Отваряй де, стига си питала! – вика отвън Глигор. – Ама че кокошки а! Ти ли си, не си ли ти! Аз съм я, да не е дядо ти!

Мария отключва.

– Добър вечер – поздравява тя тихо. – Моля ти се, не шуми. Кака спи. Не я събуждай. Легни си полекичка. Тя много се въртя, преди да заспи. И все охкаше. Гнети я тука, под гърдите.

Глигор иде от кръчмата.

Цялата вечер седя той там с другари. Много часове наред полугласно и тайнствено слушаше да шепнат и сам шепнеше мненията си по политиката на страната и на света. Много неща се казаха, но вечерта не стигна само за Източния фронт. И когато се връщаше у дома си, по пътя той все обмисляше и си повтаряше полугласно какво би могъл още да каже. И като го намисляше и си го изговаряше, почваше да му се струва, че вече го е казал. Чувстваше се тогава горд, че много знае – че всичко, което се е случило, го е предрекъл и много криви мнения отрекъл. А тук, още на самата врата, още преди да си влезе, го унижават и дразнят, развалят му хубавата вечер.

– Стига си дрънкала, аз по-добре от тебе знам, че Калуда ще ражда! – избухва той и почва да се разсъблича, преди момичето да се прибере в леглото си. – Знам, че ще

се плаща по акушерки, ама дано е по-скоро, че вече ми дотегна това охкане и пъшкане.

Мария си ляга.

С единия ъгъл на окото си тя вижда в другия край на стаята, около ламаринената печка, Глигора, мъжа на сестра си, да се върти и да залита на един крак. Сега той се светлее в долни дрехи. Ето го, че отива към леглото.

Жена му спи, тя хърка измъчено и неравно.

Глигор се спира, слуша, после бавно се намъква под юргана. Изведнъж му става топло. Намества се удобно между Калудка и стената и неволно посяга да обгърне тялото, което горещо и неподвижно лежи до него. Но се опомня. Отдръпва се, а огънят му не угасва.

„И това ако е живот... – размишлява той. – Какъв живот е това? Храня две жени, а няма коя да ме пригледа. Ако си бях сам-самин, каква стаичка можех да си имам, истинска стаичка, а не такъв хамбар, с тая лампа там навънка, дето цяла нощ ми свети под прозореца. Какъв живот можех да си имам... Не остава друго, освен тия двете да ги храня, а при трета да ида. Да, да. Тая Нешка ме изгледа одеве така гяволски. Ще ѝ дам утре две кофи въглища, па ще си я вкарам в склада. Да, да."

Това решение му се нрави. Той се отпуска и вижда Нешка при себе си в барачката на склада.

Но не вижда онази Нешка, която всеки ден по пет пъти минава край склада, а друга: висока, бяла, в нощница, с разплетени коси. Също както изглеждаше Мария, когато преди малко му отвори вратата. Тънка и висока, като фиданка, само гърдите ѝ приповдигнати изпод нощницата, съвсем малко, колкото да ги забележи в мрачината.

„Нешка си е Нешка. Ама нашата Мария..."

Спотайва се и слуша.

Калудка спи. Сега вече не хърка, а умерено и тежко диша.

Откъм другия край на стаята, дето е леглото на Мария, е съвсем тихо.

„Никакъв наем не плаща. Тука се храни. На мой гръб живее. Дава ужким пари на Калудка, а колко са и какви са – никой не ги знае. Сестра, а? Роднина, а? А защо ще я храня аз тая роднина? Да расте и да хубавее, че утре някой друг да ѝ обере сладинката. Затуй ли? По никакъв начин. Щом имам разход по нея, трябва аз пръв. Пък и Калудка е заприличала на същи търбух. А Мария така ли ще живее на моя сметка – аз, значи, ще я храня като англичанка, а тя...“

У него настръхва мъжът.

У него настава похотливата суматоха – онази сладостна безпътица, в която понякога мъжът изпада, преди да посегне за първи път към някоя жена. Глигор отпървом се колебае. Но постепенно нерешителността му изчезва. Той забравя и Калудка, и Мария и чувства само себе си. Още не се решава да стане. Но вече си представя как става, как отива на другия край на стаята, как се намъква в леглото на момичето, и че то го дочаква жадно и покорно, прегръща го и е топло, безкрайно нежно и всецяло негово. По слепите му очи чукат отмерени удари, по челото му се рони пот, сърцето му спира от напрежение, той стяга тялото си, смръзва се, вслушва се в съня на жена си и мисли само едно:

„Калудка спи... Калудка няма да усети...“.

Жена му наистина спи.

Тихо, педя по педя се изхулва той из леглото, остава прав, чака. Досега всичко е на добре. Съвсем спокойно е в стаята. Той пристъпя.

А Калудка не диша вече измъчено и тежко. Тя въобще не диша. Тя е будна.

Когато се събуди, тя поиска да запита мъжа си защо става, какво му трябва. Но го видя изправен, неподвижен,

така някак особено приведен – и не се обади. Може би инстинктивно се досети защо е станал и какво дебне.

Той стои дълго. После прави още една стъпка, пак на пръсти. Трета. Четвърта. Стига до Мария. Навежда се и я гледа. После полека отмята завивките и се намъква в леглото ѝ.

Устните на Калудка засъхват.

В тихата стая, в която толкова живот напира да избухне, се понася сънният шепот на Мария:

– Василе, ти ли си? Василе...

Калудка иска да скочи и да изкрещи. Тя иска да се хвърли върху мъжа и сестра си, да им извади очите с ноктите си. Но безкрайна умора я сковава в леглото. Тя си остава неподвижна и само гледа нататък, а очите я болят от болка и от срам.

Тя греши. Мария не е любовница на мъжа ѝ.

Преди да се намести в леглото, сестра ѝ се събужда, задавено изписква, почва да рита и да удря с юмруци.

– Махай се! – шепне тя и се брани. – Махай се! Бате Глигоре, не те ли е срам?

– Не врякай! – задъхва се Глигор. – Не врякай, не събуждай Калуда. Две жени сте ми легнали тука да ви храня.

Мария е силна. Тя изтласква мъжа от леглото си. Той сега е с единия крак на земята, само коляното на другия му крак е горе. Все още се мъчи да усмири момичето. Разгневява се сега. Но тя му улавя ръцете, рита го, изблъсква го и скача. Тя тича към вратата, завърта копчето, в стаята светва.

– Не те е срам! – дига тя пестниците си срещу него. – Да не си посмял да ме докоснеш. Ще викам! Ще разбудя махлата.

Той иска да тръгне към нея, но случайно се обръща, вижда жена си и спира сред стаята.

Калудка ги следи с хлътналите си измъчени очи. По челото ѝ са полепени мокри кичури коса.

– Глигоре... – обажда се тя. – Остави сестра ми. Не ни убивай и двете.

Гласът ѝ е тъй хрипав и тъй безучастен.

Глигор иска да набие някого. Той улавя стола, дига го и не знае към Мария ли, или към жена си да тръгне. Оставя после стола и се кани да вика и да ругае, да ги натири и двете заедно с третото, което наскоро ще пръкне в света, да се отърве от тях, защото те са го довели дотам, че си дава парите по тях двете, а пак си няма жена. Всякакви силни думи се въртят по езика му, но си остават неизречени, защото смелостта му не стига.

– Не може така! – завършва той. – Аз не мога да храня и тебе. Разбра ли? Още утре да си вървиш.

После бедната градска стая наново утихва. В нея пак е полутъмно и душно.

Равно мъжко хъркане оглася тревожната мрачина, в която двете жени безгласно плачат.

Много вълнения и много тревоги е понасяла Мария в тоя град и в тоя дом. Но тая нощ нещо се скъсва в нея и тя не издържа. Будува, чака да съмне и не дочаква. Става, облича се, събира няколкото си дреболии в джобовете на палтото, тръгва да излезе.

– Отиваш ли си? – обажда се сестра ѝ Калудка.

– Отивам си.

– Сега ли?

– Да, сега.

– Няма ли вече да се върнеш у нас?

– Няма.

Сестра ѝ млъква. Тя искаше да ѝ каже да не си тръгва сега, защото е още нощ, да почака до утрото. Но и тя е изморена повече, отколкото може да понесе, и затова казва само:

– По-добре е да си идеш. Обади ми се, ела да се видим, когато го няма дома.

Като стига долу, Мария спира да се освежи и да премисли какво ще прави. Тя се озърта. Улицата е сънлива и пуста. Мария чака малко – може би ще я повикат да се върне – и тръгва по навик към фабриката. Опомня се, връща се назад, изведнъж усилва крачките си.

Тя знае накъде отива.

Винаги, когато си е мислила за улицата през късна нощ, тя е изпитвала страх. И сега, като остава сама по безлюдните тротоари, тя забравя другото и се плаши само от това, че всеки срещнат може да я нападне, а никой не може да я защити. Но тревогата ѝ е напразна. Тя узнава, че улицата съвсем не е тъй опасна, както си я представяше. Никого няма, тихо и спокойно е навън. Тя поема дъх, оглежда се внимателно на всички страни и се скрива в сянката на една голяма врата. Вади гребена и фибите. Оправя косите си, прищипва ги. Разгръща кърпата, премята я презглава, връзва я здраво. Бави се още няколко минути и пак тръгва.

От ъгъл на ъгъл я отпращат уличните лампи, налегнати от тежка дрямка.

Наоколо мирно шумолят капчуците, през които се дооцежда водата на престаналия дъжд. Тротоарите са мокри.

Мария върви дълго. Тя пресича много улици. Светлините вече редеят. Капчуците замлъкват. Тротоарите стават все по-неравни и все по-кални. А хора няма.

„Ако някой ме спре и ме запита де ходя, ще кажа, че съм работила във фабриката нощна смяна – премисля момичето и неволно притаява стъпките си към всеки уличен ъгъл, за да надникне предпазливо в пресечната улица, преди да я прекоси. – Ако посегне на мен, ще хапя, ще викам, докато излязат други хора. Дано по-скоро се съмне.“

Тя наистина среща хора, различни хора. Преди малко минаха двама мъже и една жена, после пък един железничар. Но тя не се заглежда в никого, отминава със сведена глава, само ускорява крачките си. И те нито я спират, нито я питат коя е и къде отива.

Така стига тя до широката права улица, която води за вън от града. Тук електрическите лампи светят далеч една от друга. Къщите наоколо са ниски, с големи глухи дворове. Стъпките отекват твърдо по плочниците, шумът им безпокои Мария и тя се напряга да стъпва леко.

Ето я далече напред, в дъното на улицата, и железопътната линия. Тя я стига, пресича я, продължава.

Ето и един човек, който стои край пътя.

Един стражар стои пред постовата си будка.

Той гледа как тече времето. И си размишлява.

Има толкова много неща в света, по които един човек, особено човек на нощен пост, може да си размишлява.

Одеве, към два часа, мина германски камион. Стражарят излезе на пътя и се загледа след камиона, докато светлините му потънаха в мрака.

Той извънредно много се заинтригува да узнае колко получават стражарите в Германия. Как живеят. Как са облечени. Как се обучават за полицейската служба. И взимат ли ги войници във време на война, или ги освобождават.

Увлечен в тия си размишления, стражарят неволно си спомня за своя брат на село. Преди една седмица получи от него писмо. Отивал да служи войник. Подсещаше го да не забравя старите, пък и на него да праща от време на време по някой лев за цигари.

Пет години, откак стражарят напусна селото си.

Когато дойде в града и постъпи на служба, той беше решен още през първата отпуска да си иде на село, да се задоми, да доведе жена си в София. Мома той си беше отдавна харесал, тя чакаше само да ѝ рече една дума, за да

тръгне с него. Така си мислеше отначало, а после градът го погълна. Той наистина си ходи на село, но само за ден-два. Толкова бързаше, че не успя и да я срещне освен един-единствен път, но и той, и тя не бяха сами. През втората отпуска той не си ходи, а баща му дойде при него в града. Когато през третата година си отиде за една седмица, тя беше добила вече първа рожба от мъжа, за когото се бе оженила. Откъсна се стражарят от село, свикна с града, остана си ерген. А годините на ергена летят ей тъй, като комари: докато бръмнат и ги видиш, те вече отлетели. Селото се затри от съзнанието му.

Момата, която остави там, му беше лика-прилика. Такава в града той вече не срещна. Всякакви ги има в града – и добри, и развалени. Има и такива, които са уж добри, а всъщност са развалени.

Но той е стражар.

Той стои на пост и чака.

Животът кипи около него. Окото на стражаря е набито, познава и хората, и това, що те вършат. Всичко в ума му е подредено като в правилника. Отсам е законното и то е позволено. Отвъд пък е лошото и то е забранено.

Позволените неща минават край него. Той само си ги гледа, те не го засягат. Спокоен е и си чака, защото знае, че някога оттам ще му дойде онова, що му е потребно.

А случи ли се нещо забранено, той дига ръка и вика: „Стой!“. Изпълнява дълга си. В подробностите не се намесва. Опасно е да не се обърка в тях и да не наруши служебния дълг.

Спокойният ход на мислите му се засича.

По пътя откъм града, отсам железопътната линия, иде през ранната мрачина една жена.

Коя ли ще е тя?

Къде е ходила, закъде се е запътила?

Стражарят се раздвижва и излиза няколко крачки напред.

Жената приближава. Застава на двадесетина крачки от него. Сякаш не знае да продължи ли пътя си, или да се върне. Но вече е късно. Стражарят тръгва към нея. Тя се изправя пред него, стои и мълчи.

От първия оглед стражарят установява, че е високо и красиво момиче, но много разтревожено и наплашено.

– Е? – пита накрая той. – Какво има? Къде си тръгнала?

По всичко си личи, че няма никакво престъпление.

Дали един човек е редовен, съмнителен или престъпен, познава се още от първия кратък оглед. Сега наистина е здрачно. Все пак електрическата лампа пред будката хвърля достатъчно светлина, за да бъде внимателно разгледан един минувач.

Стражарят е съвсем спокоен.

– Наникъде не съм тръгнала – отвръща момичето и с наплашения топъл глас докосва тънки струни в коравото униформено сърце. – Аз работя във фабриката за кутии. Станах рано и си ходя ей тъй, докато дойде време за работа.

– Самò момиче по туй време, в пет часа сутринта, как може да си ходи ей тъй? – привършва стражарят основния оглед и допуска в гласа си по-сърдечна струнка. – Ти имаш ли адрес? Къде живееш?

– При сестра си живея на улица „Цар Симеон“. Тя е женена за Глигор Добрев. Той работи в склада, продава дърва и въглища. Той ми каза...

И ето ти сега изненада – момичето изведнъж заплаква!

Стражарят е човек корав и строг. Той познава основно служебните си длъжности и съвсем не му е работа да успокоява разплакани момичета, които си ходят, без да знаят къде и защо. Но нещо се е раздвижило в него и той заговаря така, че сам не може да се познае:

– Стига си плакала де. Щом не си извършила престъпление – не бой се от мене, не се следва никакво наказание и следствие. Уморена ли си? Болна ли си? Или не си яла? Слушай, я влез в будката. Почини си на седалото. Ела де, влез. Ха така. Не се плаши. Ако ти се е случило нещо, всичко ще се установи. Да не е употребил някой насилие? Има закони за такива неща. Да, да, закони има. Всичко ми разкажи. Ти откъде си?

Той не посяга към нея, не я пъди и заплашва. Стои пред будката, облегнат с ръка на рамката на вратата, говори приятелски и сдържано. Мария трие с опакото на ръката сълзите си, подсмърча и се доизплаква в дълбоки хълцания.

– Ще си ида на село. Не искам да живея вече у сестра си. Не искам. И във фабриката няма да ида. Като че са се наговорили, всички само едно знаят: да се нахвърлят като зверове върху ми.

– Държат се предизвикателно. Хм, виж ти хора! А ти от село ли си? От кое село? От кой край?

– От Пирдопско съм. Много е далеко нашето село. Ама и да умра по пътя, пак ще си ида.

– Щом не ти понася тука, ще си идеш. От туй полесно няма. Ще се качиш на трена или рейса и хайде дома.

– Пешком ще си ида.

Стражарят обмисля създаденото положение.

Отдалече се чува тракане. Кола иде.

Още не отминала колата, задава се камион. Той пръска обилна бяла светлина по пътя и будката, върху близките къщи и телефонните стълбове. За един миг става светло като в ден и после изведнъж светлината отминава заедно с камиона, а наоколо се смрачава още повече.

Стражарят записва нещо на окачения на будката лист.

– Какво записваш? – пита Мария.

– Служебно. Не е твоя работа – строго отказва той подобни разговори.

Войнишка двуколка изтрополява нататък. Войникът си свири някакво хоро.

Пешаци бързат към града.

Животът се събужда.

Стражарят се е изправил пред будката, гърбом към Мария. Той поздравява ранните си гости със сурово „добро утро“ и си мисли, че не е добре, ако забележат момичето в будката. Когато пътят наново заглъхва, той се извръща към Мария и я съветва:

– Виж какво ще ти кажа. Ти пеш на село няма да си ходиш, щом е толкоз далече. Път е, поле е – знаеш ли какви хора може да те срещнат! Ти ще се върнеш в града. Мене слушай. Аз ще се погрижа за останалото. Гледай ме и не се безпокой. Войнишка дума – мъжка чест.

Гласът му потрепва.

– Да, ще се срещнем още днес повторно. И аз съм като тебе. Работя, а си нямам никого – нито жена, нито деца. Та като се срещнем, ще се запознаем. Пък може...

Той се сепва. Какво искаше да ѝ каже? Та той още името, рода ѝ, годините ѝ не знае, а щеше да издърдори някоя дума, че после да се чуди що да прави от нея.

– Така де. Пък щом настояваш да си ходиш, ще наредим да си идеш с камион. Тук всеки ден минават камиони за Пирдопско. Шофьорите ги познавам. Като им кажа да те вземат със себе си, няма да ми откажат. Щом настояваш да си идеш, ще се нареди всичко. Може да ми дадеш адреса на село – ако стане нужда да ти пиша каквото има да се случи.

Става все по-светло.

Минават все по-често коли и камиони, идат все повече хора.

– Видиш ли, сега е време вече да си ходиш. След малко ще дойде смяната, пък и движението почва. Не е

добре да те видят тука. Забранено е по правилника. Пък и едни лоши езици имат хората. Ти как се казваш?

– Мария.

– Мария... Значи Мария, а? Е, Марийо, хайде иди си сега. Аз по обед ще те чакам в бозаджийница „Радомир“. Знаеш ли я – до Халите. Ще се почерпим и по много неща ще си поговорим. Така. Ела непременно. Имаш ли часовник?

– Часовник?

– Тъй де, часовник – поглежда той своя. – Така. Сега е вече шест. В дванайсет и половина там. Ще дойдеш ли?

Мария излиза на пътя.

Тя му е тъй благодарна. Тя дири някоя сърдечна дума, за да му я каже. Но не намира. Само му се усмихва – за първи път през тая нощ. И заговаря повече на себе си, отколкото на него:

– Пешком ще си тръгна. По тъмно все ще стигна на село.

– Пешком? Чак до Пирдоп?

– Не мога ли?

– И до утре вечер не можеш стигна пешком.

Тя гледа нататък, на изток, към далечните планини, а те още не се виждат.

– Нали този е пътят?

Те двамата се заглеждат нататък, по пътя към изток, и пред тях бавно се ражда и доближава далечината.

– Добре де, Марийо, този е пътят за нататък. Ама аз искам нещо да ти кажа. Като се видим и си поговорим, може пък друг ум да ти дойде. Ако се разберем, тогава...

Стражарят наново се сепва и пак не се доизказва.

Откъм града иде бричка.

Звънчетата ѝ пеят в здрача на влажната утрин.

Бърз конски тропот отеква по каменния път.

Колелетата неравно трополят.

Мария се извръща нататък. Стражарят се отделя от нея и строго се изправя пред будката. Докато чака, той премисля какво още би могъл да ѝ изрече, за да го разбере тя истински. Прибрано момиче е, добро, хубаво. Може пък да е тъкмо онази, на която той се надява.

Звънчетата немирно пеят. Два едри тъмни коня тичат.

Мъж в ямурлук е седнал нашироко на капрата.

Момичето отстъпя още по-назад.

Стражарят тъй много иска тъкмо сега да покаже колко е голяма властта му. Той дига ръка и вика:

– Стой!

Мъжът в ямурлука се стряска, стяга поводите, задържа конете.

– Накъде?

– На село! – държи коларят обтегнатите поводи, а конете пръхтят и напират напред.

– Къде беше?

– В София бях.

– Имаш ли лична карта?

– Имам.

– Откъде си?

– От нашето село съм. От Пирдопско.

– Какво си се накачулил такъв?

Мъжът в бричката отмахва качулката на ямурлука, дига после ръка и сочи далече на изток:

– Мене път ме чака.

После сваля калпака и вади из него книжа.

Какво става с Мария?...

Тя стои до будката и гледа коларя. Тя цялата е променена. Обзета от ням възторг, тя сякаш иска да се затича напред, към каруцата, а някаква сила я сковава на място.

– Вангеле... – мълви тя. – Вангеле...

После изведнъж се откъсва от вцепенението си, спуска се напред, бута стражаря настрана, изправя се до

бричката, залавя се с двете си ръце здраво за желязото на капрата и вика:

– Вангеле! Вангеле, ти ли си?

Мъжът я заглежда и остава ей тъй, със зинала уста.

– Какво дириш пък ти тука? – смайва се той.

Стражарят отстъпя назад. Не може да разбере какво става наоколо. Всичко това е една забъркана работа. Той мести погледа си от момичето върху коларя и от коларя върху момичето. Диша тежко. Бута фуражката на тила.

– Я ги пък тия! – отсъжда той. – Та вие комай такова – нещо познати – свои сме си, а?

– Какво дириш тука? – повтаря Вангел по-настойчиво. – Кажи ми де, какво дириш тука?

– Работя във фабриката за кутии. Ти на село ли отиваш?

– Зная, че работиш във фабриката. Ама тука, тука какво дириш?

– Като отиде войник, аз чаках, чаках и написах на кака Калудка, и тя ми написа да дойда при нея. Затова дойдох.

– Писала ти! Тука ма, на пътя, какво дириш тука?

– Тръгнала си беше за на село – властно се намесва стражарят. – Аз не ѝ дадох пропуск. Подложих я на разпит.

– Исках да се върна у дома, Вангеле.

Конете чукат с копитата по каменната настилка и нервно пръхтят. Наоколо е светло. С повтаряния и разпитвания Мария и Вангел стигат до някакъв край. Щом той отива на село и тя си е тръгнала също на село, ще я кара с бричката. Стражарят още не може да разбере коя страна на правилника трябва да се приложи: трябва ли да се отдръпне, или да се разсърди и да не даде пропуск. А Мария пъргаво стъпва на колелото и скача горе. Вангел ѝ прави място на капрата до себе си. Оправя поводите. Конете потеглят. Те хукват напред. Изпод копитата им изхвърчат

струйки кална вода. Бричката гърми по пътя. Мария седи неподвижна и мълчалива, огъната надве, с ръце между коленете.

– Студено ли ти е? – пита Вангел.

– Много ми е студено.

– Ти да не си сторила нещо лошо?

– Нищо лошо не съм сторила.

– Оня стражар там какъв е?

– Не го познавам. Много добър човек. Аз исках да си дойда на село, а той ме спря. Студено ми е. После ще ти кажа всичко.

Тя се отпуща и бавно се обляга на рамото му.

Той я гледа вторачено. После поема с едната ръка поводите, с другата сваля ямурлука и намята момичето. Обгръща го през раменете и вика:

– Хайде!... Пррр...

Пътят се възземa към железния мост, слиза отвъд Искъра, изведнъж се проточва право на изток, право към слънцето, което, бледо и далечно, се мъчи да прозре през утринните мъгли.

Почва полето.

Току-що пробудено, безкрайно, прошарено от първия дъх на пролетта, равно и вярно се шири то нататък – като хората, които го работят и живеят за него и от него.

На котва. Повест

Част първа

„Алсина“ и „Надежда“[1]

I.

И тая нощ на парахода ще има кино.

Над океана се свлича безлунната вечер и стихналата вода потъва надолу под железния корем на „Alsina“. Моряците издигат рамката с екрана и я привързват до задната мачта. Електрическите лампи по палубите и стълбите

[1] Откъси от повестта „На котва“ под различни заглавия са публикувани в периодиката:
– „Празник на народа“ – сп. „Подслон“, год. II, 1935, кн. 6 – 7, с. 216 – 219 (подпис: Д. Вълев);
– „Пристанище. Из повестта „Морето“ от Матвей Босяка“ – в. „Кормило“, год. I, 1936, бр. 30, с. 3 – 4;
– „Народът се весели“ – в. „Кормило“, год. I, 1936, бр. 31, с. 1 и 4 (подпис: Матвей Босяка);
– „Гъргъри. Нощен риболов пред Созопол“ – в. „Днес“, год. I, 1936, бр. 267, с. 5 (подпис: Матвей Вълев-Босяка);
– „Жени край морето“ – „Вестник на жената“, год. XVI, 1936, бр. 663, с. 1 – 3 (подпис: Матвей Вълев-Босяка);
– „Жоржета пътува“ – „Вестник на жената“, год. XVII, 1937, бр. 696, с. 1 – 2 (подпис: Матвей Босяка);
– „Любовта на моряка“ – „Вестник на жената“, год. XVII, 1937, бр. 712, с. 1 – 3 (подпис: Матвей Вълев);
– „Парахода „Мосулманин“ – „Вестник на жената“, год. XVII, 1938, бр. 719, с. 1 – 2 (подпис: Матвей Вълев);
– „На морския бряг. Разказ“ – в. „Развигор“, год. VIII, 1937, бр. 20, с. 2 – 3 (подпис: Матвей Вълев);
– „На лов за паламуди“ – сп. „Кооперативна просвета“, год. IX, 1937, бр. 15, с. 6 – 7 (подпис: Матвей Вълев);
– „Параходът „Каролина“ (Разказ за юноши)“ – сп. „Нова картинна галерия“, год. VI, 1940, бр. 5, с. 7 – 8;
– „Кораб без матроси. Разказ“ – в. „Весела дружина“, год. VII, 1940, бр. 27, с. 1 и 2 (подпис: Матвей Вълев).
Тук предлагаме текста на повестта според изданието ѝ в самостоятелна книга: „На котва. Повест“, София: Завети, 1938. – Б. ред.

угасват, звездите изведнъж блясват над заключения простор, вечерта се качва горе задушна и знойна, от върха на кърмовата мачта безучастно гледа напред бяла светлина, а отдясно и отляво на кърмчийската кула неподвижно будуват над разблъсканата искряща вода зелените и червени очи.

Отгоре, от киноапарата под капитанския мост, тръгва светло ветрило, намира екрана, наместя се в него и пред пътниците гордо се изправя името на големия филм

NOELOPAN

Не е име на жител от незнайни страни, не е и дума от непознат език. Най-обикновен ням филм е, взет на безценица от някоя филмова къща. Състои се от шест части. Днес се представя третата. Странното в тоя филм е само това, че зрителите – пътници от емигрантската класа – са се накатерили по стълбите и по високата кърма и гледат филма иззад екрана, поставен пред пътниците от първа и втора класа. Името на филма е „Napoleon“. Горе, пред екрана, седят в плетени столове хора в летни дрехи, пушат, скучаят и ухажват младата жена на плешивия англичанин, която тъй хубаво умее да се белее в платнения си стол.

Долу, в емигрантската класа, триста и петдесет мъже и двадесет жени пътуват от Новия за Стария свят. Плещести испанци подновяват за малко прекъснатия свой вечен спор. Французки работници смучат къси лули и плюят през борда. Италианци възхваляват своя Дуче, който ги прибира на легационни разноски от целия свят. Млади, обгорени от слънцето на Южна Америка, здрави и силни, шумни и горещи са пътниците от долния етаж на „Alsina“.

А по екрана се точат опаки надписи, които никой не може да прочете, движат се армии, развиват се страхотни сражения и ту на разпенен кон или стъпил тежко върху някоя могила, ту до димящи топове все наново се явява

ниският човек с тикнатата под борта на мундира лява ръка, докато в нощта над океанския параход застава „Край на третата част“. Платното потъмнява. Хората се раздвижват. Всеки се мести по-удобно. Тук-там светват цигари. Едно дете заплаква и майка му го люлее. Екранът наново заработва и сега не е вече грандиозният филм от миналото десетилетие, сега на пътниците се показват изгледи от разни страни и градове, но изгледи без никакви надписи.

Тесни улици. Между високите къщи опънати въжета с накачени ризи и гащи, стари чаршафи и пъстри нощници. Всички стихват. Къде ли е това? В коя страна? В кой град? После някой се обажда:

– Napoli...

Отвсякъде подвикват радостни гласове. Италианците познават своя Неапол. Но картината се сменя. На бялото платно сега е шумна улица, с много кафенета, с маси и столове по тротоарите, с безброй омнибуси и автомобили по асфалта, с много хора, залели и кафенетата, и тротоарите, и асфалта. И пак всички заглъхват, а някъде отстрана някой казва през луличката си:

– La Canebiere de Marseille.

Ла Канебиер, ла Канебиер...

Всред няколкостотин скитници по чужди светове винаги има някой, който да познае и най-забравеното място, и напразно се надява операторът, че не ще се намери кой да реши безнадписните му ребуси.

Сега на екрана се движи изглед с далечни планини и гористи склонове. Планините наедряват, склоновете се нарязват от долини и пътища, през целия екран се разстила просторна котловина с високи храсти и цветове по тях. Мъже и жени работят из храстите, ръцете им бързо шетат по дългите вейки и късат цветовете. Тъмноока мома се изправя. Тя носи на рамото си широк кош, придържа го с мургавата си ръка. Това са розови храсти, хората са розоберачи. Цяло море от розови храсти, цели планини от цвят

се редят на екрана и като че над тъмния океански параход се разстила далечно благоухание.

– Roses… – казва някой на френски.

– Dov'è questo luogo? – питат на италиански.

Та няма ли наистина да се намери в тоя океански параход поне един човек да познава и тоя земен край?

На фалтборда се обляга безучастно един моряк. През живота си навярно е виждал много пътници. В тоя параход непременно е имал случай неведнъж да изгледа целия сандък със стари филми. Облегнал се е сега на фалтборда заради своята вечерна почивка, че няма по-голяма радост за моряка от тая да бъде с много хора и да слуша много езици. Тоя моряк се обажда гласно:

– La Vallée des Roses en Bulgarie!

На екрана вече се редят други страни, градове, улици; пътниците, увлечени в своя спорт, забравят и България, и нейната Розова долина. По-късно екранът потъмнява и на кърмата остават само морякът, който знае, че Розовата долина е в България, и няколко тъмни сенки, насядали край фалтборда на пода, който в океанските параходи замества и скамейката, и леглото на емигранта.

– А вие – обажда се Жоржета съвсем тихо – да не сте оттам?

– Аз съм българин.

– Аз съм левантинка, но познавам и други българи.

Морякът познава Жоржета, пътничката за Бейрут. Но сега се навежда, за да я види съвсем отблизо. Тя седи на пода, подпряла се е с опнатите назад ръце и гледа право към него.

– Вие се качихте в Монтевидео.

Отдолу се разнасят викове. Испанците играят своята национална игра. Насядали са в кръг, а един слага пестник, изведнъж удря и вика:

– Три! – но показва четири пръста.

– Две! – отвръща едновременно съседът му и показва два пръста, но губи, защото не е познал колко пръсти другият наистина показва. Победителят играе със следващия от кръга, победеният губи и чака и до късна нощ долу блъскат по пода и викат: „Две!“ – „Пет!“ – „Четири!“ – „Едно!“

Пет дни вече пътуват по екватора. Моряците са изнесли одеялата си в своя малък двор на носа, пушат и до разсъмване си разказват любовни приключения. Пътниците скитат из долните етажи, по кърмата и носа, през коридорите и около капаците на хамбарите. Никой от тия млади и силни хора не смее да заспи в общите кабини, защото заедно със съня из задухата никнат спомени, раждат се героините на чути и четени истории, тълпят се видения от тропическия еротичен свят, сънят се превръща в желание и кошмар, почивката – в мъка и умора. Затова и моряците с пътничката за Бейрут замлъкват, когато погледите им се преплитат, и все пак остават горе, дето често от носа към кърмата тича прохладен ветрец.

Жоржета е винаги и с всички сдържана и внимателна. Има топли тъмни очи и набъбнали устни. Говори с французите френски, с испанците испански, с италианците италиански. Дните си прекарва със съседката по кабина – италианката с двете болни близначета – плете дантели и прави студени компреси. Но след тая вечер тя все по-често оставя приятелката с децата ѝ сами, излиза из парахода, винаги случайно се натъква на своя познайник и още по-случайно те почти всяка вечер остават сами, сядат един до друг и повисват крака над кипящата под кърмата вода.

– А какво правехте в Монтевидео?

– Работех. Бях продавачка в един бар.

– И в Бейрут ли ще работите в бар?

– Там няма барове.

Те слагат лакти на железните перила на фалтборда, мълчат, мълчат, после той се размърдва и пита:

– И английски ли знаете?

– Знам.

– И аз знам.

Откъм носа се разнасят камбанни удари.

– Довиждане – става той. – Трябва да вървя на пост. Наблюдател съм. След два часа пак съм свободен.

Жоржета дълго гледа след него. Тя все още се обляга на едната си ръка, в другата върти ключа от кабината. Става, оправя косата си и тръгва надолу. Стъпките ѝ са безшумни и меки, като стъпките ѝ безшумно и меко лазят първите лъчи на луната по далечния океан.

II.

Рано сутринта на първата юлска неделя „Alsina“ достига африканския бряг. Както винаги, някой дълго се вглежда напред. В такъв емигрантски параход винаги има някой, който се вглежда напред и търси нещо в далечината. Сега той произнася късо и ясно:

– Дакар!

Пътниците нависват по фалтборда и от уста на уста се понася шепот:

– Дакар!...

Зад хоризонта се сивеят далечни брегове, расте земя, множат се бели точици, побелява чужд, загубен в зеленина град, а пътниците се усмихват щастливо и все още съобщават един на друг:

– Виждате ли Дакар? Ей там, онова е Дакар.

Параходът върви, както си е вървял цял живот, потръпва под напора на машините, поклаща се тежко и плавно встрани и напред, по корема му тича зелена вода. Но сега неговите осемнадесет възела на час стават малко за пътниците. Те броят минутите, нервничат от нетърпение. По магически знак всички са с чисти дрехи и избръснати лица и все по-жадно впиват погледи във високия бряг, суров, жълт, гол, в равната земя зад него, настръхна-

ла от жажда, наежила се от пек около дълбокия залив, дето е събрана като че цялата зеленина на Сенегалия, за да прави сянка над къщите на европейците.

Параходът забавя хода си. Дочаква влекача.

Всички се трупат и гледат, гледат, гледат – каменния кей, сивите магазии, навалицата по пристанището, моторницата с френския флаг, която бърза към парахода.

Богдан, морякът от България, се обръща да каже нещо на левантинката Жоржета. Но тя си е отишла. Той бързо нарежда връвта на хвъргалото, изправя се накрай борда и почва да върти пясъчната торбичка.

– Hallo! Tiens! – вика той и я хвърля към брега.

Спускат се хора и закачат първото въже на железния дънер.

Морякът се изправя зад рудана и чака да държат кърмовото въже.

От капитанския мост се понася свирка. Богдан дръпва ръчката на рудана, въжето бързо се прибира на барабана му, изопва се, параходът бавно приближава десен борд към кея.

Развързват вече стълбата.

Тихо и безшумно, както си беше отишла, се връща сега Жоржета при своя добър приятел. Тя е в светлосив английски костюм. През дясната ѝ ръка е преметнато леко пардесю. В лявата носи малка кожена чанта.

– На разходка ли ще отидете? – усмихва се Богдан. – Исках да ви покажа как черните ловят франкове. А вие изчезнахте.

– Нали ще ми услужите с багажа? – пита колебливо тя. – Имам само два куфара.

– Багажа? Какъв багаж? Боже мой, та вие съвсем сте се объркали. Тук е Дакар, тук не е Бейрут!

– Реших да сляза в Дакар. Брат ми има тук търговия, представителство на храни – отвръща убедително тя и отместя погледа си към пристанището. – Нали ще ми по-

могнете? Вижте, тук ще слязат непременно французи отгоре. Смесете моя багаж с техния, за да мине през митницата... За вас това е тъй лесно, вие сте вътрешен... А аз ще ви дочакам отвън, нали?

Морякът я гледа продължително, вдига рамене и бавно изговаря:

– Така, така... На персонала, знаете, не е позволено. Освен това аз съм още на смяна. Намерете някои пътници.

Младата жена се приближава съвсем до него. Тя се оглежда плахо, бои се навярно да не я забележат. И го гледа право в очите.

– Единственият приятел, когото имам на тоя параход, сте вие. Единственият приятел.

От пристанището пристигат работници. На изхода се изправя французки полицай. Плещестият моряк Богдан стъпва от крак на крак и се оглежда да види няма ли наблизо офицер.

– Строго ни е забранено... Боцманът следи като куче... Инак – защо не. Но ще трябва да почакате, докато свърша тук. Ще се помъча да наредя. Щом е за вас – ще се помъча.

По моста бързат вече към града групи от пътници.

– О, Богдан! – изправя се по-късно зад замисления млад мъж вмирисан на евтин одеколон моряк. – Избяга ли ти канарчето?

– Да, Шарли! А можехме тук, в Дакар...

– О, ние пак можем. Знам една малка тръстикова къщурка, пълна със сенегалски славеи. Allez, mon cher! И други ще дойдат. Дано се върнем навреме, смяната ми почва в полунощ.

От жилищното помещение се проточва върволица моряци. Изкачват стълбичката, извикват весело своето „довиждане“ на боцмана и бързат към изхода – по на няколко крачки един след друг.

Рано предобед на следния ден маслото и месото от Аржентина са разтоварени, фъстъците, казаманският гумен клей и отпускарите морски инфантеристи са натоварени, моряците, макар и недоспали и със зачервени от пиянството очи, са по местата си, целият океански параход „Alsina“ е готов да потегли. Из шумното пристанище пищят свирки, моряци прибират въжетата в походни свитъци, пътници висят по фалтборда и оглеждат за последен път Дакар.

Накрай кея, между стифа от големи оковани сандъци и черното тяло на океанския параход, прикляка сух висок мъж. Простира бурнуса[2] си на земята и почва да се моли. Премята зърната на дълга броеница, шепне на всяко зърно по седем хвалби на Аллаха, който е тъй велик, и се кланя. Събира около себе си купчина пристанищен пясък, мие с него пръстите и ръцете, лактите и лицето си, моли се и пак се мие със светата Аллахова пръст, и пак шепне, че най-велик измежду великите е Аллах и Мохамед е негов пророк.

Богдан и Шарли прибират стрелите. Полагат ги една до друга в лагерите, откачат макарите, навиват въжетата.

Богдан се извръща и оглежда пристанището. Полицаи, офицери, колонисти с бричове и слънчеви каски, колонистки с бричове и слънчеви каски, автомобили, камиони и най-отзад боси и гологлави сенегалци, очакващи нов параход, за да се хвърлят във водата и да се гмуркат след хвърлените франкове.

– Тя не дойде дори да те изпрати, Богдане.

– Не се тревожи за мен, Шарли. Аз гледам оня мохамеданин там, дето се моли.

Зад пристанищните магазии се разнася пронизителен автомобилен сигнал.

Полиция…

---

[2] Бурнус – дълга мъжка бяла горна дреха, носена от арабите. – Б. ред.

Полицейската кола бързо пресича големия площад. Туземците изчезват в луд бяг пред белите си бурнуси. Няколкото французки войници по кея и борда застават мирно. Капитанът на парахода се навежда от високия мост.

От кабината на шофьора скача офицер. От задната врата на арестантската кола слиза войник. След него изхвъркват два разтворени празни куфара и голямо жълто одеяло, пълно с разтурен багаж.

– Allez! Allez! – подканя сърдито офицерът.

След багажа си бавно слиза Жоржета.

По-късно, когато параходът забързва край голия жълт бряг със сгушените под него рибарски хижи, морякът Богдан чука предпазливо на кабината на левантинката. Оглежда се и влиза. Жоржета подрежда багажа си. Гледа го спокойно и се усмихва, може би за да се извини, че ръцете ѝ треперят.

– Върнаха те.

– Искат четири хиляди и осемстотин франка и френски паспорт.

– А брат ти?

– О, брат ми... Той заминал за вътрешността.

Тя не слиза нито за обяд, нито по вечеря. Късно, по полунощ, тя тръгва из парахода да търси своя познайник. Той е пак наблюдател на носа. Над него виси сигналната камбана, сноп лъчи от капитанския мост играе по притаения океан. На брега святка самотен фар. Жоржета идва съвсем наблизо, прикляка, сяда на пода и мушка краката си през железата на фалтборда, после бавно извръща глава и заговаря полугласно:

– Страшно беше в Дакар, Богдан. Всички барове и ресторанти са пълни с момичета. Пълни с момичета.

На пост морякът не разговаря. Жоржета знае това и замлъква. И остава така до края на неговата смяна – съвсем, съвсем близо до него.

Когато след два дни в далечината побеляват кварталите на Казабланка, в жилищното помещение на моряците наднича Жоржета. Кимва на своя приятел, дочаква го да се обръсне и му казва:

– Би ли ми снел багажа?

Той държи все още бръснача си в дясната ръка и мълчи.

– В Казабланка имам женена сестра. Искам да остана при нея. Не би ли ми изнесъл двата куфара заедно с някой чужд багаж? Искат пет хиляди франка, а сестра ми надали ще има толкова пари.

– Нашият ред е твърде строг, Жоржета. Ако узнаят, ще ме уволнят. Аз съм служебно лице.

– Богдан, ти си пътувал толкова много. Пък си и френски моряк – тук никой не ще ти каже нищо. Нима нямаш желание да ми помогнеш? Аз ще ти остана тъй длъжна... Все ще се срещнем някога пак.

– Щом настояваш...

В Казабланка не успяват да снемат багажа. В Мароко я залавят един час след като всичко е минало през митницата. В Оран сърдит полицейски офицер настоява да я арестува. В Алжир...

– Жоржета, не знаех, че имаш толкова роднини по пристанищния свят. Но щом пък на всяка цена желаеш да останеш в Африка, тогава, ей богу, облечи каквото можеш на себе си и слизай без багаж, без проверка на митницата.

Тя го гледа право в лицето. По устните ѝ се рее тъжна усмивка. Тя има толкова добър и топъл поглед. Устните ѝ са меки и безсилни и едва се отлепят една от друга.

– Единственото, което имам на тоя свят, е багажът ми, Богдан. Какво ще правя без копринено бельо, без скъпите си рокли? По просия ли да тръгна, като непознато бедно момиче?... Но сега всичко се нареди самò по себе си. Утре пристигаме в Марсилия. А там и без това всички ще слезем.

Тя отминава. Носи два портокала за близначетата на италианката, които все още горят в треска.

Société Générale de Transports Maritimes à Vapeur посреща пътниците на параходите си във всяко пристанище, храни ги, настанява ги в хотела и се грижи за тях, докато ги отведе до крайната цел на пътуването им. Компанските агенти посрещат пътниците на „Alsina“, натоварват ги в омнибуси и ги отвеждат в марсилския Hôtel d'Orient.

След завършването на всеки свой рейс океанският параход почива една седмица на компанския кей и през тази седмица домакинът уравнява сметките, моряците пречистват парахода, машинистите проверяват машините му. В общия ред на това подготвяне на новия рейс морякът Богдан застава мирно пред своя пръв капитан, който другарски му обяснява:

– За всичко сте си виновен вие, мой драги, и боцманът иска на всяка цена това. Защо сте се бъркали там, дето не ви е работа? Вие сте моряк, вие не можете да снемате багаж и да помагате на разни... авантюристки. Не, нищо не зависи от мен. Но компанията е длъжна да ви изпрати до мястото, дето сте си намерили работа, или до родния ви град. Такъв е законът. Вие бяхте?...

– Аз съм българин. Четири години вече съм при вас.

– От мен нищо не зависи, мой драги. В Марсилия ли ще останете?

– В Марсилия няма никаква работа. А аз исках само да услужа, само да услужа. Без никаква корист.

– Нали ви казвам, от мен нищо не зависи. Закъде ще заминете? Знам, че сте добър моряк, боцманът също ви цени – но...

За пръв и последен път капитанът и морякът си стискат ръце. После морякът отива при домакина да си уреди последната сметка, а капитанът започва своето „От мен нищо не зависи“ с Шарли.

– Ало, Богдан! Ало! Шарли! – вика след двамата уволнени стюардът през прозорчето на моряшката кухня. – Не забравяйте да идвате да се храните тук, докато сме на котва. И за сандъчетата ще се погрижа.

Тримата приятели се оглеждат, едно късо движение с ръка значи, че са се разбрали. После стюардът излиза на мостчето пред кухнята, обляга се на перилото и чака следния уволнен, Шарли се обляга на срещната стена на магазията, а Богдан тръгва към града.

– Добър ден. Откога те чакам! – посреща го Жоржета.

– Кого чакаш?

– Чакам теб. Ти какво помисли – че чакам другиго ли? А защо си тъй клюмнал? Да не би...?

– О, остави това!... Напуснах сам. Омръзнаха ми тия французи.

Той я мрази. Нали зарад нея го уволниха! Пък тя му тъй омръзна с това постоянно снемане на куфарите по разните африкански пристанища, дето живеят нейните пръснати роднини. Той знае, че я мрази, и все пак в себе си почва да се радва, дето тя го е дочакала.

– Твоят параход за Бейрут заминава в петък. Днес е понеделник.

– Това нищо не значи. Да мислим сега за себе си – и тя внимателно го улавя под ръка. – Ела оттук, имам малко работа на Rue „Atlantique“. Ей там, при оня сараф. Почакай ме малко отвън.

Парите ѝ са толкова дребни и нищожни, че сарафът отказва да ги смени. Тя влиза при втори, и той отказва. Богдан чака по тротоарите, а Жоржета снове от банка в банка, от сараф при сараф и все се опитва да размени няколкото си дребни монети, докато накрай застава печална до своя приятел.

– Нищо не ми дават за моите центезимоси.

– Защо ти са пари – аз имам пари у себе си.

– Но аз нямам. Знам нещо друго, ела с мен.

Тя го повежда по странични улички към някакви бродерийни ателиета, дето като че е идвала и през други епохи на своя живот. Вади от ръчната си чанта дантелите, които изплете по пътя, и ги разкрива пред критичните погледи на търговките. Тя иска точно определена цена, тя знае колко струва нейната стока, но търговките вдигат рамене и се подсмиват. Жоржета се кара с тях, събира дантелите си от една и ги носи при друга, а и другата се оплаква от застой и криза в тяхната индустрия и предлага цени, които Жоржета с възмущение отхвърля. И тъй нататък, докато цялото това сновене и пазарене омръзва на Богдана и той почва да мисли как да се отърве от своята спътничка, почва наново да я мрази и да кипи, че въпреки всичко се полъга и тръгна с нея. Най-после стигат в някакъв магазин, дето търговката по-доверчиво разгръща и преглежда дантелите, измерва ги с метъра и предлага двадесет франка. След дълго колебание Жоржета маха с ръка, дава ѝ работата си от толкова дни и нощи, взема двадесет франка, измолва още малка добавка и хваща Богдана пак под ръка.

– Само още малко – моли го тя. – Зная, че искаш да се махнеш от мен, но потърпи само десетина минути.

– Нови пазарлъци ли? Повярвай, бих ти дал двадесет франка, за да прекъснеш всичко това!

– Защо ми се сърдиш, мой мили приятелю? – притиска се тя към него. – Ти имаш сто или двеста франка и те са ти тъй необходими. Пък аз не искам нищо лошо, трябва да направя някои покупки за себе си с мои пари. Ела!

Влизат в първия деликатесен магазин. Жоржета внимателно разглежда стоките, осведомява се за цените и купува по малко от безброй видове сирене, смокини, бисквити, бонбони и какво ли още не, и сладки хлебчета, и скъпо масло, докато сборът достига двадесет франка. Подава после на Богдана пакетите си, задърпва го към хотела и радостно му заговаря:

– Видя ли как сега не се пазарих – каквото ми поискаха, веднага платих. Това беше зарад твоята гордост, драги. Колко сте чудни вие, мъжете! Не искате и да слушате дори пазарлъци. А знаеш ли, мой мили, че децата на приятелката ми са все болни. В хотела им дават лоша храна, те не са яли от вчера нищо, майка им няма пукнато су, аз също, а децата са гладни като кученца. Колко ще се зарадват те сега, щом видят тия лакомства! Ела да оставим пакета, после ще отидем да обядваме някъде. Аз също познавам Марсилия и зная един локал, дето е евтино и добре. Какво ме гледаш тъй изумен?...

Те тръгват заедно. Жоржета кротко стиска ръката му, тъй доверчиво, тъй приятелски, като че най-сетне е намерила оня свой близък роднина, когото дирише напусто по каменните слънчеви улици на африканските градове. И те се загубват из марсилските таверни, смесват се с моряците от параходите на целия свят. Един след друг се прилепват към тях другари от „Alsina“, някои от тях също вече с някое момиче под ръка, и така се събира шумна тълпичка от млади мъже със сини фуражки и млади момичета с недоспали очи, с жестоко начервени устни. Както хиляди други, и те отиват да играят и да гледат как други играят на „бол“ в широката поляна между борсата и старото пристанище, привечер се разхождат из Канебиерата и пият кафе на тротоара, после се запиват из моряшките таверни, събират се с нови и нови другари, които също вече са си намерили приятелки, и нахълтват в евтиния моряшки бар на старото пристанище, дето танцуват до разсъмване. После някои се връщат в парахода, други изчезват със своите момичета из кривите тъмни улички на стария град. Богдан и Жоржета спят до обед в малката стаичка на някакъв народен хотел, обличат се, излизат и пак тръгват ръка в ръка. На третия ден парите им се привършват. Богдан си спомня за поканата на стюарда на „Alsina“, Жоржета се връща в своя Hôtel d'Orient.

Жоржета изнася куфарите си от хотела, сбогува се със своята приятелка и болните ѝ деца и не заминава с параход за Бейрут, а се изгубва от пристанищната околност и изчезва някъде из гънките на Марсилия. През следната седмица Богдан случайно я среща още веднъж. Той е получил вече билет за път, параходът за Цариград и Бургас тръгва след няколко дни. Жоржета си устоява на обещанието и идва на пристанището да го изпрати. Придружава я нисичък, чисто избръснат сержант, който дискретно се отделя настрана и чака те да се разделят.

– Знаеш ли, Богдан – смее се Жоржета, – знаеш ли колко се радвам, дето те виждам пак?

– Жоржета, какво ще правиш в Марсилия? За бога, защо не се прибереш в твоя роден град?

– Къде да се прибера?

– Замини за Бейрут. Повярвай, там ще ти е най-добре.

– Бейрут?... – отглася машинално левантинката. – А какво ще правя в Бейрут?

Той я моли за адреса ѝ, за да ѝ се обади. Но тя вдига рамене.

– Нямам адрес. Пък и защо ли ти е!

И все пак, когато параходният звънец довършва ситните си удари и барабаните шумно прибират тежките въжета, тъмната левантинка пристъпва съвсем накрай кея, поглежда нагоре, към фалтборда на бавно отделящия се параход, и вика към младия мъж:

– Богдан! Ако наистина някога поискаш да ми пишеш, прати писмото на Силвия Золек, Rue de la Bourse, 7. Ако ме няма вече тук, тя ще знае къде съм. Ще ми го препрати.

Тъй стигна морякът Богдан в Бургас.

III.

Рядко идват в бургаското пристанище големи параходи, с мачти, по-високи от най-високите здания, с двойни тумбести комини и с по три реда кръгли прозорчета. От месец на месец някой такъв морски великан се отбива от пътя си към Одеса и спира тук, за да вземе въглища или да остави дузина чуждестранни гости. Когато на хоризонта се явява сивата дълга опашка от дим, в града настава малък празник. Мъжете от учрежденията и търговските кантори надничат през вратите и прозорците към легналото под града море и бършат унесено очилата си. В работилниците и по недовършените постройки работници и чираци спират работа, трият потта от челата и отправят поглед нататък. Прозорците на къщите се разтварят, жени със запретнати ръкави и невчесани коси налягват между своите саксии по первазите и започват безконечни съвещания със съседките. В класните стаи на училищата се възцарява неспокойна тишина. Учениците дебнат в болезнено напрежение кога учителят ще се извърне към черната дъска, за да проточат шии към прозорците. Учителите поглеждат часовниците си и ги прислушват дали не са спрели. По улиците и през стоборите шумят децата, от двор в двор, от улица в улица разнасят те радостната вест, събират се с викове в рояци и първи потеглят надолу. Сякаш събрана от безброй капчуци, шумна струя от хора залива главната улица. А на пристанището вече стоят други мъже и жени, и деца, забодени като черковни свещи по кея и между релсите на пристанищната линия, под железните кранове и пред широкострехите складове.

Когато параходът се задава на входа на пристанището, хората се раздвижват и разменят погледи. Повечето се познават, без да са познайници, всеки ден се търкат един о друг из тесните плочници на улиците, цял живот си правят път по ъглите на кръстовищата, по вратите на кафенетата и пред дървените тезгяхи на бакалниците. От погле-

дите им лъха близост, те са свързани с неразривна връзка – с желанието да се качат на тоя параход, да се откъснат от всекидневието на своя пристанищен град и да се зареят нанякъде, пък все едно накъде.

Големият холандски параход със златните букви „Bandoeng“ оглежда пристанището и спира. Дребен матрос с разкрита риза и черни гърди размахва над главата си топката на хвъргалото, отпуска надълго връвта и я хвърля към брега. Топката описва правилна дъга. Хората по брега следят с жадни очи нейния път, тя пада на камъните и всички се заглеждат в нея.

Матросът вика:

– Hallo! Hallo!

Богдан, със синя фуражка и черна полушубка, по чиято яка все още бляскат котвичките на французки моряк, отива, взема връвта и тегли. Ръцете му се събуждат. Той се навежда. В главата му бликва болката по неговия моряшки живот, когато и той отпращаше хвъргалото на своя кораб към познати и непознати пристанища. Изтегля връвта, а след нея из водата се влачи тежкото въже. Мускулите му напълват дрехата и той вика:

– Хау-ооп! Хау-ооп!

Премята после мократа въжена примка на железния дънер, оглежда се и сякаш в себе си се радва на завистта на децата, които се врат между възрастните.

По палубата тичат моряци. Къси възгласи отекват. Тежкият тропот на руданите оглушава свистенето на пàрата, която излиза от корема на „Bandoeng“. Дебелите въжета се опъват като струни. Някъде отгоре пищи командна свирка и писъкът се губи в тракането и шума. „Bandoeng“ трепери и бавно, бавно приближава към предпазителните греди на кея.

Пристанищните носачи чакат зад любопитните граждани. Стоят с нахлузени на главите като качулки празни чували и чакат своите чауши, които сноват из па-

раходните агенции и пристанищната управа, по износните къщи и складовете, за да търсят работа. Пристанищните носачи са няколкостотин мъже, пръснати между стифовете, пред складовете, около мостовете на параходите и по гемиджийските скели. Цветна смесена тълпа от българи и турци, арменци и гърци, каквато се среща само в пристанищните градове на Ориента. Всяко стълбче дим на хоризонта е за тях нова надежда, всеки пристигнал параход е за тях ново разочарование.

Товарният капак на „Bandoeng“ се отваря. Един мъж със златни офицерски нашивки по шапката и ръкавите вика:

– Ten! Ten longshoremen!

Десет пристанищни носачи.

От парахода вече слизат пътници чужденци, оглеждат се, дочакват багажа и се отправят след носачите към митницата.

Холандският моряк, който преди половин час вървеше хвъргалото, бърка в джоба си. Обляга се на фалтборда, пълни лулата с тютюн от гумената кесия и подпира с пестник бръснатото си лице. Богдан пристъпва и се заглежда в холандеца. Дали не са се срещали някъде? Дали той не е някой Педро, или Джек, или Ханс, или Ивар, с когото се е прегръщал из народните пивници в Анверс или се е веселил из бордеите в Цариград, при гейшите в Йокохама или в кафезите на риодежанейрските публични домове?

– Hallo! – вика той по английски. – How are you?

– O.K.! – отвръща морякът от „Bandoeng“, вгледан в моряшката шубка на Богдана, без да му трепне нито един мускул по лицето от изненада, че и на тоя тъй далечен кей среща французки моряк.

И те са вече познати.

Впрочем моряците от всички параходи са познати.

Холандецът вади лулата из зъбите си и плюе. Богдан го пита дали в „Bandoeng“ няма работа за него. Разправя му, че е служил дълго време в английски кораб, че допреди три месеца е бил моряк в марсилски параход. И го моли да запита за него, да го настани на каква и да е работа, пък дори и без заплата.

– Само веднъж да се махна оттук! – вика той. – Тогава всичко ще се нареди. Всичко. Всичко.

Холандският моряк го слуша. Смуче лулата си, очуква я по желязното перило, няколко прашинки пепел долитат до Богдана. Вдига ръка, показва му да почака и отива навътре. Богдан не смее нито да се радва, нито да се съмнява. Не смее дори и да се обърне, за да види дали децата и сега му завиждат. Той намисля най-късия път от тук до квартирата, решава да събере на бърза ръка в моряшкото си сандъче само долните си дрехи, а всичко друго да остави тук, да го завещае на грижите на градските молци и плъхове.

След малко морякът се връща.

– Hallo – вика Богдан, – ’got anything to say? Има ли нещо ново?

С бързо движение холандският моряк хвърля някакъв предмет – една бутилка.

– Catch it!

Моряците и пристанищните носачи са сръчни мъже, нищо не изтървават. Бутилката Богдан ловко улавя и тика в джоба си. Но от холандския параход „Bandoeng“ му остава само тя.

IV.

Знаеше, че няма работа от вчера, от миналата седмица, от миналия месец, и все пак от оня юлски ден, когато пристигна тук, обикаляше от сутрин до вечер, от понеделник до събота, от първо до последно число. Навърташе се винаги някъде около пристанището, защото, който тър-

си работа, трябва да е всякога налице. Работата иде ненадейно, не чака – пристигне, потърси те и отминава, за да се не върне никога пак.

Отива например при секретаря на Морското транспортно дружество. Добри приятели са, често седят заедно по кръчмите. Пита го има ли работа. Секретарят вдига рамене и почва да се оплаква:

– Никога не е било така, докъде ще стигнем, никой вече не знае. Лани по това време търсехме опитни люде под дърво и камък, а сега и постоянния си персонал уволняваме.

Излиза Богдан от дружеството, тръгва към пристанището. Стои малко пред склада, наднича във вагоните, сяда на кранеца на гемиджийския кей. Ще каже някой – защо? Ей така, търси работа. Не се ли случи веднъж през август: пак тъй беше питал и ходил, и нищо ненамерил; а като поседна на скелята, изведнъж откъм града пристигнаха хората от транспортното. Асен мотористът скочи в моторницата, работниците в мауните[3]. Дойде и секретарят и отдалеч замаха с ръка към Богдана – да скача и той вътре. И му обясни набързо, че по телефона се получило нареждане да носят цимент за Царево. Вреди се тогава за цели три седмици с добра надница. Ако не беше се случил на скелята, пак щеше да ходи от врата на врата.

И днес обикаля, минава към складовете и дружеството, към кея и износните къщи, през новата гара и рибното тържище. Казва три пъти „здрасти“ на портиера на петролната фабрика, запитва от час на час „Как е, има ли нещо?“ майстора на новостроящата се парна мелница, влиза в клуба на пристанищните, отбива се в кафене „Зора“. След всяка обиколка стои половин час на гемиджийската скеля, после тика чувала под мишница и наново тръгва.

[3] Маун – голяма дървена лодка за товари. – Б. ред.

Омръзна му това обикаляне. И деловитият вид на секретаря на транспортното дружество, и особеното изражение, с което македонецът от лавката изслушва молбата му за обяд на вяра, и невниманието, с което майсторът от мелницата недочу въпроса му – всичко му омръзна.

Намисли да търси тук работа само до вечерта и после да се махне към Созопол. Там между рибарите все можеше да се прекара есента как да е.

Започва наново обиколката си и в кафене „Зора“ намира Яни, гемиджийския капитан с отрязаното ухо.

Богдан познава капитан Яни отдавна, отпреди да стане моряк, когато беше само седемнадесетгодишен, а не като днес тридесет. И тогава Яни си беше такъв: нисък, раздърпан, с хитри очи, сипаничаво лице и отрязано ляво ухо. И тогава, като сега, го виждаше по кръчмите, из пристанището, по кея и скелите или над таблата в кафенето, винаги залапал цигара, винаги подсвиркващ и винаги нервен. Често го срещаше и тогава нощем. Клати се в широките си панталони и е все сърдит, иде от една кръчма и отива в друга. Видя го и оня ден – с младежка ловкост висеше по въжените стълби на гемията на дружеството, горе някъде навръх мачтата връзва възли и макари и плюе долу във водата, а плюнките му, жълти от тютюнев катран, се люшкат на петна по тъмната пристанищна вода. На жените от пристанищните хотели винаги имаше да дължи. Обичаше и при тях да ходи, да се тупа по гърдите и да им обещава пари и подаръци, а и за една бутилка бира не им даваше. Много още разказваха хората и тогава, разказват и днес за капитан Яни. Едно, че обичат нашите хора да се одумват едни други, пък и имаше наистина какво да се каже за него. Всяка крушка си има опашка, всеки човек – недостатъци, а камо ли стари ергени като капитан Яни, на когото нито годините и родът се знаят, нито някой му е виждал кръщелното, уволнителния билет или какъв да е друг подпечатан документ.

– Яни бе – сяда при него Богдан. – Я измисли нещо да изкараме някой и друг лев.

Зъбите на стария гемиджия са черни и жълти, шапката му мазна, ръцете му приличат на попукана керемида.

– Работа ли? Само работа искай! Ще карам чакъл на моя сметка за мелницата. От дружеството наех старата „Надежда“. Довечера тръгвам, ела с мен.

– Чакъл ли?

От чакъла не се печели много. Ще закотвят гемията някъде край брега, ще поставят във водата старите разклатени магарета, ще навържат един ред дъски през тях. Ще събират чакъла с вили и лопати по брега, ще пълнят чувалите и ще ги влачат на гръб по дъските в гемията. Когато я напълнят и се върнат в града, ще я разтоварят пак на гръб в каруците за парната мелница – и за цялата тая работа ще получат четиридесет лева надница. Ех...

– Ще дойда, от немай-къде.

– Че как няма да дойдеш, Богдане, инак какво ще ядеш? Ще отидем отсам Емине. Там има добър чакъл, направо в чувалите да го ринеш. А на връщане ще спрем в Месемврия. Казват, че паламудец вече улавяли, а винцето им е добро. Ще си пийнем и хапнем, пък и аз имам някои лични работи да уреждам, не е важно какви.

– Месемврия ли?...

Какво наистина имаше, и то в Несебър?

– Ц-ц, вече три месеца съм тук, а да не се досетя да ида нататък!... Имам там познати...

Сподавени искрици бляскат в очите на двамата моряци. Несебър... Капитан Яни си има там важни лични работи, но Богдан – какво ли пък него затегли нататък?

Хубав е малкият градец Несебър, особено когато човек е свързан към него със спомени. Стари, разкривени къщи, струпани над брега, със сиви каменни зидове и зеленясали от солената влага основи. По тесните улички се разхожда ден и нощ морето, разхожда се из градеца, по

неравната настилка и тесните плочници, по дворовете и стрехите, около градеца и зад него, през тесния провлак към бостаните чак до баирите с лозята и до далечните блата.

– Как се не досетих! – чуди се все още Богдан. – Че аз там имам близки хора бе, съвсем, съвсем близки!

– Ами че ти кога си бил там? – пита го Яни. – Нали те помня, ти беше такова едно високо хлапе, все около гемиите и параходите се въртеше. Не вярвам да имаш кой знае каква работа в Месемврия.

– Имам, имам. Две години работих там по шосето, преди да замина с египетската гемия.

И както ей тъй, уж случайно, си говорят за стария градец Несебър и за шосето, по което някога бе работил, Богдан си спомня за тогава, прехапва устни и се замисля.

Спомня си той как из него се шириле морето, и брегът, и шосето край брега. Брегът беше навеян дълбоко навътре с топъл златен пясък, шосето още не бе настлано. Радваше се тогава на летните вечери, радваше се, че е млад и здрав. Всеки човек по земята помни и скърби, и радости – и неговите радости може би са почнали тъкмо от това черноморско градче.

– Че хайде тогава да тръгваме! – предлага той.

Капитан Яни се секне. Запушва едната дупка на носа си с пръст и духа, запушва другата и пак духа. Изтрива после пръстите в дъното на панталона си, пак плюе и казва:

– Какво се унесе, пари ли имаш да даваш там? Бъди спокоен – забравили са те вече! Ще тръгнем довечера. Ще ида у дома за малко, а към бръснаря също трябва да мина. И вятър още няма. Към девет часа ме чакай в гемията.

V.

Свечерява се. Пристанището замира. По запустелия кей се разхожда митнически стражар и подковените му стъпки отекват ясно и отчетливо в хладината на сивата октомврийска вечер. Морето едва ближе разровения бряг. Мирише на сол и утайки. Пръснати из дъното на пристанището, лодките и гемиите се поклащат, притаени в мрачината. Тук-там по палубите блещукат огнища. Навремени се понася откъснат вик, като че птица припляска с криле между въжетата и мачтите.

Часът е вече девет.

На тримачтовата турска гемия „Илдъз“ някой пее с равен провлечен глас.

„Илдъз“ често се вестяваше по нашите води, но никой не знаеше отде иде и накъде отива, чия е и какво носи. И хората ѝ сякаш бяха не като другите. Пристигаха неочаквано, подреждаха бързо гемията и мигом се разпиляваха из града. Лазове[4] бяха. Лазовете обикновено са си затворени и мълчаливи, но тия бяха съвсем особени хора. Докато ги срещаха из кръчмите и по улиците, изведнъж те се прибираха, моторът почваше тревожно да шуми и „Илдъз“ изчезваше ни в туй, ни в онуй време, без маневри, без сбогувания. Носеха се разни слухове. Три пъти вече я бяха обискирали до дъно. И нищо не бяха открили освен това, че обслугата ѝ е само от лазове, а книжата ѝ са в пълен порядък. И все пак никой не вярваше, че „Илдъз“ всякога пътува със законен товар.

Откъм далечните планини се обажда попътният вятър. Морето се накъдря.

Някъде около „Илдъз“ е закотвена и гемията на дружеството.

---

[4] Лазове, лази – грузинска етническа група, населяваща Турция и Югозападна Грузия по крайбрежието на Черно море. – Б. ред.

Богдан захапва пръсти и свири. Остриятъ звукъ се провира между мачтите, въжетата и светлините, разлива се къмъ морето и замира. След няколко минути отсреща заскърцват весла.

На гемията са само Симеон и Кочо, двете момчета от дружеството. Дойдоха лани от Търновско. Там, на село, те са работили навярно като ратаи или зидари и са расли, за да се оженят, да станат селски стопани или майстори. Защо са дошли насам? Защо искат и те да стават моряци, и те да нямат дом и земя, да не могат нито да сеят, нито да жънат?

Заради морето.

И лятното слънце се къпе из него, и зимната буря беснее над него, а то си е същото: вечно, незнайно. Било е време, когато не е имало друго освен море. Тогава навярно то е напластило в земята и оставило за нейните хора голямата любов къмъ него. Водата му скита по хиляди пристанища, вълните му мият брегове на нос Добра надежда и Исландия, на Огнена земя и Нордкап. В неговата песен са вплетени и любовният шепот на медните момичета от остров Хаити, и дивият вой на бенгалските тигри, и приказките за древните инки, и шумът на нюйоркския Бродуей. Затова тъй радостно и безвъзвратно са тръгнали двете момчета по пътя, по който са минали милиони други преди тях, оставили са своята земя и сушина и са посегнали къмъ най-великата радост и най-тежката орис – да станат моряци.

Симеон дочаква Богдана да слезе в лодката, отблъсква я от скелята и почва да гребе.

– Бате Богдане, искам да те попитам за нещо. Ти си бил толкова време из големите параходи, обиколил си много страни. Не можеш ли нареди нещо за нас – да постъпим на работа в голяма гемия или параход?

– Не ти трябва, Симеоне. Хайде греби по-здраво!

Невесел, сърдит се качва Богдан на гемията. Обикаля я, отвързва рейката, отвива връвта от платното. След малко пристига капитан Яни, оглежда с фенера палубата, такелажа, лашка руля насам-нататък и цъка с език:

– Пукнато е перото. Обещаха да го направят, а нищо не са направили. Дружествена стока! Богдане, вдигни кливера. Кочо! Симеоне! Изтегляйте котвата!

Лек вятър размърдва платната. Пълзят едва-едва край „Илдъз“. Колко жалки са те под нея... Отминават фара. Момчетата запяват някаква песен, в нея има радост и топлина. Но без сам да знае защо, Богдан се наежва:

– Стига сте пели!

Капитан Яни се извръща към него.

– Защо да не пеят?

Наистина, защо да не пеят? Радват се момчетата, че са тръгнали. Гледат как бавно се отдалечават от брега, как неговите светлини дребнеят и се губят, а около им почва да расте морето, и им става радостно. Но песента им се пресича. Симеон ляга на носа и подава глава над вълнореза. Кочо отива при Богдана, сяда и му говори другарски:

– Бате Богдане, ти не ни се сърди. Ние работим от четири месеца в транспортното дружество, но рядко пътуваме. Повече товарим и разтоварямe по скелите. Отде да знаем, че на път не се пее.

– Пейте си, пейте си.

– А, ще пеем! Че какво разбираме ние от пеене? Друго ми се иска на мен. Яни одеве разправяше, че щял да купи тая гемия, да я ремонтира издъно и да пътува за Цариград и Кюстенджа. Ако работя добре и го слушам, щял да ме направи истински моряк.

– Така ли ти каза?

– Как мислиш, лъже ли?

– Лъже! – отсича Богдан и плюе в морето.

А после се замисли и му стана неловко, че днес два пъти се отнесе враждебно с тези момчета. Повика и Симе-

она и им разправи, че ще пише на свой приятел в Тунис и ще го запита дали не ще ги приемат в чуждестранния легион. Там ще получават храна и пари, ще бъдат почитани от туземното население, нищо няма да работят, само ей тъй ще скитат из африканските планини и гори, ще придружават офицерите на лов за лъвове, ще се любят с негърките, някой от тях може и да се ожени за дъщерята на местен благородник, както един друг негов приятел се бил оженил там за дъщерята на един мароканси княз. И много други работи им разказа Богдан за африканските градове, зверове, хора и обичаи, докато очите им засвяткаха и устните им се сгънаха в една само рязка на желание и воля. А той все още им разказваше и се увличаше от мисълта, че те биха могли лесно и без негова препоръка да идат там и че по-добре ще е за тях да се зареят из африканските пущинаци, отколкото да останат моряци в тая гнила гемия. Пък после, оттам е вече друго!...

– Та и вие идете във френското консулато в Бургас и там подгответе почвата, преди да дойде отговорът от Тунис.

– Ще отидем, щом се върнем! – прошепнаха те.

VI.

Студена и неприветна, луната бе навлязла в звездното небе и сипеше шепи искри. Едва докосвано от сънния вятър, морето ѝ отвръщаше хладно и недружелюбно.

– Яни, ако останем при тая бързина, ще стигнем при нашия чакъл най-рано утре вечер.

– Та що?

– За надницата ме е грижа. Какво ще платиш на нас – и какво ще остане за тебе!

Богдан пушеше с лулата си. Горчеше, от прегризания мундщук в устата му се процеждаше тютюнев катран. Но тоя мундщук му е отдавнашен приятел, Богдан се е

привързал към него, не му се иска да се разделят. Подарен му е от далечни страни, от хубави хора.

– Яни, виждаш ли тая лула? Като я смуча сега, все си мисля как веднъж за малко щях да стана човек. Нямаше сега да пътувам с тая гемия за чакъл, а щях да се разхождам из Буенос Айрес с една аржентинка под ръка.

– Знам те, знам те! Такива като тебе само говорят големи думи, а кой те знае всъщност в кои пристанища си продавал крадени платове!

– Не вярваш ли? Я погледни, тук пише фирмата и града, дето е правена лулата: Буенос Айрес.

– Купил си я от някой матрос за глътка ракия.

– Не съм я купил, а ми е подарена от една креолка. Ъъхъ! Два пъти в живота си съм бил с нея и само едно искам – трети път да я срещна! Първия път бяхме на док в Буенос Айрес. Креолката ми се казваше сеньорита Беатрисе, но аз ѝ виках само Биби. За десет дни свърших парите си до стотинка. На моряци никой никъде не дава на вяра, а и за залагане нищо нямах. Тогава моята Биби плака цяла нощ, а на сутринта ми подари един лотариен билет за две пезети и по обед се лепна за един от моряците от германския параход „Генерал Артикас“. Билетът остана в джоба ми. Тегленето беше в неделя, а ние отпътувахме още в сряда. И така се случи, че от Ливърпул ни изпратиха по друг рейс. На другата година един от параходите на нашата компания потъна. Ние попълнихме линията. Аз стигнах пак в Буенос Айрес. Потърсих веднага Биби, намерих я веднага в същия бар. Тя ме позна. Хвърли се на врата ми и се развика: „Билета, билета!“. Не помнех къде съм го скътал, но взехме едно такси и право към моряшкото сандъче. Намерих не само лотарийния билет, а и портрета на Биби. Назад – в банката! На моя билет, Яни, се падаха двеста хиляди пезети.

Яни го слушаше небрежно. Но като чу числото, мръдна и наостри уши.

– Двеста?

– Двеста я! А двеста хиляди пезети не е малко нещо, повярвай! Ти шега ли си играеш – твоята гемия не струва нито двеста пезети. Та отидохме ние в банката, облегнахме се на мраморната плоча пред гишето. „Молим, изплатете ни тая печалба.“ Те прегледаха билета и ни отговориха, че от тегленето са минали дванадесет месеца, а срокът за изплащане на билетите изтича на шестия месец. Аз, разбира се, вдигнах скандал, прозореца на гишето счупих, на касиера плесница ударих. Но нищо не помогна скандалът. Пазачите ми дръпнаха един специален бой за чуждестранни моряци и ме изхвърлиха на улицата. Потъгувахме с Биби и на утрото тръгнахме назад към Монтевидео. Биби дойде чак на пристанището и ми подари друг билет за две пезети и ей тая лула.

– Е, та що от това? – отвърна безучастно Яни.

– Що от това ли? Ами ако не бях закъснял? – довърши Богдан и се изтегна на чувалите.

Вятърът се променяше. Докато беше западен, той изведнъж замря. Платната увиснаха. Гемията се изправи и почна да се клати по ситните вълни. А когато вятърът наново наду платната, трябваше да обърнат рейката, защото идеше вече откъм север.

Дрехите на Богдана бяха пропити с мазнини, прах и житни люспи и не пропускаха студ. Яни стоеше облегнат на руля. Мърмореше си нещо през нос и се взираше загрижено в далечината. Тъмнееше се хоризонтът, като че съвсем близо зад него се спотайваше мелтемът[5], а по гърба на мелтема иде лошото време. Застигне ли ги то, не ще товарят чакъл, пропада наемът за гемията, и надниците за работниците пропадат, от цялото пътуване ще им остане само това, дето ще поспрат ден-два в Несебър.

---

[5] Мелтем – летен вятър, който духа в близост до морския бряг и предизвиква мъртво вълнение. – Б. ред.

Но защо пък да е непременно нужно да товарят камъни и да ги влачат с чували на гръб? Не е ли най-добре да стигнат само до Несебър и изобщо да не ходят за чакъл?

Какво ли наистина е станало през тия години с неговите познайници? Морето не се мени, но хората...

Така иде дрямката. Не е Богдан виновен, че из мускулите му се разлива безгранично нежелание да будува. Когато човек скита из града безработен, готов е на всичко и не се плаши от чакъла и от чувалите. Но тръгне ли на път, задреме ли, желанията му се променят и почва изведнъж да умува, че е излишно да се работи и че единственото необходимо нещо в света е да си лежиш в каютата или да скиташ из някой градец, в който се срещат отдавнашни познати, дето още веднъж можеш да усетиш, че в жилите ти тече буйна моряшка кръв. А всичко друго е все едно.

Симеон и Кочо тършуват и трупат чували на пода до мачтата. Гласят си удобни седалища. Кочо се навежда над Богдана и пита:

– Бате Богдане, кога е светло, трябва ли фенерът да виси на мачтата?

– Е, та що?

– Искам да го снема.

– Забранено е по правилника.

– Светло е, няма никого.

Той сочи с ръка наоколо и Богдан неволно се оглежда. Вижда се надалече. От север надничат черни сенки. Някъде на хоризонта светят очите на параход, който отмерва своите мили към Кюстенджа. Надясно и назад се сивеят далечните сенки на планините. От пристанището изпращат последен поздрав далечни червени и жълти светлини. После погледът се спъва в капитан Яни, който се подпира на руля и се оглежда, разтревожен за своята търговия.

– Защо ви е фенерът?

– Ще играем карти.

Те сядат и почват играта. Гемията усилва хода си. Луната скита между разпокъсани облачета.

Богдан лежи на гръб.

Гемията се нарича „Надежда“. Навярно защото е тъй безнадеждно малка, тъй разнебитена от своя тежък товарен живот.

Спомня си той матроса от „Bandoeng“ и бутилката. Изважда я и се взира в нея. С мъка разчита чуждестранния надпис и вижда петте малки звездички. Гръцки коняк. Усмихва се, тика я в джоба си и се изтяга още по-добре на гръб. А лотарийният билет... В живота на всекиго се среща поне веднъж някоя възможност. Отмине ли, тя никога не се връща. При портрета на Биби и до днес лежи другият билет от аржентинската държавна лотария. Дали и той не е спечелил? Да би могъл да отиде наново в Буенос Айрес, да провери пак в банката. Оттогава минаха четири месеца. Как бързо отминава времето! Как лесно отминават щастливите възможности! Ами онова момиче от парахода... Порано нито знаеха, че съществуват, а в Марсилия такива хубави дни преживяха. Гласът ѝ бе тъй неуверен на пристанището. Ръката ѝ трепереше. Къде ли е сега Жоржета? И тя е такава една скитница – обикаля света и все иска да остане някъде, и все не я пущат. Навярно има нещо писано в паспорта ѝ, което боде очите на полицията. Какво ли би станало, ако ѝ напише едно писмо и просто ѝ каже: „Жоржета, ела в Бургас. Жоржета, ела при мен в Бургас“. Тя знае турски, ще може да разговаря свободно с всички.

– Седем.

– Лъжеш! – сърди се Кочо. – Имаш всичко шест.

– Лъжа зер! Лъжа, защото губиш!

Богдан отива и пие няколко глътки вода от старата стомна. Конякът непременно е добър, той е пил вече коняк с пет звездички. Да го опита ли? Не, не струва да се пие на път. Никой не може да му забрани. Но като моряк ще го е срам. Той сега случайно е в тая гемия. Утре пак ще постъ-

пи в параход, все ще се открие място във „Фердинанд“, „Бургас“ или в краен случай в „Евдокия“. Не трябва да се отпуска и да свиква с лоши навици.

Каквото щат да разказват – славно нещо е да служиш в параход. Как свиреше Черният Мок на китара! Как играеха Френцл и Алвин аржентинско танго... И тоя вечен океан, дето няма нито бряг, нито фарове. И камбанката, която го викаше на смяна. И хвъргалото...

Дали Яни не помисли, че историята с Биби и с лотарийния билет е измислица? Ще трябва да му докаже. Той запази навремето и един тиражен лист. Яни може да сравни билета и листа. Някъде в багажа му са. Къде ли му е наистина багажът? Пръснат е на няколко места. Почна вече да забравя къде. Трябва да го събере. Може да се случи моряшкото сандъче ненадейно да му дотрябва. Но то е в квартирата, билетът навярно също е там. И листът. И адресът на Жоржета...

Никога не е заспивал тъй мъчно. Тоя пристанищен живот ще му съсипе здравето!

VII.

Кочо го тегли за крака с дясната ръка, а с лявата здраво прегръща рейката.

– Богдане, ставай! Богдане, ставай!

Богдан изведнъж се събужда. Морето го улавя с хиляди ръце. Носът на гемията се вдига високо нагоре, след малко се срутва в полудъга напред. Богдан става и се оглежда.

Откъм кърмата вика Яни:

– Хей, какво чакаш? Хей, ние ще полудеем от работа, а ти спиш!

Вихрушката отминава, забива се надолу, над нея се трупа кипяща вода, преваля и шуми. „Надежда“ се вдига. Фенерът на мачтата мига. Гемията спира за миг. И пак се плъзва напред, легнала на лявата си страна.

– Обирай платно! – кряска капитан Яни.

– Стига си викал бе!

– Обирай платно, вятърът ще ни обърне!

– Не викай така, че ще те хвърля във водата!

Не е Яни от ония, дето се плашат от мелтема и губят ума си пред заплахи. Зъби се, отвръща нещо, което не се разбира от шума, изопва още повече краката си, за да не изпусне руля, и крещи:

– Обирай платното, ти казвам!

„Защо ли пък ще го хвърля във водата? – помисля си Богдан. – Какво му е на мореплаването, ако едно пристанище загуби един такъв капитан? То и без това счита всички моряци за загубени. То знае, че веднъж те ще заминат и не ще се върнат и че на мястото на всеки загубен ще се явят десет нови. Та и самата гемия ако потъне, ще изгуби ли някой нещо? Пристанището е пълно със стари корита и скъсани платна – едно потъне, утре три нови тръгват за чакъл."

– Обирай платното бе, какво зяпаш!

Не му се работи. Цяла нощ е сънувал, че се разхожда ту с Биби из Буенос Айрес, ту с Жоржета в Марсилия, а сега да обира старото платно и да оправя гнилите въжета. Не, не му се работи...

Но му става жално за момчетата. Те са се уловили за рейката и чакат да им даде работа. Жал му е и за „Надежда", която трепери под тях, зъби се на морето, размахва фенера си и все наново се изплъзва и бяга напред, все наново пращи и скърца. За тая стара гемия му е жал, защото, когато се случи нещо с нея, никой не ще си спомня за тях, а всички завинаги ще споменават само нея, ще клатят жално глави и ще казват, че е плувала три десетилетия, а през четвъртото е потънала между Поморие и Несебър, и то тъкмо когато капитан Яни е бил на руля, безработният моряк Богдан се е грижил за платната, а двете момчета от търновските села са пътували с нея, за да товарят чакъл.

Богдан се обръща и вика:

– Какво чакате като ударени? И вие сте едни... Дръж това въже, гледай да не го изпуснеш. Ти пък ще теглиш надолу. Сега – дръжте!

Не е лесно в тоя вятър да развързваш и връзваш такелаж, да обираш и обтягаш платна. Но нали затова са моряците – да могат във всяко време да вършат всякаква работа! С викове и теглене, с влачене и стягане те обират половин платно, после нахвърлят чувалите в трюма, вдигат яките.

– Лошо време, бей! – заговаря Симеон. – Нищо не се вижда. Грозно като в тъмница.

– Далече ли сме от Месемврия? – пита Кочо.

– Трябва да отворим още много навътре, за да стигнем към Месемврия. Тоя вятър може да ни завлече към плитковините.

Бледен и задъхан, Кочо се навира съвсем близо до Богдана.

– Потъват ли гемии в такова време?

– Та тъкмо в такова време потъват я!

– А как... Изведнъж ли?

– Ако заседнат в плитковините, потъват по-полека, ако се блъснат в скалите – изведнъж. Понякога пък просто се обръщат... Но вие много се страхувате. Та това е нищо, това е само вятър и мъртво вълнение, тук-там само някоя вихрушка. Чакай след малко да дойде бурята.

– Все едно – казва Симеон. – Нека става каквото ще!

– Зайци такива! Тая стара гемия и морето не я иска. Тя ще си изгние в пристанището. Ние, ние сме загубени, че стигнахме дотам да плуваме с нея.

И езикът пак го зачовърква.

– Да помните едно – потъват само нови гемии и стари параходи. Ехе, имаше една гемия, четири хиляди тона, с четиридесет и две платна. Като се надуят, че като тръг-

не... Същи лебед... Потъна нова-новеничка, за нея ми беше жал. Египетска беше. С нея тръгнах оттук.

Наоколо се подема рев и съсък. „Надежда“ се вдига право нагоре, извърта се и пак ляга.

Нашето море е лошо. Бурята налита из низините и из облаците, откъм брега и откъм морето. Половин час стига, за да се разбие водата му в несметни купища, които танцуват, надбягват се, ръмжат, беснеят. Когато е близо до брега, тук-там из далечината ѝ смигат верните очи на пристанищните фарове. А в открито море угасва и тази утеха. Назъбени водни стени, куршумени покриви я притискат, налитат в нея, разбягват се.

– Дай кърмилото, почини си – отива Богдан към Яни.

– Ще ни повлече! Ще ни повлече!

– Няма да ни повлече.

– Не го напирай много, перото е пукнато.

Сменят се.

Яни отваря още въжето на кливера. Вади от джоба си влажна угарка и огниво. Почва да чука. „Надежда“ гребе вода. Катери се между възправените улици. Размахва ръце.

Нищо ѝ няма.

Нека си реват вълните, нека блъскат тяхната „Надежда“! Колко бури е пребродила тя. Лошото е, че от търговията с чакъла не ще излезе нищо. Лошото е, че и за черпнята в Несебър няма нищо да изкарат.

– Хайде! – обръща се капитан Яни към Симеон и Кочо. – Какво сте се впримчили като гарги в кълчища? Влизайте в хамбара да ви не измие някоя вълна.

Вятърът ги бие сега от североизток. Богдан ляга върху руля. Той се вие и пращи под корема му.

– Яни, обръщам към Месемврия! Фарът се вижда!

– Карай по дяволите! – отвръща Яни и седнал край него на пода, все още се опитва да хване искрите на кремъка в мократа прахан.

Такъв е морският живот.

Лежеше си допреди няколко часа гемията „Надежда“ в десния край на бургаското пристанище, едва се поклащаше във вечерния хлад, бе се сгушила в своите години и мързелуваше. Платното бе навито на прояденатa от червеи рейка, макарите на въжетата висяха, рулят на кърмилото бе захвърлен някъде в хамбара и приличаше на непотребен кол. Беше „Надежда“ малка и стара, разнебитена и забравена гемия – и който я погледнеше, знаеше, че нейният дял не е вече да пътува за Цариград и Кюстенджа, за Солун и Одеса, а е само да товари в тихите нощи чакъл за парната мелница и да го пренася до пристанището, по двадесет каруци чакъл на всеки рейс.

Настръхнала е сега „Надежда“, платната ѝ ловят в надутия си корем вятъра, мачтата скърца, въжетата са опнати в макарите като струни.

Развиделява се.

– Ей те! – надига глава Симеон от хамбара. – Къщите бе, къщите!

– Моньо! Кога е светло, бурята не е страшна. Вълните се виждат! – отвръща му Кочо.

Капитан Яни изнамира отнякъде шапката и я нахлузва над отрязаното ухо. Цигарата му късо и бледо мъждука в сивото утро. Той гледа напред към градчето, подрежда вървите на платното и кливера и вика:

– Право към моста!

– Много вода влезе в трюма. Тоя ковчег се е напукал.

– Ти нали си сух!

Извиват широка дъга край малкото пристанище, свалят платната. „Надежда“ въздиша и се оправя, оглежда се да види къде е стигнала. Хвърлят котва пред дървената

скеля, пускат предпазните топки, после Богдан поема въжето и скача на скелята. Гемията се блъска няколко пъти в дебелите греди, стихва и почва бавно да се полюлява, както наоколо се полюляват рибарските лодки по сивозелената вода.

Пристанището е още мъртво.

Скачат един след друг на скелята. Тъпчат на място, за да се стоплят.

– Кочо, я погледни в каютата дали е сухо.

– Защо ти е каютата?

– За да си легна.

– А водата сама ли ще излезе от трюма?

– Водата ли? Не съм свикнал да изхвърлям вода.

Тримата слизат в хамбара, нареждат се един над друг и старата кофа тръгва през ръцете им. Богдан се навира в каютата, коленичи, наглася си чували и ляга. През дрямка вижда по-късно Яни да ляга редом с него, слуша го как бърбори нещо сърдито и уморено заспива. Хъркат. Всички моряци, рибари, пристанищни носачи хъркат. От вятъра ще да е, който цял живот плющи по техните носове и гърла.

Част втора

Ирина и Гертруд

I.

Станаха късно, когато и последното желание да лежат по гръб върху старите кърпени чували се изпари. Излязоха един след друг на пода, изтегнаха кокалите си и се заоглеждаха. Наоколо им се беше прихлупил безрадостен ден, напоен със ситен есенен дъжд. Такова време трае с дни и седмици, такива мелтеми не спират лесно. Само за едно е добро това море и това небе, и тоя неспирен ситен дъжд – за дрямка в някоя кръчма и разговори за далечни спомени.

Яни бутна момчетата настрана, стъпи накрай борда и отскочи на скелята. После запали цигара и мълчаливо изчезна към града. Симеон и Кочо поглеждаха към Богдана, чакаха и той да се махне, та да седнат в кафенето и довършат снощната игра. Но Богдан не бързаше. За него беше още рано. Той влезе в каютата, разшета се нещо вътре и след малко подаде глава:

– Кочо бе, имаш ли гребен и огледалце?

Кочо е още тъй млад, не е престанал да се грижи за външността си! Бръкна в джоба на шаячните панталони и подаде гребен и огледалце.

– Кочо бе – излезе след малко Богдан. – Я ме виж. Много ли съм прашен и мръсен?

Кочо изтупа гърба му, обиколи го и старателно го огледа. Не можеше да се каже, че Богдан е чист. Но не беше и мръсен.

После Богдан си избърса обущата с чувала, отупа на коляното си фуражката и прескочи на скелята.

Двете момчета го гледаха мълчаливо. Те знаеха, че той отива някъде, дето те още не са ходили. Те се топяха от

желание да надникнат в неговия живот, да видят къщата, в която той ще влезе, жената, за която той грижливо се чистеше и подреждаше. И устните им засъхваха.

– Довиждане. Вие се навъртайте тъдява!

– Ти къде отиваш?

– Отивам при познати – отвърна той небрежно. – А ти защо питаш?

– Мислех си нещо.

– Какво си мислеше, Симеоне?

– Ако ти остане време, напиши онова писмо.

– Ще го напиша утре. Сега и без това още не приемат доброволци. С търпение всичко ще се нареди. Аз и без това имам да пиша писма за чужбина, за Марсилия. Ще седна някой ден да свърша всичко наведнъж. А вие не се отдалечавайте много от гемията.

– Че къде ще отидем! Нас и без това никой не ни ще, никой не ни счита за хора.

– И да не забравите да заключите капака на каютата.

Те гледаха след него и му завиждаха; те изведнъж загубиха дух и станаха тъй малки, изоставени, новаци, които нямат в пристанището и градеца нито един човек, който да милее за тях. Неочаквано и за самите тях си спомниха те своето село, хорото на площада пред кметството, момичетата, до които се ловяха, мушмулите, които тъкмо сега са нависнали със зрели плодове. Те дълго гледаха след Богдана, а той нарочно стъпваше нашироко, държеше едното си рамо малко по-нависоко, разперваше пръсти в джобовете си – за да стане още по-набит, да направи походката си още по-пренебрежителна към околния свят.

По пристанището бе пусто. Горе, в двора на широката ниска кръчма, се бяха подслонили под стряхата рибари. Те гледаха в далечината и пред очите им се мяркаха риби ята, които идат и изчезват заедно с бурята. Вътре, в оди-

мената стая, неколцина пиеха по шишенце вино и ръкомахаха. Разговорите им бяха едни и същи. Така са разговаряли още техните деди и прадеди, така ще разговарят и техните деца и внуци: за това, че тъкмо сега се появява паламудът, а морето не ги пуска да излязат на риболов.

– Откъде?

– От Бургас.

– С оная – „Надежда“?

– Ами с нея я! Лош вятър, не ни остави да отворим навътре.

Извърнаха свитите си лица пак към морето и се загледаха. Гледат, гледат, като че се мъчат да видят какво иде зад мелтема.

– Има риба нататък! Има риба нататък...

– А ти тукашен ли си?

– Тукашен съм я. Ония аламани са мои.

– Искам да те попитам нещо. Живее ли тук една Ирина? Ирина... Паскова?

– Ирина Паскова? Трябва да е кръчмарката от горния край.

– Не е тя, друга ще е. Тази беше дъщеря на дядо Паско, знаеш де, наемателят на големия далян.

– Тя е, нали ти казвам! Ожени се за Игнат Пощата, отвориха кръчма. А той преди две години взе, че умря! Тя е същата – вдовицата Ирина.

– Казваш, кръчма държи?

– Хе там, на горния край, до площада. По фирмата ще намериш кръчмата, името на Игната още стои.

Богдан вдигна яката на шубката, кимна с глава на ниския небръснат рибар и тръгна към градеца.

Улиците и площадите му са тъй познати, черквите му са тъй близки, прагът на всяко кафене го поздравява. От прозорците скрито надничат момичета, той се чувства вече у дома си, накривява още повече чуждестранната моряшка фуражка и сваля яката, за да се виждат лъскавите

значки на френската флота. Натъпква наново аржентинската лула и трака с токовете по мокрия калдъръм. Нарочно подбира по-големи и по-плоски камъни, за да тропа посилно и горделиво. Радост е за моряка да има тежки подковани обуща и лула, да трака по плочите, да оглежда с полусвито дясно око прозорците с белите перденца и да се пъчи и гордее, че и досега е все още жив и здрав.

Спира пред кръчмата на Игнат Пощата. „Ето – мисли си той, – оставих я в общината, дето баща ѝ слугуваше, а ще я намеря в тая кръчма! А познава се, дявол да го вземе, че жена е стопанката! Де ще седне мъж да замрежи прозорците с тия фужери и да настеле плочника пред вратата с циментени плочи? И бравата на вратата излъскана...“

Той улавя бравата и си мисли колко ли пъти на ден тук се допират пръстите на Ирина, отваря вратата и си мисли какво ли лице ще направи, когато го види. Влиза навътре, оглежда тезгяха, масите и столовете, пейките и календарите и вика:

– Добър ден.

От масата до тезгяха се обръща капитан Яни.

– Охо! – изненадва се Богдан. – И ти ли тук?

Стоят и се гледат. Цяла нощ бяха един до друг, цяла нощ се клатеха и търсеха заедно път през морето за старата гемия, и деня посрещнаха заедно, легнали на едни и същи чували. А сега Богдан примига, Яни примига и съвсем не знаят какво да си кажат. Накрай Богдан сяда при другаря си, кръстосва крака и хлопа с пръсти по масата.

– Аз съм тук по лична работа – почва капитан Яни.

– И аз съм тук по лична работа! – отвръща Богдан.

И те биха си казали още много неща, ако на вратата към кухнята не бе се изправила една жена. Тя носи голяма винена кана и гледа втренчено новия гост.

– Ирина! – смее се Богдан. – Можеш ли ме позна кой съм?

В очите на жената се разлива радост от изненадата, тя иска да каже името му и не може, иска да остави каната и да му подаде ръка, но нещо я сковава на прага, и това нещо не е страх или омраза, а е животът, който изведнъж се разлива по кръвта и я спира, за да я поведе след миг по други пътеки.

– Богдане...

Тя оставя каната, оглежда ръцете си. Тя обикаля като замаяна край месинговия тезгях и се изправя пред двамата мъже – висока и радостна.

– Дойде ли?

– Целият! – смее се той, а смехът му е някак виновен, защото от нявгашната негова Ирина днес са останали само големите черни очи.

– Отдалече ли? Сам ли си? – мести се тя от крак на крак.

– С Яни съм.

Тогава и двамата се извръщат към капитан Яни.

Той пресреща погледите им и сипаниците по лицето му набъбват.

– Какво сте ме загледали? Хайде, налей вино!

Ирина бързо налива вино. Ръцете ѝ треперят.

– Яни... – говори тежко тя. – Ти какво се сърдиш? Ние с Богдана се познаваме отдавна, много отдавна.

– Е, та що от това? Аз пък дойдох да поговоря още веднъж с тебе. Доведох „Надежда“, да я видиш и ти.

– Добре, добре.

Тогава Богдан става от стола и почва спокойно да ѝ разказва:

– Ирино, донесох ти тук едно шише коняк. Подариха ми го от холандския параход „Bandoeng“. В него всички моряци ми са приятели. Като дойдоха в Бургас, като рекоха: „Богдан, та Богдан!“. Славно си хапнахме и пийнахме. И капитанът, и боцманът, всички до един ме познават. „Искаш ли – предложиха ми те – да постъпиш при нас на

служба? За такива като теб винаги имаме работа.“ – „Не искам.“ А тоя дърт холандец, капитанът, пита: „Е, добре де, не искаш – не искаш, ами защо?“. Казвам му: „Трябва понапред с някои стари приятели да се видя“. „Мъж или жена?“ – пита той. „Не е това – думам, – не е въпросът за жена...“ А той ме мушна в ребрата и се изсмя в лицето: „Хайде, върви се сбогувай с нея и се върни, имаш до утре заран време“. Обясних му, че тая работа с аероплан не става. Преговаряхме надълго. Остана за следния път, на връщане. Та... той ти праща тая бутилка.

Ирина го слуша усмихнато, взема бутилката.

– Благодаря му – шепне тя. – Колко си добър, Богдане! Като че покойния си мъж виждам. А... колко?

– Не, моля, моля, за пари и дума да не става. Ще дадеш колкото Яни и аз да се наобядваме и да се нагуляем. Конякът, Ирино, е гръцки, струва много пари.

Замълчават.

После Ирина оглежда етикета на коняка и отива да нареди за закуската.

– Хубаво я усука! – обажда се капитан Яни. – Мислех си къде ли ще я изкараш, пък то... Добре де, прието! А после заминаваме назад!

– Защо пък ще бързаме?

– Тук няма какво да правим. В Бургас ще стигнем още привечер. За натам вятърът е добър.

– Върви сам. Аз оттук ще замина за Варна.

– Ето нà! Винаги съм ти казвал: хора като теб не са за сериозна работа, те са добри само за чуждестранен параход. Ще ме оставиш, значи, с ония момчета, дето нищо не разбират? А ти... отде познаваш госпожата?

Отвътре се чуват гласове. Разнася се мирис на пържена риба.

– Познаваме се отдавна. Нали ти казвам, че навремето работех по шосето.

– Слушай, Богдане – шепне капитан Яни. – Да те предупредя. Ти не се закачай с нея. Тя ми е годеница. Ще се женим, щом купя „Надежда“. Дай ми другарска дума.

– Прост човек си, Яни. А за думата – давам ти я.

Набързо стъкмена в по-добри дрехи, Ирина се връща. Двамата приятели са вече привършили шепненето и с чиста съвест я оглеждат от глава до пети.

– Ирино! – не се сдържа капитан Яни. – И Богдан те моли да слезем до пристанището. Ела да видиш бъдещата ми гемия.

Ирина ги оглежда дълго и вдига рамене.

– Като си рекъл сега гемия, та гемия! Не виждаш ли, че имам гост? Потрай малко, и за твоите работи ще намеря време.

– Само това остава, да почнеш и да ме хокаш!

– Искам само да ти кажа: не ме срами пред гостите. Разбра ли? Отнесе се одеве с мен, като че съм ти слугиня!

– Добре, щом е тъй! – става навъсен капитан Яни. – Добре! Има и други кръчми в Месемврия. А вие се напиказвайте. Не мислете, че искам да преча. Богдане, без теб не мога да се върна. Наобядвай се – и хайде!

– Аз отивам оттук за Варна.

Те дълго гледат към вратата. Надяват се да му се размине и да се върне. Но накрай Ирина сяда на неговия стол.

– Остави го. Омръзна ми вече.

– Ще се запие. Ядоса се. А сме приятели... Много, много добри приятели сме.

– Нищо му няма.

Замлъкват.

„Колко се е променила... – мисли си той и неволно си спомня за Биби и Жоржета. – А каква беше... Каква беше...“

– Научих се долу, че си вдовица.

– Бог не поиска да остана дълго време щастлива – казва тя. – Но благодаря му – мъж ми всичко, всичко ми остави и за днес, и за утре.

– Виж ти, виж ти!

Богдан се вълнува. Нима е малко да скиташ толкова време и накрай да седнеш пак срещу оная, която някога се е притискала към теб, гледала е заедно с теб от високите дюни след далечните параходи и ти е обещавала да бъде вярна до гроб.

– За какво се замисли, Богдане?

– Ами че за това, дето днес съм тук. Я си помисли само колко време не сме се виждали. И за още нещо мислех, Ирино – че няма за моряка по-голямо щастие от това да види близък, който си е припечелил свое кътче на твърдата земя. Нашето жилище се клати и тръшка заедно с нас, ние не можем да сеем нищо, не можем да пожънем нищо, ние нямаме нищо освен едно компанско шкафче и едно моряшко сандъче с портрети и писма.

Развързва му се езикът, заговаря той на своята първа любов за много неща, но само едно премълчава – че ей сега е готов да смени всичките къщи и ниви, и лозя на тоя град с кой да е параход по кой да е рейс. И когато притваря очи от удивление пред собствената си реч, той вижда не Ирина и кръчми, и имоти, а вижда далечни морета и параходни комини, и мачти, и японски фенери, и палми.

– Но... – заговаря Ирина някак виновно, защото бе разбрала малко от брътвежа му. – Но ти никога не ми писа и аз, повярвай, съвсем те бях забравила. И после ти... навярно си женен?

– Не, Ирино.

Тя не се радва на своя шепот. Тя изобщо не е свикнала да се дели от своя разум. Но все пак по чудо в очите ѝ, които са единственият остатък от нейната недавнашна младост, се ражда едно пламъче.

– А не си ли сгоден?

Той се взира в нея. Страхува се от кашата, която може да обърка, и въпреки всичко се усмихва съвсем, съвсем интимно.

– Да, аз наистина съм сгоден. Но това, Ирино, е една толкова нещастна и объркана история.

– Разкажи ми я, разкажи ми я.

– Ти надали ще ме разбереш.

– О!...

– Преди много години работех в една океанска гемия. Казваше се... „Жоржета“.

– „Жоржета“? Какво хубаво име!

– Да, „Жоржета“. Готвехме се да тръгнем от Бордо за Кайро. Бяхме натоварили бодлива тел. Тъкмо когато събираме въжетата, на кея спира автомобил, слиза едно момиче и тича нагоре при мен. „Господин капитан, това писмо...“ – „Аз не съм капитан, аз съм помощник-кърмчия, но дайте да видя писмото.“ Прочетох го. Хм, тя беше една объркана работа. Аз, разбира се, веднага отидох при капитана, заведох и момичето. След малко потеглихме. Разбираш, такива едни семейни трагедии – наследства, преследвания и какво ли не. Но Гертруд...

– Тя Гертруд ли се казваше?

– Да, Гертруд, норвежка. Приятелка на дъщерята на капитана, писмото беше от нея. Решихме аз да ѝ отстъпя моята кабина и да се преместя в подника за продуктите. Тя си почина, дойде на себе си и привечер излезе на палубата. Бяхме вече в открито море. Всъщност аз не бях и втори кърмчия, а трябваше да се разпореждам за всичко, да гледам наоколо, да слагам длан над очите и да наблюдавам океана. Щом съзра нещо съмнително, трябваше да вдигам далекогледа и да изследвам най-подробно. Нищо по-лесно от моята работа нямаше, затова можехме и двама с Гертруд да я вършим. Хванем се през кръста, аз гледам с далекогледа, тя отпусне глава на рамото ми... Ех, славно време беше! Така стигнахме пред португалските ширини. Вед-

нъж викам на кърмчията: „Ей, Андерсен, отваряй си зъркалата!“. „Какво има?“ – „Буря иде, гледай да не оставиш вятъра да ни бие отстрани. Както сме претоварени, всичко може да се случи, а от много блъскане и на госпожицата лошо ще стане.“

– На Гертруд ли? – пита с пресъхнало гърло Ирина.

– Да, на Гертруд. Очите ѝ сини, съвсем сини. После викам на моряците: „Момчета, обирайте най-горните платна!“. Те се накатериха по въжените стълби и по напречниците, плъзнаха като котки, а аз гледам, гледам и им викам: „Момчета, я оберете и средните платна!“.

Той спира. Чувства, че Ирина го гледа с влажни очи, че лови всяка дума от устата му в дълбока тревога по онова, което има да се случи. И продължава:

– Бурята дойде изведнъж. Корабът се надигна, огледа се и безстрашно литна по гърдите на сърдития океан. И тогава... – Богдан се наведе съвсем близо към жената, която го слушаше, помисли и забърза: – Успокоих Гертруд да не се плаши и тъкмо исках да се обърна към кърмчията, от десен борд налетя чудовищен тласък, като че някакъв тежък чук се стовари върху нас. Спуснах се към руля. „Андерсен, защо остави кораба на борд към вятъра?“ А той, бледен като смърт, отвръща: „Завиждам ти на момичето, заплеснах се във вас – затова“. Вдигнах юмрук да го ударя, но се опомням и викам: „Бързо! Обръщай! Десет румба надясно!“. За малко щяхме да потънем поради завистта на един кърмчия...

Богдан спира пак. Сам се колебае накъде да изведе своята Гертруд. Сам чувства, че всичко е тъй някак недомислено. Но вдовицата Ирина се навежда към него, устните ѝ са набъбнали от очакване, челата им почти се опират.

– А после?

– После... Капитанът настоя Гертруд да слезе в Тунис. Иначе кой знае какво можеше да стане между мен и Андерсен. Ние се сгодихме, разменихме си и пръстени, но

морето ни раздели завинаги. Все пак аз се чувствам, как да кажа, несвободен. Разбираш ме, нали?

Ирина плаче. Негласно се отронват едри зърна, едни отдясно, други отляво. Но в края на краищата тя се успокоява и почва да разказва и за своите грижи, които съвсем не са тъй далечни и страшни.

– Добре че се срещнахме в такъв решителен ден, Богдане. Ти си ми най-близкият приятел от младини, най-добър съвет ще ми дадеш. Ето какво ме мъчи. Вече втора година ме гони тоя капитан Яни и все ми разправя, че ще си купи гемия, все настоява да се оженим. Тук пък има един младеж, Ставри се казва, свърши рибарското училище преди време, проявява се като добър рибар, но няма съвсем, съвсем нищо. Той пък как не ме е молил да се омъжа за него. Аз си знам добре сметките. С наема от кръчмата и от къщата и с работата на гемията добре бихме живели с Яни в Бургас. Но косата ми настръхва, като го гледам какъв е. А онуй момче... Ще трябва да похарча сума пари да го обзаведа с инвентар, пък напоследък рибата нещо все намалява. Мисля и нищо не мога да намисля. Единият много млад, другият много стар. Не че ме е страх, но такива работи се случват... Дай ми съвет, Богдане.

Богдан тежко се обляга на стария стол и пита:

– Ти колко имаш?

– Лозе, къща, този дюкян и в пари около петдесет хиляди.

– Омъжи се за Ставри. Но целия инвентар купи на твое име.

А докато той яде пържена риба и пие тежко червено вино, тя дълго го гледа с отпуснати ресници и почва тихо да му говори:

– Богдане, спомням си някои неща от времето, когато бях луда по теб, и ми се струва, че онова, което тогава беше, нито мъж ми, нито Ставри, нито твоят приятел Яни можаха и могат да ми дадат. Разбираш – и тук сметки, и

там сметки, а онова – любовта – при никого от тях. Вече не мога да чакам, вече съм уморена да работя сама и искам да си намеря някой да заработи с мен, да ме отмени.

– Много право.

– Слушай, Богдане, аз съм умна жена, аз знам какво говоря. Ей сега, както седя тук, съм съгласна да ти стана жена. И ако не искаш да останем тук, ще продадем и ще се махнем. Това искам да ти кажа и да ме разбереш право.

Той оставя пърженáта риба, оглежда ръцете си.

– Ето в що е работата, Ирино. Аз чакам едно писмо от Лондон, по-право едно назначение. Оня ден пак говорих с агента и той ме увери, че въпросът отдавна е решен, оставали само формалностите. Щом постъпя в парахода на лондонската компания, ще мина през известни градове, дето предполагам, че е Гертруд, ще я намеря и ще ѝ върна пръстена. После...

– Добре. Значи не искаш?

– Не мога, Ирино!

И все пак, въпреки всичко, когато той тръгва привечер да си върви, тя го спира, отива при него до вратата и му казва кротко и подчинено:

– А довечера, ако не заминеш, ела да ме вземеш оттук и да ме изпратиш до дома. Там все ще мога да ти наглася едно място за пренощуване.

Сърцата и на моряците, и на вдовиците са толкова големи!

II.

Когато слизат от градеца към къщата отсам провлака, над Несебър, над пристанището и морето се стеле солена бурна нощ. Все още вали. Вятърът се блъска, люлее ги из улицата, гребе наоколо шум и студ и ги хвърля в лицата им. Ирина е скрита в шала си. Роклята ѝ е мокра от дъжда, облепила е широките ѝ плещи и някак уплашено се клати високата самотна жена към своя дом. Крачат по не-

равните камъни. Сутрин, когато пристигне в нов град и тръгне през него, морякът нарочно подбира плоските камъни, за да трака по тях с подкованите обуща. Но вечер, когато е тръгнал по нови преживелици, някак неусетно той почва да подбира междините и стъпките му стават глухи. Защото, макар и късно, все още светят прозорци и все още някое жадно око следи за новини.

– А ти какво току се извръщаш към морето? – пита Ирина.

– Нищо. Като че светна нещо навътре. Стори ми се така. Но в такова време кой би посмял да тръгне!

– А ти пак се обръщаш нататък – повтаря машинално Ирина. – Какво е?

– Като че святка нещо. Но остави, очите грешат.

Иде му да хукне надолу и да види дали тяхната гемия е все още вързана и закотвена до скелята. Сега пак светна. Спира. Ледени тръпки пролазват по главата му.

– Какво е? – уплашено шепне Ирина.

– Някой е тръгнал на път. Ей сега се мярна зелена светлина.

Изведнъж в него се загнездва болката, че сега, в тая нощ, той ще загуби един добър свой приятел. Той стиска зъби, колебае се дали да се отдели и да отиде към пристанището, или да продължи пътя си. А сред пустата улица се носи глухият гръм на бурята, разлива се край стоборите към тях, блъска се в мокрите камъни в краката им и пак се загубва към морето.

Богдан казва:

– Гемията „Надежда“ току-що отпътува за Бургас. Бог да ѝ е на помощ!

– Яни... Боже! Ами сега?!

– Мълчи! – изсъсква плещестият млад мъж и повежда вдовицата по пустата улица. – Що от това? Напил се е и тръгнал. Какво се развика? В такова хубаво време, с тая празна гемия, той като стрела ще стигне в Бургас...

Обикалят из малки криви улички и излизат зад голямата къща на вдовицата. Когато отключва задната врата, ръката ѝ все още трепери.

Капитан Яни стигна в Бургас малко след полунощ.

III.

Една ноемврийска вечер Богдан слезе по петте стъпала на кафене „Зора“ и завари капитан Яни. Спогледаха се, но не се поздравиха, защото не са вече близки. Богдан седна до една от ниските маси и си натъпка лулата. Тя вече беше с подновен мундщук, подарък навярно от някоя нова познайница. Капитан Яни чакаше да го заговори. Накрай не се стърпя и отиде при Богдана.

– Знаеш ли къде са сега Симеон и Кочо?

– Не знам.

– Заминаха оня ден за френските легиони в Африка.

– На добър им час.

Капитан Яни взе една табла и седна срещу него.

– Само една тройка – на шише ракия.

– Може.

– Три седмици не сме се виждали. Исках само да ти кажа: ела да караме дърва. Сключих договор с тухларната фабрика, през цялата година ще работя за тях. „Надежда“ е вече моя, купих я. Ако искаш, да се уговориш на пай. Или на заплата.

Богдан хвърли зарчетата и не му отговори.

– Нека забравим какво е било между нас. Приятели сме, защо да се мразим.

– И аз не знам защо.

– Щях да се удавя тогава. Но бях се озверил. Уж дума ми даде... Хора като теб са годни само за параходите, това е.

Той спря, заекна, ръката му остана върху пула.

– Ние сме като морето. То без нас и ние без него не можем. То ни носи толкова злини, но ние ги забравяме и

се връщаме пак в него. Хора сме, макар и да сме гемиджии и моряци. Та... да станем пак приятели, като някога.

Богдан хвърли зарчетата.

– Много си поумнял. Говориш такива умни работи.

– Поумнях, прав си. Тая Ирина ми даде такъв урок! Ще го помня задълго. Все обещаваше, все отлагаше, докато се ожени за Ставри!

На утрото стегнаха „Надежда“ и тръгнаха към Ропотамо за дърва.

Част трета

SOCONY

I.

Еднаква е съдбата на нашите рибарски градчета по черноморското крайбрежие. Гъмжат през лятото от гости, ширят се по вестници и списания като кътчета от рая, докато първият есенен вятър започне да брули морето, гостите ги напуснат и те останат самотни и забравени на крайбрежната карта да зъзнат под вечната заплаха на морето, да воюват с него за живата му стока и да се хранят само с риба, риба и риба – когато я няма.

Нищо няма и в Созопол през хладните ноемврийски дни. Не го рисуват художници и художнички, за да го разнасят по ателиета и изложби, по камъните на улиците му не пъстреят крачоли на разноцветни пижами, пред кафенетата не се крият в сянката на тентите мъже с разголени колене, не тракат таблите до времето за плажа и след времето за плажа. Къщите му сякаш са овехтели и погрознели, прозорците са студени и тъжни, улиците пусти, дворищата заглъхнали. Градинката над плажа е повехнала и буренясала, гола и разтурена – като че никога в нея не е имало четвъртити табелки с надписи „Не късайте цветята“ и „Пазете чистота“.

Откъм новата махала иде Марта.

Защо е тръгнала днес по брега, а не върви по пътя? Какво е отклонило днес високото чернооко момиче от всекидневния му път? Какво го е накарало да влачи старите си обувки по мокрия пясък?

Нищо. Тръгна тя оттук ей тъй, без сама да знае как. Някаква ръка я взе от къщи и я поведе насам, през плажа, дето лятос бе тъй радостно и пъстро.

Даваха те през лятото на едно чехче от далечния град Братислава една стая за хиляда лева на месец. Живееха майка и дъщеря, без да работят. Идваха сутрин на плажа. Майка ѝ си печеше старите кости по горещия пясък между съседките, които също даваха стаи под наем. Дъщерята се разхождаше със студенти и студентки от София и Пловдив, с чехи и немци от Прага и Берлин и будеше завист сред гостенките от големия свят – от Ямбол и Горна Оряховица, от Пазарджик и Стара Загора.

Имаше за какво да си спомня момичето Марта.

Тя стъпва из мокрия пясък. Снощи водата пак го е заливала. Вятърът се върти наоколо, блъска я по-надалеч от брега, а Марта спира, извръща се с лице към вятъра, оглежда двете пътечки, оставени от нейните стари обувки. И пак върви.

Стига в широкия склад за аламани и мрежи, за гребла и мачти. Сега рибарите с всичкия си движим имот са в морето. В складовете им работят само жени. Не са с Марта кой знае колко народ: три невръстни момичета, сухата Стефания, двете ѝ сестри. Плетат рибарски мрежи. Изплитат по за осем и десет лева на ден. Премята Марта совалката от ръка в ръка, тика я през бримките и стяга възли. А умът ѝ все още се разхожда по плажа, из дните, когато беше лято и тя не работеше, а се валяше из водата и по пясъка и кръвта ѝ лудуваше от радост.

– Марто, Марто! Както си се засилила, май че ще изкараш днес двадесет лева!

– Не бой се, не бой се.

Стефания е тромава в ръцете. Те са сякаш строшени и вкочанясали. Чистенето на чирозите и солта на паламуда ги развали още във времето, когато в Созопол имаше рибно тържище и жените печелеха добри надници. Хиляди и стотици хиляди чирози и паламуди минаваха през ръцете им. Едва насмогваха, като се случеха добри пасажи. Преместиха после рибното тържище в Бургас и остана за

созополските жени само морето и неговият есенен вятър, остана им само грижата по мъже и синове през бурните зимни нощи. А хляб почнаха да търсят със совалката и мотиката от рибарските мрежи и от лозята. Но в големите градове засноваха в просторни фабрики стоманените игли на безброй плетачни машини; трудът на плетачките в Созопол поевтиня и стигна до осем лева на ден. Затова е злобна и сърдита Стефания – че толкова мрежа е прехвърлила, а на децата си чорапи все не може да изплете.

– Марто! Марто! Няма го вече чехчето с фотографията, да му стоиш мирно с чужди совалки и мрежи по двора, да се гониш с него по пясъка. Работа, работа има сега. Какво чакаш още – време е и ти да се ожениш! Че да те видя тогава как и деца ще гледаш, и с нас ще се надпреваряш!

Марта свежда тъмните си клепачи.

– Всяка знае себе си, Стефанийо.

И пак си спомня морето и пясъка, и двете тънки начупени пътечки по него. Иска ѝ се да иде там, да види дали водата е измила вече нейните стъпки.

Такива – от сиви по-сиви, от мрачни по-мрачни са ноемврийските дни.

Три пъти в седмицата идва пощата. Донася нещо за флотското училище и кмета, туй-онуй за търговците, някое известие от банката за рибарите. Нарядко донася и картички от курортистите. Питат бившите си хазяи не се ли е намерила гривната или гумената топка, изгубени там през лятото.

Три пъти в седмицата идва пощата и никога нищо не е донасяла за Марта. А ето че днес, в събота, ѝ донася писмо. Дебел, тежък плик с червен печат и чужди пощенски марки. Писмо от чешкия град Братислава. Праща ѝ чехчето четири портрета. Направи ги, когато я накара да му стои мирно с чужда совалка и мрежи и да го гледа право в сините очи. Писмото Марта не разбираше. Но знаеше, че в

него нищо лошо не пише, за загубени вещи не се и споменава. Тя гледаше тънките редчета с високи ъглести букви и им се радваше. Но преди да се нагледа на писмото и печата, на марките и портретите, новината се разнесе из градчето.

Тръгна новината за писмото с червения печат из града, по складовете, между плетачките; мина към пристанищната скеля и между рибарите, през баирите и лозята и стигна чак до нивите на бежанците и до даляните. Намериха жените за какво да приказват една с друга, пуснаха езиците си на воля – още повече че се касаеше за писмо, което Марта не показа на никого.

Разправяха отначало, че младият чех се влюбил в Марта, изпратил ѝ портрети на бащата, майката и сестрите си, към портретите приложил и писмо, но Марта го криела и сама не знаела още какво е написано в него. Други знаеха още повече: чу се след час, че писмото е от чехчето, с което лятос Марта ходила нощем из лозята. А в неделя около Марта се натрупаха приятелки да я питат на ухото истина ли е, че чехчето искало да се жени за нея и пратило пари за дрехи и път, да се изконти и да замине за Братислава.

В понеделник Марта се върна вкъщи по тъмно. Искаше ѝ се да мине пак по плажа да остави две пътечки по пясъка, за да ги търси сутринта. Но размисли и мина по пътя. Вкъщи приседна при майка си в кухнята и се загледа във възлестите ѝ ръце.

– Закъсня – извръща глава старата жена. – Къде остана, Марто?

– Работата ми не спореше, поостанах да доработя.

Старата жена гласи тъмносиня кръпка на жълт рибарски панталон. Иска да каже нещо, толкова думи е нагласила в ума си, за да вкара в пътя дъщерята, но вижда умореното ѝ лице, навежда се към неспокойното пламъче на лампата и отронва:

– Марто, Марто... Да беше жив баща ти...

Марта е спокойна и тиха. Нека си говорят хората в Созопол каквото щат, тя знае себе си най-добре. Седи при майка си, гледа я какво работи. Не намира думи за нея и скоро отива в стаята да си легне.

Морският вятър преваля баирите, втурва се по полето, връща се към брега и блъска малките прозорци. Трупат се созополските рибари по брега, делят се в групи, вслушват се в морето, оглеждат небето. Замислени и тревожни са тия здрави, обрулени мъже, че морето от ден в ден е по-неспокойно, че мелтемът може да ги пресрещне още на големия остров и да ги върне назад. Чакат. А тъкмо сега рибните стада шарят вече по созополското прибрежие и отминават. Съвсем не е време за чакане.

– Вятърът се обръща – казва някой. – А и луната вече се скри. Хайде!

Една от групите се разбива. Някой подвиква. Хората се пръскат и тръгват един след друг към аламанските лодки. Нагазват водата. Из лодките се разперват лопати, нестройни удари припляскват по тъмната вода. Две дълги високоноси ладии потеглят първи. Цяла гора от весла, цяла флотилия от аламани, цяла дружина от хора се забива след тях в морето и плисъкът на веслата изчезва след малко в шума на сърдитото крайбрежие.

Отиват мъжете на риба.

Пръскат се в разни страни. Едни отплуват към Несебър, други към Зейтиновия нос, към устието на реката Ропотамо, а някои се устремяват право навътре. Къде отиват? Никой не знае къде отиват отделните групи. Всеки капитан си има свой план и всеки капитан мълчи като риба.

На мачтата на дългата лодка се качва капитанът. Водата отдолу е неспокойна. Ту големи подводни вълни грабнат лодката и я подмятат напред и назад, ту дребни удари я разклащат на една и друга страна. Лодките са разделени на двойки. Всеки две лодки са вързани с въже. От

мачтата на първата се оглежда капитанът, от мачтата на втората – неговият помощник. Долу в ритъма на мъжката сила тракат лопатите. Там, дето те се забиват във вълните, извират светли кълба. Наоколо като огнени копия се стрелкат във водата светли риби. Но не тях търси капитанът. Той търси рибните ята. Те оставят зад себе си дълъг бял път – за тоя път се оглежда той от високата мачта.

Вдига лявата си ръка. Мигновено шумът от лопатите стихва, те излизат напред и се връщат назад тихо и силно. Сега капитанът вдига левия си крак. Лодките завиват и променят посоката. Капитанът издава особен гърлен звук и хората му настръхват: риболовът почва.

В морето през часовете на риболова всички мълчат. Не само защото рибата може би има уши, а защото и капитаните на другите аламани не са глухи. Целият нощен риболов на пасажните риби е изграден върху умението на капитана да отгатне къде ще минат рибните пасажи, как да ги открие, догони и обиколи, преди другите да разберат и изпреварят.

А в малката къщица над брега долита само шумът на разиграната вода. Иначе всичко е стихнало. Марта лежи с притворени очи, със скръстени на гърдите ръце и чака. Мисълта ѝ снове по запустялата къща, обикаля край старата жена до лампата, разхожда се по пясъка, подскача из вълните и отива далече на юг, отвъд реката Ропотамо. Мисълта ѝ не спира при рибарите, които сноват там безмълвно из нощта и търсят светлите петна на пасажите, а се подема към непознати краища и стига при русия момък от Братислава. В сърцето ѝ стихва животът. Из младото ѝ тяло се разлива желанието да се махне от мрежите и рибите, от гроздобера и бельото на чуждите мъже, да тръгне сама нанякъде, да хване пъстрия свят.

– Боже, боже... – шепне тя. – Само не по морето, само не по морето...

Из морето бягат аламаните. Вече е полунощ. Светлините на фара отдавна се изгубиха, напред някъде съвсем издалече примигат други фарове, а риба няма. Още няколко часа и ще стане време за връщане.

Но там...

Човекът на разлюляната мачта се навежда напред. Далече навътре не светна ли нещо? Той вдига десния крак. Той вдига три пъти десния крак. Това е заповед, дадена на неговия език. Всеки капитан си има свой говор и само тайфата му знае какво значи всяко движение. Сега лодките подскачат под напора на греблата, някаква мощна вълна се влива в мишците на здравите мъже, лодките хвърчат от вълна на вълна. Така са хвърчали някога викингите в своите набези, така са влизали някога римляните в морския бой. Капитанът вдига дясната си ръка право нагоре. Хората се сливат с греблата, лодките треперят и скърцат, вече няма ръце и хора, гребла и дървени ладии, има само един устрем, един напън – за да успеят, веднъж само да успеят и после да могат да си отдъхнат от тежката грижа. А светлата ивица е вече ясна, тя не е ивица, а е широк път, след него шарят още няколко петна, сияят в нощта, като някакво видение от другите светове. Светлината разпалва надеждите в бедното рибарско сърце, но и тя не стои на едно място, а бяга надолу. Сега трябва да я надбягат и да ѝ пресекат пътя. Само бързината ще донесе успех, само силата на мишците ще победи – и греблата скърцат, пъшкат.

А внезапно из нощта се откроява друга рибарска флотилия, която гони същото стадо. Двете ладии я надхвъркват, а отстрани идат и други, напред има още.

Капитанът вдига двете си ръце право нагоре. Това значи:

– Надбягвай!

Двете лодки удвояват устрема си, настигат предните, другите настигат тях, но те им избягват напред, а далече встрани заедно с тях бяга и светлата ивица на рибния па-

саж, и в морската нощ се започва онова състезание, в което победителят гребе наградата си направо от морето. Най-после... Капитанът гледа назад. Ятото е далече зад него, ладиите на другите не се виждат и чуват, капитанът поема въздух, издува гърди и вика победно:

– Пуууускай!

Лодките мигом се отделят една от друга. Една пресича пътя на рибите, другата ги огражда отстрани, а между тях в сърдитата вода се точат тежките мрежи и хъркат със странен звук от търкането на оловните топки в борда на ладията. От това гър-гър-ене е произлязло името на тия мрежи – гъргъри. Те са дълги петстотин метра, надолу стигат често до дъното, те препречват пътя на рибата, ограждат я. Стадото се блъска в мрежената стена, бяга встрани, бяга назад, но лодките ги заобикалят в широк кръг и се събират. Стадото се бие в мрежите, спуска се надолу, но от аламаните хвърлят камъни и го плашат, рибите се смущават и не могат да избягат от въжения капан.

Почва тегленето на въжетата. Гъргърът се събира отдолу и отгоре, свива се постепенно, заприличва на фуния. После почва изтеглянето. И после всички викат и се смеят, подскачат като малки деца и реват от радост, защото са хванали в първата си воля три хиляди чифта, а от седмици не бяха виждали и триста.

Далече, съвсем далече откъм брега се чува шум от моторница. Иде да прибере улова и да го отнесе в Бургас на рибното тържище.

На утрото Марта предаде изплетените мрежи и получи шепа дребни пари. По обед мина моторница с риба. Мокри, неспали мъже стояха над тежкия жив куп паламуд и пресмятаха наум какво ще спечели всеки от тайфата. Марта се изправи до пейката под мачтата. Моторницата се люшна тежко по неспокойното ноемврийско море. Момичето се загледа някъде зад разлюляната мачта, през планините и мъгливата далечина. Мъжете мислеха, че тя оти-

ва да прати писмо на чехчето. Единият току-що се беше върнал от казармата, само преди две седмици беше хвърлил войнишката фуражка. Гласеше се, ако завърши сезона с добър пай, за Нова година да се жени. Сега гледаше момичето до мачтата и си мислеше, че би могъл да поиска вдовишката дъщеря дори ако сезонът не му донесеше добър пай. Но Марта си имаше свои грижи и нито веднъж не отвърна на втренчения му поглед.

Беше сряда. Марта върви по улиците на пристанищния град и се губи из ранната навалица по плочниците. Край нея бързат мъже и жени, чиновници и продавачки от магазините, касиери и машинописки от дружествата и житарските кантори. Надварят ги момчетата и момичетата от складовете и фабриките. Сред бързата навалица се бутат селянки с натъпкани дисаги, влачат се по каменните улици и се чудят къде да търсят по-добри цени. Марта се движи с другите, влиза с тях в бюрата и дружествата, в магазините, в складовете и в работилниците и пита за работа.

Срещу нея идат двама моряци. Единият е със значки по фуражката и яката. Такива значки тя никога не е виждала.

„Дали не може да ми прочете писмото? – минава през ума ѝ, но щом се приближават, тя се дръпва уплашена. – Боже, боже, колко са пияни!“

Моряците спират.

– Гледай, Яни – казва след нея Богдан. – Гледай онова момиче. То е по-хубаво и от Биби, и от Жоржета.

И те гледат след нея, а Марта бърза, бърза. Не усеща кога се свършва градът. Накъде сега? Закъде е това шосе?

Ето още едно момиче. Те не се познават. Но тръгват заедно, защото пътят им е общ.

– Търся работа.

– И аз търся работа.

– Да идем в тъкачната фабрика. Плащали двадесет лева. Можело да почнем от утре.

– Ще дойда.

– А ти как се казваш? Аз съм от село.

Стотици други като тях са стигали до желязната врата на някоя фабрика. Стотици други като тях отпървом са се плашили от бесния бяг на машините, едва са изтърпявали в първите дни до обедната свирка и в края на краищата са привиквали. Защото тази е най-висшата дарба на човека – да може да се присажда от едно място на друго, от мекия созополски пясък и мазната българска пръст в циментовия под на фабриката. Хората не са дръвчета, за които важат законите на природата.

II.

Като минат още няколко години, съвсем ще се забрави историята на „Надежда“. В тежка работа мина дългият ѝ живот, безславен бе краят ѝ. Но все пак тя загина на бойното поле – на път из морето, а не в пристанището, както свършват толкова други гемии.

Когато срещнаха момичето от Созопол, капитан Яни и морякът Богдан отиваха на далечен път. И само шест дни по-късно те се връщаха с „Надежда“ откъм турската граница.

Носеха захарин и галантерия, сто метра брезент за платна и двеста килограма английска прежда за мрежи. Нощта беше облачна и тъмна, а те пътуваха без светлина. Държаха се далеч от брега и се надяваха да разтоварят стоката си на въглищарската скеля преди разсъмване.

Ще си помисли някой, че са се занимавали с контрабанда. И с право ще си помисли. Но какво да сторят? Такава е човешката душа – мирна е, докато е страхлива. Богдана и тогава нещичко го гложделе. Не че се питаше в себе си дали е редно за моряка да плува без сигнали и със забранени стоки, но му ставаше неприятно при мисълта, че на скелята вместо каруцата може да ги чакат няколко граничари. А капитан Яни, пък и всички като него, чиито ба-

щи може би са били внуци на същински морски пирати, пет пари за нищо не даваше. Купи ли си такъв човек стара гемия на изплащане – ясно е, че ще се опита по тъмни пътища да я поправи и боядиса, да изкърпи и поднови платната и да внесе първата вноска срещу цената.

Босфорският вятър лежеше в платното. Богдан дремеше на кормилото. Яни лежеше над вълнореза, гледаше внимателно напред и пресмяташе колко ще спечели от стоката.

Да бяха само те пътници без сигнални фенери, щяха да се поразплатят по бакалите и кръчмите, а и за зимата щеше да им остане нещо за ботуши и балтони. Но в оная тъмна нощ, тъй близо до турската граница, при тъй високите мита за галантериите, брезента и преждата, при забраната на захарина, и други хора бързаха мълком да се измъкнат от българските води, преди изток да посивее.

„Надежда“ бе малка и стара, при най-слаб вятър мачтата ѝ скърцаше, боята ѝ още лепнеше по ръбовете, през кълчищата на разсъхналите дъски се цедеше вода. Но те пътуваха добре. Вятърът ги караше равно и бързо. Мъртвото вълнение ги подемаше и вдигаше нагоре, после отваряше мирни долове, те слизаха в тях, докато отвред се надигнеше само вода, и пак тръгваха нагоре. В такова време, при такова мирно вълнение и с тоя вятър и за Индия се пуска морякът на път, пък дори и с такава гемия!

Какво ли стана, мислеше си Богдан, със Симеон и Кочо, двете момчета от търновските села, с които преди месец-два ходиха заедно в Несебър? Отидоха в Африка, постъпиха във френските легиони и нищо не се чу за тях. Имаше и той малка вина в тая работа, разправяше им врели-некипели, подбутна ги да тръгнат по консулатата. Виновен е. Вместо да ги подлудява, трябваше да им разкаже как живеят легионерите, как никога не събличат униформата и спят в страшната жега с широки военни колани, с куртки, бричове и подковани обувки, за да са винаги гото-

ви. Е, нищо пък! Ще постоят там, както толкова други са стояли. Ще се опитат няколко пъти да избягат. Ще ги уловят местните ловци на хора срещу осемдесет франка награда на човек. Ще полежат из карцерите. И ще свикнат. А когато свършат службата, ще получат френско поданство, ще идат в някоя марсилска фабрика, ще се претопят в марсилската сбирщина от целия бял и черен свят и все порядко ще си спомнят за своето село. Може пък шофьори или бояджии да станат. Защо пък най-после и до параход да не се доберат? Не е чудно някой от тях да се ожени за някоя френска шивачка или алжирска гладачка, да стане баща, да отгледа деца, които ще му викат не „тате“, а „па“. Свят нали е, все ще се намери място и за тях. Но мъчно, мъчно ще им е, че почнаха живота си от чуждестранните легиони.

– Бряг наблизо! Дръж надясно! – извърна се капитан Яни към кърмата.

„Надежда“ се сепна и описа широк полукръг.

„Колко ли да дам на Богдана? – питаше се капитан Яни. – Другари сме, би трябвало поравно да делим. Но все пак гемията е моя, а и за стоката аз намерих пари. Да му дам една трета... Е, пък нека се разсърди! И той питаше ли ме дали не се разсърдих там в Месемврия? Весело му е на него, с чужди годеници се занимава, по улиците след момичетата шеги пуска. А аз – аз...“

Тогава стана нещо страшно.

„Надежда“ се вдигаше с една водна планина. Отляво, на няколко метра само от нея, се появи черна маса. Вълнорезът на някакъв голям кораб разцепи завесата на сивата нощ. В следния миг „Надежда“ се сниши. Корабът се издигна високо над нея, носът му се изправи до левия борд.

Капитан Яни искаше да извика. За миг ужасът заседна в отвореното му гърло. Но когато скочи, страшен рев се разля над морето:

– Ляво... на... борд...! Стоооой!...

„Надежда“ беше съвсем ниско. Бугшпритът на кораба се чернееше вече над нея. Носът му я блъсна в левия борд.

Богдан легна върху руля. Беше късно. Гемията се залюля тежко от удара. Извъртя се и се килна надясно. Богдан се задържа. До него изпращяха ребрата и старите дъски. Водата нахлу в хамбара. Когато новата вълна повдигна бавно и тежко пробитата гемия, чуждият бугшприт се залости в мачтата, тя рухна към носа и повлече платното. Рейката описа висока дъга и се килна във водата.

Непознатият кораб се люшна и извъртя на една страна. Но горе някъде в мрака вятърът с нова сила наду платната му. Той повлече „Надежда“ и бавно я отмести от пътя си.

Когато водата нахлу към кърмата, Богдан нахлупи фуражката и скочи във водата. Морето го взе и почна бавно да го издига. Всичко стана тъй неочаквано. Той размаха ръце, заплува наоколо в смътна надежда да намери въжета на мачтата или нещо друго, за което да се залови. Но ръката му се удари в хлъзгавата стена, която шумеше край него. Тогава Богдан се извърна нагоре.

– Давим се!... Хора във водата!... Хееей!...

Морето тежко плискаше по стройния корем на кораба.

Богдан пропадна в някаква бездна. После нова вълна го пое и понесе нависоко. А когато се извърна и пое дъх, за да извика наново, от кораба бе останала само тъмна далечна сянка, зад която нощта бавно събираше завесата си.

Богдан отърси глава. Изплю солената вода и заплува. Мъртвото вълнение бе го отнесло надалеч и той напразно се опитваше да намери в тъмнината мачтата или рейката, или каква да е дъска от потъналата гемия, за да се улови.

Когато стигне до давене, моряците плуват безкрайно. Богдан знаеше, че го чака дълъг път. Отпусна се, за да не се уморява, пое въздух и почна бавно да плува. Течението го повлече. Мислите му се подредиха.

„Ами Яни? – досети се той неочаквано. – Ами Яни?...“

– Ахой! Ахой! – завика той. – Яни! Яни!...

Съвсем отблизо се обади сподавен глас:

– Насам! Насам!

Капитан Яни се бе уловил за откъртената мачта. След малко и Богдан се хвана до него. Течението ги влечеше към брега. Трябваше здраво да се държат, за да не ги откъсне от мачтата някоя вълна, и да поддържат с леко плуване правилна посока. Капитан Яни пъхтеше и шумно църкаше вода през измръзналите си устни.

– По-по-позна ли я? – сричаше той.

– Нее!

– Лазовете... Лазовете... „Илдъззз“!...

III.

Минаха два месеца оттогава. Богдан успя да постъпи на работа в петролната фабрика.

– Стамо! – чука той по масата. – Дай още едно червено.

Стамо стои. Облегнал се е на тезгяха си. Не мърда, а само гледа Богдана с едното око. Другото е свито от скука.

Богдан иска да се развика, но не може. Какво пък – натрупали се в кръчмата му, пият, разправят се и всеки се радва, когато навири глава назад и излее шишенцето в гърлото си. А като дойде ред да се плаща, сведат поглед и мънкат: „Запиши и това, пък щом получа заплатата...“. Какво ще му се сърди? За Стамо всичко е литри и цифри, наличност и борч. Какво общо има с техните радости и грижи, с разговорите и споровете им по тазгодишния риболов, новия влекач на транспортното дружество и силата

на английската флота или с имането, което водолазите се мъчели да извадят от потъналия френски параход?

– Хубаво прави, че не ти дава вече.

– Ех, Киро! Само говориш и ти!

– Срамота е да пиеш, работник си. Трябва да разбереш най-после.

– Ти пък друго не знаеш. Каквото и да заговори човек с тебе, все едно отвръщаш: работник, та работник! Теб ти е лесно. Пуснеш мотора, повлечеш мауните, облегнеш се на каютата и живот си караш. А мен не ме питаш какво ме яде. От моряк – та на фабричната преса...

– Нали ти казвах: хайде да се сменим.

– Не съм моторист, инак...

Някой блъска сърдито вратата. Капитан Яни е. Оглежда кръчмата от прага и влиза стъпка по стъпка. Той е небръснат, шапката му съвсем смачкана, панталоните повиснали.

– Добре дошъл, Яни – посреща го Богдан. – Е, намери ли нещо?

– Намерих една дъска от кърмилото.

– Това ти остана от цялата гемия! Свари ли си кафе с нея? – закача го Киро.

Наистина тая дъска, която капитан Яни намери по брега на Дяволския залив, бе единственият остатък от „Надежда“. Беше тя старо корито, кръпка до кръпка, дупка до дупка. Купи я на изплащане за нищо и никакви пари. „Защо ни е – казваше секретарят на дружеството, – защо ни е, когато някой ден сама ще вземе да потъне сред пристанището, после ще плащаме хиляди и хиляди на влекача да я изтегли на брега.“ А откакто потъна същата тая „Надежда“, Яни не се свърташе в града. През ден-два току изчезваше, скиташе чак докъм Дяволския залив оттатък Кюприя, дето течението изхвърля много нечистотии от стомаха на морето, и пак се връщаше. Надяваше се да намери поне нещичко от стоката, някое и друго сандъче с

галантерия. И едва днес се върна със съобщение за успех – че намерил едно парче дъска от славната гемия „Надежда“.

– Мачтата по-рано беше там, на пясъка; наех кола да я прибера, а течението и нея отнесло! До гуша ми е дошло морето! Кракът ми няма да стъпи вече в гемия! Видите ли ме в морето, заплюйте ме!

Омръзнало им е да го слушат. Киро пъшка, вдига ръце и вика:

– Уф, стига бе, стига бе! Стига си ни мъчил!

– А ти пък какво? И ти си ми омръзнал. Ще ви потърпя още малко и ще се махна. Оставам тук само месец-два. Не заради вас, не – а само за да си отмъстя. Пак ще си говорим! Ти ще си седиш цял живот до някой мотор и ще разправяш глупости, а капитан Яни ще дочака „Илдъз“. Ще видиш ти тогава какво ще стане!

Не е нова вече и тая история. И Богдан беше тогава на „Надежда“, и той се изкъпа през оная нощ, опра си и дрехите, и фуражката, и обущата. Но що от това? Станало – станало! Спомня си понякога, претръпва от студ и му минава. А Яни все повече украсява историята. Вече сам почна да вярва, че лазовете нарочно са налетели върху тях. Изкарва себе си по-чист и невинен от гълъб, не сбърква и сричка да отрони за скритата стока и угасения фенер.

Своето отмъщение той си представя много просто и нагледно.

Щом се яви „Илдъз“ по нашия бряг, ще я хвърли във въздуха с динамит. Като фишек ще светне и ще се разбие в дим, трески и парцали. Ако не успее да ѝ сложи динамит, поне газ ще намери. Ще я подпали, да изгори и изцвърка във водата. В краен случай ще причака капитана и ще му свети маслото. Изплъзне ли му се той, боцмана ще удуши, та на оня свят да командва гемиите на дяволите. Ще им покаже той кой е капитан Яни.

Киро пак го прекъсва.

– Яни, Яни! Говориш големи думи, а съвсем забравяш каква халосия беше твоята „Надежда“. Плъховете се страхуваха да раждат малки в нея, хората не смееха с нея писмата си да пращат! Водата сновеше насам-натам из трюма. На мачтата никой не искаше да се качи. Само чайките кацаха там, и то не за друго, а да нацъркат бели медали по гнилото платно. Какво се оплакваш и ти? И без това не беше платил нищо за нея.

– Моя беше, разбра ли! Затова беше хубава!

– Хъ, твоя! Не беше платил рупче за нея.

– А боята?

– И нея откраднa от германския параход.

– Не е твоя работа. Ти с нас, гемиджиите, не се заяждай. Гледай си там мотора и мълчи.

Богдан на свой ред започва:

– Стига бе, няма ли да млъкнеш най-сетне? Цял ден крещиш като бесен, а още не уреждаш застраховката.

– Всичко наредих.

– Ще ти платят ли?

– Ще платят я. Щом получа парите, ще купя един варел динамит. Щом свърша с „Илдъз“, ще отида в София и ще отворя рибарница.

– Добре де, добре де.

Най-после капитан Яни стихва. И той е човек, изморява се. Пият до късно. На него кръчмарят Стамо дава всичко. Тия дни той ще получи премия от застрахователното дружество. Ще има пари и за борчове, и за пиянство, и за рибарница в София ще му останат. После мълчаливо се разделят. Яни тръгва към старата гара. Киро си отива към казармите, а Богдан поема дългия път към новата махала.

IV.

Фабриката на Standard Oil Company of New York, накратко SOCONY, лежи на юг от града, между езерото и морето, на пясъчната низина край пътя за Созопол. Няма много такива фабрики в черноморския край, пък и в цялата страна са малко.

Оградена е цялата фабрика с висока стена, около която ден и нощ сноват пазачите. Иззад зида се надига сградата. От един човешки бой нагоре няма стени, всичко е от стъкло в железни рамки. Най-отпред е машинната зала. Тежки електромотори въртят трансмисионните колела на десетки машини. Пред една преса един подава четвъртит цинков лист и в миг машината го свива и наръбва. Поема го друг, неговата машина сгъва цинковия лист на две. Оттатък от двата листа се сглобяват стените на газената тенекия, после един ѝ поставя капаците. В дъното на залата са наредени запойвачите. Избърсват ръбовете, с едно само движение ги намазват със солна киселина и вземат поялника. Така тече от машинната зала към кантарното помещение безкрайна върволица от празни тенекии. Там ги поемат работниците, бързо нареждат по тридесет и две тенекии на четвъртитата рамка на голямата машина. Един натиска една ръчка, тридесет и два чучура се опират в малките отвърстия, пуска с другата ръчка петрол. Стрелката почва да се мести. Когато стигне до шестстотин и четиридесет литра – нещо щраква и от чучурите не тече ни капка повече.

Отива оттук газената тенекия на ниска платформа в просторния склад. По пода безброй тенекии чакат да им се запоят малки кръгли капачета, да влязат по две в дървени сандъчета и да потеглят към товарището, да заминат по села и градове, да светят по къщи и улици.

Но за хора като Богдана нито големите стъклени стени с железните рамки, нито цистерните за петрола и контролният часовник на входната врата са новост. Виж-

дал е той със стотици такива фабрики, виждал е и къде по-големи!

Принадлежи петролната фабрика на тръста на американския петролен цар сър Джон Дависон Рокфелер.

– Виждал ли си го? – запита веднъж капитан Яни Богдана. – Знаеш ли за кого работиш?

– Рокфелера ли? – учуди се морякът. – Та аз с него лично съм разговарял. Беше в Ню Йорк. Е, разговорът ни, знаеш, не беше нищо особено – само няколко любезности. Снемаха багажите и аз долу трябваше да следя да не се изгуби нещо. Там гангстери има дори и между пристанищните носачи. А долу стои автомобилът на Рокфелер. Старата газова лампа чака някаква голяма консулка от Европа. Случи се, тъкмо пред него застанах. А той ме бутна с бастуна по гърба и ми каза: „Идиот, махни се!“. Та... знаем се.

Някой може да се усъмни в истинността на тази негова история. Но не я ли потвърждава това, че тук, в Бургас, той през декември постъпи на работа тъкмо във фабриката на същия този господин?

Има сър Джон Дависон Рокфелер осемдесет подобни, и двойно, и десеторно по-големи фабрики из целия свят. Реши ли да отвори нова фабрика, след три дни е съставена точна калкулация на пазара, на шестия ден е получена концесия, на деветия ден заминава специален параход и носи стъклата, рамките, вратите, машините, цистерните, контролните часовници, пишещите машини, вагонетките, лампите, техническия директор – всичко нагласено едно за друго. Не мине месец-два, и по шосето на оная страна минават тъмнокожи, жълти или бели жители и като бургазлиите си изкривяват врата, за да се чудят на тия пусти американци.

Оня ден си замина мистър Ален, международен инспектор на предприятията на сър Рокфелер. Стои веднъж

мистър Ален пред бившия моряк, гледа го в ръцете и казва:

– Ще си отрежеш пръстите.

– Трябва да сложат една предпазна скоба.

– Кажи да я сложат.

– Шест пъти вече казах.

Мистър Ален се обляга на машината. Богдан се усмихва и без да вдига очи от ножа на пресата, го заговаря:

– Мистър Ален, довечера ще дойдете ли пак към „Моряшка почивка“?

– Няма да дойда. Утре заминавам за Персия. Трябва да напиша докладите.

– Мистър Ален, не можете ли ме настани в някой от компанските параходи? Аз не съм фабричен работник, а съм моряк, опитен океански моряк.

Мистър Ален оглежда внимателно цигарата си.

– Аз инак не пуша – казва той. – Но тук цигарите са добри. А ми се свърши каугумата[6]. Писах вече в Ню Йорк да ми пратят прясна каугума в Техеран. Дано я заваря там.

– Само една думица да кажете на капитана, ще ме приемат на работа.

– В България ще се върна след година и половина. Ако дотогава не се настаниш сам, ще наредя нещо за теб.

И мистър Ален наистина си заминава, а Богдан остава на своята машина, без да има с кого да разменя нито една английска дума.

Петролът за фабриката иде от Америка, ламарината на газовите тенекии, дъските на сандъчетата с големия щъркел SOCONY, гвоздеите, щанците, поялниците – всичко иде от Америка. Тук само се сглобяват тенекиите, пълнят се с петрол на кантара, слагат се в сандъчетата и се изпращат. Денем и нощем. Но освен това тук се върши и една особена стопанска задача: пропъжда се румънският

[6] Каугума – дъвка. – Б. ред.

петрол от българския пазар. Защо точно трябва да се изпъди румънският петрол от българския пазар, не се знае, но това е много важен въпрос.

Макар и да е разговарял лично с Рокфелер и да е развеждал два пъти неговия инспектор мистър Ален из заведенията на пристанищния град, Богдан не върши нищо особено в целия този американски механизъм за осветляване на българските къщи и улици. За него смисълът на съществуването на тая компания се изчерпва в осемчасово седене денем или нощем за шестдесет лева надница пред една голяма желязна преса и в рязане на малки кръгли капачета със знака на петролния тръст – един висок щъркел. Сутрин, вечер или нощем – винаги според смяната. И повече нищо.

Посяга с лявата си ръка и поема от големия сандък четвъртита плочка. Тика я върху калъпчето, дръпва си пръстите, натиска с крак педала. Ножът пада отгоре, забива се в калъпчето, връща се нагоре. Богдан поема с дясната ръка изрязаното и пресовано кръгло капаче с щъркелчето и го пуска отдясно в един газен сандък. Едно сандъче прибира три хиляди капачета, той реже две сандъчета на ден – шест хиляди пъти на ден полага под кръглия нож пръстите на лявата и дясната ръка и ги отдръпва, когато кракът натисне педала. Главата губи теглото си, превръща се в балон, из който тъпо тъмнеят вперените очи. Виси главата между трансмисионните каиши и колела, те се надбягват под просторния таван, слизат към машините, катерят се по стените, треперят и тичат, свирят и плачат, а главата на Богдана живее само с една-единствена мисъл:

„Дано не си отрежа пръстите!“.

Всички негови предшественици са напускали тая фабрика преждевременно, след като са си отрязвали пръстите. Получавали са по десет хиляди лева обезщетение и са отивали да се упражняват в работа без пръсти. Парите получавали, казват, веднага след случката. Такива били

тия пусти американци – не водели като германците за подобни дреболии дълги процеси с вещи лица, не твърдели като българите, че работникът сам си е отрязал пръстите и че няма какво да търси от тях.

Когато е в дневната смяна, след работа Богдан отива към пристанището. Разтъпква се безцелно по кея. Обикаля край българските и чужди параходи, разговаря с тоя и оня, все уж за да им разкаже по нещо, а щом му заговорят, онемява и разтваря уши. Понякога, когато дойдат миноносците, дочаква да слязат момчетата и тръгва с тях. Панделките на баретите им се веят и той нарочно се навира, за да го лизнат по лицето. Яките им са сини като морето, мишците им пращят от сила. Тяхната младост се прелива в него и в такива дни той надига глава, опва гърди и отминава кръчмите.

Ламарината боде и драще ръцете. Острите краища на изрезките пробиват размекнатата от петрола кожа на обущата и разраняват краката. Всяка дръжка, дъска и тенекийка във фабриката е напоена с петрол и солна киселина. Петролът размеква и разтваря драскотините, киселината ги разяжда. Всяка резчица се превръща в гнойна раничка.

Ръцете на Богдана са подути, краката болни и той смърди като стар газеник.

„Дано не си отрежа пръстите – мисли по цели дни той. – После никога вече няма да ме приемат в параход. Никога. Никога."

V.

Както винаги, и в тоя мартенски ден Богдан се разхожда по пристанището. Няма днес български и чуждестранни параходи, няма миноносци. Пристанището е пусто и глухо. Само далече пред рибарската скеля се трупат гемии и лодки, суетят се хора.

„Гледай ти докъде стигна! – клати глава Богдан и крачи по кея. – Ако движението в тоя град е все такова, няма да се откопча скоро от него. Никога няма, никога няма.“

Край него минава едно момиче. Отбива се крачка от пътя си, поглежда бързо все още лъскавите значки на фуражката и шубката му и избързва към рибарската скеля.

„Ще пътува за Созопол – помисля си Богдан и тръгва нататък. – Виждал съм я вече някъде, но де ли?“

Момичето стои на скелята над моторницата за Созопол и чака. Богдан се изправя наблизо и също чака.

– Перикли! – казва момичето. – Ей, Перикли!

– Какво има, Марто?

– Искаш ли да занесеш нещо на мама? Ето, тези пари – и тя му подава няколко тежки монети. – Дай ѝ ги, Перикли. Кажи ѝ, че са от мен. Аз съм добре. Работя във фабриката. А тя с парите да си купи едни обуща.

– Ще ѝ кажа, Марто.

– Кажи ѝ още, ако дойде писмо за мен, да ми го препрати по теб, Перикли. Така ѝ кажи: писмо до Марта ако дойде, да те намери на пристанището и да го даде лично на теб, за да ми го донесеш.

– Ще ѝ заръчам всичко.

Перикли пуска мотора. Богдан отвързва въжето и го хвърля на кърмата. Витлото разпенява водата. Моторницата отминава към фара. Марта стои и гледа след нея, а Богдан я пита:

– Пари ли прати на майка си?

– Какво искаш от мен? – отвръща Марта.

– Нищо не искам. Спрях се и аз да погледам как заминава моторницата. Ти пък защо се сърдиш?

– Не се сърдя. Но не трябва да се задяваш с хората.

– Аз съм те виждал вече някъде, не помня само къде.

– Как ще помниш, когато беше съвсем пиян!

И ей тъй, съвсем просто, защото нямаха никого и бяха сами в мартенската привечер, те продължиха пътя си заедно и вървяха дълго време мълчаливи. Бяха стигнали на края на вълнолома, под големия фар. Далече на хоризонта се тъмнееше дим от параход.

– Минава отвъд Созопол – казва Марта.

– Отива към Средиземно море – казва Богдан.

Марта мисли, че и Средиземно море, и всички морета в света не са по-хубави от тяхната къщица в Созопол. Богдан хапе устни и ругае в себе си американците, които никога не услужват с нищо.

По-късно, когато стигнаха до първите пресечни улички на града, Марта спря.

– Ще си ходя оттук.

– Ела утре пак на пристанището.

– Ще дойда. Ще донеса и едно писмо. Щом знаеш чужди езици, ще ми го прочетеш.

– Откъде е това писмо?

– От Братислава е. А знаеш ли какво – ти недей се напива така.

– Ти ела утре, пък другото лесно – отвръща Богдан и завива към кръчмата „Моряшка почивка“.

На следния ден натиска педала и вижда как изрязаното капаче с щъркела пада в сандъчето. Отдавна поставиха предпазна скоба пред ножа. Няма вече опасност да изгуби пръстите си. Работата му е по-спокойна. Ненужно е да бъде винаги нащрек. Но затова пък машината му стана монотонна и омразна. Отнеха му и това последно право – да си отреже пръстите. Какво всъщност му остана?

Целия ден му е скучно и кисело. Машината някак не върви. Ножът ту изтрака надолу, ту се прибере нагоре – еднообразно и равномерно. Ако Рокфелер разбираше от работата си, отдавна би наредил да го уволнят оттук и да го заменят с автоматическа подавачка. Тя би му вършила същата работа. А и той щеше да се огледа за нещо друго.

Само по-скоро да стане четири часът!

Бавно, сиво отминава работният ден. Най-после звънецът пуска дневната смяна. Богдан тежко въздиша и отстъпва мястото си на гърчето от вечерната. Отива при шкафчето си. Мие се.

Но щом закача старото палто и навлича моряшката блуза и шубката, той се съживява. Лицето му светва. Изведнъж се досеща, че има среща на рибарската скеля, и бърза нататък.

Там, пред рибното тържище, капитан Яни разказва на няколко рибари историята на своята гемия.

– Едва не ме повлече със себе си, ви казвам. Е, не беше кой знае каква. Но бях си я понаправил, канех се и дъските ѝ да сменя. Та – като видях, че потъва, заплаках. Заплаках бе, нà – аз, дето сълза не знам какво е. Ако искате вярвайте! От мъка заплаках, че лазовете хич и носа си не показаха, да видят, че хора се давят. А и фенер нямаха, пък нашия не видели – слепи да останат!

– Ама вие имахте ли фенер?

– Абе как да нямахме фенер – на мачтата си беше и гореше. Нов-новеничък. Купих го от руснаците на Ропотамо. От едната страна червен, от другата – зелен. Точно по правилника.

– Виж ти, виж ти! Пусти лазове...

– Нарочно го направиха. Знам аз, знам... Но ще дойде и техният ред. Нека се мерне тъдява „Илдъз“, пак ще си приказваме.

Капитан Яни замлъква. Вади от шапката си смачкана цигара и я запалва.

– Какво стана със застраховката? – намесва се Богдан. – Ако не си плюеш на петите и не потичаш из канцеларииите, няма нищо да получиш.

– Застраховката ли? Нарежда се работата. Чакат ревизор от София. Щом дойде, щял да ни разпита и да ми

наброи паричките. Ей я „Милкана“ пристига. Хайде вървете в тържището, иде риба.

Когато остават сами, Яни зашепва на Богдана:

– И ти какъв си! Пред хора не трябва да питаш за застраховката. Ще рече някой да иде до дружеството – ето ти после беля! Чуе ли един кръчмар, всички ще научат. Да знаеш ти какво стана днес! Разбойници! Само да вземат, а за даване и да чуят не щат. „Ти – казват – сам си виновен, щом си пътувал без сигнални фенери.“ Викнах им: „С фенер бяхме“. А от даляните при полицейското следствие казали, че цяла нощ били навън и никаква светлина не видели, само далечни викове дочули. Отвръщам им: „Не е ваша работа как сме пътували, парите си искам“. Пък после току се яви един големец с някакви папки и тефтери. Рови се, рови и измисли: „Какви пари искаш, ти не си платил нито встъпителна вноска, нито годишна премия – какво искаш от нас?“. Викам им: „Абе хора, ами това, че в кафенето попълних един лист с въпроси и отдолу подписа си сложих, това какво е, а? С агента ръка о ръка ударихме и аз платих цяла черпня в кръчмата. Та това ако не е застраховка, тогава няма честни хора на света!“. „Това – казват – е вятър работа. Нито е застраховка, нито оня е агент. Цялата работа някой ти е наредил, за да платиш черпнята.“ Това е. Търся сега оня агент да му избия зъбите. Знаеш го и ти, по-рано държеше бръснарница, напоследък нещо и нея затвори. Хем черпих, хем нищо не наредил. Та... тук застраховка – там застраховка, нà ти сега застраховка! Ще взема наганта, ще ида в дружеството, че като ги почна – до един!

Яни захвърля угарката. Очите му са пълни със злоба.

– Ами ти какво се хилиш? И ти, и Киро все много знаете. Оня опява, ти пък се надсмиваш. Уж сме стари другари! Една топла дума не намирате да ми кажете. Един истински съвет не ми дадохте – дали да ида в София и да открия рибарница, или какво да правя. Как никой не се

излъга да каже, че ще му е мъчно без мен, пък макар и да лъже. Така е. Почакай малко. Ще се разправя с „Илдъз“, ще я хвърля във въздуха, във всеки двор да падне по една дъска, целият град по едно кафе да си свари с нея. Тогава ще видя дали пак ще се хилиш! Хайде, да вървим…

– Имам си работа тук.

– Работа ли имаш? Каква е тая работа?

– Чакам някого.

Капитан Яни свива око. Мърда устните си, хапе ги и издава някакъв гърлест звук.

– Слушай, да не е…? – шепне той.

– Бъди спокоен. Едно момиче от Созопол е, ти не го познаваш.

Капитан Яни се усмирява. Става малък, добър. Улавя другаря си за лакътя и се оглежда:

– Момиче ли? Довиждане, Богдане. Все пак ти си човек. Все пак.

И отминава със ситни крачки към града, сломен и приведен от жал по своята потопена гемия, а може би и по нещо друго, по-голямо и по-човешко.

Богдан и Марта пак отиват към вълнолома. Днес морето е съвсем светло и пролетно. Едва се полюлява край зелените каменни блокове, облизва ги и отминава – толкова мирно и тихо, като че и не знае какво са северни бури.

– Искам да ти кажа нещо – заглежда Марта Богдана право в лицето. – Научих се, че снощи си пил. Разказа ми една другарка. Ти не я познаваш, а тя живее срещу моряшката кръчма. Видяла те снощи. Теб те знаят всички. „Оня, французина – ми каза тя, – снощи пак пиеше с капитан Яни, а мотористът на транспортното дружество също седеше с тях. От тримата само мотористът не е пропаднал човек.“ Така ми каза. Не е хубаво да пиеш толкова – виж сам какво приказват за теб.

Богдан се разсмива.

– Марто, Марто! Че кой моряк не пие на брега?

– Ти вече не си моряк – говори му другарски момичето. – Ти си работник във фабрика и не трябва да пиеш. Знаеш ли, най-добре е да не казваш вече, че си моряк.

– Марто, Марто... От вчера само се знаем, а ти вече... Ех, да можех само да се махна оттук!

Наоколо е топло и приветливо. За първи път тая година може да се седи по камъните на вълнолома. И те сядат един до друг.

– Аз не познавам моряци. Целия си живот съм била при рибарите. И те плуват, но плуват наблизо. Имат си и къщи, и жени, и деца. И татко беше рибар. Бяхме заможни, той имаше шест аламана, на единия чифт беше сам той капитан. Учех тогава в прогимназията, бях в трети клас, а той искаше после да ме прати тук, във Френския колеж, да науча език. Много, много ме обичаше. А от морето като тебе не се отделяше, и от морето умря. Върна се мокър, цяла нощ ги валял дъжд и ги плискала водата. Разболя се и после го погребахме... Вашият живот какъв е, не знам, но много ме е страх от морето.

– Нашият живот ли? Ами – плуваме.

– Че какво хубаво има в плуването, това не мога да разбера.

– Ами – нà... Навик е. И рибата на сухо не стои. Та... какво да ти кажа...

– Рибите се раждат във водата, а хората си се раждат вкъщи, при майките си.

– Ами и аз само дето не съм се родил във водата! Заминах оттук с една египетска гемия. Миех дъски, шиех платна, товарех, разтоварях. После постъпих в един параход, сетне в друг. Ту оставах без работа, ту наново се настанявах. А годините минаваха и аз така станах моряк. Накрая постъпих в един френски параход, „Алсина“ се казваше. Бях палубен моряк. Четири години прекарах там. Обичахме се помежду си. Лани, като навърших тридесет

години, боцманът събра от всички по някой франк и ми купиха тая шубка. Французите не празнуват имени дни, а само рождени. А после същият боцман ме уволни. Направих една услуга, а ме уволниха. Пък сега никъде няма работа. Затова се върнах тук. Та, щом се случи...

– Няма да се случи, Богдане. Всичко си е писано от Бога. Нищо не се случва от само себе си.

– Случва се, случва се. Ще се настаня пак и ще кажа сбогом на фабриката. Казваш, нищо не се случва. Слушала ли си някой път за парахода „Мосулман"? Разбира се, ти не знаеш дори, че е имало такъв параход. А той преди три години се продаде на търг. Купиха го за дърва. А историята му...

– Как за дърва?

– Ами така, да го нацепят и да го изгорят за печките. Продадоха го в едно малко австралийско пристанище. Случих се и аз там. Отидохме да гледаме, бяхме целият екипаж. Вече не се четеше името му дори. И разказаха историята на тоя параход. Имаше там един стар моряк, съвсем стар и сакат. Той я разказваше. Параходът плувал през Тихия океан, закъдето се случило да има товар. Преди двадесет години пътувал веднъж от малкия остров Кермадек до Раротонга. Все там около Австралия. Пътят бил само триста-четиристотин мили. Лек път, хубаво море. Командвал капитан Холмквист. Че като ги подхваща една буря, три нощи ги блъска насам и нататък, а рано сутринта какво да видят – на половин миля пред тях кораловият риф. Всички знаят, че са загубени. Блъснали се право в рифа. Отворила се лявата страна на парахода. А вятърът ги грабнал, хвърлил ги назад и после пак към рифа... „Загубени сме всички! – казва капитанът. – Да се спасява кой как може!" И всички скочили в спасителните лодки, и от всички един-единствен моряк се спасил, Марто. И не само себе си спасил, а и параходния дневник. Прибран е дневникът в един музей в Америка, в Бостън. И всичко е в него

записано до минутата на сблъскването. И тогава знаеш ли какво станало с парахода?

– Боже...

– Гледай сега. Всички в Раротонга го смятали за потънал. А след няколко дни, една сутрин, океанът съвсем тих, от пристанището виждат да пристига един параход. Едва-едва се движи, леко, право, а от комина му никакъв дим. Награбили бинокли, натрупала се тълпа. Гледат – параход. Дават сигнали със знамена – не им отвръща никой. И виждат тогава, че е той, холандският параход „Мосулман“.

– Но нали потънал?

– Не потънал. Хората искали да се спасят и се издавили, а параходът не потънал. Иде все успоредно с брега, право към пристанището, към кея, дето винаги спирал. А като стигнал само на петдесет метра от кея – изведнъж спрял. Скачат в лодките, катерят се в парахода. На борда никой. Претърсват парахода – никой. Целият параход празен, без жива душа в него. Кърмилото му строшено от бурята, един метър над водата бордът отворен от удара в рифа. Триста мили изминал така, Марто.

– Боже, боже...

– Тогава холандците почват следствие. Разбираш, искат да узнаят няма ли нещо нечисто в тая история. Нищо! Без хора, без кърмило, с две тежки повреди пристигнал „Мосулман“ право на мястото си на кея. И почнали тогава умуванията. Един американски адмирал разкрил истината, цяла книга написал. Той казал, че параходът попаднал в морско течение, което го докарало в Раротонга. Но, казал той, такова нещо може да се случи в един милион пъти само веднъж. Това е.

– После?

– Ами... Откарали парахода в Австралия. Там стоял седемнадесет години, а по-лани го продадоха за дърва. Това е. Та искам да ти кажа, случва се, Марто, всичко се

случва. Затова ние, моряците, вярваме и в светиите, и в магиите. В моряшкото помещение ще намериш и иконка на Дева Мария, и талисманче от някой индийски факир. Това е. И щом стане нещо, на Дева Мария се молим: „Помогни ни, Света Богородице, избави ни“. А в същото време някой вземе талисманчето и го окачи на носа, на вълнореза. И виждаш – жив съм, а и „Алсина“ си е жива. Има кой да се грижи за нашата съдба, Марто. И да помниш: или Света Богородица, или някоя магия ще ми помогне да изляза от фабриката и да постъпя в параход, пък все едно какъв. Нà, вече и наши параходи си имаме, цяла Европа обикалят. Оттук като тръгнат, че в Цариград, оттам в Пирея и в Генуа, и в Марсилия. После пък отвъд – отбият се в Лисабон, постоят в Бордо и все нагоре, към Хамбург, към Осло. Същински параходи, Марто – големи, чисти, бързи. А екипажите все от млади момчета. Огън, огън, ти казвам!... Може да ми се случи в някой от тях да постъпя, във „Фердинанд“ или „Варна“, в „Балкан“ или „Бургас“. Запознах се с градоначалника и той обеща да ми потърси едно място.

Над вълнолома и морето, над пристанището и целия град се е захлупила пролетната вечер. Те стават и тръгват един до друг. Някъде насред пътя Марта спира.

– Аз пък вярвам в едно – казва тя. – Щастието на човека е в къщата, дето е отрасъл. Моето е при майка ми в Созопол. Ти пък трябва да си останеш във фабриката. Ако искаш да сме приятели – обещай ми, Богдане.

Какъв твърд и спокоен глас. Богдан вдига рамене и мърмори:

– Остави сега. То не е човешка работа. Всеки знае себе си, Марто!

– Богдане – шепне Марта. – Богдане...

Той пристъпва към нея, но Марта бавно го отблъсква и тръгва напред.

– Марта, чакай. Ти... искаше да ми покажеш едно писмо, нали днес щеше да го донесеш?

– Донесох го.

– Дай да го видя.

– Ето го.

Богдан дълго върти в пръстите си дебелата хартия. Срича. Накрай казва:

– Не е нито на френски, нито на английски.

– На чешки трябва да е.

– Вече е тъмно.

– Не го ли разбираш?

– Секретарят на транспортното знае чешки. Той ще го прочете.

И те забързват един до друг към града.

Писмото от чехчето в далечния град Братислава, което Марта толкова месеци бе крила, без да го прочете, беше:

„Скъпа Марто. Изпращам ти снимките от Созопол. Спомняш ли си още за мен? Твой Светослав".

Когато тя се отдели и тръгна по своята улица, Богдан дълго гледа след нея. Сам не знаеше защо беше и разтревожен, и ядосан.

VI.

Странни промени стават понякога с хората. Допреди два месеца Богдан живееше само с желание да замине из морето с кой да е параход, а днес отива на работа във фабриката и му е леко, леко. Спира се за малко накрай града, оглежда далечното светло море и си казва, че е скъсал с него. Съзнава вече, че бъдещето му е на сушата, в петролната фабрика. Разбира, че в тия тежки години няма да може да постъпи в параход, че трябва да се грижи да устрои живота си при тукашните условия, сред местните хора. Затова му е леко. Затова е накривил фуражката, мах-

нал е лъскавите знаци на френската търговска флота и в очите му святка нова радост.

Всичко, всичко е самоизмама! Когато дадеш обещание на близък свой човек и решиш да направиш жертва за него, почваш да мислиш и да вярваш, че е по-добре да останеш на работа във фабриката, да си създадеш тук дом, семейство. Мине не мине седмица, и човек се закоренява, сраства се и обиква всичко, което преди е мразил.

Но днес голямата входна врата на фабриката е затворена, пред нея са се струпали работници.

– Какво е? – пита Богдан. – Празник ли има? Ток ли няма? Машините ли са повредени? Петролът ли е свършен?

– Затварят фабриката. Работа няма!

Румънският петрол, значи, спечелил сражението и личният приятел на Богдана сър Джон Дависон Рокфелер решил да спре за няколко месеца работата в бургаската фабрика, за да изпразни цистерните, да пласира пълните складове и да преустрои целия български пазар. Това е. Всичко е ясно като на длан и работниците са свободни да си отидат и да правят каквото си щат.

– Но може ли такова нещо! – сърди се Богдан. – Та ние не сме ли хора? Тъкмо свикнахме с фабриката, и без никакво предупреждение я затварят!

– Не може така!

– Ние сме хора!

– Разбира се, че не може. Ще търсим правата си.

От дума на дума хората пред желязната врата с контролния часовник зашумяват и накрай избират Богдана и още двамина, които да се явят пред директора и да му връчат писмено исканията на работниците.

... Има нещо прекрасно, нещо човешко в това да си свободен в работен ден, да си починал, трезвен. Да тикнеш ръце в джобовете и да се разхождаш из пристанището, отдето преди години си тръгнал по море, дето преди осем

месеца си се върнал от море, дето си носил чували, разтоварял си чакъл и въглища и с тъпа омраза към целия си живот си се вглеждал дълго през безработни дни в мътилката на пристанищната вода.

Вървиш сега чист и спретнат, оглеждаш се, преструваш се на чиновник от някоя кантора, опваш ръце зад кръста, надигаш се. И чудно: митничарите и полицаите не те изглеждат изпод око, никой не ти кима заканително, задето пречиш на носачите да работят, никой за нищо не те закача.

От какво ли се породиха днес такива мисли у Богдана? Дали е от това, че одеве тъй достойно се държа пред мистър Джеймс, директора на фабриката, или защото не седи пред своята преса? Или пък е от това, че снощи тържествено обеща да остане завинаги верен и да скъса с миналото?

Колко малко воля се иска, за да се изправи един мъж на краката си. Как можеше досега да не види, че и извън морето има живот.

Извън морето...

Богдан се оглежда. Наоколо няма никого. Предпазливо, като че отива да краде, той усилва крачките си и бърза към кея. Ето го там, в завоя на пристанището, токущо дошъл от далечен път български параход. Моряци тичат по борда, по въжените стълби на мачтите, оправят такелажа, връзват стрелите, нареждат. Всяко въженце трябва да е точно на мястото си, всяка бурмичка трябва да е завинтена тъй, че резката ѝ да бъде успоредна с резките на другите бурмички. Долу в машинното отделение разгърдени работници чистят и мажат машините, чукат с чукчета по турбините и лагерите, пилят. Потта има вкус на морска вода. Движенията са отмерени и точни. Никой в парахода не пие, никой не буйства. Те са моряци на борд...

Няма по-спретнат, по-жизнерадостен и ловък работник от моряка на борд, моряка с памучната фланелка, с

обрулените от соления вятър гърди и рамене. На него завиждат децата. С него са готови да си сменят службата градските чиновници. След него поглеждат с премрежени очи и момичетата, и вдовиците, и градските съпруги.

А остане тоя моряк на брега.

Не мине месец, и всички почнат да го гледат накриво. Децата го заобикалят от страх да не ги бие. Търговците не откъсват очи от ръцете му – да не им задигне нещо. Момичетата, вдовиците и съпругите отвръщат на случайния му поглед със сърдити гримаси. Той се движи като неканен гост по плочниците на пристанищния град. И става свит, наплашен и злобен.

Случи се, че пак го приемат в някой параход. Стъпи той на чистите дъски на борда – и в очите му изведнъж наново се разлее синевината на морето, в мишците му пак се събуди силата, главата му се надига, погледът му се плъзва по белите зайци на вълните. И всички пак му завиждат и търсят случай да се отъркат уж случайно о него.

... А ето го и Киро на гемиджийската скеля. Тъкмо навреме го налучка. Ще си поговорят за туй-онуй. Ще му докаже Богдан, че и той не е от най-простите.

– Добре съм – отвръща Киро на поздрава му. – Какъв вятър те вее насам?

– Затвориха фабриката.

– А какво търсиш тук?

– Поговорих си по английски с мистър Джеймс и дойдох да се разходя.

– Поискахте ли обезщетение?

– Какво обезщетение?

– Нà, видиш ли! Закона не познаваш, а с директора се разправяш. Трябваше да повикаш инспектора, заедно с него да идете.

– Инспектора?... Върви се разправяй ти!

Киро го гледа продължително, после бърше ръцете си с конците и пак го гледа.

– Звяр, пак си пиян!

– Хайде, хайде! Дойдох да си поговоря с теб, а ти бързаш да се караш.

И Киро има недостатъци, но е добър момък. Най-доброто е, че умът му е винаги ясен. Работи в морето, но не се счита за моряк. Ръцете му са оплескани с масло, кожената му шубка мирише на нафта, лицето му е опушено от поялната лампа. Но моторницата му е гордост на пристанището, всички призове от надбягванията на Никулден все тя печели, макар че Киро не е моряк, а е работник и му е все едно дали плува, или пътува с камион, или работи в някоя фабрика.

– Къде тръгна? Стой де!

– Какво ще правя тук?

– Ти пък се разсърди! Нà, гледай сега и моя кърмчия. И той е един: моряк, та моряк. Заплеснал се е някъде, вече два часа го чакам, а още не идва. Такива сте вие, моряците!

– Вие моряците – ние моряците! Пък аз работя във фабрика, а ти си цял ден в морето!

– Случило се е тъй, че ти си там, дето не искаш, аз също. Ех, да можех... А тоя Асен още го няма!

– Може пък да му се е случило нещо.

– Случило нещо! Нищо не му се е случило. Слушай бе, ти нали си кърмчия?

– Колкото кърмила съм въртял с тия ръце, ти толкова вестници не си чел в живота си!

– Че ела да возим тухли.

– Обещах да не влизам в морето.

– Е, и ти!

Морето е спокойно и светло. Пролетният ден разстила над него тънка слънчева мъгла. Вятърът едва ближе водата, брега и хората по него, оглежда се и бърза от юг на север, да занесе и там повече пролет.

– Хайде, качвай се! – убеждава го Киро. – После ще те почерпя.

– Вече не пия.

– Е, и ти!

Тогава Богдан си помисля, че няма нищо престъпно в това да се разходи с бързата моторница. Гражданин е най-сетне на приморски град, може да си разреши това развлечение. Ще постои малко на кърмата до желязната ръчка на кърмилото. Пък тъкмо сега, когато е останал без работа, няколко припечелени лева ще му дойдат чудесно.

Те пускат мотора, извиват се в разпенена дъга между гемиите и рибарските лодки, после моторницата вдига носа си. Богдан разтваря платното и кливера, моторницата улавя вятъра, ляга наляво, а водата съска под витлото и зад кърмата се надигат две къдрави бразди.

На утрото пътуват с празни мауни нататък. В дружеството го знаят като отличен моряк, той познава на пръсти кърмчийското дело и платната, и такелажа, и товаренето на мауните, и морето. Работническата му книжка се прехвърля от канцеларията на петролната фабрика в касетката на секретаря на дружеството, който му определя добра заплата.

– Киро...

– А?

– Ти все ругаеш моряците. А чувал ли си нещо за английския моряк Теди Вилямс? Не си, ти изобщо нищо не знаеш за нашия живот. Беше и Теди Вилямс прост палубен моряк, а после стана собственик на цял параход.

– Пак си измислил някоя опашата история.

– Недей де, недей де! Историята е тъй проста. С Теди служехме заедно в английския параход „Каролина“, петнадесет хиляди тончета. И Теди го купи цял-целеничък.

– Фю-фюю!

– Фю-фюю я! Пътувахме за нос Добра надежда и през нощта трябваше да влезем в Порт Елизабет. Там пък

нещо се случило, та за час-два угаснало електричеството. Бе тъмнее се отсреща брегът, а от пристанището нищо не виждаш. Казваме ние на боцмана: „Добре е да се закотвим, докато светнат фаровете пред пристанището“, а той отвръща, че капитанът си знаел работата, нямало какво ние съвети да даваме. Намалихме ход и продължихме внимателно пътя си, толкова внимателно, че като нищо заседнахме в един пясъчен насип досам входа на пристанището. А морето съвсем тихо. Дочакахме да дойде лотзето от брега, ход назад, дясно на борд, ляво на борд – заседнахме съвсем. На утрото дойдоха и местни влекачи, и някакви параходи се опитваха да ни изтеглят, и в края на краищата се разбра, че сме заседнали съвсем наздраво, и повече нищо. Телеграфират на компанията в Ливърпул. Отговарят. Пак телеграфират. Пак отговарят. Пристигат от Капщат със самолет агентът на компанията и представител на застрахователното. Тоя казва: „Вземете истински влекачи и извлечете парахода си; той няма никаква повреда, застраховка не плащаме“. Агентът казва: „Чакай да видим какво ще ни струва това“. Сяда на масата и прави сметки: влекачи три, толкова път от Ливърпул до тук, толкова и толкова екипаж, толкова и толкова въглища – да се извлече параходът, ще струва два пъти повече от самия него! Сега пък идат пристанищните власти от Порт Елизабет, вземат пристанищно право и казват: „Махнете оттук парахода, защото от утре ще плащате и глоба“. Запече се работата. Накрай капитанът се разсърди, стовари всичко на брега, покри го с платнища, изплати заплатите, остави ни да пазим стоките и инвентара докогато си искаме и замина. Остана при нас само агентът на компанията. Хитрец, досети се най-накрая. Телеграфира още пет-шест пъти до Ливърпул, ухили се до уши и ни заповяда да свличаме на брега всичко ценно. Сновахме три дни с моторниците и „Каролина“ остана гола като негърка. На другата сутрин прати да бият барабана в целия Порт Елизабет: продава се пара-

ходът „Каролина“. Купувачи, естествено, на голия параход не се явиха. Агентът се повъртя насам-нататък и отседна при нас в кръчмата.

„Теди Вилямс! – удари той по рамото моя приятел. – Искаш ли да имаш параход?“

А Теди Вилямс му отговаря:

„Искам, но да не е „Каролина“.

„Теди Вилямс, тъкмо за нея е думата. Искаш ли я?“

„Искам я, ама ако ми платиш ти двадесет фунта.“

„Теди Вилямс, ето ти тук двадесет и пет фунта назаем. Няма защо някога да ми ги връщаш. А от тях ти сега ще ми платиш пет фунта за парахода „Каролина“ и ще подпишеш този договор. Защото, Теди Вилямс, тук всеки договор е валиден само ако се е платила цена в брой.“

Така моят приятел Теди Вилямс стана собственик на океанския параход. Преселихме се там и заживяхме царски. Домъкнаха се и негри, и негърки, и какви ли не още същества от двата пола, цяла република, ти казвам! И всеки ден се намираше по нещо за продаване: дъски на кубик, желязо на тон, въжета на метър, столове, маси на парче. Когато след две седмици агентът заминаваше с друг параход от нашата компания и отнасяше стоките и инвентара на „Каролина“, ние извадихме десетина червени кърпи и дълго махахме с тях след нашите другари. О, какви дни бяха тогава!

Та, знаеш, иде веднъж управителят на Порт Елизабет със съдебния пристав и полицейския началник и ни носи една сметка за нещо пет-шест хиляди фунта за пристанищно право и глоби. „Кой е собственикът, молим?“ – „Аз, Теди Вилямс, съм собственикът.“ – „Платете тези сметки, молим.“ – „Не мога да ги платя, в момента съм затруднен парично.“ – „Добре – казват, – щом е така, ще опишем парахода „Каролина“ и ще го продадем на търг.“ – „Продайте го, моля, но запазете всички законни срокове.“

След четиридесет дни го купи един местен богаташ негър за цели седем фунта. Взе каквото можа да отнесе, а по-късно някой ни съобщи, че „Каролина“ потънала при първото лошо време. Ние вече бяхме заминали. Та, Киро, и на теб някога през живота ти ще се случи такова щастие. Отде да знаеш, в тоя свят всичко е възможно – може и ти да станеш фабрикант. Е-хе...

– Стига бе! Ами – какво мислех да те запитам? Ах, да! Къде се губи Яни? Никакъв вече не се вестява насам.

– Отиде някъде към въглищарските скели. И аз не съм го виждал отдавна.

VII.

Три седмици вече работи Богдан в моторницата. Късна пролет е, брегът се заля в зеленина и всичко кипна в новия живот.

Киро се е навел веднъж и оправя нещо на мотора, Богдан е клекнал на кърмата зад моторната каюта и е тикнал ръчката на кърмилото под мишницата си.

– Ниско е вътре, заболя ме кръстът! – мърмори Киро и излиза навън. – Напоследък морето е добро. Толкова време пътувам, а все не мога да го обикна, щом се разклати.

– Навик е.

Киро се изправя, обтяга кръста си и се оглежда.

– Я, гледай бе! Гледай бе!

– Какво има? – става Богдан.

– Петролният танк иде, ей го е!

Петролните танкове на SOCONY са сиви, широки презокеански моторни параходи със съвсем ниски комини. Те нямат имена, а само цифри. Този, който сега минава край тях, е старият познайник на Бургас „17“. Двамата се изправят, гледат го, насочват моторницата към него.

Най-после фабриката ще повика работниците и всичко ще тръгне по стария път.

– Щом се върнем, тичай, да не седне друг на твоята преса.

Не му се иска на Богдана нито да чака пред вратата на фабриката, нито наново да сяда на високия стол пред пресата. Най-добре му е да си остане в моторницата. Но не смее да помисли дори за оставане. Как ще погледне Марта в очите, когато тя разбере, че е предпочел кърмилото пред пресата?

Танковете не влизат в пристанището. Те се закотвят отляво пред входа, дето свършват трите тръби на фабриката. Завинтват се на тръбите. Пускат помпите. Петролът тръгва по тръбите, накацали на бели циментови блокове по вътрешния вълнолом, и се влива направо в цистерните от фабричния двор.

– Едно да ти изповядам, Киро. Радвам се, че се откъснах от тая воня, а сега...

– Че кой те пъди оттук?

– Не, не, по никакъв начин не ще остана!

Киро бута с крак педала и дава повече газ. Моторницата поема силно напред. Две чайки пред тях се подплашват и литват. Богдан се заглежда по тях. Те избягват на няколкостотин метра и бавно се спускат върху водата.

Чуден човек е и Киро.

Не пие, а обича да седи в кръчмата и остава с другите докрай. Ожени се преди две години. Не беше малка история и неговата женитба. Жена му тогава току-що бе свършила гимназията, майка ѝ искаше да я праща да учи в София за лекарка, а те избягаха нощем с моторницата. Търсиха ги по цялото крайбрежие и решиха, че са отишли в Турция или Румъния. Роднините на момичето се вбесиха. А Киро и жена му се върнаха след три дни от Варна венчани, наеха си квартира и тръгнаха по главната улица под ръка. Целият град заговори за тая сватба. Младежта се възхищаваше, старите клатеха глави и бърбореха какво ли не. А Киро и младата му съпруга всяка вечер се разхождаха

по булеварда и седяха до късно с приятели из кръчмите, но не за вино, а за вечеря и разговори. Често прекарваха вечерите си заедно с Яни и други моряци. Те им разказваха за своите скитания. Младоженците разгръщаха своите бъдещи планове. А по едно време жена му роди близнаци. Киро тръгна сам, откъсна се от дома си, пренесе се в кръчмите и кафенетата и стана заядлив. Тогава се срещна и с Богдана. А жена му и сега е пак бременна и когато веднъж капитан Яни го закачи, че пак ще му роди близнаци, той кипна:

– Нека се родят, пък ще видим!

Върнаха се в града.

Богдан забърза към фабриката. Пред вратата се бяха струпали работници, но никой нищо не знаеше. И директорът, и касиерът, и писарите, и фелдшерът бяха отишли на парахода да се осведомят за разклатеното здраве на сър Джон Дависон Рокфелер и да разберат дали изобщо ще се разтоваря нов петрол за запустялата фабрика.

Привечер Богдан срещна Марта. Разказа ѝ новините от днешния ден и тя безкрайно се зарадва, че той ще се върне пак във фабриката. За първи път го улови под ръка и мина с него като същинска годеница през цялото пристанище.

– Богдане! – заговори весело тя. – Искам нещо да ти предложа. Моторницата утре ще работи ли?

– Ще отведе празни мауни на държавната кариера отвъд залива. Към десет часа ще заминем. Следобед ще се върнем. И – баста море!

– Може ли да ни заведе до Созопол, при мама? Искам да те запозная с нея. Искам да видиш нашата къща.

– Може.

Събужда се на утрото в неделя със съзнанието, че до тая нощ не е знаел какво е истински сън. Откак се помни, е спал зле, малко, неспокойно. Рядко сънят е бивал за него истинска почивка. Лягал е в мрака на някоя премрежена с

паяжина барака или в люлката си в душното моряшко помещение, склопвал е очи и е чакал да дойде сънят. А тая нощ си легна, изтегна се на гръб, почувства съвсем близко до себе си някакво тихо, младо щастие и се унесе, като че почиваше след далечен път. Събуди се рано, но не скочи уплашено като друг път, а скръсти ръце под главата и потърси деня в прозореца. Належа се до насита, после се облече и се изправи на прага. Главата му беше лека и бистра. Дворът, бухналите в южна зеленина дървета, червените стрехи на околните къщурки, та дори и локвата всред двора му се радваха. И той им се радваше, като на стари другари, които наново се срещат.

Намина към фабриката. Тя беше затворена, нямаше нищо ново. После отиде към пристанището, но Киро още не беше дошъл. Беше рано. Една моторница замина с неделни туристи към Ропотамо. В друга се накачи някакво безкрайно голямо семейство и отплува за Несебър. Денят беше чудесен. Хората бяха разгърдени. Морето беше топло и всички бързаха да надзъртат в него.

Киро закъсня.

Марта го изпревари, тя дойде много преди десет часа.

Разтревожена и бледна, тя тичешком стигна при своя приятел и му заговори:

– Днес получих писмо от Братислава. Богдане, да идем да ми го прочетат. Богдане...

Забързаха към транспортното дружество. Когато подаде писмото на секретаря, ръцете ѝ трепереха.

„Малка, скъпа Марта – пишеше чехчето. – Когато четеш това писмо, аз вече ще съм на път през Русе за Варна и оттам за Созопол. Откак реших да тръгна, се преобразих, а и господарят, при когото съм продавач, ме пусна порано от другите. Изглежда, че много, много обичам и теб, и родния ти градец. Твой Светослав“.

Така пишеше чехчето.

Секретарят ѝ подаде писмото, изгледа я и скрито смигна на своя приятел.

Марта гледаше в тавана. Кръвта бавно пръсна по лицето ѝ розови петна. Устните ѝ изтъняха и се отвориха.

– Трябва да отида до дома. Ще се върна ей сега – каза тя.

Марта замина следобед с моторницата на Перикли, който превозваше пътници. Избяга. Не се обади на Богдана. Преди много месеци тя бе тръгнала от Созопол с ужас в себе си от фабриките на Бургас. Сега тя стоеше всред препълнената с чужди хора моторница, гледаше право към родния си град и вярваше сляпо в своята съдба, в която липсваха и фабрични комини, и стоманени вретена.

Богдан бе моряк. Един маяк бе светнал в неговия път и бе наново угаснал. Колко маяци е свикнал да отминава той в живота си! Вечерта изпуши една кутия цигари. Няколко дни скита замислен по пристанището. А веднъж, като се върнаха от морето, той помоли кръчмаря Стамо за лист, плик и мастило и написа писмо за Марсилия.

По-късно той и Киро поговориха със секретаря на дружеството.

Решиха от следния понеделник да открият редовен рейс за Ропотамо, да возят туристи и летовници, влюбени двойки и самотни скитници, които все по-пъстро заливаха гарата, кея и гемиджийската скеля. След два дни във всички кръчми и кафенета повиснаха рекламки за техния рейс. Отгоре беше фотографирана моторницата с Богдан на кърмилото и Киро пред моторната каюта, отдолу разписанието и цените.

На фуражката и яката на Богдана отново светеха излъсканите французки значки.

VIII.

На шестнадесети август с един френски параход пристигна Жоржета. По пътя тя беше приготвила за своя приятел от парахода „Alsina“ една възглавничка. По нея нямаше сладкопойни птички, нямаше сърни и кученца. Левантинката не обичаше, изглежда, тия украшения. На възглавничката тя беше извезала едно цяло пристанище, с параходи и складове, с гемии и моторници, с много къщи и много палми зад тях.

И в много друго Жоржета още си беше същата. Само набито око би могло да открие около очите ѝ безброй съвсем ситни бръчки. Само който я познава отпреди, би могъл да забележи, че тя сега беше по-бледна и позагрижена.

– Жоржета – заговори Богдан по пътя към митницата. – Как си? Как прекара в Марсилия?

– О! – вдигна рамене левантинката. – Това съвсем не е важно. Марсилия е все пак един хубав град. Но сега съм тук и всичко ще тръгне на добре.

На единадесети септември Жоржета получи първото си писмо. Канеха я да се яви в паспортната служба. Там ѝ съобщиха, че визата ѝ вече е изтекла и че не могат да ѝ разрешат да остане повече нито в града, нито в страната. Богдан преговаря дълго. Той дори се сприятели с чиновника, който се разправяше с Жоржета на френски. Но без никаква полза.

– Работата е в това – обясни младият полицай, – че Сирия не позволява на българите да остават там, освен ако имат занаят, за който там си нямат достатъчно хора. Разбираш, нали? А в паспорта на госпожицата пише, че е без занятие. Ние тук имаме толкова момичета без занятие!... Тя трябва да си замине. За съжаление другояче не може.

Богдан я отведе право при един адвокат. Разправя се с него надълго и нашироко. Адвокатът вика по телефона чак в София. И пак доникъде не стигнаха.

– Жоржета, работата е лоша. Адвокатът казва едно: можеш да останеш в България само ако се омъжиш за някой българин. Паспортът ти им боде очите. Така че... или да се омъжиш за българин, или да си заминеш оттук.

И тримата клюмнаха глави.

– Добре, ще си замина – каза Жоржета и стана.

Те вървяха по улиците, излязоха на булеварда, загубиха се из лятната навалица. Не виждаха себе си, не виждаха другите. Богдан пресмяташе за десети път как и къде би отишла тя. А Жоржета отново се сви в своите грижи, около очите ѝ по-ясно отпреди се простря паяжина от бръчки.

– Добре, ти ще заминеш. Все ще наредим някак! Но къде, къде ще отидеш?

Тя го погледна.

– Веднъж да вляза в някой параход, другото е лесно. По света има толкова пристанища.

– Но в Марсилия е зле. В Барцелона...

– Богдане – прошепна му тя. – Моля те, не ме измъчвай. Аз знам къде да отида.

Те се влачеха до късно по брега, после отседнаха в „Моряшка почивка“. Там ги намери Киро. Трябваше да правят нощен излет с курортисти до Света Анастасия. Богдан с Жоржета и през целия път едва размениха още по няколко думи.

Но левантинката не замина: Богдан се ожени за нея.

О, тя знаеше да се радва и да обича, да подреди живота и бедняшката стая на своя съпруг, знаеше и да работи. Какво може да работи в такъв пристанищен град една левантинка, която говори толкова езици? Много неща. Понякога тя продаваше изплетени на миндерчето под прозореца дантели. Друг път правеше шапка за някоя махленка. Шиеше рокли на работничките. Правеше евтини кремове за мазна и за суха кожа, бродираше и прекрояваше, гледаше на кафе и на карти. Умееше от всичко по

нещо. Припечелваше често по десет и двадесет лева и стопанисваше внимателно своите малки доходи. Накачи перденца на прозореца, купи покривка за масата, изработи възглавници за миндерчето под прозореца, отдето се виждаше морето, уши бели калъфи за трите нови стола, снабди бедния моряшки дом с нови прибори и съдини, и сервиетки.

Незабелязано Богдан се привърза към нявгашната си гола стая и схлупена кухня в празния коларски двор.

От своето миндерче Жоржета виждаше морето. Тя често оставяше работата си и потъваше в сивата равнина. Очите ѝ свикнаха с далечината и почваха да различават белите зайци по вълните. Жоржета внимателно следеше пътя им. Ето, там се появява един, почва да скача встрани, удължава се и тръгва напред. Расте, расте – а изведнъж друга вълна го настигне и погълне, и Жоржета се вглежда за друг.

Тя познаваше всеки параход, който пристигаше или напускаше пристанището. Когато се зададеше някой голям международен скитник, тя разпознаваше по флага националността му, мъчеше се да отгатне кой е, захвърляше настрана работата си и бързаше към пристанището. Посрещаше го заедно с децата и гражданите и щом от парахода почнеха да слизат пътници и моряци, тя отиваше на гемиджийската скеля, дочакваше моторницата на дружеството и оживено разправяше:

– Богдане, пристигна „Antwerpen“. Иде от Кайро. Утре заминава за Кюстенджа. Ти докога ще работиш?

– Защо питаш?

– Няма да идваш чак у дома, аз ще те дочакам тук. Богдане, нека прекараме вечерта с моряци от „Antwerpen“! Толкова отдавна не сме разговаряли с хора...

– Но, Жоржета, оня ден нали бяхме с Джим и Гундер от петролния танк!

– Да, но те не идеха от юг, а от Америка… То е съвсем друго.

– Добре – завършваше Богдан разговора. – Исках днес да прекарам у дома, но щом настояваш…

– Киро нали също ще дойде с нас? – усмихваше се тя и тичаше вкъщи да си изглади полата и жакетчето за вечерта.

И когато белгийският параход си заминаваше, на фалтборда висяха техните нови приятели и гледаха към хубавата левантинка, която им махаше цветната си кърпичка, докато параходът завиеше зад вълнолома.

Жоржета знаеше, че най-голямата радост за моряка е да има кой и след него да развее една копринена кърпичка.

Така тя благодареше на своите приятели за поздрава, който те носеха на нея и Богдана от далечни страни.

Част четвърта

На котва

I.

Като всички български градове и Бургас си има своя гостоприемна седмица. Някои са предпочели летните месеци, за да могат гостите да се порадват на цветята, горите и планините им. Бургас си е избрал есента, та хем смелчагите да се изплакнат в неспокойната вече, но още топла морска вода, хем гастрономите да вкусят от първите скумрии.

Все по-пъстър става съборът през гостоприемните дни.

Събра се и тази година мравуняк.

Люлее се пъстро гъмжило между бараките и палатките на събора, радва се и вика, и крещи, и се смее.

– Господа и госпожи, кавалери и дами, тичайте! Тук е чудото на България и Европа, тук е върхът на невероятното, постиженията на техниката и тайната наука, най-големият цирк на света и Азия, Америка и Китай! Пет лева за възрастни, три лева за другите.

Директорът на цирк „Глория“ с въглените вежди и страшните мустаци настъпва комика, бута с лакът танцувачката и смига на звероукротителя. Комикът разтваря устата си, тя е най-големият му инструмент, раздрусва косата си, тя е половин жълта и половин синя. Танцувачката разперва ръце и чука крак в челото; трикото под коляното ѝ е цепнато, ако не нарочно, то поне случайно; тя се завърта три пъти около себе си. Звероукротителят се изстъпва напред и казва:

– За пръв път маймуни, за пръв път маймуни.

После и четиримата се сепват и неочаквано почват да се блъскат и клатят:

– Ой-ла! Йо хоййохо, оп-плаа!

Радват се хората. Нали днес е техният ден.

В такъв един събор всеки е артист, всеки е призван. Нима не е изкуство на една само маса и скеля над нея да наредиш толкова пищялки и маймунки, пръстенчета и барабанчета, бебета и гривнички, часовничета и локуми, самолетчета и сапуни. Всичко има при томболджията – при царския доставчик на игралки и залъгалки за бедни и богати, за дребни и големи, от всякакъв пол. Дали е царски доставчик, или не, и по кои еврейски барачки е напълнил своя току-що пристигнал от Америка вълшебен сандък, и из кои селски панаири и градски събори са го ругали за празните номера на томболата му – това са професионални тайни, а днес паролата е една: който иска – да купи, който не купи – цял живот ще се кае.

Хлапето отвъд е ученик от прогимназията. Стои пред черната маса на рулетката, донесена за тоя събор чак от Монте Карло. Рулетката, на която кайзерът е спечелил богатството си, на която министрите играят, когато искат да спасят от финансова криза страните си. Зад ученика и около него се трупат хора, жени и слугини, мъже и войници, но той се държи за черната маса с бялото топче и червения кръг. Сега протяга ръка и слага два лева на номер девет. Топчето се върти, кръгът се върти, всичко наоколо му се върти, гърлото му пресъхва, пръстите му се впиват още по-здраво в ръба на масата, той се наежва, очите му стават стъклени и големи – ето сега... Спечели! Десет лева са пред него и всички му завиждат. И той слага пак на номер девет, и още веднъж – и все губи. Колко мъчно е да спечелиш веднъж, колко лесно е да загубиш пет пъти.

Да беше си дал парите на лодките, да беше се полюлял, вместо да играе...

Такъв е животът: хубавите мисли идат винаги късно. Не му остава сега нищо друго, освен да обикаля из прелес-

тите на събора и да се разкайва, че не е сложил на друг номер.

Щастлив е войникът с разгърдената куртка, че може да се люлее в лодката със своята слугиня. Тя утре ще мие прозорци и ще пере пелени. Но днес тя не е слугиня. Днес тя е ученичка от седми клас – нали има баретка. Дошла е да се разходи. Добре че се запозна с войника, иначе в тая навалица самичко момиче – кой знае какво можеше да ѝ се случи... Сега е горе, за миг всичко стихва, за миг ѝ се струва, че войникът не е войник, а киноартист – Хари Пил или Жорж О'Бриен, че тя не е слугиня, а наистина е ученичка – и наново потъва в бездната.

– Дръж се, Мароооо!

Лодката не го оставя да довърши, а лети надолу. Вятърът надува полата на момичето и двете зидарчета долу примират под козирките на каскетите си. Когато лодката пак се качва и няма нищо за гледане, те се сбутват и се подсмиват. Но започне ли лодката наново да слиза, усмивката им застива на устните – за миг, за частица от миг.

Може би оня мъж под окичената със златнотенекиени монети, дрънкалки, пискюлчета и верижки пиринчена шурупчийница е направил шурупа[7] си с взети на вяра материали в някоя стара попукана бъчва. Но днес на събора той е един от големите, неговият апарат е екзотика, неговият шуруп – Ориент. Над него се носят писъци, голямото колело наново се върти, а то е символът на виенския Прater, най-новото постижение на панаирската наука, то придава на тоя събор европейски характер. Но шурупчията не вижда колелото, вниманието му е в двамата бозаджии зад него, тия с арнаутските кепета и дървените, обковани с лъскави обръчи саки с тенекиени чучури. Това е конкуренцията. Нали няма човек, който с чиста съвест да пие шуруп, макар и ангорски, когато наблизо има боза, прясна

[7] Шуруп (тур.) – шербет. – Б. ред.

ръчна боза. И семкаджиите му пригласят в тъгата, отвикнаха хората да ядат семки, откак стражарите почнаха да ги гледат в устата. Криза има вред, но кризата на семкаджиите е друга, тя не е от международен характер, а е вътрешноадминистративна, както и кризата на фъстъците. Лесно е на градоначалника да каже: „Яжте семки на полето, в гемиите или вкъщи, събирайте люспите в джобовете“. Но селянин и рибар семки не ядат, и оня, който си стои вкъщи, не ги яде. Сладостта на семките е да ги ядеш и да плюеш люспите по плочника на главната улица, докато целият се прошари, инак не са вкусни семките, които не се срещат нито на север, нито на запад от Дунава, а само на юг от него.

По-тънкият наблюдател може да установи една важна истина – че евреи и арнаути не правят лотария. Това е българинът, това е неговата дяволия – за два лева да стреляш в едно колело и иглата да попадне в „Захарно петле“, „Сапун“, „Бръснач“, „Кръц-кръц“, „Локум“ или друг надпис. Празно няма, всичко печели, затова и лотарджийката се чумери нещо, че дето пише „Сапун“, е най-надупчено, че дяволът има пръст в тая работа – а един сапун струва четири лева, какво остава тогава за нея!

Пред една маса спира двойка. Господинът е в евтини нови дрехи и моряшка фуражка с някакъв лъскав знак, жената е с бежова мушама. Масата е потънала в сняг, в памук – захарен памук, специално производство, единствен в света патент. Господинът навярно обича дамата си, затова я държи през кръста, може би и тя го обича и затова му шепне на чужд език:

– Богдане, купи ми.

Продавачът отгребва за левче, но господинът го спира. „Дай – казва – за пет лева.“ Ех, да, има и такива хора още, не са се свършили милионерите!

От съседната количка завистливо надзърта леденджията, надзърта и подрежда големите вафли. Нали може

и него да огрее тая благодат! Как му се иска да смигне на дамата, да ѝ спечели вниманието. И ето го, уж настрана гледа, а като петел се надува и вика:

– Ледено, молим! Който яде, ще стане още по-хубав!

Младо е момичето, не знае навярно, че преди години ледено не се ядеше от вафли, а от чинийки – къдрави и дълги, с малки лъжички. Рупче малките, гологан големите. Не беше както е сега – за два лева да вземеш и само да ближеш около вафлата, като че крава ближе сол.

Само преди двадесет години да се фотографираш в Бургас беше махленско събитие. Цял ден ще се готвиш и кичиш, кон назаем ще дириш, като застанеш пред фотографа, кръвта ти ще се смръзне, а фотографът с една ръка работеше, с другата щракаше пръсти и на коня, и на теб показваше къде да гледате. А днес? Апарат някакъв, постар и разнебитен от блатна лодка, а за десет минути си получаваш портрета. Руснак е майсторът – княз Храбробойски, генерал от гвардията на негово величество руския император. Покрие се със сатена от стария чадър на императрицата и след минутка маха картичката, та по-скоро да изсъхне. Дано не дойде време да ти дават портрета, преди да са те фотографирали!

Празник на народа е днес. Няма по света град или паланка, дето при събор да не се повозиш на кончета и файтончета със скрита в средата латерна, с приведени под чадърестия покрив деца, които бутат, за да се возят други деца. А возят се и госпожи, като оная на черното конче, макар че кончето под нея прилича на яренце. „Гладните, клети деца!“ – ще каже някой. А бутат те само защото на всеки пет тура един път се возят безплатно. По-нови по време, по-модерни по дух са самолетчетата – колкото побързо се въртят, толкова по-нависоко и нашироко се надигат, едва ли не достигат до стрелбището. Но тука е друг свят, стрелците не се интересуват от самолети. Мъжът например с моряшката фуражка е забравил всичко друго,

той сега се прицелва в номера над фигурката с бастунчето и цилиндъра. Или ония двама каскетлии, с мръсните от смазка ръце, дето се мерят в тигъра – дали пък те не си мислят, че са същински индийски ловци.

Зад кръглата ограда става нещо значително. Народът е на пръсти, с удължена шия. Носят се оттам блъсканици и трясъци, диви победни викове и луд смях. Тиганът е това, дяволският тиган за автомобилни надбягвания, педя място с две дузини автомобилчета, които повече напомнят на бомби. Всичко се върти, бронираните бомби се блъскат с грохот една о друга, във всяка седи по един човек, само в една седят двама. Две тънки, високи деца. Съвсем обаче не са братче и сестриче, а са влюбена двойка. При всяка нова суматоха момичето пищи и се гуши в гърдите му, прегръща го през раменете и трепери от страх. Той е горд и възбуден, уж вярва в нейния страх, а наново със сигурна ръка отправя бомбата на своето щастие към друга суматоха, към новия враг – сухата жена с очилата и голямата чанта.

Средището на събора, сборният пункт на елита е бирария „Роял“. Стара барака с чергарски покрив, пълна със столове и маси. Келнерите са подбрани от пристанището и площадите. Оркестърът се състои от дудук, зурла и тъпан и знае всички модерни шлагери наизуст, от „Крепи се, буцо, крепи се“ до „София, бабам, София“. Иззад подиума се отваря процеп в платнището и тя, Фани, любимката на народа, се явява пред критичния му поглед. Какво от това, че е циганка, човек не гледа вярата и произхода, а устните, очите, косите.

– Карай, Фанке, ашколсун!

Билетчето от ноктите на белите мишки гласи: „Щастлива си, ще преживееш една буря, но след нея ще почнеш нов живот“. Богдан ѝ го прочита, а Жоржета се оглежда и погледът ѝ се спира на сивата маса от ниски облаци.

По шосето към града вече се блъскат хора, надават се тревожни викове, момичетата бягат с повдигнати фусти.

Дъждът никога не идва по-ненадейно, отколкото сега, когато никому не е нужен. Плисва изведнъж от всички страни като из ръкав, шиба отляво, отдясно и никой не може да се укрие. Колко жестока е природата! И в бирарията тече, и покривът на цирка не спира водата, навесът на стрелбището се вее в бурята и в нито една от покритите европейски бараки и международни институти не можеш намери подслон. Вълшебникът от Монте Карло се е заврял под черната маса с червения кръг и псува без чужд акцент. Шурупчията подскача като козел под музиката на своите висулки. След него тичат презглава бозаджиите. Семкаджиите и шекерджиите, сутиенджиите и фъстъкчиите са насъблекли палтата си, за да си запазят стоката, но напразно. Циганите са по-конкретни, те просто започват да ринат мократа каша от пуканки в мръсни чували. Фотографът няма какво да крие, сатенът е достатъчен, само таблото с рекламите не става вече за работа. Човекът с късмета прибира белите мишки при билетчетата, затваря сандъка и сяда отгоре.

Като че в земята потънаха хората. Съборът си е все още там, но е само събор на мокри платнища и голи дъски, пълни с вода люлки и самолетчета, изпокъсани книжки и гирлянди, и разхвърляни кукли в стрелбището. Нищо, което да стопли окото, няма где човек да се сгрее и зарадва.

През локвите, под стария пробит чадър, гази едър мъж. Той е още в атлетска фланела, веждите му са изписани с въглен, страшните му мустаци висят, единият вече се е отлепил и заплашва да падне. Директорът на цирк „Глория“ отива при директорите на Пратера и кончетата, на бирарията и самолетчетата. Събрание се свиква, делегация в общината ще пратят да иска намаление на бериите и акциза, таксите, налозите и наема, че няма иначе изход от гостоприемните дни.

Жоржета и Богдан скоро стигат до своята къщурка. Тя е съвсем наблизо, на високото отвъд полето.

– Богдане – казва Жоржета и съблича мократа мушама. – Все пак добре се повеселихме днес. А помниш ли в Марсилия?

– Времето, времето се развали! – клати глава Богдан. – Лош е вятърът, ще ни прекъсне работата в морето.

II.

Случват се добри, случват се и лоши години. Понякога тъй се наредят работите и със слънчевите петна, и с подземните пещери, и с ветровете, че всичко е на добре. Тогава и морето дава, и земята дава, и хората стават съвсем други. Цялата година, заедно с есента и зимата, си изтечѐ, тъй да се каже, без муха да бръмне. А друг път почне с изригване на Попокатепетла в Мексико и Везувий в Италия, земетресения в Япония и Чили, бури във Великия океан и в Индийското море. Цялата земя се разтърси и нито в морето риба, нито от земята жетва, нито между хората ред ще намериш.

За тая година най-старият пристанищен носач, арменецът Бос, каза пред всички:

– Лоши работи ще станат. Такава буря Бос не помни.

– Какво може да стане, Боса?

– Не знам какво, но много лошавини ще видим.

И наистина, редки са морските бури като тази. Развали се времето веднага след събора. А тъкмо се зададоха ноемврийските паламудни пасажи и рибарите почнаха да смятат кога ще си платят лихвите в популярните банки и дълговете при бургаските търговци на прежда и певко, над морето се разбесняха северните ветрове и то кипна. Други години считаха за буря дванадесет метра вятър в секунда, сега бяха доволни и от петнадесет, а той под осемнадесет цели две седмици почти не падна, а ако се случеше да поутихне вятърът – вълнението ставаше девет и десет.

Примесен често с дъжд и суграшица, ураганът догонваше и унищожаваше катери и влекачи, платноходи и мауни, моторници и ладии. Избиваше морските и прибрежни птици. Рушеше рибарските къщи и колиби. Събаряше керемидите от бургаските къщи по плочниците. А през вълнолома се разхождаше морето, блъскаше параходите и влекачите о предпазните кейни греди, изтръгваше котвите на гемиите и моторниците и ги гонеше към дъното на залива, дето те се люлееха под гъста гора от мачти.

Радиотелеграфът от сутрин до вечер приемаше бюлетините на черноморските станции. Навсякъде времето бе еднакво лошо.

Потънаха три чужди парахода. Бургас даде на бурята осем гемии, един катер и един влекач, а лодките никой не можа точно да изброи.

В пристанището потърсиха прибежище мнозина. То се задръсти от големи и малки български и чужди параходи. В града още на втория ден се разля навалица от англичани с къси лули, германци с тъмносини фуражки, холандци с бели нашивки по яките и ръкавите на шубките, гърци и турци, французи и италианци, и какви ли не други моряци и гемиджии. Отначало те бяха желани гости на градските търговци и кръчмари. Но на четвъртия и петия ден работите взеха друг обрат и ония, които милееха за спокойствието и реда в своя град, почнаха с трепет да чакат края на бурята.

Случи се някой ден по обед, за радост на наплашените граждани, вятърът поулегне, натежнее пороен дъжд, спадне вълнението от девет на шест и всички почнат да поглеждат към пристанището дали вече е тръгнал първият параход. Но капитаните дори не гледат морето, те четат метеорологическия бюлетин, следят числата и буквите за силата и посоката на вятъра и вълнението и не мърдат. Мине час-два, надигне се наново вятър двадесет и едно в

секунда, разлюлее се хоризонтът, заприлича крайбрежието пак на лудница.

Богдан не работи нищо. Моторницата дреме под скелята.

Наскита се. Навсякъде вече има другари, от всеки параход му викат „Здрасти!“ и „Къде ще бъдеш довечера?“, а сам той е разтопен в щастие, че може да говори и вика на чужди езици, да събира компании и да ги мъкне със себе си.

И тази сутрин разкъсва срасналите от умора клепачи. Опитва се да стане, но в черепа му се забива страшна болка. Първото, което чува, е шумът на морето. Първото, което вижда, е Жоржета на миндерчето. Тя гледа през прозореца навън, надалеч.

„Колко е измъчена...“ – мисли си Богдан.

– Жоржета, дай ми вода!

Тя му подава вода.

– Нямаш ли аспирин или нещо друго против главоболие? Много ми е зле!

– Нямаме нищо.

– Не ми се става. Толкова съм уморен!

– Много лошо спа тази нощ. Говореше насън. Бедният... Цяла нощ те слушах. Ще се погубиш тук, Богдане.

– Какво да правим, Жоржета?

– Единственото е да заминем оттук. Да идем в Цариград, в Кайро, в Марсилия, където и да е. И мен не ми се стои. А сега имаме толкова приятели, като нищо ще се скрием в някой параход...

– Хм, да... Ще помисля. А снощи Кировица роди пак близначета.

– Близначета?

– Ахъ. Чакай, аз трябва да изляза. Ще мина край него. Все ме е страх Киро да не направи някоя пакост. Отдавна заплашваше – а то като наречено...

Мие се, облича се, натиква в устата си парче хляб и пие кафе на крак. Някак забравя главобола, откак му хрумна да намине край своя приятел и да види децата му. Тръгва с бързи крачки към града.

Но Киро не се беше връщал през нощта.

„Спал е в бараката на скелята“ – помисля си Богдан и успокоява жена му:

– Навярно са го пратили някъде по работа. Ето, и мен вече няколко пъти ме пращат в Царево, в Созопол... Когато транспортът спре, често става нужда да се иде дотам с някой камион. А той не чака...

Богдан заслиза по морския булевард към пристанището.

Какво ли пък става там, на завоя на улицата? Нещо пак...

На високия бряг отсам вълнолома се тълпят хора. Вятърът ги дърпа за палтата, плющи по лицата им, но хората стоят неподвижно и се взират в далечината. Струпали са се няколко дузини граждани, моряци, работници, войници и гледат. Спира се и Богдан и се заглежда към морето.

– О-хо!

Там иде някакъв голям кораб и тия хора следят пътя му през бурята. Корабът се губи из вълните и пак изниква от тях, като човек, който се къпе. Пада встрани и пак се изправя. Мачтите му близват водата, корабът се върти и се катери по гърба на морето, размахва разкъсаните си платна и кръстосва наоколо, за да си подбере път към пристанището. А вятърът го е грабнал и го носи все насреща, към Циганската скеля. Корабът се върти, завива в дъга, опитва се да прави зигзаги, но вятърът и морето си играят с него. Той издига носа си над вятъра – а водата прелива през носа му. Той отправя легналите си бордове над водата – а вятърът го проваля на друга страна. А той все пак иде, расте и все повече размахва отворените наполовина платна.

– Ще излезе! – казва един брадясал мъж.

И Богдан се увлича като другите. И той като тях се вживява в съдбата на кораба, диша с него, изпитва неговия страх и неговите надежди.

– Майстори са, ще го изкарат! – обажда се един моряк във военен шинел.

Ненадейно вятърът се обръща, подхваща кораба изотзад и го понася към вълнолома. Той сега държи курс вляво, но морето го влече направо към каменните блокове. В последния миг, като по някакво чудо, той се провира край фара, близва предните му скали, извива се, ляга и гребва вода. Голяма разбита вълна го подема и го хвърля в пристанището. Хората му тичат и свличат платната, корабът стига в по-тиха вода, тежкият шум на котвените вериги се разнася наоколо. Застава неподвижно. По улиците към пристанището забързват хора.

От трите мачти на кораба едната е строшена наполовина. Платната разкъсани. Въжетата разбъркани. Вериги и греди нахвърляни в безреден куп. Цялата гемия лежи на една страна – или товарът се е разместил, или в трюма е влязла вода. Моторницата на пристанищната управа се долепя до кораба. Отгоре спускат стълба и митничарите се накатерват на борда.

А на кея вече се е струпала пъстра тълпа и всеки пита и разпитва, всеки иска да узнае коя е тая гемия, отде иде и как не е успяла навреме да се прибере.

И Богдан стои на кея. Гледа нататък, мисли за моряшката съдба, за радостта на тия хора, когато след малко ще стъпят пак на брега. И те наистина не се бавят. Няма нито половин час, откак пристигнаха, а десетина гемиджии вече слизат на кея. Изнурени, наплашени, те се оглеждат и бързат към града.

Като че изпод земята до Богдана се изправя капитан Яни. Улавя го за ръката и го дръпва. Очите му са безцветни и оцъклени.

– О, Яни!... Откъде се взе и ти?

– Не виждаш ли гемията бе?

– Какво има?

– „Илдъз“!

Към Яни идат двамина.

– О! Яни! – подвикват те отдалеч. – Навреме пристигна. Донесе ли динамита?

Яни не ги слуша. Махва им с ръка – да мълчат, да не го закачат. Смърка и се оглежда. После тръгва със ситни крачки нанякъде.

– Чакай ме тук. Ей сега ще дойда.

Богдан го чака. Какво ли ще направи Яни сега? Целият град знае историята. Стане ли нещо, веднага ще го уловят.

След малко капитан Яни наистина се връща. Никакъв динамит не носи, нито тенекия с газ е взел да подпалва гемията, а въпреки всичко е скроил нещо, защото е съвсем спокоен и самоуверен.

– Е, видя ли? Нали ти казах, че „Илдъз“ ще дойде?

– Добри моряци, ей! Как не се блъснаха във вълнолома, и досега не мога да разбера.

– Лазове – такива са всичките! Ами слязоха ли?

– Слязоха.

– И капитанът слезе ли?

– И той слезе.

– Ела тогава с мен.

Капитан Яни тръгва от кръчма в кръчма, влиза навсякъде, оглежда и търси, докато Богдан го чака навън. Намира моряци от турската гемия, присяда към тях, разпитва ги как се казва капитанът, кой е боцманът, къде са отишли. Лазовете не знаят, пък и не искат да знаят къде са отишли капитанът и боцманът, те изобщо не обръщат внимание на Яни и не отговарят на неговите въпроси. Яни запитва в хотелите, наднича в кафенетата, души, търси. Но не намира нито капитана, нито кого и да е от командване-

то на „Илдъз“, а Богдан го чака по плочниците и мисли за бръчките на Жоржета.

Най-после капитан Яни се ядосва на безплодното си търсене и завлича Богдана в кафене „Зора“. Сядат в ъгъла и навират главите си една в друга.

– Богдане, имаш ли револвер или кама?

– Не.

– Аз взех наганта. Донесох за теб албанската.

– Защо ми е?

– Ще ти потрябва. Довечера ще ти потрябва.

– Какво мислиш да правиш?

– Вземи я сега! Дръж под масата – да не видят. Тъй. Питане иска ли какво ще правим?

– Хайде, хайде! Остави ги тия!

– Страх ли те е? И ти – другар...

– Мен да ме е страх? Не ме познаваш. Но това, което си намислил, е глупост, разбра ли?

– Ти да не знаеш толкова, мен слушай. Върви се нахрани и слез пак насам.

Богдан се връща за обяд късно. Дълго разговаря с Жоржета. И двамата са разтревожени за капитан Яни. Нищо по-лесно от това да намери капитана, боцмана или кърмчията на турската гемия, да го издебне и да извърши някоя глупост. Ще си върне ли с това „Надежда“? Никога. А после? Ще го тикнат в тюрмата да гледа света през швейцарски пердета.

– Трябва да направим нещо, не може така! – разхожда се Богдан из стаята. – Но какво? Така трябва да стане, че Яни нищо да не забележи.

– Да дойда ли и аз? Той много ме тачи.

– Няма да помогне. Помниш ли оня чиновник от паспортното бюро? Като се срещаме, все се поздравяваме. Много добър момък е. Такъв услужлив, внимателен, умен.

– Е, та?...

– Да ида аз сега при Яни. Няма да го изпущам от очи. А ти да идеш в бюрото. Повикай настрана чиновника и му обясни. Той нали знае френски?

– Искаш да арестуват Яни ли?

– Не, не. Ти ще му кажеш тъй: „Всички знаят, че Яни отдавна се заканва на „Илдъз“. Мъж ми е – кажи – около него. Но всичко може да се случи“. Да намери някой от лазовете, да го прати да предупреди капитана и боцмана да се приберат в гемията си. Разбираш, да каже там, че има сведения нещо за... той ще намисли какво. Пък утре вече е друго, Яни ще се опомни.

– Да отида. Само...

– Нищо няма да разбере Яни. Ще помолиш оня да не казва никому. Аз пък ще се лепна о него и до довечера няма да се деля. Така е най-добре.

Когато Богдан намира Яни, той вече е хванал дирите на капитана.

– Намерих го – смига Яни. – Отсреща, в кафенето табла играе.

Те чакат. Единият гледа към кафенето, другият все мисли и не може да намисли какво ще стане до довечера или през нощта.

– Ето го...

От кафенето излиза добре облечен висок мъж с фуражка, след него нисък стар моряк. Спират за миг, оглеждат се и бавно тръгват към пристанището. Завиват и влизат в „Моряшка почивка“. След няколко минути и двамата приятели отсядат там.

– Яни – шепне Богдан. – Още веднъж ти казвам: откажи се, няма смисъл, ще те уловят веднага. Нищо няма да спечелиш, за цял живот беда ще си навлечеш.

– И ти си бил другар!

– Другар... Добре де, нека направим друго. Ти се навъртай все около хора, да имаш свидетели къде си бил, а аз ще ги проследя. Разбираш, днес, утре, вдругиден – така ще

скроя работата, че няма и да се разбере кой я е свършил. Но тъй – оттук направо в ареста, неее!...

– Едно помни: ако на мен не се удаде случай, а ти успееш – аз поемам цялата вина на себе си. Разбираш, на другарство с другарство отговарям. А ти за мен после не се грижи, Яни не е вчерашен.

Тъй си говорят двамата приятели в ъгъла на кръчмата до вечерта. Тъкмо бай Стамо запалва лампата, вратата се отваря, вътре надничат двама от лазовете на „Илдъз“ и сядат при своя капитан. Шушукат си нещо, после капитанът им се наплаща за яденето и пиенето, облича се и бързо излиза с всички свои хора.

Яни избързва след тях, но подир малко се връща.

– Прибраха се в гемията – шепне той. – Навярно пак ще излязат.

Не излязоха.

По-късно към двамата се залепи и чиновникът от паспортното дружество. Пийнаха, почерпиха се, после Яни и чиновникът, който живееше също към старата гара, поеха своя път, а Богдан тръгна за у дома си.

III.

Дрипава нощ се блъска в сиромашката светлина на уличните лампи. Замислен и уморен, Богдан върви през заспалите улици, държи се на заветната страна, вятърът го тика напред. Подбира си внимателно пътека през полето към новата махала. Далече оттатък бляска фенерът на неговата уличка. Студено е. Вдига яката, закопчава шубката догоре и обикаля голямата локва. Оттук през стобора се вижда техният прозорец. Защо ли е сега затъмнен? Навярно е доста късно, щом Жоржета си е вече легнала.

Не беше ли това някакъв вик?

Не, нищо не беше.

И все пак той ускорява крачките си, не подбира вече тъй старателно пътя. Какво най-после от това, че ще се из-

калят обущата, ще ги измие утре и ще ги намаже с мас. Но нека побърза, може пък...

Защо ли свети тъй слабо тяхната лампа? Жоржета я гаси винаги, когато си ляга. А сега прозорецът едва мъждее. Какво е това хлопане?

Той изтръпва. Нещо става съвсем наблизо, там, вкъщи... Той тича. Натиска пътната врата. Тя е разкривена и се забива в калта. Хваща я за ръчката и я вдига нагоре. Тя изскача от горното резе и се захлупва навътре. Стаята е затворена. Улавя дръжката. Блъска навътре. Вратата се отваря. В стаята е почти тъмно. Пламъкът на лампата се е вдигнал. Опушил е цялото шише. Ближе тавана. Мирише на сажди от газ. А светлината едва стига до миндерчето. Пред него е захвърлено нещо тъмно. Шалът... Защо ли масата е отместена? Защо столът е обърнат с краката нагоре...

– Жоржета!...

Някой хърка зад вратата. Нещо се влачи по пода.

Богдан влиза и бута вратата зад себе си.

Широк мъжки гръб се е извил в тъмния ъгъл до вратата, под него някой се върти и хрипти:

– Богдане... Богдане...

Хваща мъжа за шията. Ръката му се впива в здраво, тежко месо. Замахва и го удря по главата. Шията омеква. Богдан издърпва всред стаята чуждия мъж, а изпод него се подема един женски вик и стихва.

„Припадна... – минава през ума на Богдана. – Припадна...“ – повтаря той и оставя чуждия мъж.

Другият се изправя тежко.

– Е... – сумти непознатият и се върти наоколо, а ръката му попада на обърнатия стол. – Е...

Богдан чака. Когато замахва със стола към него, той се навежда и се хвърля в краката му. После и двамата се търкалят по земята. Удрят се. Хапят се. Богдан събира всичката си сила. Тялото му пращи от напън. И все пак не

може да отмести другия, който е много по-тежък и по-снажен, и по-здрав.

– Ъъъъ... – скимти Богдан и се мъчи да изтръгне лявата си ръка от железните клещи на другия.

„Ще я счупи... Ще я счупи..."

От болката умът му се избистря. Оня е по-силен. Оня е звяр. А сега?...

Той се свива, тежък удар от юмрук го килва напред. Но той вече улавя дръжката в пояса си, вади дългата до безконечност кама и замахва назад. И още веднъж.

Другият бавно го отпуска. Хлипти тежко и се свива на една страна. Опитва да се изправи, но сяда назад. Облягa се на масата и хърка равномерно, високо, като насън. После се надига, свива се напред и клюмва.

Богдан стои срещу него и го гледа.

– Така! – казва той.

Оправя пламъка на лампата и отива при Жоржета. Взема я от пода и я слага на леглото. Намира някаква кърпа, мокри я от стомната и търка челото на жена си. Тя отваря очи. Тя го познава и се усмихва. Иска да каже нещо. Но само мърда устните си и се отпуща уморена.

Богдан излиза на двора. Отива на пътната врата. Оглежда се. Наоколо е пусто. Връща се и улавя свития на пода човек.

След три часа той се върна.

Намери Жоржета успокоена и преоблечена. Стаята подредена, подът измит, шишето на лампата почистено.

После тя изми ръцете му, наблъска в коритото дрехите и с хрипав глас го запита:

– Да-не-те-уловят?

– Скрих го добре.

– Съвсем добре ли?

Богдан седна.

– Той е мой познат от Бейрут – започна да разказва монотонно Жоржета. – Днес, когато излязох от паспорт-

ното бюро, ме срещна на улицата и ме спря. Едва се отървах от него.

– От Бейрут?

– Да. Знам го отдавна. Гонеха го за убийство. Беше моряк и избяга. Виждах го в Марсилия. Опасен човек е. Не го знам сега какъв е.

– Сега е нищо.

– Изплаших се от него. Върнах се в бюрото. Казах на чиновника, че ми е зле. Той прати с мен писаря, придружи ме чак дотук. Минахме през главната улица, през пазара. А оня ни е следил. Щях вече да си лягам. Потропа се. Мислех си – ти се връщаш. Отварям вратата... Исках да я затворя, а той си тикна крака в процепа. Виках, а той ми запуши устата. Захапах му тогава ръката. Но и той ме захапа – ето тук, виж – и тя показа рамото си. – После разбрах, че идеш. Чух те още на външната врата. Добре че дойде навреме. Навреме.

Богдан седи. Ръцете го болят.

– Значи навреме стигнах.

– Как ме ухапа – звяр!...

Лягат си. Ръцете му горят. Ноктите му са пълни с пясък. Добре че беше навреме.

– Ами ако не си го скрил добре?...

– Зарових го в пясъка.

– Боже, дано не ни уловят! Боже, дано не ни уловят!

– Тежък беше, съвсем, съвсем тежък.

– Трябва веднага да заминем, Богдане.

IV.

На утрото Жоржета отиде да потърси стюарда Силви на френския товарен параход „Finistère“. Той беше най-сигурният човек, с когото можеше да се говори открито. Богдан можеше да отиде, разбира се, сам. Но тя му предложи той да си остане вкъщи, а тя да види какво може да се направи. „Трябва – каза му тя – ти да си отпочинеш,

защото си много бледен и много уморен.“ Той се съгласи веднага, зарадва се дори, че няма защо да излиза из града, и написа бележка до секретаря за малко пари, макар че ръката му трепереше. „Моля ти се, прати ми малко пари, защото много ми трябват“ – написа той. А отдолу добави: „И прати да намерят Киро и да му съобщят веднага да дойде при мен по важна работа. Но веднага“.

Богдан чакаше жена си с нетърпение. Какво ли ще научи в града? Дали се говори вече за някое убийство? Дали не са я спрели и разпитали къде е, какво прави и как е прекарал той нощта?...

Дочу стъпки. Избърза тихо до вратата и се заслуша. Тя беше, слава богу, не бяха други.

Жоржета затвори внимателно вратата, заключи я и се изправи пред него.

– Яни...

– Ссст, по-тихо говори. Съвсем тихо. Може да подслушват.

– Яни е арестуван. Нощес утрепал кърмчията на турската гемия.

– Така!

Значи и това още трябваше да се случи! Жалко. Но какво да се прави – опитаха се да го вразумят, да му попречат, а той пак успял да стори своето.

– Нещо друго чу ли? Нещо за нашата работа?

– Убил го и заровил трупа в пясъка. Долу, под болницата. Досам блатото.

– Кой – Яни?

– Той. На убития главата му била подута. Две рани от кама. Ръката му ухапана.

– Точно така.

– Това се говори из целия град. И Яни признал.

Жоржета отваря пакета с покупките. Движенията ѝ са халтави, безволни. Тя се опитва да нареже хляб, а ръцете ѝ треперят. Оставя ножа.

– Горкият капитан Яни! – шепне тя.

Богдан стяга по-плътно ръцете между коленете си и отвръща:

– Добре де, добре де. Чух вече.

– А ти... къде отиваш?

– Ще изляза да се поразходя – нахлузва Богдан фуражката си.

– Почакай малко. Срещнах и Силви. От Кюстенджа и от Цариград съобщили, че времето се оправя. Утре или вдругиден се надяват да тръгнат. Той казва, че може да се нареди. Трябва още довечера да вмъкнем багажа. Капитанът бил добър. Щял да ни даде да работим нещо и да ни стовари в Марсилия. Имали нужда от жена в кухнята. Твоята била лесна. Каза: „Ще се скриете и като излезем на открито – ще се явите сами. Не ние да ви намерим, а сами ще се явите и ще го молите. Тогава се хваща“.

– Добре де. Добре де.

Богдан отива надолу, към морето. Вятърът го шиба през лицето. Богдан човърка ноктите си. В тях все още има пясък.

По обед се връща, ръкува се с Жоржета и казва:

– Киро дойде ли?

– Не е.

– И долу го няма. И у тях го няма. А ти какво?

– Стегнах багажа. Двата куфара и твоето сандъче. Другото можем да оставим.

– Няма да пътуваме. Разхвърли го!

Тя навежда глава.

– Отде накъде ще пътувам? Яни е в затвора.

Тя поставя чинии на масата.

– Признал, че той убил кърмчията. Трябва да е луд! Ще увисне на бесилката. А аз ще пътувам? О, не!... Той така ми и каза: „Намериш ли ги, удряй – за последствията аз отговарям“.

– Седни да ядем.

– Не искам. Дойдох да ти кажа, че ще се предам. Дойдох да облека по-топли дрехи и отивам да се предам. Не ми се яде.

– Богдане, нека избягаме най-напред. После оттам ще пишеш.

– Тъй, ще пиша! А Яни? Кажи де – а Яни? Кажи де!

– Яни... Прав си, разбирам. За теб Яни е всичко. Аз съм за теб нищо.

– Тъй! Каза го. И ти си за мен много, но ти не си в затвора. А аз ей сега ще се предам.

Замлъкват.

– Теб няма да осъдят. Аз ще разкажа всичко. Ще покажа рамото си. Зъбите му се виждат. Нека ги премерят. Ще те пуснат.

– Ще ме пуснат я. А Яни ще увисне на въжето. И Киро никакъв не дойде. И той е един... Много знае, а когато другарите му са в нужда, човекът не се и вестява. Подъл човек!

– Къде тръгна?

– Нали ти казах къде.

Жоржета го улавя за раменете.

– Богдане...

– Не, остави. Време е да вървя.

– Слушай, постой и днес тук. Иди там утре заран. Недей тъй изведнъж...

– Яни е съвсем невинен.

– И ти си невинен. Моля ти се, остани днес тук. Още днес. Пък после – все едно.

– Чудна жена си, Жоржета. Яни е в затвора заради мен. Сега го разпитват. Той чака да се обадя и да го отърва. А аз да отлагам.

– Богдане, остани днес тук. Ти си нервен, наплашен. Разбери, ще отидеш утре. Ще обясниш всичко. Спокойно, ясно. Аз толкова съм се разправяла в живота си. Послушай

ме. После... и заради мен. Така изведнъж ще остана съвсем сама. И аз искам да се подготвя.

Богдан снема фуражката си.

– Добре – казва той. – Ще оставя за утре. Само защото тъй настояваш.

Обядват.

– А какъв е тоя шум откъм морето? Не мога да замина, разбери, Жоржета. Не мога. Утре заран непременно ще се предам. А ти виж вратата, като че не е добре затворена. И прозорецът изглежда, че е открехнат. И тоя шум... Ще полудее човек!

Жоржета казва само:

– Най-добре е да заминем.

– Знаеш ли какво, Жоржета. Ти върви със Силви. Той е истински приятел, няма да те остави да пострадаш в парахода. Тук е опасно за тебе, като си сама. Пък и какво ли ще правиш тука? Да пренесем довечера багажа във „Finistère". Ти замини, а аз ще дойда по-късно.

Жоржета казва само:

– Най-добре е да заминем.

– А като се съберем по-късно, ще пътуваме все заедно. Ще обикаляме от град в град. Ти имаш толкова познати навсякъде. И за мен е лесно да си намеря работа. Замини ти.

– Аз не се деля от теб.

Той шари из стаята. Отместя перденцето от прозореца и гледа надолу, към морето. И му се струва, че то е посветло, че самия нему е по-леко.

V.

Реши да се предаде лично на градоначалника. Запознавал се е с него, той му беше обещал да намери място в български параход. Все по-добре е да не попада в ръцете на непознати хора.

Достраша го да се качи по стълбите.

Приседна на скамейката във входа, отпусна глава в ръцете си и зачака.

В голямото старо здание нещо не е в ред. Над главата му сновят хора. Врати се хлопат и блъскат. Цялата къща кънти от викове. Стражари тичат по стълбите, препасват колани и изчезват към улицата.

Горе ква познатият глас на градоначалника:

– Прати хора по изходните шосета! Преглед на всички заминаващи влакове; на гемиите! Уведомете параходите! Съобщи на гарите! Всеки лично отговаря за всяко опущение! Къде е началникът на групата? Агентите пръснаха ли се?

Какво ли е станало?

Ето го и старшията от пристанището.

– Какво има, бай Ангеле? Какво е станало?

– Абе, остави се, през нощта оня избягал! От втория етаж скочил и нищо не му станало. Като гумена топка. И как никой да не го усети... Та чак сега, в девет часа...

– Кой, бай Ангеле?

– Ти по-добре се махай оттук. Дошъл си да подслушваш. Хайде, хайде! Кой? Не знаеш ли кой? Оня, с отрязаното ухо, контрабандистът... Убиецът на турчина.

Богдан става механически.

Така.

Тогава всичко се променя. Ако Яни наистина се измъкне, работата може другояче да се нареди.

Така.

Остава няколко секунди на плочника. После потегля към пристанището. Каквото и да се случи, там ще го научи най-напред.

На главната улица среща едно съседско момче. Ученик в прогимназията. Виждал го е често да играе наоколо.

– Хе, я ела!

Момчето отлага шапка.

– Къде отиваш?

– У дома си отивам.

– Знаеш ли аз къде живея?

– Знам, и госпожа Жоржета познавам. Идва на гости при мама.

– Иди тогава при Жоржета. Кажи ѝ, че съм на разходка в пристанището. Да ме чака за обяд. Ама сега бързай. А на нея полека разправяй, да те разбере.

Край водата си е все тъй разкъсано, шумно и сърдито, както е от две седмици вече. Групи уморени от бездействие хора са насядали по стълбите на складовете, по стъпалата на вагоните. Нито разговарят, нито вършат или чакат нещо. Само седят. Един чуждестранен моряк се опитва да обясни на група пристанищни работници и гемиджии, които усилно кимат с глава и нищо не разбират. Настрана от гемиите и лодките, сгушен между големите чужди параходи, бавно се поклаща катерът на пристанищната управа. И за него няма работа. Под митницата се търка в предпазната греда моторницата на коменданта.

Богдан се прислонява под стряхата на митницата и засмуква лулата си. Мундщукът пак е прегризан. Жоржета се готвеше да му подари за Коледа нова английска лула с два мундщука.

Чака да мине времето.

На „Илдъз“ работят усилено. Стягат се за нови нощни пътувания.

Какво ли ще стане днес? Ами утре? Ами вдругиден?

И тъй, в тежкия ход на мислите си, Богдан вижда моториста Киро на гемиджийската скеля. Иде с кафявата нафтова кана откъм бараката на дружеството и слиза в моторницата. След малко пак се качва. Донася втора кана и бидона с масло.

Чудак! Глупец! Научил се е, че времето ще стихне, и вече се готви за път. А да мръдне краката си, да се отзове на молбата на своя собствен кърмчия – не, ка'щяло! Само речи знае да държи.

Ех, друг човек е капитан Яни, морски човек е, широка душа! Де ли се крие сега? Дали е успял вече да изфиряса нанякъде?

Що му са пък на Киро две кани нафта?

Жегна го далечна мисъл. Стори му се, че в тоя предобеден час, сред тоя сив тежък ден, някой лесно би могъл да избяга със силната моторница. Но къде ли ще отиде? Още отвъд вълнолома вълните ще го грабнат, а там, на открито...

Пали лулата си, която втори път угасва, и се заглежда на другата страна.

Тоя Киро е полудял. Пали мотора. Че защо му е мотор сега? Аха, да го провери навярно. И той е един... Подмазва се – уж все работата си гледа. Сега още две има да храни, трябва да си топли добре мястото. Слава богу, че не направи и той някоя глупост. Все заплашваше, все скърцаше със зъби, но излезе наистина разсъдлив и умен. Какво е виновна жената? Ако има виновен за тия близначета, той и само той си е виновен. Ще разбере с време, ще...

Някъде откъм дърварските складове излезе Яни. Сведен, с вдигната яка и схлупена над очите шапка, той се огледа, притича край стобора на тържището, влезе между двата реда вагони. С няколко само скока пресече площадката пред скелята. Наведе се, ловко отвърза въжето на моторницата и с него в ръка скочи право на кърмата.

Богдан изтръпна.

Ами ако са го видели...

Киро подаде глава от малката моторна каюта. После пак се скри вътре. Яни приклекна до ръчката на кърмилото.

Моторът получи газ и почна да фучи. Моторницата се люшна, описа спокойна дъга около гемиите и в пълен ход се устреми към изхода на пристанището.

От митницата излезе един митничар, загледа се след моторницата, обърна се навътре и извика:

– Хе, Стоиле! Оня не е ли Яни бе?

Изскочиха неколцина. Отнякъде дотича полицай. Към групата застанаха и двамата моряци от моторницата на комендантa.

– Яни е! – отсече някой.

Комендантът също дойде.

– Пали! – заповяда той на мориста си. – Скачай долу – ще гоним! – обърна се той към другия.

Вторият, кърмчията, моряк със здраво обгорено лице, отдаде чест:

– Слушам, господин лейтенант! Но няма смисъл да гоним. Те и без това са загубени.

Комендантът се извърна. Взе пушката на полицая и я вдигна.

Сивата ниска моторница се скри зад френския товарен параход „Finistère“, след малко се подаде иззад турската гемия „Илдъз“ и се насочи към вътрешния пристанищен фар. Неспокойната вода я поде, надигна я и я подаде нататък, към външния фар. Иззад вълнолома я пресрещнаха вълните, тя се закатери по тях, изчезна в бездните между тях и тръгна навътре.

Комендантът не можа дори да се прицели.

Богдан избърза към изхода на пристанището, затича се към морския булевард и стигна на високия бряг.

Далече, далече навътре той съзря сивата лодка. Морето се люлееше наоколо ѝ, черно и мощно белите гребени на вълните се блъскаха едни в други и пращаха към брега безкрайни вериги от сърдита вода, а лодката беше съвсем далече и ставаше все по-малка. Тя се клатушкаше несигурно и страхливо, като някаква яйчева черупка, по въстаналото море, постепенно се губеше в далечината, сега вече едва се съзираше, сега вече не се и виждаше – не, още веднъж, ето я там, като съвсем малка сива точица…

Сега се изгуби. След малко ще потъне.

И още веднъж я съзря Богдан – за миг. И му се стори, че тя е едно око, с което го погледна морето.

VI.

У дома си разказва всичко на Жоржета.

Те са тъй наскърбени за своите добри другари капитан Яни и моториста Киро.

Богдан клати глава. Мъчно му е, че до последния час не бе разбрал истински своя другар, с когото толкова време работиха заедно.

– Знаеш ли, Жоржета, редно е да помагам на жена му и децата му. Те никак, никак не са виновни. Ако има някой виновен, то...

Но така им е добре. Сега са тъй крепко свързани, толкова близки – много по-близки, отколкото през щастливите дни на тяхната любов. Двама добри другари загинаха. Е, да – но те всички са моряци. Техният живот е комар. Днес си отиват в морето едни, утре други. И това съвсем не е страшно, защото на всякого ще дойде редът.

– Сега вече да стягам ли багажа? – пита несмело Жоржета.

Не, не трябва да стяга багажа. Той отказва да замине като сляп пасажер. Той е моряк. Не може да се вее и шляе немил-недраг без работа от град в град. Още на първото пристанище ще го арестуват. Не, така не може. Той търпеливо ще чака. Все ще дочака някой ден оня параход, който ще го приеме на борд. Тогава той ще заработи и тя ще дойде след него – но не като подгонени животни, а като хора.

Жоржета не му отвръща нищо. Тя сяда със скръстени нозе върху своето миндерче под прозореца и се заглежда към морето. Слуша шума му, гледа белите далечни гребени. Струва ѝ се, че то я вика, че белите гребени се движат не насам, а навътре, че махат с ръце към нея да тръгне след тях. Но свежда глава и отронва:

– Щом не искаш да заминем, ще останем тук.

И тръгнаха пак дните.

Оглади гърба си морето. Стихна пристанищният град. Всичко се върна към прежния си живот.

Богдан стана кърмчия на новия влекач на транспортното дружество. Работата му беше тежка, пристанищна, той рядко излизаше на по-далечен рейс до Созопол или Царево, но понасяше мъката си мрачно и търпеливо и никога не отваряше дума за това, което го мъчеше. И Жоржета стихна. Денем стоеше на прозореца и гледаше унесено към хоризонта. А вечер отиваше на пристанището, дочакваше мъжа си, улавяше се за ръката му и скиташе с него между моряците.

После през цялата пролет Богдан пътуваше отсреща до държавната кариера и влачеше пълни и празни шлепове. Пристанищният град позеленя и се готвеше вече достойно да посрещне топлите пролетни дни и още по-достойно да почне летните отпуски на своите учители и чиновници.

Веднъж по обед пристигна гръцки двумачтов кораб, нов-новеничък, с бели платна и шведски газожен мотор.

Вечерта Жоржета не беше на пристанището.

Богдан се разтревожи. Защо ли не е дошла? Какво ли се е случило? Да не би... Ами ако... Запъти се бързо към тях. Мина през полето тичешком. Спря се задъхан пред вратата на стаята и се вслуша. Вътре имаше хора.

Отвори с разтреперана ръка вратата и застана на прага.

До масата седи един непознат мъж. Гледа към Богдана, върти фуражката между коленете и се усмихва стеснено.

„Какво ли иска? – пита се Богдан. – Дали е сам, или около къщата има и други? Дали не е от столицата?“

Отдавна, много отдавна го мъчеше тоя страх, не го оставяше нито спокойно да работи, нито нощем да спи.

– Кой си? – пита Богдан.

– Много ти здраве от Йорго и Тефо.

– Не познавам такива хора.

– Аз ида от Солун, капитан съм на гръцка гемия.

– Ами отде знаеш български?

– О, аз съм грък от Месемврия – засмива се гостът. – Аз се изселих.

– Е, та какво има?

Гостът все още върти фуражката си, но хитро кимва с глава към Жоржета и смига, че иска да остане насаме с него.

– Жоржета, иди свари кафе.

Когато тя излиза, гостът се навежда през масата към Богдана и шепне:

– Йорго е онзи с отрязаното ухо. Той е помощник-капитан в една гемия на Ахапитос от Солун. Пътува по островите. А другият, Тефо, работи с мотор в пристанището. Вози пътници до параходите. Много здраве имаш от двамата.

– Тъй, тъй...

– Йорго поръча да ти кажа, че ти е много благодарен за една услуга, която ти си му направил.

– Разбирам.

– Ахапитос има два парахода по рейса за Ню Йорк. Йорго говори с него. Той ще ти даде работа. Аз ще те отведа дотам с гемията. Сега ще разтоварим и натоварим, след пет-шест дни заминаваме. И госпожата ще дойде с нас.

Богдан става. Той никак не знае какво да отвърне. Той изобщо отвикна да се смее и да се радва. Оглежда се, отива до прозореца, барабани по стъклото и отваря вратата към кухнята.

– Жоржета! – вика той. – Жоржета! По-скоро, ела, ела.

Пият после кафе. Пушат силни английски цигари, останали от моряците през декемврийската буря. Гъркът

иска да си тръгне, но насила го задържат за вечеря. После излизат всички заедно из града и се веселят до късно.

– Виждаш ли – говори ѝ Богдан, когато остават сами и тръгват за новата махала. – Аз още тогава, в оня ден, си помислих, че може и да се спасят. Има милост и за моряците, Жоржета. Ония бяха смели и нашата Света Богородица ги изведе през бурята. Ние бяхме невинни – сега и нас ще изведе по света. И Киро – чу ли? Три хиляди драхми праща с гърка на жена си. Пише ѝ писмо. Нали си знаех, че е честен човек. Как ще се зарадва, дето помагахме на жена му. Пак ще се видя с тях, Жоржета. Слушай, светът за нас, моряците, е по-малък, отколкото този град за неговите граждани.

VII.

Заминаха след една седмица, привечер.

Около гемиджийската скеля и рибното тържище имаше оживление. Пролетният риболов на калкан беше удачен и от всички страни пристигаха гемии, моторници и лодки.

Беше още съвсем светло.

Откъм града слезе една каруца, след нея пристигнаха Жоржета и Богдан. Той се качи в лодката, тя му подаде куфарите и сандъчето. Подаде ѝ ръка, левантинката стъпи внимателно на борда и мина в лодката.

– Седни на кърмата – каза той, отвърза лодката от гредата и прибра въжето. – Отмести се да взема греблото.

На скелята иде едно момиче. Оглежда се за моторницата на Перикли и вижда Богдана. А когато той отблъсква лодката с греблото, поглежда нагоре и вижда момичето.

– Ало! Марто! – вика той. – Как си?

– Добре съм, Богдане.

– Искаш ли да попътуваш с нас?

– Закъде, Богдане?

– За Солун и оттам за Ню Йорк.

– Благодаря, Богдане.

– Чехчето замина ли си?

– Отдавна, Богдане.

Те млъкват. Жоржета се извръща, поглежда момичето на скелята и се мести по-удобно на кърмата. Богдан иска да каже още нещо, но съзира митничаря, който ги гледа откъм рибните кантори, усмихва се и почва да гребе.

Марта стои. Лекият вятър едва-едва си играе с косата ѝ. Богдан неволно приема поздрава и кимва с глава.

– Внимавай! – казва Жоржета. – Зад теб иде мотор.

Богдан завива надясно и се извръща.

Нова моторница, цялата боядисана с гълъбова боя, натоварена догоре с рибни кошове, минава край лодката.

На моторната каюта се обляга една жена.

– Охо! – обажда се тя. – Пак на път? Накъде, Богдане?

– Надалеч, Ирино.

Снажната хубава жена се навежда към лодката.

– Не се обади нито веднъж в Месемврия.

– Нямах време, Ирино.

– Виждам – кимва тя към Жоржета. – Чух вече защо нямаш време.

Богдан гребе и гледа след моторницата. На широката ѝ красива кърма пише:

„Рибар – Несебър“.

А отдолу:

„Ирина Ставрева“.

Богдан вижда как високата богата жена неволно вдига ръка и му прави прощален знак.

– Имаш вкус! – смее се зад него Жоржета. – И двете са хубавици, и трите сме чернооки.

– О!... – казва Богдан. – Едната ми подари навремето този мундщук за лулата. Другата ме помоли да ѝ проче-

та две писма. Нали знаеш, животът на моряка е особен: от едни взема, на други дава.

Жоржета се обръща.

– Оная на скелята ти маха с кърпичка – говори тя.

– Добре че след година и половина се намери някой да ме изпрати – шегува се той. – Твоят пакет падна на дъските. Ще се измокри. Какво имаш в него?

– Дреболии – куки и прежда. Искам по пътя да изплета два пуловера: единия за Яни, другия за моториста Киро.

И чудно – кой знае защо, и Марта, и някогашната вдовица Ирина останаха на скелята, докато гръцката гемия потегли. Те дълго, дълго гледаха след нея. Когато най-после тя се изгуби в мрачината на топлата вечер, те се обърнаха една към друга и се изгледаха.

Очите им бяха влажни.

Матвей Вълев

Граждани на света
Избрани творби

български
първо издание

Съставител и предговор	Андрей Ташев
Научен редактор	Калина Захова
Редактори	Калина Захова и Андрей Ташев
Корица и предпечат	Калина Захова
Печат	Дайрект Сървисиз
Формат	84/108/32
ISBN	978-619-7372-46-5

Издателски център „Боян Пенев“
Институт за литература при БАН
http://www.ilit.bas.bg
За поръчки: 02/9792990; director@ilit.bas.bg